

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΚΑΝΔΑΛΗ

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΚΑΝΔΑΛΗ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

1840-1892

«Ο διδάσκαλος αυτοφεγγής
εστία φωτός»
(Δ. Μαρούλης)

92
NAP

ΕΚΔΟΣΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΤΣΙΚΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1995

Δ

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΚΑΝΔΑΛΗ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΕΡΡΩΝ

ΑΡΙΘ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 33371

ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 10-8-95

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜΟΣ 92

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

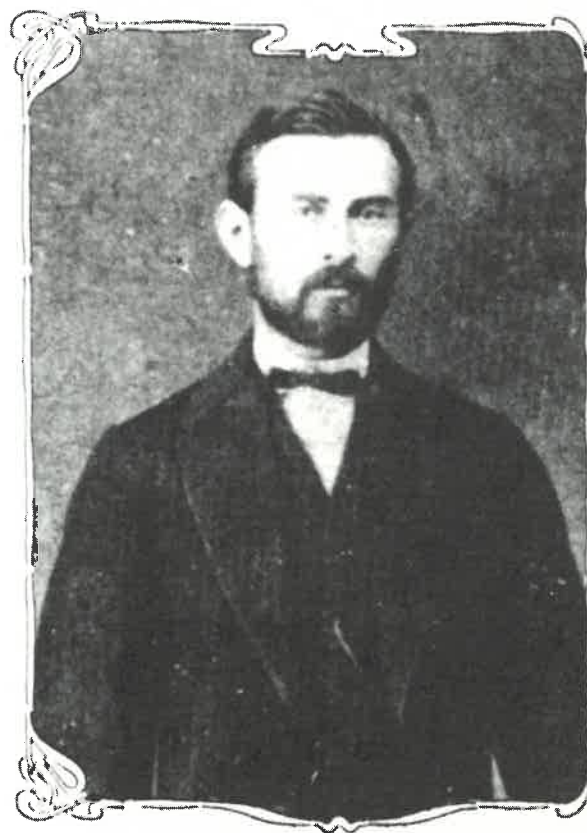
1840-1892

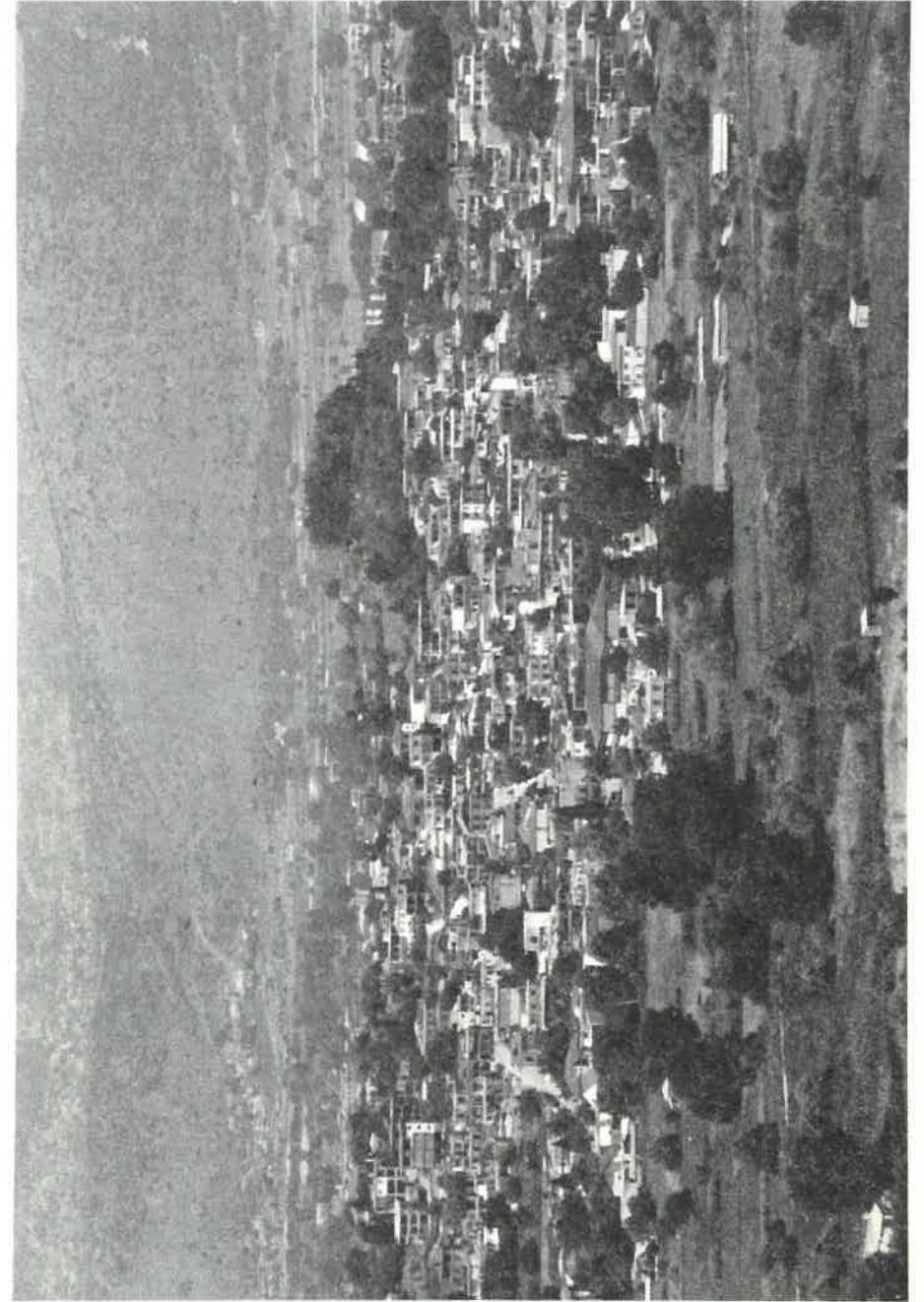
«Ο διδάσκαλος αυτοφεγγής
εστία φωτός»
(Δ. Μαρούλης)

ΕΚΔΟΣΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΤΣΙΚΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1995

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ

Ο Κατσικός

(Φωτ. Τένη Παναγιωτίδη)

Η φωτογραφία Δημ. Μαρούλη είναι από την «Εικονογραφημένη ιστορία των Σερρών» του Βασίλη Ι. Τζανακάρη, Έκδ. περιόδ. «ΓΙΑΤΙ»

Απόσπασμα από το πρακτικό της
αριθμ. 7/26-5-1995 συνεδρίασης του
Κοινοτικού Συμβουλίου Κατσικά

**Απόφαση 60/25-5-95: «Ανάθεση εργασίας εκτύπωσης του βιβλίου
Χρήστου Σκανδάλη για το ΔΗΜΗΤΡΙΟ ΜΑΡΟΥΛΗ»**

Κατσικά και στο Κοινοτικό γραφείο σήμερα στις 26 Μαΐου 1995, ημέρα της εβδομάδας Παρασκευή και ώρα 8 μ.μ. συνήλθε σε συνεδρίαση το Κοινοτικό Συμβούλιο Κατσικά, ύστερα από πρόσκληση του Προέδρου...

Ο Πρόεδρος εισηγείται για το 4ο θέμα της ημερήσιας διάταξης τα εξής:

«Με την αριθμ. 55/18-4-1995 απόφαση του Κοινοτικού μας Συμβουλίου συγχροτήσαμε επιτροπή μελέτης της συγγραφικής εργασίας του κ. Χρήστου Σκανδάλη για το Δημήτριο Απ. Μαρούλη, Διδάσκαλο του Γένους, καταγόμενο από Κατσικά, την οποία ο συγγραφέας προσφέρει στην Κοινότητά μας.

»Η Επιτροπή με την από 24-5-1995 έκθεσή της εισηγείται στο Συμβούλιο μας για την έκδοση της συγγραφικής εργασίας του κ. Χρήστου Σκανδάλη. Το βιβλίο για το Δημήτριο Απ. Μαρούλη, γνωστό ως Διδάσκαλο του Γένους, θα ωφελήσει τη νεολαία της Κοινότητάς μας, αλλά και της περιοχής, τους κατοίκους μας και κάθε αναγνώστη με την παροχή στοιχείων που για πρώτη φορά θα δημοσιευθούν.

»Σε συνδυασμό μάλιστα και με τα αποκαλυπτήρια της προτομής που κατασκευάσε η Κοινότητα, θα αποτελέσουν την ελάχιστη ευγνωμοσύνη της γενέτειρας προς το Δημήτριο Απ. Μαρούλη, έναν από τους εξοχότερους Διδασκάλους του Γένους του 19ου αιώνα».

Το Κοινοτικό Συμβούλιο μετά από διαλογική συζήτηση και αφού έλαβε υπόψη του την εισήγηση του Προέδρου, κλπ.

Αποφασίζει

1. Ευχαριστεί τον κ. Χρήστο Σκανδάλη για την προσφορά του συγγράμματός του για το Δημήτριο Απ. Μαρούλη στην Κοινότητα Κατσικά.

2. Να εκδοθεί το βιβλίο σε χίλια αντίτυπα. Γι' αυτό και ψηφίζει σε βάρος του προϋπολογισμού της Κοινότητας οικον. έτους 1995 πίστωση δρχ. οχτακοσίων χιλιάδων (800.000) για την πληρωμή της εργασίας εκδόσεως του βιβλίου Χρήστου Σκανδάλη, που αναφέρεται στο βίο, το έργο και τη δράση του Δημητρίου Απ. Μαρούλη, Διδασκάλου του Γένους.

Γι' αυτό συντάσσεται το πρακτικό και υπογράφεται ως εξής:

Ο Πρόεδρος
(ΤΣΥ) Σπύρος Σιαράβας

Τα Μέλη:

Παναγιώτης Παπανικολάου, Δημήτριος Κρανάς, Δημήτριος Μάντζιος,
Ηλίας Μάντζιος, Ευάγγελος Λισγάρας, Ελένη Τέφα, Σωτήριος Τσιούρης,
(Δημήτρ. Λέκκας απουσίαζε. Γραμματέας: Κ. Κατσανάκης)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Εν πρώτοις είμαι κατά καλήν τύχην τέκνον της Ηπείρου» (Δημήτριος Μαρούλης): «Και μείνας εν τη γωνία ταύτη του Ελληνισμού (Σέρρας Μακεδονίας) αγωνίζομαι να καταθέσω τον λίθον μου εις το οικοδόμημα της ζωοποιού Σχολής»*.

«Η ζωοποιός Σχολή του» είναι το Διδασκαλείο Σερρών, το πρώτο στο δουλωμένο Γένος, στον αλύτρωτο Ελληνισμό.

«Οία η Σχολή, τοιούτο και το Έθνος» και «ο διδάσκαλος αυτοφεγγής εστία φωτός»*, είναι δύο από την πλειάδα των χαρακτηριστικών και αφθίτου αξίας ρήσεων του Δημητρίου Μαρούλη.

Και πράγματι, για δεκαπέντε έτη (1870-1885) στη σκλαβωμένη Μακεδονία ως γυμνασιάρχης, ιδρυτής και διευθυντής Διδασκαλείων και στη συνέχεια ως συγγραφέας περισπούδαστων παιδαγωγικών πραγματειών, υπήρξε «αυτογεγής-εστία-φωτός» στον αλύτρωτο Ελληνισμό ο θερμοουργός παιδαγωγός, ο Διδάσκαλος του Γένους Δημήτριος Μαρούλης.

Είδε το φως του ήλιου στην «κώμην Κατσικά Ιωαννίνων» περί το 1840.

Εκεί πέρασε τα πρώτα παιδικά του χρόνια και στο «μεσοχώρι», που τόσο εγκωμιάζει σε παιδαγωγική του πραγματεία, έπαιξε το αγαπητό του παιχνίδι «τα σκλαβάκια»**.

Όμως, διψασμένος για μάθηση και επιθυμώντας να σπουδάσει σε ανώτερα σχολεία, να γίνει διδάσκαλος Σχολείου και διδάσκαλος των διδασκάλων, μετά το Γραμματοδιδασκαλείο του χωριού του, φοίτησε σε Αλληλοδιδασκτικό στα Γιάννινα και στη Ζωσιμαία Σχολή. Αλλά, φτωχό χωριατόπουλο ο Δημήτριος Αποστόλου Μαρούλης, (ο γιος του αναγνώστη) δε θα κατόρθωνε ποτέ να φτάσει στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, να εισαχθεί και φοιτήσει σ' αυτή, αν δεν του προσφερόταν η υποτροφία του Γιαννιώτη ευεργέτη Χριστοδ. Ευθυμίου!

Από εκεί πια και πέρα του ανοίχτηκαν οι δρόμοι για σπουδές σε πανεπιστήμια, κυρίως της Εσπερίας.

Αλλά, το βίο, το έργο και τη δράση του Μαρούλη θα παρακολουθήσουμε

* Δημ. Μαρούλη, «Τα έργα των εχθρών μου», σελ. 81-83.

** » » , «Το νοσερόν εν τη εκπαιδύσει...», περιόδ. «ΠΛΑΤΩΝ» έτος Ι' (1888), σελ. 116, 118.

στην εκτενή μελέτη που ακολουθεί και για την οποία καταβλήθηκε προσπάθεια, ώστε να είναι αντικειμενική, εμπειριστατωμένη και τεκμηριωμένη.

Έτσι, εκτός από τα στοιχεία των ανέκδοτων πηγών (Αρχαία Ζωσιμαίας και Ριζαρείου) για το Μαρούλη, που βγαίνουν για πρώτη φορά στη δημοσιότητα, συγκεντρώθηκε μετά από μακρόχρονη και επίπονη δουλειά όλη σχεδόν η βιβλιογραφία για το έργο και τη δράση του, κυρίως από εκδόσεις και δημοσιεύσεις (βιβλία, περιοδικά, εφημερίδες) τέλους του 19ου αιώνα.

Πηγή επίσης σπουδαία — ανεκμετάλλευτη ως τώρα — υπήρξε το απολογητικό του έργου: «Τα έργα των εχθρών μου και το έργο μου ενώπιον του ενεστώτος και του μέλλοντος, Εν Σέρραις, Τύποις Διδασκαλείων, 1879», το οποίο ο υποφαινόμενος συγγραφέας βρήκε σε παλαιοπωλείο Ιωαννίνων το 1965 και είχε έτσι «την πρώτη γνωριμία με το Μαρούλη και το έργο του».

Όλη η εργασία είναι διαιρημένη σε 16 κεφάλαια μικρότερα ή μεγαλύτερα μεταξύ τους και το πλείστον μέρος του βιβλίου αναλώνεται στην παρουσίαση του έργου και της δράσης του Μαρούλη στις Σέρρες.

Βέβαια, δεν μπορεί να λεχθεί ότι μελετήθηκαν και περιελήφθησαν τα πάντα για το Μαρούλη στην παρούσα εργασία. Μάλιστα, όταν οι παιδαγωγικές του πραγματείες και το παιδαγωγικό του έργο ειδικά, χρήζουν ιδιαίτερης μελέτης, ανάλυσης και παρουσίασης από τους παιδαγωγούς. Όμως, η απαρχή, το μεγάλο βήμα, τολμούμε να ειπούμε ότι επιτελέστηκε.

Για τη συγγραφή του έργου τούτου για το Δημήτριο Μαρούλη είχαμε την πολύτιμη βοήθεια λογίων, εκπαιδευτικών, συγγραφέων, αρχειοφυλάκων, βιβλιοθηκάρων, κλπ.

Έτσι, οφείλουμε θερμότατες ευχαριστίες:

— Στον Παναγιώτη Παπακωνσταντίνου, καθηγητή Πανεπιστημίου Αθηνών, για τα «χειρόγραφα μαθητή του Μαρούλη» και την όλη βοήθειά του για τη συγγραφή του βιβλίου ακόμη, γιατί πρόθυμα έχει αναλάβει την εκπόνηση μελέτης για το παιδαγωγικό έργο του Μαρούλη.

— Στο Σπύρο Εργολάβο, συγγραφέα φιλόλογο για τη βοήθειά του στην έρευνα των Αρχείων της Ζωσιμαίας Σχολής.

— Στη Δ'ντρια των Γεν. Αρχείων του Κράτους-Αρχείων Ν. Ιωαννίνων Μάρθ. Παπαδοπούλου και την αρχειοφύλακα Βασ. Ζαγορίσιου.

— Στους: Κώστα Πανταζή, Διοικητικό Διευθυντή Ριζαρείου, Νικηφόρο Καχομιάνη, καθηγητή Ριζαρείου και συγγραφέα και Δημ. Γιαζέ, γραμματέα Ριζαρείου για την κάθε ευκόλυνση και βοήθειά τους στην έρευνα των Αρχείων της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής.

— Στον Ηλία Ράντο, διδάσκαλο συγγραφέα και το Γιάννη Σαπουντζή, Δ'ντή Δημόσ. Κεντρ. Βιβλιοθήκης Σερρών για τη βοήθειά τους σε βιβλιογραφία, κλπ. από τις Σέρρες.

— Στο Βασίλη Τζανακάρη, δημοσιογράφο συγγραφέα Σερρών για την παραχώρηση βιβλιογραφικού και κυρίως σπάνιου φωτογραφικού υλικού για το Μαρούλη και τις Σέρρες.

— Στην Κασ. Κουζέλη και το Σπύρο Κυπριανό για την ερευνητική τους βοήθεια στο Δρομοκαΐτειο Νοσοκομείο.

— Στον Απόστ. Ανδρέου, του Αριστοτ. Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης, για τη βοήθειά του στη βιβλιογραφία-εργογραφία Μαρούλη.

— Στο συγχωριανό μου Γιώργο Δ. Κιτσαρά, επίκ. καθηγητή Πανεπιστημίου Πατρών και το διδ/λο Θ. Δελή για την ερευνητική τους δουλειά στα Αρχαία Πανεπιστημίου Tübingen (Τυβίγγης) Γερμανίας.

— Στο λογοτέχνη φίλο Νίκο Τέντα για τη φιλότιμη βοήθειά του και συμπαράσταση από Θεσσαλονίκη.

— Στο φίλο ομογενή Κων/πολίτη φιλόλογο Στέφανο Ντινίδη για τις ερευνητικές του προσπάθειες στο Οικουμ. Πατριαρχείο.

— Στον Παύλο Γκαλτέμη, εκπαιδευτικό συγγραφέα και τον Τάσο Ζήδρο.

— Στους Κατσικιώτες: Πέτρο Λέκκα, Κων. Τζοβάρα, Κων. Βαρτζιώτη, Κων. Μάντζιο, (εκπ/τικούς) και Κων. Παππά, Ευαγγελή Λέκκα κ.ά. για την κάθε βοήθειά τους.

— Στη Μαρία Σκανδάλη (θυγατέρα μου), για τη βοήθειά της σε ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Τέλος, ευχαριστίες εκφράζονται στον Πρόεδρο και το Κοινοτικό Συμβούλιο Κασιικά, γενέτειρας του Δημ. Μαρούλη, διότι ενέκριναν ν' αναλάβει η Κοινότητα την έκδοση του παρόντος βιβλίου.

Χρ. Σκανδάλης

Ο Κων/νος Μαρούλης με τη γυναίκα του. (Συγγενής Δημ. Μαρούλη).
Απεβίωσε το 1915 στον Κατσικά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΜΑΡΟΥΛΗΣ

ΟΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΤΟΥ ΣΤΗ ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΚΑΙ ΡΙΖΑΡΕΙΟ

«ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ, αναγνώστης, τελειόφοιτος της Θεολογίας, διδάκτωρ της φιλοσοφίας, γυμνασιάρχης και διευθυντής των εν Σέρραις Διδασκαλείων», ήθελε ο ίδιος να υπογραφεται¹.

Ο λόγιος Ηπειρώτης Ι. Λαμπρίδης, το θέρος του 1885, όταν δηλαδή ο Μαρούλης αποχωρούσε από τις Σέρρες, ύστερα από δεκαπενταετή δράση εκεί, έγραφε στο περισπούδαστο έργο του «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑ»: «...και ο Δ. Μαρούλης μέγαν εν τω Ελληνισμώ πάταγον κινήσας δια την ακάματον αυτού διεύθυνσιν του εν Σέρραις διδασκαλείου... εκ Κατσικά»².

Φιλόσοφος, παιδαγωγός και εθνικός κήρυκας, ένας από τους εξοχότερους Διδασκάλους του Γένους, θα γράψει για το Μαρούλη άλλος σύγχρονός του λόγιος Ηπειρώτης, ο Γ. Γάγαρης, εκδότης και διευθυντής της τότε εφημερίδας «Φωνή της Ηπείρου». Και οπωσδήποτε σημειώνει τη γενέτειρα του Μαρούλη, την «κώμην Κατσικά»³.

Στις Σέρρες το 1879, όταν θα βρεθεί στην ανάγκη ν' απαντήσει με το έργο του στους επικριτές του ο Μαρούλης, θα γράψει πιστεύοντας ακράδαντα ότι εκπλήρωσε στο ακέραιο την εθνική αποστολή του ως διδάσκαλος: «Πέποιθα δε ότι ουδεμία ιδιοφυΐα, ικανώς γευσσαμένη της εμής διδασκαλίας, θα παραπονεθή ποτε ότι δεν εδέχθη την προσήκουσαν ώθησιν προς εκπλήρωσιν του προορισμού αυτής»⁴.

Και θα κλείσει το μικρό αυτό εισαγωγικό σημείωμα, για ν' αρχίσει η μελέτη και εξιστόρηση του βίου, της δράσης και του έργου του Μαρούλη με τη γνώμη ενός μαθητή του, «Μαρουλιστή», του Αθανασίου Αργυρού: «Πραγμα-

1. Δημητρίου Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου και το έργο μου ενώπιον του ενεστώτος και του μέλλοντος, Εν Σέρραις, τύποις Διδασκαλείων, 1879. (Στο εξής: Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου).

2. Ιωάν. Λαμπρίδου, Ηπειρωτικά Μελετήματα, τεύχη 1-10, Εν Αθήναις 1887-1889. Ανατύπωση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, τεύχ. Δ΄ Μαλακασιακά σ. 41.

3. α΄) Εφημερίς «Φωνή της Ηπείρου», εκδότης-διευθυντής Γεώργ. Γάγαρης, Φύλλο 11 Δεκ. 1892. β΄) Γ. Γάγαρη, Δημήτριος Μαρούλης, περ. «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ», τόμ. 2 (1953), σ. 258.

4. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 83.

τικός μυσταγωγός στην έδρα του ο Μαρούλης διήγειρε και συνήραζε τις ψυχές και τις διάνοιες των μαθητών του... Το Διδασκαλείο του Μαρούλη και οι διδάσκαλοι που βγήκαν απ' αυτό, έφεραν πραγματική αναστάτωση στη Δημοτική Εκπαίδευση ανά τον Ελληνικό κόσμο και ανεθεμελίωσαν αυτή πάνω στις βάσεις της παιδαγωγικής επιστήμης»⁵.

Στη γενέτειρα Ο Δημήτριος Μαρούλης (γραμμένος ως Δημήτριος Αποτόλου Κατσικιώτης στη Ζωσιμαία Σχολή και ως Δημήτριος Αναγνωστόπουλος ή Μαρούλης στη Ριζάρειο Σχολή)⁶ γεννήθηκε στον Κατσικιά Ιωαννίνων περί το 1840⁷. Ο Κατσικιάς, χτισμένος προς τη νοτιοδυτική όχθη της λίμνης Παμβώτιδας, ήταν τότε το πλησιέστερο χωριό από νοτιοανατολικά της πόλης Ιωαννίνων. Συμπεριλαμβανόταν μάλιστα στην Επαρχία Μαλακασίου⁸. Ως καμποχώρι παραγωγικό, στα χρόνια της σκλα-

5. Αθανασίου Αργυρού, Η δράσις και το έργον του Δημ. Μαρούλη (1870-1885), εκδ. Εφημ. «ΕΜΠΡΟΣ» των Σεραρών, 1938, σ. 16 και 19. (Στο εξής: Αργυρού, Η δράσις και το έργον Μαρούλη).

6. Α' Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Ιωαννίνων, Αρχεία Ζωσιμαίας Σχολής Ιωαννίνων: α') «Μητρώον των εγγραφομένων μαθητών 1853-1861». β') Μαθητολόγιον της Ζωσιμαίας Σχολής αρχόμενον από 1 Σεπτεμβρίου 1854-1855 έως 1862». γ') «Γενικός Έλεγχος μαθητών Ζωσιμ. Σχολής από του σχολ. έτους 1845-1846 έως 1890-1891» (Στο εξής: Αρχεία Ζωσιμαίας Σχολής, Μητρώον εγγραφ. ή Μαθητολόγιον ή Γεν. Έλεγχος).

Β'. Αρχεία Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής: α') «Μητρώον Μαθητών», β') «Μαθητολόγιον» περιόδου 1848-1908. (Στο εξής: Αρχεία Ριζαρείου, Μητρώον και Μαθητολόγιον).

7. Ο Μαρούλης γράφτηκε στη Ζωσιμαία στο μέσον περίπου της σχολ. χρονιάς 1855-1856, δηλώνοντας ηλικία 15 ετών. Έτσι, μπορεί να θεωρηθεί έτος γεννήσεώς του το 1840, αλλά και το 1841 κατά την ακριβή ημερομηνία εγγραφής του στη Σχολή (29-3-1856). Στη Ριζάρειο, βέβαια, Σεπτέμ. 1858, θα εγγραφεί με ηλικία 16 ετών. Η μη ύπαρξη Μητρώον στον Κατσικιά —τουρκοκρατούμενη η περιοχή ακόμη— δικαιολογεί τη μη ακριβή χρονολογία γεννήσεώς του.

8. Ο Κατσικιάς ως το 1922, πριν δηλαδή χτιστεί ο νέος προσφυγικός Οικισμός Ανατολής στον Αγιάνη Μπουνίλας, ήταν το πλησιέστερο χωριό στα Γιάννινα από Ν.Α. Ο πρώτος οικισμός ήταν όπου και σήμερα το παλιό χωριό στην πλαγιά. Πότε χτίστηκε, άγνωστο. Ο Κατσικιάς δεν αναφέρεται στα Χρυσόβουλλα Ανδρονίκου (1319 και 1321), ενώ αναφέρονται άλλα χωριά γύρω. Ενθύμηση σε Μηναιο Μονής Καστρίτσας του 1652 αναφέρει το χωριό Κατζικιά (Ηπειρ. Χρονικά 1929). Είκοσι περίπου χρόνια μετά (1670) ο Τούρκος περιηγητής Εβλιά Τσελεπή θα γράψει στο «Οδοιπορικό» του για τον Κατσικιά: «Χωριό Τσικιά, ένα από τα ωραιότερα τσιφλίκια, με διακόσια σάιτια, αμπέλια και κήπους». (Σ. Εργολάβου, Εβλιά Τσελεπή, Ταξίδι στην Ήπειρο, Γιάννινα 1995). Περίφημη ήταν η Μονή Αγ. Αποστόλων Κατσικιά που είχε μετόχι και στη Ρουμανία. Το χωριό αναφέρουν οι περισσότεροι Ευρωπαίοι περιηγητές των αρχών του 19ου αιώνα. Από την εποχή του Αλήπασα ως την απελευθέρωση (1913) ο Κατσικιάς αναφέρεται συχνά σε ιστορικές πηγές. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο είχε γρήγορη ανάπτυξη οικονομική και τελευταία ραγδαία οικοδομική. Σήμερα είναι κεφαλοχώρι (καμώπολη) κοινότητα από κάθε άποψη αναπτυγμένη.

βιάς, ήταν πάντα ζηλευτό σε πασάδες, σπαχήδες και αγάδες που του άρπαζαν όλες του τις σοδειές. Όμως, όντας κοντά στα Γιάννινα, όπου κατά τη μακρά σκλαβιά δεν έβησε ποτέ η φλόγα των γραμμάτων και των Σχολών του Γένους, οπωσδήποτε επηρεαζόταν παιδευτικά. Αλλά και η περίφημη Μονή Αγ. Αποστόλων που πάντα ήκμαζε, συντελούσε στη λειτουργία και συντήρηση Ναρθηκοσχολείου ή Γραμματοδιδασκαλείου στον Κατσικιά.

Σ' αυτό το Γραμματοδιδασκαλείο έμαθε γράμματα ο πατέρας του Μαρούλη και έγινε «αναγνώστης της εκκλησίας»⁹ και στο ίδιο ο γιος Δημήτρης πήρε τα πρώτα φώτα στα «γράμματα και του Θεού τα πράματα!».

Στα 1854 το Σχολείο Κατσικιά πρέπει να έκλεισε εξαιτίας του επαναστατικού κινήματος Γρίβα (Μάχη στο Κουτσελιό, όμορο του Κατσικιά)¹⁰. Δε γνωρίζουμε για πόσο χρονικό διάστημα έμεινε κλειστό· πάντως η Ζωσιμαία Σχολή εκείνη τη χρονιά διέκοψε τα μαθήματα για τρεις μήνες¹¹. Ο Μαρούλης, βέβαια, την αμέσως επόμενη χρονιά βρίσκεται σε Αλληλοδιδασκαλικό Σχολείο στα Γιάννινα και απ' αυτό μετά θα εγγραφεί στη Ζωσιμαία Σχολή.

Ο Μαρούλης στη Πηγή πληροφόρησης έγκυρη για τις σπουδές του-Μαρούλη στα Γιάννινα και τη μαθητική ζωή του γενικά αποτελούν τα Αρχεία της Ζωσιμαίας Σχολής¹². Απ' αυτά, λοιπόν θ' αντλήσουμε κάθε σχετική πληροφορία γι' αυτόν ή και ενδεχομένως θα κάνουμε κάποιο σχόλιο. Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι ο Μαρούλης δεν άφησε σε κανένα γραπτό του κείμενο βιογραφικό του σημείωμα.

Στη Ζωσιμαία Σχολή, λοιπόν και συγκεκριμένα στο «Μητρώον των εγγραφομένων μαθητών του σχολ. έτους 1855-1856»¹³ γράφεται για το Μαρούλη (το Δημήτριο Κατσικιώτη, όπως τον ενέγραψε ο Σχολάρχης-γραμματέας): «Αύξ. αριθ. 157. Όνομα και επώνυμον: Δημήτριος Αποστόλου Κατζικιιώτη. Ηλικία 15. Πατρίς: Κατζικιά. Ημερομηνία εγγραφής εις την τάξιν: 29 Μαρτίου 1856. Ημερομηνία εισελεύσεως εις το Σχολείον: 29 Μαρτίου 1856. Τάξις Α' Ιδιόχειρος υπογραφή: Δημήτριος Α. Κατσικιώτης. Παρατηρήσεις: Απεπέμφθη προς το Αλληλ(οδιδασκαλικόν). (Το «προς» δυσανάγνωστο. Τόσο το «απεπέμφθη» όσο και όλη η παρατήρηση θα διευκρινισθούν στα σχόλια που

9. Κατά σημειώσεις του Κ. Δ. Τζοβάρα, Κατσικιώτη, ο πατέρας του Δ. Μαρούλη ήταν αναγνώστης στο χωριό και Αναγνώστης, αντί του κυρίου ονόματός του, καλούνταν από τους συνοπίτες του. Ο ίδιος αναφέρει και «αρχείο οικογένειας Μαρούλη», αλλά δεν το έχουμε υπόψη μας. 10. Ευρ. Σούρα, Ήπειρος και Αυστριακή διπλωματία, Ηπειρωτικά Χρονικά 1932, σ. 92: «Κατά τη Μάχη Κουτσελιού στα 1854, ο Κατσικιάς πυρπολήθηκε και σφαγιασθηκαν κάτοικοί του». 11. Σπυρ. Εργολάβου, Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων, εκδ. «Ήπειρος» 1993, σ. 78.12. Αρχεία Ζωσιμαίας Σχολής, ό.π. παρ. (σημ. 6). 13. Όπ. παρ. «Μητρώον εγγραφ.».

θ' ακολουθήσουν). Και η εγγραφή του στη νέα σχολ. χρονιά 1856-1857: «Αύξ. αριθμ. 191. Όνομα και επώνυμο: Δημήτριος Απ. Κατζίκιώτης. Ηλικία 15. Πατρίς: Κατζικά. Ημερομηνία εγγραφής εις την τάξιν: 3 Σεπτεμβρίου 1856. Ημερομηνία εισελεύσεως εις την Σχολήν: 11 Σεπτεμβρίου 1856. Τάξις Α'. Ιδιόχειρος υπογραφή: Δημήτριος Α. Κατσικιώτης. Παρατηρήσεις: *Εκ του αλληλοδιδασκτικού Σχολείου Νοσοκομείου*», (όλα ευανάγνωστα και η υπογράμμιση δική μας)¹⁴.

Στο «Μαθητολόγιον της Ζωσιμαίας Σχολής» για τα δύο σχολ. έτη (1855-56 και 1856-57) νέα ή επί πλέον στοιχεία έχουμε ότι η εγγραφή του έγινε στο «Σχολείον» (Ελληνικόν) της Ζωσιμαίας και ότι ο Σχολάρχης-γραμματέας τον ενέγραψε και «Κατσικιώτη» (από το Κατσικός ή Κατζικός)¹⁵.

Στο «Γενικόν Έλεγχον των μαθητών» την πρώτη σχολ. χρονιά σημειώνεται ο «αριθμός ενδ(εικτηρίου εξετάσεως), τα μαθήματα» και οι βαθμοί του Κατσικιώτη: «Προόδου Α', Διαγωγής Α». Τη δεύτερη σχολ. χρονιά (1857-58), νέα στοιχεία έχουμε: «Τάξις Β', βαθμοί: Προόδου Β', Διαγωγής Β»¹⁶.

Στο «Μαθητολόγιον σχολ. έτους 1857-1858» αναγράφονται για τον Κατσικιώτη, πέρα από τα προηγούμενα συνήθη, τα εξής νέα στοιχεία: Εγγραφή του στο «Γενικόν Σχολείον» της Ζωσιμαίας: «ηλικία 16 ετών»: «μαθήματα Β' τάξεως Γ. Σχολείου: Ξενοφάντος... Κύρου Ανάβασις, Ελληνικά, Απομνημονεύματα, Αρχαί του Συντακτικού, Γεωγραφία, ύλη της Ελλην. Ιστορίας και μέχρι του Φιλίππου, Αρχαί Γαλλικών, Αριθμητική Θεωρητική». Οι βαθμοί προόδου του, «επί των απολυτηρίων και ενιαυσίων εξετάσεων» είναι «Β'». Τέλος, στη στήλη των παρατηρήσεων αναγράφεται το εξής σημαντικό: «Μετά τας εξετάσεις εγένετο υπότροφος της Ριζαρείου»¹⁷.

Μετά την καθοριστική αυτή παρατήρηση στο Μαθητολόγιο σχολ. έτους 1857-58, παύει πλέον να φέρεται εγγεγραμμένος ο Μαρούλης (ως Δημήτριος Απ. Κατσικιώτης) στα βιβλία της Ζωσιμαίας Σχολής.

Στη συνέχεια, κρίνεται αναγκαίο να δοθούν —έστω επιγραμματικά και σύντομα— οι σχετικές διευκρινίσεις και να γίνουν τα απαραίτητα σχόλια και οι παρατηρήσεις στα παραπάνω στοιχεία από τα Αρχαία της Ζωσιμαίας Σχολής, για το Μαρούλη.

Η Ζωσιμαία Σχολή αποτελεί συνέχεια του πνεύματος «Ηπειρωτικής Ευποίας» και της παράδοσης «Γιάννινα πρώτα στ' άρματα, στα γρόσια και στα γράμματα»¹⁸.

Από το 13ο αιώνα οι Σχολές της Νήσου (Φιλανθρωπινών, Στρατηγοπού-

14. Όπ. παρ. «Σχολ. έτος 1856-1857». 15. Όπ. παρ. «Μαθητολόγιον». 16. Όπ. παρ. «Γεν. Έλεγχος». 17. Όπ. παρ. «Μαθητολόγιον». 18. Στεφ. Μπέτη, Ηπειρωτική Ευποία, Γιάννινα 1982.

λου) και της πόλεως Ιωαννίνων (Αβακούμειος, Δεσποτών) και στη συνέχεια στα χρόνια της δουλείας η Σχολή Επιφανίου (1648), η Σχολή Γκιούμα (1676), η Μπαλαναία Σχολή (1725-1820), η Μαρουτσαία (1742) και η Καπλάνειος (1805-1820), έγιναν φυτώρια διδασκάλων που μεταλαμπάδευσαν τα φώτα της παιδείας και στις υπόλοιπες περιοχές του δουλωμένου Γένους¹⁹.

Με χρήματα, λοιπόν, των Μεγάλων Ευεργετών Ζωσιμάδων, το 1828, συστήθηκε στα Γιάννινα, στον αλύτρωτο ακόμη Ελληνισμό «φερόνυμον σχολείον», η περιώνυμη Ζωσιμαία Σχολή. Λειτουργήσε καταρχήν με τον τίτλο «Γενικόν Σχολείον» και στεγάστηκε σε μικρό κτίριο κοντά στο Νοσοκομείο. Μετά το 1834 μεταφέρθηκε σε άλλο κτίριο κοντά στα γραφεία των Αγαθοεργών Καταστημάτων της πόλεως Ιωαννίνων²⁰. Σ' αυτό ακριβώς το διδακτήριο μαθήτευσε και ο Δημήτριος Μαρούλης.

Πρώτος γυμνασιάρχης της Ζωσιμαίας Σχολής υπήρξε ο Γεώργιος Κρανάς ή Αίσωπος και τον διαδέχτηκαν άλλοι σπουδαίοι διδάσκαλοι του αλύτρωτου Ελληνισμού, όπως ο Αναστ. Σακελλάριος, ο Μιλτιάδης Πανταζής²¹.

Και επανερχόμαστε στα Αρχαία της Ζωσιμαίας Σχολής.

Από το 1852 η Ζωσιμαία Σχολή ήταν διαιρημένη σε τριτάξιο Ελληνικό Σχολείο και τετρατάξιο Γυμνάσιο²².

Το Ελληνικό Σχολείο διατηρούσε ακόμη (1855-56) τον πρώτο τίτλο της Ζωσιμαίας «Γενικόν Σχολείον». Η διεύθυνση, όμως, ήταν ενιαία, όπως εξάλλου όριζε και η εκπαιδευτική νομοθεσία του Ελευθέρου Ελληνικού Κράτους και οι τάξεις του Ελληνικού Σχολείου ήταν δυνατόν να περιορισθούν σε δύο²³.

Στο Ελληνικό ή Γενικό, όπως λεγόταν αυτό της Ζωσιμαίας, γράφονταν μαθητές που προέρχονταν από Γραμματοδιδασκαλείο ή Κοινό Δημοτικό ή Αλληλοδιδασκτικό με 4 τάξεις²⁴.

Ο Μαρούλης (με επώνυμο Κατσικιώτης), από το Μάρτιο ως το Σεπτέμβριο του 1856, φέρεται δύο φορές γραμμένος στο «Μητρώον των εγγραφομένων» και με τις παρατηρήσεις αντίστοιχα ότι αποπέμφθηκε στο «Αλληλοδιδασκτικό του Νοσοκομείου» και επανεγγράφηκε στη Ζωσιμαία, προερχόμενος από το ίδιο Αλληλοδιδασκτικό. Τούτο σημαίνει ότι φοίτησε οπωσδήποτε

19. Εργολάβου, όπ. παρ. σ. 31-45. 20. Όπ. παρ. σ. 87 κ.ε. 21. Όπ. παρ. σ. 133 κ.ε. 22. Όπ. παρ. σ. 78. 23. Στεφ. Παρίση, Εκπαίδευσις Ανωτέρα, Μέση 1833-1884, Εν Αθήναις 1884, σ. 227 κ.ε.

24. Χρ. Λέφα, Ιστορία της Εκπαίδευσως, Ο.Ε.Σ.Β., Εν Αθήναις 1942, σ. 136. Δίδονται λεπτομέρειες για τη Δημοτική Εκπαίδευση. Στα Γραμματοδιδασκαλεία ή Ναρθηριοσχολεία των χωριών δίδασκαν οι γραμματοδιδάσκαλοι ή γραμματιστές. Τάξεις συνήθως είχαν 1-4. Στα Κοινά —λεγόμενα— Δημοτικά Σχολεία, ως 80 μαθητές, διαιρημένοι σε 4 τάξεις διδάσκονταν από ένα διδάσκαλο (υποδιδάσκαλο). Στο Αλληλοδιδασκτικό οι πρωτόσχολοι μαθητές δίδασκαν τους άλλους μαθητές με την καθοδήγηση του ενός και μόνου διδασκάλου.

μερικές χρονιές στο «Αλληλοδιδασκτικό Νοσοκομείου». Μπορεί όμως και τις τέσσερις σχολ. χρονιές, γιατί, μόλο που αναφέρθηκε παραπάνω, δεν είναι απόλυτα εξακριβωμένο, αν λειτουργούσε Γραμματοδιδασκαλείο στον Κατσιακά την περίοδο εκείνη και αν μαθήτευσε σ' αυτό ο Μαρούλης.

Το λεγόμενο «Αλληλοδιδασκτικό Νοσοκομείου» ήταν αυτό της Βαλανείου Σχολής (από τον ευεργέτη Μπαλάνο τρόφιμο Μάτζιο) και η επωνυμία του «του Νοσοκομείου» οφείλεται στο ότι το κτίριο Σχολείου και «Πτωχοκομείου ή σπιτάλια» που συστεγάζονταν, βρισκόταν δίπλα στο Νοσοκομείο. Βέβαια, το Νοσοκομείο μετά το 1845 μεταφέρθηκε στο κτίριο του Χατζηκώστα²⁵.

Το Αλληλοδιδασκτικό γενικά ονομάστηκε έτσι από την «Αλληλοδιδασκτική μέθοδο» που χρησιμοποιούσε, όπου «παιδες εδίδασκον παιδας». Δηλαδή οι καλύτεροι (πρωτόσχολοι) δίδασκαν άλλους μαθητές στο ίδιο σχολείο υπό την καθοδήγηση του ενός και μόνου διδασκάλου²⁶.

«Η Αλληλοδιδασκτική» στα Γιάννινα είχε παράδοση και βρισκόταν ακόμη σε ακμή, γιατί ο εισηγητής της Ελληνοδιδασκαλίας Παν. Αραβαντινός από τα 1833-1846 που την εφήρμοσε εδώ, έβγαλε ένθερμους υποστηρικτές της διδασκαλίας²⁷.

Δεν είναι εξακριβωμένοι οι λόγοι για το «προς» και «εκ του Αλληλοδιδασκτικού» του Μαρούλη. Πάντως, στα Ελληνικά Σχολεία γίνονταν δεκτοί μαθητές που είχαν «τας αναγκαίας προκαταρκτικής γνώσεις»²⁸. Όσον αφορά το «απεπέμφθη προς το Αλληλοδιδασκτικόν» εξηγείται μόνο με την έννοια να στάλθηκε από τη Ζωσιμαία στο Αλληλοδιδασκτικό, με σκοπό βέβαια τη συμπλήρωση του κύκλου των βασικών του σπουδών, γιατί ο Μαρούλης δεν αναγράφεται στα Βιβλία της Ζωσιμαίας ως «ακροατής» στη Σχολή, πράγμα που κατά τον κανονισμό μπορούσε να γίνει²⁹. Το να «απεπέμφθη» σύμφωνα με τους νόμους και τους Κανονισμούς Σχολείων δεν ευσταθεί εδώ, γιατί μαθητής αποπεμπόταν μόνο σε περίπτωση που επαναλάμβανε δυο φορές την ίδια τάξη και δεν ήταν άξιος προβιβασμού³⁰.

Η ιδιόχειρη υπογραφή (καθαρή και καλλιγραφημένη σχεδόν) έχει τεθεί και τις δύο φορές στην οικεία στήλη του «Βιβλίου εγγραφομένων μαθητών» από τον ίδιο το μαθητή, παρότι ο Κανονισμός της Σχολής όριζε να υπογρά-

25. Ιοκ. Παναγιωτίδου, Υγεία και περίθαλψη στην Ήπειρο το 19ο αι., Ιωάννινα 1994, σ. 117. 26. Λέφα, όπ. παρ. 27. Παν. Αραβαντινού, Βιογραφική Συλλογή λογίων της Τουρκοκρατίας, εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1960, σ. 161. Στα Γιάννινα λειτουργούσαν 4 Αλληλοδιδασκτικά. (Οικονόμου Γεωργ. Ιστορία των τριών Ελισαβετινών Παρθεναιγωγείων... Ιωάννινα 1957 σ. 59 και Δημ. Χασιάτου, Διατριβαί... Αθήνησι 1879, σ. 79). 28. Παρίση, όπ. παρ. 29. Εργολάβου, όπ. παρ. σ. 223. 30. Παρίση, όπ. παρ. σ. 232.

Το διδαστήριο της Ζωσιμαίας των χρόνων μαθητείας του Μαρούλη.
(Ηπειρ. Ημερολ. 1896)

155	Κυριακός Νικολάου Πηχίτς	18	Μετσόβων
156	Γιάζαρος Γεωργίου Λαφόρησι	13	Εοάννου Σπυρίδων
157	Δημήτριος Αποστόλου Χαλφικιάς	15	Καλλιφών
Δημήτριος Α. Σαλαμοναίου			

Η εγγραφή του Μαρούλη στο Μητρώο εγγραφ. της Ζωσιμαίας ως «Κατσικιώτη». Κάτω η ιδιόχειρη υπογραφή του.

φει ο γονέας ή κηδεμόνας την περίφημη «υπόσχεση» κατά την εγγραφή του μαθητή. «Υπιοσχνούμαι σήμερον ενώπιον Θεού και ανθρώπων, εν τω Μητρώνη της Γενικής Ελληνικής Σχολής Ιωαννίνων της Ζωσιμαίας μαθητής καταγραφόμενος³¹...».

Ο Μαρούλης (Κατσικιώτης) παρακολούθησε δύο τάξεις στο Γενικό (Ελληνικό) Σχολείο της Ζωσιμαίας, Α' και Β'. Η βαθμολογία του, σύμφωνα με την κλίμακα που ίσχυε τότε στη Ζωσιμαία ήταν η υψηλότερη. (Α' κάλλιστα, Β' πάνυ καλώς, Γ' καλώς, κλπ.³²). «Ενδεικτήριο», λεγόταν το ενδεικτικό, στο οποίο αναγράφονταν ο βαθμός προόδου, η διαγωγή και τα μαθήματα.

Οι ενιαύσιες εξετάσεις ήταν αυτές που γίνονταν στο τέλος της σχολ. χρονιάς, πανηγυρικά και ενώπιον των κρατικών, δημοτικών και εκκλησιαστικών αρχών, των γονέων και του πλήθους! Οι μαθητές στη Ζωσιμαία τις θεωρούσαν σκληρές, βασανιστικές και τις αποκαλούσαν «σμερδαλέας» (φρικαλέες) κατά την ομηρική φράση³³.

Μετά τις απολυτήριες και ενιαύσιες εξετάσεις της σχολ. χρονιάς 1857-58 ο Μαρούλης γίνεται υπότροφος της περίφημης Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής.

Με την υποτροφία αυτή της πόλεως Ιωαννίνων (Κληροδότημα Χριστοδούλου Ευθυμίου) άνοιξαν οι δρόμοι της γνώσης για το φτωχό Ηπειρωτόπουλο. Το όνειρό του να μάθει γράμματα, να σπουδάσει, να γίνει διδάσκαλος στα Ελληνόπουλα των αλύτρωτων περιοχών της Ελλάδας, αρχίζει πια να γίνεται πραγματικότητα!

Θα ήταν όμως παράλειψη να μη γίνει λόγος, έστω και συντομοτάτα, για τους διδασκάλους του Μαρούλη στη Ζωσιμαία Σχολή, στους οποίους μεγάλη έτρεφε εκτίμηση και με ευγνωμοσύνη και θαυμασμό εκφράστηκε γι' αυτούς σε λόγους και πραγματείες του παιδαγωγικές. Και πρώτα πρώτα ο Αναστάσιος Σακελλάριος «ο φωτεινός άνδρας της παιδείας». Ο Μαρούλης, αργότερα, ώριμος πια παιδαγωγός και μετά πολυετή προσφορά στην εκπαίδευση των αλύτρωτων Ελλήνων θα γράψει για τον Αν. Σακελλάριο: «Έδωκεν εις το Έθνος διδασκάλους φέροντας ωρισμένον και επεφρασμένον ηθικόν και εθνικόν χαρακτήρα»³⁴.

Από τους άλλους διδασκάλους του αναφέρονται οι: Σπυρίδων Μανάρης, Νικ. Αυλωνίτης, Αθ. Ποντίκης, Χρ. Αρεταίος, Δημ. Ράμμος, Σωτ. Κοντοθανάσης και Βασ. Τσίκας³⁵.

31. Αρχεία Ζωσιμαίας Μητρώνων εγγραφ. και Εργολάβου όπ. παρ. σ. 223. 32. Εργολάβου, όπ. παρ. σ. 75. 33. Όπ. παρ. σ. 253 και 257. 34. Δημητρίου Μαρούλη, «Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων» Εν Αθήναις, 1888, σ. 52. Κουτ. και Λαμπριδίου Ηπειρ. Μελετήμ. τεύχ. 9, σ. 49 σημ. 1. 35. Εργολάβου, όπ. παρ. σ. 200.

Ο Μαρούλης Ριζαρείτης Η Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή (ίδρυση 1843 από αδελφούς Μάνθο και Γεώργιο Ριζάρη) σύμφωνα με τους νόμους του Ελλην. Κράτους υπήχθη στις Ιερατικές Σχολές Μέσης Εκπαίδευσως με επαγγελματικό χαρακτήρα³⁶. Σκοπό είχε «την προσήκουσαν εκπαίδευσιν και την ηθικήν μόρφωσιν των μελλόντων να ιερατεύωσιν». Όμως, δε χειροτονούνταν όλοι ιερείς, όπως και ο Μαρούλης δεν έπραξε το αυτό.

Για να εγγραφεί και φοιτήσει μαθητής στη Ριζαρείο, έπρεπε να είναι απόφοιτος Ελληνικού Σχολείου ή Σχολαρχείου ή Γενικού Σχολείου, όπως λεγόταν στη Ζωσιμαία. Επομένως αυτή λειτουργούσε ως Γυμνάσιο και τα θεολογικά μαθήματα που προσθέτονταν, της προσέδιδαν το χαρακτήρα Ιερατικής Σχολής.

Ο υπότροφος Ριζαρείου έπρεπε σύμφωνα με τον κανονισμό της: Να είναι Έλληνας υπήκοος (οι των αλύτρωτων περιοχών είχαν το προσόν) να μην είναι μικρότερος των 15 ετών και ούτε μεγαλύτερος των 18' να είναι υγιής και αρτιμελής, ευφυής στο νου και χρηστοθήης. Ακόμη, να είναι τέκνο χριστιανών της Ορθοδόξου Ανατ. Εκκλησίας.

Πηγή και εδώ έγκυρη για την εγγραφή και φοίτηση του Μαρούλη στη Ριζαρείο είναι τα Αρχεία της³⁷.

Στο «Μητρώνων Μαθητών της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής», σχολικής περιόδου 1858-1863 γράφεται για το Μαρούλη: «Αύξ. Αριθμ. 173. Αριθμ. Μαθ. 75/152. Ονοματεπώνυμον: Δημήτριος Αναγνωστόπουλος ή Μαρούλης. Πατρίς: Κασιικά Ιωαννίνων. Ηλικία: 16. Χρόνος εισόδου: 23 Σεπτεμβρίου 1858. Χρόνος εξόδου: 30 Ιουνίου 1863. Απεφοίτησε, βαθμ. Άριστα. Ιδιότης μαθητού: Υπότροφος Χριστοδούλου Ευθυμίου». Στο «Μαθητολόγιον» της αυτής περιόδου (1858-1863) αναγράφονται τα ίδια ακριβώς στοιχεία του Μητρώνου, αλλά στη στήλη παρατηρήσεων προστίθεται: «Περάνας τα εν τη Σχολή μαθήματά του ετράπη εις την Θεολογίαν και διέμενεν εις Σέρρας διδάσκων».

Όπωσδήποτε τα στοιχεία γράφτηκαν προοδευτικά αρχής γενομένης από της εισόδου του μαθητή στη Σχολή.

Η επιλογή του Μαρούλη ως υποτρόφου Ριζαρείου με το Κληροδότημα Χριστοδούλου Ευθυμίου έγινε από ειδική επιτροπή πόλης Ιωαννίνων³⁸. Ο Μαρούλης συγκέντρωνε όλα τα προσόντα για την υποτροφία Χριστοδούλου Ευθυμίου: «Χρηστός μαθητής, πτωχός και από τα περίχωρα, εφόσον δεν

36. α') Νικολ. Ράδου, Τα κατά την Ριζαρείον Εκκλησ. Σχολήν... Αθήνα 1903, σ. 109-124. β') Αντων. Δανιέλ, Τα προγράμματα της Μέσης Εκ/σης 1833-1929, Γεν. Γραμ. Νέας Γενιάς, Αθήνα 1988, τ. Α', σ. 43 κ.ε. 37. Αρχεία Ριζαρείου, όπ. παρ. 38. Εργολάβου, όπ. παρ. σ. 258.

υπήρχαν από την πόλη Ιωαννίνων», όπως όριζε η Διαθήκη³⁹.

Σπούδασε επί πέντε έτη στη Ριζάρειο (4 έτη γυμνάσιο συν 1 θεολογικά μαθήματα) και μετά «ετράπη εις την θεολογίαν». Γράφτηκε δηλαδή στη Θεολογική Σχολή, χωρίς να περατώσει τις σπουδές του σ' αυτή. Έχει γραφεί ότι φοίτησε στη Φιλοσοφική, αλλά αυτό δεν είναι εξακριβωμένο. Εμείς δεν έχουμε παρά να στηριχτούμε στον ίδιο που γράφει ότι είχε καθηγητή τον Π. Ρομπότη (της Θεολογικής Σχολής) και υπογράφεται «τελειόφοιτος της Θεολογίας»⁴⁰. Τις θεολογικές του σπουδές συνέχισε βέβαια και περάτωσε στη Γερμανία.

Τα χρόνια φοιτήσεως του Μαρούλη στη Ριζάρειο, Διευθυντής της (Σχολάρχης) ήταν ο Σωκράτης Κολιάτσος, που εκτίμησε τις αρετές του Ηπειρώτη μαθητή του και τον ευεργέτησε. Είναι αυτός ο κατόπιν μητροπολίτης Κορινθίας⁴¹.

Η παρατήρηση στο «Μαθητολόγιον» και μάλιστα η τελευταία πρόταση «και διέμενεν εις Σέρρας διδάσκων» είναι ευνόητο πως προστέθηκε αργότερα από το Σχολάρχη της Ριζαρείου και μάλιστα μετά το 1870, όταν πια ο Μαρούλης βρισκόταν στις Σέρρες.

Σύμφωνα με τον Κανονισμό της Ριζαρείου και κατά την οριστική του εγγραφή (δοκιμασία, ένδυση, κλπ.) ο Μαρούλης προχειρίστηκε «αναγνώστης της Εκκλησίας». Έλαβε δηλαδή τον κατώτατο βαθμό της. Αναγνώστης ήταν και ο πατέρας του στον Κατσικά και ο εκκλησιαστικός του αυτός τίτλος είχε αντικαταστήσει και τ' όνομά του στο χωριό⁴². Τον εκκλησιαστικό αυτό βαθμό του αναγνώστη ο Μαρούλης θα τον αξιοποιήσει πολύ στις Σέρρες. Ακόμη, όπου παρέθετε τους τίτλους και τις σπουδές του, έγραφε πρώτα «αναγνώστης»⁴³.

Τα επώνυμα του Μαρούλη Το Μαρούλη ο Σχολάρχης του Γενικού Σχολείου (Ελληνικού) της Ζωσιμαίας τον ενέγραψε στο «Μητρώο εγγραφομένων» και στ' άλλα βιβλία της Σχολής με επώνυμο προερχόμενο από τον τόπο καταγωγής του: «Κατζικιώτης» ή «Κατσικιώτης» κατά το «Κατζικά ή

39. *Ι. Λαμπριδίου*, Αγαθοεργήματα, 1880. Επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971, μερ. Β' σ. 42. Ο φιλογενής Ηπειρώτης Χριστόδ. Ευθυμίου, έμπορος, με Διαθήκη του το 1846 άφησε χρήματα να σπουδάζουν στη Ριζάρειο δύο νέοι από την πόλη Ιωαννίνων ή τα περίχωρα.

40. *Μαρούλη*, Τα έργα των εχθρών μου, πρωτόφ. και σ. 7. Και: «Προγράμματα Πανεπιστημίου Αθηνών», 1864. 41. «Αλήθεια Εκκλησιαστική, Σύγγραμμα εκκλησιαστικόν περιοδικόν» Εν Κων/λει, τόμ. 5, Δ', 1883-84, σ. 247 (Στο εξής: Αθήλεια).

42. *Κ. Δ. Τζοβάρα*, Χειρόγραφες σημειώσεις περί «Αρχείου Οικογ. Μαρούλη» στον Κατσικά. 43. *Μαρούλη*, όπ. παρ.

Κατσικά». Επίσης, ως Κατσικιώτης φοίτησε καθ' όλα τα έτη στη Ζωσιμαία, έλαβε Απολυτήριο Γενικού Σχολείου και επιλέχτηκε υπότροφος Ριζαρείου. Η εγγραφή μαθητών στη Ζωσιμαία με επώνυμο προερχόμενο από τον τόπο καταγωγής τους ήταν συνηθισμένη πράξη. (Γραμμένο-Γραμμενιάτης, Ζαγόρι-Ζαγορίσιος, κλπ.). Επίσης, συνηθισμένο πράγμα ήταν και η αλλαγή επωνύμου των μαθητών που αποφοιτούσαν από τη Ζωσιμαία (π.χ. ο Στέφανος Ράδος φοίτησε στη Ζωσιμαία ως Στ. Ασκής)⁴⁴.

Σύμφωνα με τα Αρχεία Κατσικά, το επώνυμο Κατσικιώτης δεν υπάρχει και ούτε υπήρξε ανάμεσα στα επώνυμα του χωριού αυτού.

Στη συνέχεια με την εγγραφή του στη Ριζάρειο ο Μαρούλης, αλλά και κατά την πενταετή φοίτηση και την αποφοίτησή του απ' αυτή φέρεται με δύο επώνυμα: «Αναγνωστόπουλος ή Μαρούλης».

Το πρώτο από τα επώνυμα (Αναγνωστόπουλος) πρέπει να το επέλεξε από τον εκκλησιαστικό τίτλο του αναγνώστη που κατείχε ο πατέρας του. Δημήτριος του Αναγνώστη⁴⁵ και το μετέτρεψε βέβαια σε «-οπουλος», για να ξεχωρίζει από το βαθμό του αναγνώστη που έλαβε και ο ίδιος στη Ριζάρειο.

Το δεύτερο επώνυμο «Μαρούλης» που έμεινε και οριστικό του, πρέπει και αυτό να το έφερε από τη γενιά του στον Κατσικά. Το επώνυμο Μαρούλης υπήρχε —και υπάρχει— στον Κατσικά. Επίσης, Μαρούληδες, ευκατάστατοι μάλιστα, υπήρχαν στα Γιάννινα, στην Οδησό, στο Τρέεσι και σ' άλλες περιοχές της Ελλάδας⁴⁶.

44. *Αναστ. Τσιάρα*, Γραμμενιάτες διδάσκαλοι, Αθήνα, 1985 σ. 72.

45. *Τζοβάρα Κ.* όπ. παρ.

46. α') *Στεφ. Μπέτη*, όπ. παρ. σ. 218 κ.ε. β') *Λαμπριδίου*, Ηπειρ. Μελετήμ. τ. Α', σ. 82. γ') *Σωκ. Κουγέα*, Ηπειρωτ. Αρχείον, Ηπειρ. Χρονικά, 1939, σ. 201. δ') *Π. Αραβαντινού*, Περιγραφή της Ηπείρου, τόμ. 3, Ιωάννινα 1866, ε) *Κων. Βακαλόπουλου* Ιστορ. Βορείου Ελληνισμού - Ηπείρου, Θεσ/νίκη 1992, σ. 40 στ') *Τρ. Ευαγγελίδη*, Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας, τ. Β' Αθήνα 1992, σ. 364.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ

Όταν μια Γερμανική Ευαγγελική (Προτεσταντική) Σχολή στη Σμύρνη, η λεγόμενη τότε από τους ιδρυτές της «Διεθνές Λύκειον» (College International)⁴⁷, χρειάστηκε διδάσκαλο των Θρησκευτικών για τους ορθόδοξους Ελληνόπαιδες μαθητές της, απευθύνθηκε στη Ριζαρείο Σχολή στην Αθήνα. Ο τότε Διευθυντής της Ριζαρείου Σωκράτης Κολιάτσος, από την πλειάδα των αποφοίτων Ριζαρειτών και των φοιτώντων στο Πανεπιστήμιο υποτρόφων της επέλεξε ως τον πλέον κατάλληλο για την αποστολή αυτή το Δημήτριο Μαρούλη.

Εκείνη την περίοδο η πρόσληψη από τη μια και η αποστολή από την άλλη (την πλευρά της Ριζαρείου) διδασκάλου-καθηγητή Θρησκευτικών σε «Ευαγγελικό Σχολείο» της Σμύρνης δεν ήταν συνήθης (ρουτίνας) πράξη. Και αυτό, γιατί έπρεπε να ληφθούν σοβαρά υπόψη δύο κυρίως παράγοντες: α) Ο σκοπός, οι στόχοι του Σχολείου και το υποκείμενο-δέκτης της διδασκαλίας. Και β') Ο διδάσκαλος που θα επωμιζόταν το έργο της διδασκαλίας των Θρησκευτικών σε «Ευαγγελικό Σχολείο», όπως αυτό του «Διεθνούς Λυκείου». Και, όσον αφορά τον πρώτο παράγοντα, μπορεί να δοθεί, καθώς επιγραμματικά ήταν αποκρυσταλλωμένος στο σκοπό του «Ευαγγελικού» αυτού Σχολείου: «*Η διάδοση του χριστιανισμού στους Μουσουλμάνους και Ισραηλίτες της Μικράς Ασίας*»⁴⁸. Ενώ, ο δεύτερος παράγων διδάσκαλος θα έπρεπε να είναι ικανότατος θεολόγος και κήρυκας του Ευαγγελίου· εκπαιδευτικός καλά καταρτισμένος· με πρωτοβουλία στο έργο του, με ευρύτητα γνώσεων, χωρίς θρησκευτικό φανατισμό· ακόμη ευφυής, ρήτορας πειστικός, ρηξικέλευθος στις ιδέες και κυρίως, όπως αργότερα θα πει ο ίδιος ο Μαρούλης, διδάσκαλος που για να εκπληρώσει την αποστολή του, πρέπει να έχει «κλήσιν με ήττα, όχι με ώτα»⁴⁹.

47. Χρ. Σολδάτου, Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας τομ. Α΄ Αθήναι 1989, σ. 114 (Στο εξής: Σολδάτου, Η Εκπαιδευτική Κίνησης Ελλην. Μ. Ασίας).

48. α') Αργυρού, Η δράσις και το έργον Μαρούλη, σ. 6. β') Ιωάννου Κ. Δέλλιου, Αναμνήσεις «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΝ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ» έτος Δ΄, 1911 σ. 76 (στο εξής Δέλλιου, Αναμνήσεις). γ') Πέννα Πέτρου, Δημ. Μαρούλης, εφημ. «ΠΡΟΟΔΟΣ» Σερρών, φ. 19-7-1931. Και του ίδιου Ιστορία των Σερρών, Αθήναι 1938 σ. 136.

49. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 16.

Ο Ριζαρείτης Μαρούλης ήταν ο πλέον κατάλληλος, ίσως ο μοναδικός ν' ανταποκριθεί στα δύο παραπάνω ζητήματα, γιατί διέθετε πολλά προσόντα, ουσιαστικά και τυπικά. Μάλιστα, ως αναγνώστης, μπορούσε να κηρύξει το λόγο του Ευαγγελίου από τον άμβωνα.

Κρίνεται όμως απαραίτητο, πριν λεχθούν άλλα για το έργο του Μαρούλη στη Σμύρνη, να δοθεί με συντομία το ιστορικό του Ευαγγελικού Σχολείου και να σχολιασθεί η κινητικότητα των Ευρωπαϊκών λαών στην Ανατολή.

Το «Διεθνές Λύκειον» Στη Σμύρνη, εκτός από την περιώνυμη Ευαγγελική Σχολή (ίδρυση 1733) που σκοπό είχε «τη διάδοση των Ευαγγελικών αρετών και όλων των ελληνικών μαθημάτων» υπήρχαν και άλλα Σχολεία, κοινοτικά και ιδιωτικά. Τα δεύτερα ήταν δυνατόν να ιδρυθούν όχι μόνο από Έλληνες της Μ. Ασίας και Γενικά του αλύτρωτου Ελληνισμού, αλλά και από ιεραποστολές και ιδιώτες Ευρωπαϊκών κρατών (Γερμανίας, Γαλλίας, Αγγλίας, Ιταλίας)⁵⁰. Μάλιστα, μετά την Ανεξαρτησία της Ελλάδας, τα διάφορα Ευρωπαϊκά Κράτη επέδειξαν ιδιαίτερη κινητικότητα στην ίδρυση Σχολείων στην Ανατολή και κυρίως στη Μ. Ασία⁵¹. Το έργο τους αυτό πραγματοποιούνταν συνήθως μέσω των διαφόρων θρησκευτικών οργανώσεων (Ιεραποστολών). Παρενβαιναν στα ελληνικά Σχολεία πάντα με το πρόσχημα της οικονομικής βοήθειας, την οποία επίμονα επιζητούσαν οι ελληνικές κοινότητες, θεωρώντας την σωτήρια πολλές φορές για τη διατήρηση των εκπαιδευτηρίων τους. Έτσι, όχι μόνο χρηματοδοτούσαν τα Σχολεία στη Μ. Ασία, κλπ. οι Ιεραποστολές, αλλά και τα διήθηναν και διόριζαν και καθηγητές τους για τα καλλιτεχνικά μαθήματα και τις ξένες γλώσσες. Μάλιστα από την τουρκική αρχή έπαιρναν εύκολα άδεια και το εκπαιδευτήριό τους το έθεταν υπό την προστασία της τοπικής τους Προξενικής αρχής.

Δεν υπήρχε αμφιβολία, λοιπόν, ότι οι Ευρωπαϊκές Ιεραποστολές κλπ. φέρονταν φανερά ότι βοηθούν τον αλύτρωτο Ελληνισμό, να μάθει γράμματα, να μορφωθεί και να λευτερωθεί και κατά βάθος και στην ουσία προπαγάνδιζαν υπέρ του Έθνους τους και προσηλύτιζαν στον προτεσταντισμό και τον καθολικισμό⁵².

Ένα, λοιπόν, Ιεραποστολικό Σωματείο στο Βarmen (Μπάρμεν) της Παρραρηνείου Γερμανίας που είχε προϊστάμενό του το δόκτορα της Θεολογίας Fabri ίδρυσε στη Σμύρνη σχολείο με σκοπό τη διάδοση του χριστιανισμού στους Μωαμεθανούς και Ισραηλίτες της Μ. Ασίας. Ο τίτλος του Σχολείου

50. Σολδάτου, όπ. παρ. σ. 41-127. 51. Όπ. παρ. 52. Στεφάνου Σ.Ε. Η Ευρώπη εν' έτει 1880. Πολιτική των Γερμανικών Κρατών εν τη Ανατολή. «Επιθεώρησις Πολιτική και Φιλολογική» Ιούλιος 1881, σ. 358.

αυτού ήταν «College International» (Διεθνές Λύκειο). Και, όπως ήταν φυσικό, δεχόταν μαθητές όλων των εθνικοτήτων που κατοικούσαν στη Σμύρνη και στη Μ. Ασία γενικότερα (Έλληνες, Τούρκοι, Εβραίοι, κλπ.).

Διευθυντής του «Διεθνούς Λυκείου» τον καιρό που προσλήφθηκε σ' αυτό καθηγητής Θρησκευτικών ο Μαρούλης, ήταν ο Axenfeld (Άξενφελντ)⁵³. Οι μαθητές διδάσκονταν εκτός της Γερμανικής γλώσσας και γαλλικά, αγγλικά μαθήματα από Ευρωπαίους καθηγητές (G. Wehen, Knigt, κλπ.). Και, ενώ το «Διεθνές Λύκειο» προοριζόταν κυρίως για τα παιδιά των Μωαμεθανών και των Ισραηλιτών της Σμύρνης και της Μ. Ασίας, πολύ γρήγορα γέμισε από Ελληνόπουλα. Έτσι οι γονείς τους απήτησαν από τη διεύθυνση της Σχολής να προσλάβει καθηγητή ορθόδοξο για το μάθημα Θρησκευτικών⁵⁴. Ο Άξενφελντ, λοιπόν, ανταποκρινόμενος στο αίτημα των ορθόδοξων χριστιανών, αναζήτησε διδάσκαλο των θρησκευτικών στη Ριζάρειο και ο Διευθυντής της Σωκρ. Κολιάτσος έστειλε το Δημήτριο Μαρούλη. Αυτός άρχισε αμέσως με ζήλο, ενθουσιασμό και μεθοδικότητα το έργο του, τη διδασκαλία του μαθήματος των θρησκευτικών και το λόγο του Ευαγγελίου.

Η διδασκαλία του Μαρούλη Βαθύτατος γνώστης των θεολογικών ο Μαρούλης, ικανός και πειστικός ρήτορας, νεωτεριστής, με διορατικό νου και ψυχικό σθένος, με ευρύτητα γνώσεων και ας μην είχε τελειώσει Πανεπιστήμιο, γεννημένος δάσκαλος, έγινε ο κινητήριος μοχλός ευθύς εξαρχής στη Σχολή. Τα πράγματα το ένα μετά το άλλο άρχισαν ν' αλλάζουν στο Λύκειο των ξένων από τις αρχές του 1864 περίπου.

Ο Μαρούλης κατέδειξε στη διεύθυνση και το προσωπικό του Σχολείου ότι ματαιοπονούν με το να επιδιώκουν να εκχριστιανίσουν Μωαμεθανούς και Ιουδαίους. Τους απέδειξε με επιχειρήματα φιλοσοφημένα και καλώς μελετημένα ότι θα μπορούσαν να επιτύχουν το σκοπό τους δηλ. τον εκχριστιανισμό των αλλοεθνών μάλλον μέσω του ελληνικού στοιχείου. Οι Έλληνες εντόπιοι αποτελούσαν το πλέον προηγμένο πνευματικά ανθρώπινο δυναμικό στην Ανατολή. Μόνο έπρεπε να τονωθούν, να αναμορφωθούν θρησκευτικώς⁵⁵. Αναλυτικότερα, υποστήριζε ο Μαρούλης ότι η Ανατολική Ορθόδοξος Εκκλησία διατηρεί το φιλελεύθερο πνεύμα της αρχαίας αποστολικής εκκλησίας, αφού επιτρέπει στον προχειρισμένο και στον κατώτατο βαθμό του αναγνώστη να κηρύττει από τον άμβωνα της Εκκλησίας το Ευαγγέλιο. Αλλά με το χρόνο και την επιπλέον αμάθεια επήλθε κάποια λίγη αποσκήληση, επει-

53. I. Δέλλιου, Αναμνήσεις, Μασ. Ημερολογ. 1911, σ. 76. 54. Δέλλιου, Όπ. παρ. 55. α') Δέλλιου, όπ. παρ. β') Πέννα, όπ. παρ. β') Βλάχου Έλλης Α., Η παιδεία εις τας Τουρκοκρατουμένας Σέρρας εν Αθήναις 1935 σ. 34 γ') Αργυρού, όπ. παρ. σ. 6.

δή έλλειπε κάθε ζωή στο σώμα της Εκκλησίας. Και ότι με το κήρυγμα και τη διδασκαλία θα ήταν δυνατό να εμφυσηθεί νέα θρησκευτική ζωή σ' αυτή, οπότε θα μπορούσε να προέλθει από τους κόλπους της Εκκλησίας η θρησκευτική αναμόρφωση των Ελλήνων. Και αυτοί γεμάτοι με ζωντανή πίστη θα μπορούσαν τότε να επιδράσουν στους σύνοικους ετεροθρήσκους λαούς, σε αντίθεση με τον τρόπο που μάταια προσπαθούσε να επιτύχει η προπαγανδιστική Σχολή στη Σμύρνη⁵⁶. Και όπως θα γράψει αργότερα σε έργο του ο Μαρούλης, η ελληνική φυλή έχει πάντα την ψυχική και πνευματική δύναμη να αναγεννάται, να μεγαλουργεί και να φωτίζει τους ετερόφυλους. Οι Έλληνες θα επιδράσουν στους σύνοικους και όμορους λαούς (Μουσουλμάνους, Ιουδαίους, κλπ.), αφού πρώτα οι ίδιοι παιδευθούν κατάλληλα και αναμορφωθούν και συναισθανθούν τη γενική και ειδική αποστολή τους. Αλλά, «Ούτε εν τη καρδιά του Έθνους εχαράξαμεν ποτέ ως σύμβολον: 1) αυτήν την υπεράσπισιν των θείων δικαίων, την θρησκείαν, τον εθνισμόν και την ελευθερίαν όχι μόνον ομοθρήσκων, ομοδόξων... 2) Την γενικήν αποστολήν, την οποίαν κέκληται η Ελληνική φυλή... να εκπληρώση προς τους γείτονας αυτής λαούς και εν τη Ανατολή καθόλου»⁵⁷, θα παρατηρήσει ο Μαρούλης.

Αυτές ήταν σε γενικές γραμμές μερικές από τις ιδέες και αντιλήψεις του Μαρούλη που οδηγούσαν στο συμπέρασμα ότι έπρεπε το Ελληνικό στοιχείο στην Τουρκία να χρησιμοποιηθεί ως εκπολιτιστικός παράγοντας στην Εγγύς Ανατολή⁵⁸.

Πρώτος προσήλυτος, θερμός μάλιστα, των ιδεών αυτών του νεαρού καθηγητή των Θρησκευτικών του «Διεθνούς Λυκείου» Σμύρνης, έγινε ο διευθυντής του Axenfeld, που έσπευσε να μεταφέρει τις ιδέες του Μαρούλη στους πάτρωνές του στο Βαμπεν Γερμανίας. Οι ιδέες, οι απόψεις του Ριζαρείτη δασκάλου υιοθετήθηκαν πλήρως από το Προτεσταντικό ιεραποστολικό Σωματείο. Γι' αυτό ενέκριναν την αποστολή του Μαρούλη στη Γερμανία για συμπλήρωση των σπουδών του, μετά την περάτωση των οποίων, βέβαια, θα γύριζε στη Σμύρνη να εγκαινιάσει αυτός πρώτος, ως εισηγητής, το αναμορφωτικό έργο, όπως το είχε συλλάβει στο νου και στην ψυχή του⁵⁹.

Στη Σμύρνη ο Μαρούλης προσέφερε ακόμη μια υπηρεσία στη Σχολή του Axenfeld και εμμέσως στον αλύτρωτο Ελληνισμό. Έπεισε τον Αντώνιο Ισηγόνη να συγχωνεύσει το Σχολείο του με το «Διεθνές Λύκειο» και ο ίδιος να διδάσκει εκεί ως καθηγητής τα Ελληνικά. Η συνεργασία των δύο παιδαγωγών

56. Δέλλιου, όπ. πάρ. 57. Δημητρίου Μαρούλη, Το νοσερόν εν τη ενεστώση εκπαιδύσει του Ελληνικού έθνους και το μέσον της θεραπείας αυτού, περιοδ. «ΠΛΑΤΩΝ», έτος I (1888) τεύχ. ΑΒΓ', σ. 47. (Στο εξής: Μαρούλη, Το νοσερόν ...εν τη εκπαιδύσει). 58. Αργυρού, Η δράσις και το έργον Μαρούλη, σ. 6. 59. Δέλλιου, ό.παρ. Πέννα, όπ. παρ. Βλάχου Ε. όπ. παρ. σ. 34.

κράτησε ως το 1873 (τότε που ο Μαρούλης βρισκόταν στις Σέρρες), οπότε διαλύθηκε και ο Ισηγόνης συνέχισε τη λειτουργία της παλιάς του Σχολής αναγεωμένης⁶⁰.

Η παραμονή του Μαρούλη στη Σμύρνη έχει συνδεθεί και με την περίφημη Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης. Ο Μ. Παρανίκας σε έργο του (1885) τον περιέλαβε στον πίνακα δασκάλων της Σχολής αυτής και μεταγενέστεροι συγγραφείς, αντιγράφοντάς τον, αναφέρουν το Μαρούλη ως καθηγητή της περιώνυμης Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης⁶¹. Οπωσδήποτε πρέπει να διδάξε ο Μαρούλης στην περιώνυμη Σχολή την περίοδο που βρισκόταν στη Σμύρνη. Για πόσο διάστημα, όμως, απομένει να τεκμηριωθεί. Πάντως, είναι δικαιολογημένη η κάποια σύγχυση στο ζήτημα αυτό, γιατί και το «Διεθνές Λύκειον» φερόταν —και διαδόθηκε— και με την ονομασία: «Ευαγγελική (Προτεσταντική) Σχολή»⁶².

ΓΕΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

60. Σολδάρου, Η Εκπαιδ. κίνησις Ελλην. Μ. Ασίας, τόμ. Α' σ. 114.

61. α') Παρανίκας Ματθαίου, Ιστορία της Ευαγγελικής Σχολής, εν Αθήναις 1885 σ. 144. β') Χρ. Σολομανίδη, Η παιδεία στη Σμύρνη, Αθήναι 1961, σ. 179.

62. Δέλλιου, Αναμνήσεις, σ. 76. Ο Δέλλιος, σύγχρονος του Μαρούλη την ονομάζει Ευαγγελική (Προτεσταντική) Σχολή, αλλά προσθέτει το διευθυντή της Axenfeld.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΣΤΗΝ ΕΣΠΕΡΙΑ ΓΙΑ ΣΠΟΥΔΕΣ. ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στη Γερμανία ο Μαρούλης μετέβη στα μέσα περίπου του 1865 και έγινε «μετ' ενθουσιασμού δεκτός» από το Fabri, αφού θεωρήθηκε απ' αυτόν «ως ο θεόθεν ενδεδειγμένος προφήτης» για το μέγα έργο της θρησκευτικής αναγεννήσεως της Ανατολής⁶³. Ο Σερραϊός λόγιος και εκπαιδευτικός Ι. Δέλλιος που διέσωσε τις φράσεις αυτές «δεκτός μετ' ενθουσιασμού» και «θεόθεν προφήτης» αντιγράφοντάς τες από κάποιο φυλλάδιο του Fabri⁶⁴, εκφράζει μίαν αλήθεια, μολοντί ανήκε στους αντίπαλους του Μαρούλη στις Σέρρες. Πράγματι, έγινε «δεκτός μετ' ενθουσιασμού» από τους Γερμανούς! Και αυτό διαφάνηκε αργότερα, όταν ο Μαρούλης επέστρεψε στην Ελλάδα και χρηματοδοτούνταν, απλόχερα πολλές φορές, από Ευρωπαίους φιλέλληνες το εκπαιδευτικό έργο του.

Είναι αλήθεια πως η προσωπικότητα, η ευρύτητα γνώσεων και κυρίως ο διορατικός νους του Μαρούλη τους σαγήνεψε αμέσως από την αρχή.

Ο φιλόπονος Ηπειρώτης Μαρούλης ήταν νους ανήσυχος, ευφυής, ενθουσιώδης, δραστήριος. Διέθετε όλα τα χαρίσματα ενός Έλληνα νέου που σκοπό της ζωής του έβαλε να σπουδάσει, να γίνει σοφός διδάσκαλος, για να ωφελήσει το Γένος του, να φωτίσει τα Ελληνόπουλα των αλύτρωτων περιοχών της Ελλάδας. Προπάντων η Ηπειρωτική ευγενής φιλοδοξία του ν' αξιωθεί να σπουδάσει σε Πανεπιστήμιο της Ευρώπης, όπως άλλοι συμπατριώτες του διδάσκαλοι του Γένους και να γυρίσει διδάκτορας επιστήμης στην πατρίδα του, ήταν ίσως, το μοναδικό όνειρο της ζωής του. Κι όλα αυτά με σκοπό πάντα την παιδεία στους ομοεθνείς του, κυρίως στην αλύτρωτη Ελλάδα.

Αυτά και άλλα ακόμη χαρίσματα του Μαρούλη μπορούν να δικαιολογήσουν το χαρακτηρισμό του ξένου προστάτη του, «θεόθεν προφήτης». Εξάλλου, το σχέδιο για εκχριστιανισμό αλλοεθνών που είχε συλλάβει ο νους του Μαρούλη ήταν πρωτότυπο.

Οι σπουδές του Κατά την τετραετή παραμονή του στην Εσπερία παρακολούθησε θεολογικά, φιλοσοφικά και κυρίως παιδαγωγικά

63. Δέλλιου, όπ. παρ., σ. 77. 64. Fabre, Mittheilungen aus Macedonien, Elberfeld 1877. Το φυλλάδιο εκδόθηκε από τον Fabri(έ) προϊστάμενο της Ιεραποστολής. Πρέπει να περιέχει αρκετά στοιχεία για το Μαρούλη. Δεν έγινε δυνατό να το βρούμε.

κά μαθήματα στα πανεπιστήμια Μονάχου, Βερολίνου και Τυβίγγης (Tübingen), στο οποίο και αναγορεύτηκε διδάκτορας φιλοσοφίας το 1869. Το θέμα της διδακτορικής διατριβής του δε μας είναι γνωστό⁶⁵. Όπως, όμως, συνάγεται από τα έργα του, που δημοσιεύτηκαν, πρέπει να έχει σχέση η διατριβή του με την εκπαίδευση στην Ελλάδα και γενικότερα στην Ανατολή, σε σχέση με τη θρησκευτική αγωγή. (Ανατολή λέγονταν τότε περιοχές Βαλκανικής, Κων/λεως, Μικράς Ασίας, Κύπρου, κλπ. σε αντίθεση με τη Δύση, τις χώρες της Εσπερίας). Αλλά και τρεις διαλέξεις του, γενόμενες πιθανόν στη Γερμανία, περιστρέφονται στο θέμα: «Εκπαίδευση και εκκλησία στην Ανατολή». Και σ' αυτές έδωσε απάντηση ο Ι. Λάσκαρης με το βιβλίο του: «Η Ελλάδα και η Ανατολή. Απάντηση σε τρεις διαλέξεις του κ. Μαρούλη για την εκπαίδευση και την εκκλησία της Ανατολής»⁶⁶.

Για τις σπουδές του ο ίδιος ο Μαρούλης γράφει: «τελειόφοιτος της Θεολογίας, διδάκτωρ της Φιλοσοφίας»⁶⁷. Στις παιδαγωγικές του πραγματείες που δημοσίευσε μεταχειρίζεται καθ' ολοκληρίαν σχεδόν γερμανική βιβλιογραφία⁶⁸. Επίσης στις παραδόσεις του των παιδαγωγικών μαθημάτων στα Διδασκαλεία του στις Σέρρες μεταχειρίστηκε κυρίως γερμανική βιβλιογραφία, αφού εξάλλου σ' αυτή τη χώρα είχε σπουδάσει⁶⁹. Αλλά και όλοι σχεδόν οι παιδαγωγοί της εποχής εκείνης είχαν σπουδάσει —και σπούδαζαν— στη Γερμανία⁷⁰.

Οι φιλίες στην Εσπερία Κατά τη διάρκεια των σπουδών του στη Γερμανία δεν έτυχε μόνον ιδιαίτερης συμπάθειας και θαυμασμού από το Fabri, τον επικεφαλής του Σωματείου και τους άλλους φιλέλληνες στο Bammen, οι οποίοι και του χορήγησαν την υποτροφία. Εκτιμήθηκε από επιφανείς καθηγητές γερμανικών πανεπιστημίων και απέκτησε γνωριμίες και φιλίες με ευπατριδες και υψηλά ιστάμενα πρόσωπα της Βισμαρκείου γερμανικής πολιτείας, όπως⁷¹: Τον υπουργό von Bethmann-Hollweg, το βαρόνο

65. Αναζητήθηκε στα Αρχεία του Πανεπιστημίου Tübingen η διατριβή του Μαρούλη. Δε βρέθηκε παρά την έρευνα που έγινε από Έλληνες και Γερμανούς εκπαιδευτικούς. 66. J. Lascaris «La Grece et l' Orient. Repons aux trois conferences de M. Maroulis sur l' instruction et l' Eglise en Orient, Geneve 1876. 67. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου, πρωτόφυλλο: Για τις σπουδές του Μαρούλη στη Γερμανία έγραψαν ή επανέλαβαν τα ίδια: Δέλλιος, Βλάχου, Πέννας, Λέφας, κλπ. 68. Μαρούλη: «Περί μορφώσεως Ελ. Δημοδιδασκάλων. Το νοσερόν εν τη εκπαίδευσει». 69. Σημειώσεις «Παιδαγωγικών μαθημάτων», μαθητή Διδασκαλείου Σερρών σχολ. έτους 1884-1885. Παραδόσεις Δημ. Μαρούλη, Δ/ντή Διδασκαλείου. Πεντακόσιες σελίδες τετραδίου χειρόγραφες. (Αρχείο Παν. Παπακωνσταντίνου, καθηγητή, πανεπιστημίου Αθηνών). 70. Αναφέρονται μερικοί: Στεφ. Ράδος, Βράνος Βωζάνης, Χ. Παπαμάρκος, Ιωάν. Δέλλιος, Ι. Πανταζίδης, Γ. Σωτηριάδης, κ.ά. 71. *Ενεπεκίδη, Π. Κ.*, Η Θεσσαλονίκη στα χρόνια 1875-1912, Θεσσαλονίκη 1981 σ. 207 (Στο εξής: *Ενεπεκίδη, Η Θεσ/νίκη 1875-1912*).

καθηγητή von den Goltz, τον καθηγητή Erwin Nasse, τον ιεροκήρυκα της Αυλής Frommel στο Βερολίνο, το βουλευτή του Ράιχσταγκ Chevalier στη Στουτγκάρδη και τον Ernest Curtius, καθηγητή πανεπιστημίου Βερολίνου και επίτιμο μέλος του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως⁷². Οι παραπάνω είναι μερικοί από την πλειάδα των προσωπικοτήτων της Γερμανίας, που θεωρούσαν το Μαρούλη προικισμένο με σπάνια ψυχικά και πνευματικά χαρίσματα και ικανότατο για το ανθρωπιστικό, παιδευτικό, χριστιανικό και πολιτιστικό έργο στις αλύτρωτες ελληνικές περιοχές και στους λαούς της Ανατολής. Αυτοί και άλλοι ακόμη είναι που, στον κατάλληλο χρόνο, θα γίνουν πρόθυμοι αρωγοί στο έργο του στις Σέρρες. Κι όπως θα γράψει ο Μαρούλης: «Δια των εμών ενεργειών εκτήσατο το Έθνος μου απ' ενός μεν ευνοίας και συμπάθειας, τας οποίας επί της διπλωματικής οδού αδύνατον ίσως θα ήτο να αποκτήσει, απ' ετέρου δε τον κάλαμον ανδρών σπουδαίων, ο οποίος εν στιγμαίς κρισίμοις επλημμύρισε την δημοσιογραφίαν δια φιλελληνικών άρθρων και πραγματειών»⁷³.

Η ξένη υπηκοότητα

Ο Μαρούλης εκτός από το διδακτορικό δίπλωμα στη Γερμανία απέκτησε και την υπηκοότητα της χώρας αυτής: προσωρινά βέβαια, και μ' αυτή κατέβηκε στην Ελλάδα. Το πλεονέκτημα αυτό του στάθηκε σωτήριο πολλές φορές στη σκλαβωμένη ακόμη Ελλάδα και κάτω από τις τουρκικές αρχές, όπου ανέπτυξε την εκπαιδευτική και πατριωτική του δραστηριότητα⁷⁴.

Η απόκτηση ξένης υπηκοότητας Ελλήνων, που προέρχονταν από τις αλύτρωτες περιοχές και που σπούδαζαν ή διέπρεπαν στο εμπόριο σε Ευρωπαϊκές χώρες, ήταν συνηθισμένη πράξη την εποχή εκείνη. Και γινόταν πάντα με κάποια σκοπιμότητα. Εξάλλου, δεν το χωρούσε ο νους των σκλαβωμένων ακόμη Ελλήνων να λέγονται υπήκοοι Τούρκοι, όταν η μισή Ελλάδα ήταν Ελεύθερο Κράτος!

Οι κατερχόμενοι, λοιπόν, με ξένη υπηκοότητα μπορούσαν να κινούνται και να δρουν ανενόχλητοι πολλές φορές στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας, στην οποία περιλαμβάνονταν ακόμη μεγάλες περιοχές του Ελληνικού Έθνους. Και η ελευθερία των κινήσεων και η δράση αυτών των Ελλήνων επικεντρώνονταν κυρίως στα εκπαιδευτικά πράγματα.

72. Ελλην. Φιλολογικός Σύλλογος (Κων/λεως, Σύγγραμμα περιοδικόν, τομ. ΚΔ' έτος 1892-1893, εν Κων/λει 1893 (πίναξ επιτίμων μελών). 73. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου σ. 88. 74. Μαρούλη όπ. παρ. σ. 20 και Αργυρού όπ. παρ. σ. 12.

Γυμνασιάρχης Το καλοκαίρι της ίδιας χρονιάς, (1869), κατά την οποία στη **Θεσσαλονίκη** αναγορεύτηκε διδάκτορας της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Τυβίγγης (Tübingen), ο Μαρούλης επέστρεψε στην Ελλάδα. Πρώτα κατέβηκε στην Αθήνα, απ' όπου κλήθηκε αμέσως ν' αναλάβει τη διεύθυνση του Γυμνασίου Θεσσαλονίκης (γυμνασιάρχης). Ανταποκρινόμενος στην πρόσκληση των ομογενών της Θεσσαλονίκης —αυτός εξάλλου ήταν ο διακαής πόθος του, να υπηρετήσει την παιδεία στον αλύτρωτο Ελληνισμό— με την έναρξη της σχολ. χρονιάς 1869-70 ανέλαβε Γυμνασιάρχης του Γυμνασίου της πόλης αυτής⁷⁵.

Το Γυμνάσιο Θεσσαλονίκης είχε οργανωθεί και λειτουργήσει στην τριετία 1855-58 με την ονομασία καταρχήν «Ελληνικόν Σχολείον». Ο Διευθυντής του μάλιστα Νικόλαος Νικολής προσπάθησε να το ανυψώσει σε πλήρες Γυμνάσιο, αλλά δεν το κατόρθωσε ένεκα οικονομικών δυσχερειών. Και το Σχολείο τούτο, όπως όλα της Μακεδονίας και των αλύτρωτων γενικά περιοχών της Ελλάδας, άρχισε να αναπτύσσεται και να οργανώνεται καλά μετά το «Χάτι Χουμαγιούν (Λαμπρά γραφή), με το οποίο ο Σουλτάνος υποσχόταν αναγνώριση προνομίων στους χριστιανούς (1856). Έτσι, άρχισαν να ενεργοποιούνται οι Σχολικές Επιτροπές και οι Δημογεροντίες στις αλύτρωτες περιοχές. Πρώτα, βέβαια, συντάχθηκε από το Πατριαρχείο Γενικός Κανονισμός, ο οποίος στόχευε, εκτός των άλλων, και στην οργάνωση της παιδείας. Δηλαδή, ίδρυση και λειτουργία σχολείων, φιλεκπαιδευτικών συλλόγων, κλπ.

Εάν θα μέναμε σε κάποιες λεπτομέρειες ακόμη για το Σχολείο Θεσσαλονίκης, θα λέγαμε πως επί σχολαρχίας του Νικολέου 1856-58 λειτουργήσε με 4 μόνο τάξεις και τρεις δασκάλους, χωρίς μάλιστα Ιεροδιδάσκαλο και καθηγητή των Γαλλικών. Συγκεκριμένα, τη σχολ. χρονιά 1857-58, όπως μαθαίνουμε από την ομιλία του σχολάρχη τον Ιούνιο προς τους Εφόρους και γονείς των μαθητών κατά την έναρξη των δημοσίων εξετάσεων, στο Σχολείο φοίτησαν 104 μαθητές, από τους οποίους 24 προέρχονταν από τα δύο Αλληλοδιδασκικά της πόλης⁷⁶.

Από το 1865-1869 σχολαρχούσε ο Μαργαρίτης Δήμιτσας και από το 1869-70 διευθύνει πια το λεγόμενο ακόμη «Ελληνικό Σχολείο» ο Μαρούλης. Την

75. α') Δέλλιου, *όπ. παρ.* σ. 77, β') Αργυρού, *όπ. παρ.* σ. 6. γ') Πέννα, *ιστορία των Σερρών και εφημ.* «ΠΡΟΟΔΟΣ» Σερρών, *όπ. παρ.* 76. α) Παπαδοπούλου Στεφ. *Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας*, Θεσ/νίκη 1970, σ. 98. (Στο εξής: Παπαδοπούλου Στ., *Η εκπαιδευτική δραστηριότητα του Ελληνισμού...*). β') Παπαστάθη Χαρ. Κ., *Η καλλιέργεια των γραμμμάτων στη Θεσσαλονίκη κατά την Τουρκοκρατία*, περιοδ. «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ» τόμ. 1985, σ. 224. Αφιέρ. στη Θεσσαλονίκη. γ') Καραθανάση Αθαν. Ε., *Πραγματεία περί Μακεδονίας*, Θεσ/νίκη 1992, σ. 12.

ίδια χρονιά (1870) μετονομάστηκε σε Γυμνάσιο, μα στην ουσία ήταν Ημιγυμνάσιο. Και μόνο τρία χρόνια αργότερα (1873), που συμπληρώθηκε, αναγνωρίστηκε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών ισότιμο μ' αυτά του Ελευθέρου Ελληνικού Κράτους⁷⁷. Αυτού λοιπόν, του Γυμνασίου ανέλαβε Γυμνασιάρχης ο Δημ. Μαρούλης και έμελλε να μη βγάλει ολόκληρη τη σχολική χρονιά σ' αυτό!

Σ' ένα Σχολείο, όπως αυτό της Θεσσαλονίκης όπου όλα: οργάνωση, μέθοδος διδασκαλίας, μαθήματα, ήταν απαρχαιωμένα, δε μπορούσε να μείνει απαθής ο Μαρούλης. Φωτισμένος δάσκαλος, εμπνευσμένος από τα σύγχρονα ρεύματα αγωγής και τις νέες μεθόδους των Ευρωπαϊκών Εκπαιδευτηρίων επεχείρησε αμέσως μεταρρυθμίσεις στο Ημιγυμνάσιο Θεσσαλονίκης. Ο ίδιος συχνά παρατηρούσε πως οι δάσκαλοι γεμίζουν τα κεφάλια των μαθητών «με απαρεμφάτους και μετοχές» και δεν παρέχουν ανθρωπιστική παιδεία, αγωγή που αναπτύσσει νου, ψυχή, σώμα και προπάντων το θρησκευτικό αίσθημα. Με λίγα λόγια κατά το Μαρούλη «διφυής είναι η φύση του ανθρώπου (πνεύμα, σώμα), διφυής η ενέργεια αυτού (πνευματική, πρακτική)». Και η μόρφωσή του, κατά φυσικό λόγο, τέτοια πρέπει να είναι, πνευματική και πρακτική. Και κατ' ανάγκη, «διφυά τα μορφωτήρια ιδρύματα και μέσα»⁷⁸.

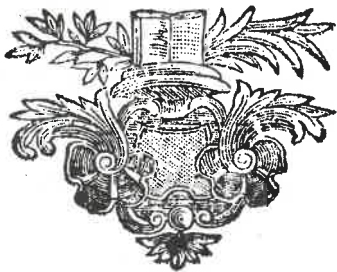
Για να είμαστε ακριβείς στα «Μαρούλεια» παιδαγωγικά αξιώματα, επαναλαμβάνουμε ως έχουν τα λόγια του: «*Οία η Σχολή τοιούτο και το Έθνος*.- Σχολεία γραμμμάτων και τύπων έχομεν ήδη άφθονα, αλλά... Σχολών αξιωμάτων ωρισμένων, παντελώς στερούμεθα.⁷⁹ Δεν είναι δυνατή η αναγέννησις δια μόνον του Ελληνισμού άνευ θρησκείας⁸⁰.- Η Σχολή δεν είναι παρ' ημίν αφυπνιστήριο, αλλά βαυκαλιστήριο της ιδιοφυΐας⁸¹. — Οι Έλληνες ήσαν, είναι και θα διαμείνουν οι διδάσκαλοι της ανθρωπότητας»⁸².

Οι οκτώ συντελεστές για την ηθική μόρφωση και πνευματική ανάπτυξη του ανθρώπου ήτοι: οικογένεια, Σχολή, Εκκλησία, δημοσιογραφία, θέατρο, πολιτεία, κοινωνία και εργασία, καθώς και άλλες του νεωτερικιστικές ιδέες ήγειραν θύελλα στο προσωπικό του Σχολείου. (Αυτούς ακριβώς τους οκτώ συντελεστές μορφώσεως ανακοίνωσε στην πρώτη του ομιλία στις Σέρρες ο Μαρούλης λίγους μήνες μετά)⁸³. Οι συνάδελφοι του Μαρούλη ξεσηκώθηκαν

77. Όπου παρ. σημ. 89, β'. 78. Μαρούλη, *Το νοσερόν εν τη εκπαιδύσει*, περ. «ΠΛΑΤΩΝ» I (1888) τεύχ. ΑΒΓ' σ. 54. 79. Μαρούλη, *Τα έργα των εχθρών μου* σ. 81. 80. Μαρούλη, *Περί μορφώσεως Ελ. Δημοδιδασκάλων*, περ. «ΠΛΑΤΩΝ» έτος I (1888), τεύχ. ΑΒΓ σ. 63. 81. Μαρούλη, *Τα έργα των εχθρών μου* σ. 80. 82. Μαρούλη, *Το νοσερόν εν τη εκπαιδύσει* περ. «ΠΛΑΤΩΝ» *όπ. παρ.* σ. 41. 83. Δ. Μαρούλη «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» Εφημερίς του Λαού, Αγγελία, εν Σέρραις 4 Απριλίου 1878. Πρόκειται για την περίφημη εφημερίδα του Μαρούλη. Παρουσίαση αναδημοσίευση από Τάσο Α. Καραστάση - ο Δ. Μαρούλης και η εφημερίδα Μακεδονία των Σερρών 1878. Σερραϊκά Ανάλεκτα, τομ. 1993-1994, επετηρίδα του Πνευμ. Κέντρου Δήμου Σερρών.

εναντίον του, σε σημείο που κάθε συνεργασία να καταστεί αδύνατος.

Αλλά δεν έφθανε αυτό. Τα εσωτερικά θέματα του Γυμνασίου μεταφέρθηκαν και στους γονείς και κατ' επέκταση στο λαό της Θεσ/νίκης, που χωρίστηκε σε εχθρούς και φίλους του Μαρούλη⁸⁴. Η Εφορεία του Σχολείου έβαλε τέλος στο ζήτημα που δημιουργήθηκε απολύοντας το Μαρούλη, πριν μάλιστα από τη λήξη του σχολ. έτους (1869-70). Όμως, ο ακάματος, ο ενθουσιώδης, ο νεωτεριστής και ανακαινιστής παιδαγωγός, κλήθηκε αμέσως στις Σέρρες και από τα μέσα του 1870 ανέλαβε τη διεύθυνση τού εκεί Ημιγυμνασίου, που λεγόταν ως τότε «Ανώτατον Ελληνικόν Σχολείον».

84. Κοίταξε: Αργυρού, Δέλλιου, Πέννα, όπ. παρ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΠΑΙΔΕΙΑ, ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ. Ο ΜΑΚΕΔ. ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

Ανοίγοντας το μεγάλο κεφάλαιο για τη δράση και το έργο του Δημ. Μαρούλη στις Σέρρες, κρίνουμε σκόπιμο, αλλά και αναγκαίο, να προτάξουμε σημείωμα για την παιδεία στις Σέρρες ως το 1870, καθώς και για τα πολιτικά πράγματα, την κοινοτική οργάνωση, κλπ.

Ιστορικό της παιδείας Τα πρώτα Σχολεία της πόλεως Σερρών χρονολογούνται από το 1608 (χρονικό παπα-Συνοδινού). Από το 1696 ως το 1748 φέρονται να δίδαξαν στη Σχολή Σερρών και τρεις Γιαννιώτες διδάσκαλοι (Αναστ. Παπαβασιλόπουλος, Αναστ. Πώπας, Νικ. Σχολάριος). Από τα μέσα του 18ου αιώνα η παιδεία στις Σέρρες πέρασε κάποια κρίση, αλλά από το 1808 η Σχολή Σερρών λειτούργησε χωρίς διακοπή χάρη στους φιλόμουςους Σερραίους πραγματευτές. Δίδαξαν σ' αυτή αξιόλογοι διδάσκαλοι, όπως ο Κων/νος Οικονόμος ο εξ οικονόμων, ο Σερραίος Χρυσάνθος, ο επιφανής Μηνάς Μηνωΐδης, ο Αδάμος Ζατέκος από Μέτσοβο, κ.ά. Τα χρόνια αυτά ενίσχυσε τη Σχολή ο γνωστός Αγωνιστής Εμμ. Παπάς.

Και από το 1821, ως το 1870 η Σχολή Σερρών λειτούργησε αδιάκοπα, παρά τις συχνές διαφωνίες, προστριβές και συγκρούσεις σχολαρχών και διδασκάλων με τους κατά καιρούς Μητροπολίτες. Από τους διδασκάλους, αναφέρονται: ο εξαίρετος παιδαγωγός Αργ. Παπαρίζος και ο μαθητής του Εμμ. Φωτιάδης —«εκ των σοφωτέρων διδασκάλων του Γένους»—, ο οποίος ήλθε σε σύγκρουση με το Μητροπολίτη Σερρών, λόγω του φιλελεύθερου πνεύματός του, και διώχτηκε. Δίδαξαν και σχολάρχησαν ακόμη ο Σερραίος Αντώνιος, ο Νικ. Αργυριάδης και ο Ι. Πανταζίδης. Μετά την αποχώρηση του τελευταίου από το Ανώτερο Σχολείο Σερρών (1861) και ως την άφιξη του Μαρούλη (1870) δε δίδαξε άλλος επώνυμος διδάσκαλος⁸⁵.

Αξίζει να μνημονευθεί και η «Αλληλοδιδασκτική Σχολή Σερρών», που στα 1868 είχε πέντε διδασκάλους και διδάσκονταν μεγάλος αριθμός παιδιών.

Κατά το σχολ. έτος 1869-1870 λειτουργούσαν 4-εκπαιδευτήρια στην πόλη Σερρών και 3 στα προάστια της. (Το Ανώτατο Ελληνικό Σχολείο ή Ημιγυμ-
νασίον)

85. Τα στοιχεία για το ιστορικό της παιδείας στις Σέρρες πάρθηκαν από: α) Πέννα Π., *Ιστ. Σερρών β) Τζανακάκη Β., Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, έκδ. περιόδ. «ΓΙΑΤΙ», 1991.

μνάσιο, το Παρθεναγωγείο και πέντε Δημοτικά)⁸⁶. Αναλυτικότερα, όπως πληροφορούμαστε από το περιοδικό «ΟΛΥΜΠΙΑ 1870»⁸⁷, τα δύο Δημοτικά στην πόλη ήταν «Αλληλοδιδασκτικά» και διδάσκονταν σ' αυτά 300 περίπου μαθητές. Στο παρθεναγωγείο, «Σχολή κορασίων», που λειτουργούσε με χορηγίες του Σερραίου ευεργέτη Δούμπα και άλλων, φοιτούσαν 150 περίπου μαθήτριες. Στο Ανώτατο Ελληνικό φοιτούσαν 80 μαθητές. Τα τρία Δημοτικά των προαστίων ήταν «κοινά ή Αλληλοδιδασκτικά»⁸⁸. Τέλος, πρέπει να γνωρίζουμε ότι οι μαθητεύσιμοι στην πόλη Σερρών ήταν 4000 και φοιτούσαν στα Σχολεία περίπου 1000.

Κοινοτική οργάνωση Σερρών Σύμφωνα με τη διοικητική διάρθρωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας οι Σέρρες ήταν πρωτεύουσα Σαντζακίου (νομού), καζά (επαρχίας), Ναχιέ (δήμου) και συγκέντρωνε έτσι όλα τα διοικητικά όργανα⁸⁹.

Πλάι όμως στην τουρκική αυτή διοίκηση, που προερχόταν από την Υψ. Πύλη, υπήρχε και η Ελληνική-Χριστιανική που συγκροτούνταν από την τοπική Χριστιανική Κοινότητα των Σερρών και εξαρτώνταν άμεσα ή έμμεσα από το Πατριαρχείο Κων/λεως.

Στη Διοικητική Δημογεροντία, λοιπόν, που αντιπροσώπευε την πόλη και τα χωριά της μητροπολιτικής επαρχίας, υπάγονταν όλες οι Σχολικές Εφορείες.

Όλα τα Σχολεία στις Σέρρες διηύθυνε μία Εφορεία με πρόεδρο το Μητροπολίτη. Στη διοίκηση των Σχολείων μετείχε και ο τοπικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος. (Στις Σέρρες ο Μακεδ. Φιλεκπαιδευτικός)⁹⁰.

Στην εκλογή Δημογερόντων, Εφοροεπιτρόπων και γενικά διοικητικών και διαχειριστικών οργάνων για τα κοινά της Κοινότητας πρωτεύοντα ρόλο έπαιζαν οι φατρίες, τα κόμματα, που συνήθως αντιπροσώπευαν οικονομικές τάξεις πολιτών (ινσάφια, επαγγελματίες, κλπ.). Έτσι, στις Σέρρες δρούσαν δύο κόμματα, φατρίες: α') «*των Κοτσιαμπάσηδων ή Τζορμπατζήδων*» και β') «*των Τσιπλάκηδων*».

Το πρώτο ήταν ολιγάριθμο και, μολοντί φρόντιζε στις Σέρρες για τα κοινά, λογιζόταν από τον πολύ κόσμο ως αυταρχικό· ήταν το κόμμα του αρχο-

86. Ελλην. Φιλολ. Σύλ. Κων/λεως τόμ. ΣΤ' 1871-72, εν Κων/λει 1873, σελ. 192. 87. «ΟΛΥΜΠΙΑ του 1870» περ. δευτέρα... Μέρ. Α', Αθήναι, εκ του εθνικ. τυπογρ. 1872: Άρθρο Φιλίππου Ιωάν., Διάδοσις της εν Ελλάδι πνευματ. κινήσεως εις τους έξω ομογενείς 1870. 88. Ιστορία Ελλην. Έθνους, εκδ. Αθηνών, τόμ. ΙΓ' σελ. 386. 89. α') Σχινά Νικ. Οδοιπορικοί Σημειώσεις Μακεδονίας, τεύχ. Β', Εν Αθήναις 1886, σελ. 3, 96 κ.έ. β') Μακεδονικόν Ημερολόγιον, τομ. 1911: Διοικητ. Διαίρ. Μακεδονίας σ. 162 κ.έ. 90. Βλάχου Ελ. όπ. παρ. σ. 44.

ντολογιού. Το δεύτερο, «των Τσιπλάκηδων» ήταν «το κοσμοβριθές», του λαού και της φτωχολογιάς κόμμα (τσιπλάκ = γυμνός)⁹¹.

Ο πληθυσμός των Σερρών την εποχή της δράσης του Μαρούλη εκεί ήταν 28.000 περίπου κάτοικοι, από τους οποίους 14.000 χριστιανοί, 11.000 Οθωμανοί, 2.000 Εβραίοι και 10.000 Αθίγγανοι⁹².

Πόροι Σχολείων Όπως σ' όλες σχεδόν τις αλύτρωτες περιοχές, έτσι και στις Σέρρες, πόροι για τη λειτουργία των Σχολείων ήταν: οι προαιρετικές εισφορές των Σερραίων, οι συνεισφορές των εκκλησιών και μοναστηριών (λάσσεσ), τα δίδακτρα και τροφεία ευπόρων μαθητών, οι οικονομικές ενισχύσεις διαφόρων Συλλόγων και κυρίως των φιλεκπαιδευτικών⁹³.

Όμως, οι φιλόμουσοι και φιλογενείς ευεργέτες ήταν συνήθως οι στυλοβάτες και η κύρια πηγή συντηρήσεως των Σχολείων στις κοινότητες των αλύτρωτων ελληνικών περιοχών. Στις Σέρρες, όπως και στα Γιάννινα η ευεργεσία, η ευποιΐα είχε παράδοση. Από το 1818, με πρώτο τον Εμμ. Πατά και ως την εποχή ιδρύσεως του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου (1870) και της αφίξεως του Μαρούλη στις Σέρρες, ήταν δεκάδες οι ευεργέτες, με προέχουσα την οικογένεια Δούμπα⁹⁴.

Σχέσεις Αρχιερέων και διδασκάλων Στις Σέρρες, παρά την άνθηση των γραμμάτων, που σε κάποιες εποχές συναγωνίζονταν τα Γιάννινα, είχε καλλιεργηθεί, υπέβασκε και ξεφύτρωνε συχνά μια όχι αγαστή συνεργασία μεταξύ των Αρχιερέων της Μητρόπολης και των σχολαρχών και διδασκάλων της Σχολής. Υπήρχαν εποχές που η συνεργασία ήταν άριστη. Συνέβαινε δυστυχώς και το αντίθετο.

Πρέπει βέβαια να τονισθεί ότι ο Μητροπολίτης Σερρών ασκούσε μεγάλη επιρροή στα κοινοτικά πράγματα, όχι μόνον ως πρόεδρος Δημογεροντίας και Επιτροπών, αλλά και γιατί από παράδοση θεωρούνταν από τους «αριστείς της Ιεραρχίας». Πάντως, η θέση του Αρχιερέα στις Σέρρες δεν έπαυε να θεωρείται «ακανθώδης»⁹⁵.

Αιτία της μη συνεργασίας και των διαμαχιών ήταν συνήθως ο συντηρητισμός από τη μια μεριά των Αρχιερέων, που επεκτείνονταν και πέραν των

91. α') Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου, όπ. παρ. σ. 12, 14, 17, κλπ. β') Αργυρού, όπ. παρ. σ. 11 γ') Εικον. Ιστορία Σερρών, όπ. παρ. σ. 14 κε. Στα Γιάννινα υπήρχαν τα αντίστοιχα κόμματα «κόσσας» και «βλιώρας», κοιτ. Τζιόβα Παν., Η νεώτερη πολιτ. ιστορ. των Ιωαννίνων, Ηπειρ. Εστία, 1987. 92. Σχινά, όπ. παρ. 93. Ιστορ. Ελλην. Έθνους, εκδ. Αθηνών, τόμ. ΙΓ' σ. 385. 94. Πένα, Ιστορ. Σερρών, όπ. παρ. σ. 156 κε. 95. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 10.

θηροσκευτικών και εκκλησιαστικών ζητημάτων και οι σύγχρονες, νεωτεριστικές, φιλελεύθερες ιδέες των διδασκάλων από την άλλη. Τις διαμάχες, οπωσδήποτε υπέβαλπε η εμπλοκή της μιας ή των δύο πλευρών στα κόμματα και τις φατρίες.

Πριν από το Μαρούλι, αρχιδιδάσκαλος που διώχτηκε μέχρις εξοντώσεως από το Δεσπότη, ήταν ο περίφημος Εμμ. Φωτιάδης!⁹⁶

Τα πολιτικά πράγματα Την εποχή αυτή, την επαρχία Σερρών, τη Μακεδονία και όλον το Βόρειο Ελληνισμό, μάστιζε άμεσα ή έμμεσα ο βουλγαρικός επεκτατισμός και η πανσλαβιστική προπαγάνδα. (Είναι γνωστή η κατάσταση που δημιουργήθηκε μετά το «Χάτι Χουμαγιούν» και τη Βουλγαρική Εξαρχία). Ο ανταγωνισμός και οι διαμάχες μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων - πανσλαβιστών είχαν εισέλθει σε οξεία φάση. Πρόβλημα στην περιοχή Σερρών, όπως και σ' άλλες της Μακεδονίας και Θράκης, ήταν οι βουλγαρίζοντες και βουλγαρόφωνοι Έλληνες. Έτσι, λοιπόν, η παιδεία, η μόρφωση, τα σχολεία και οι εκκλησίες στις περιοχές αυτές δέχονταν όλο το βάρος του αγώνα και της διαφάτισης κατά της πανσλαβιστικής προπαγάνδας και των βουλγαρικών εθνικιστικών οργανώσεων⁹⁷.

Αυτή την κρίσιμη εποχή ιδρύονται ο ένας μετά τον άλλον οι Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι στη Μακεδονία και στάθηκαν σωτήριοι για το Έθνος!

Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών

Στις 3 Μαΐου 1870 ιδρύθηκε στις Σέρρες ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος. Σκοπός του ήταν η διάδοση της παιδείας όχι μόνο στην πόλη Σερρών, αλλά και σ' όλη την επαρχία (καζά) και το νομό (σαντζάκι)· μάλιστα, όπου υπήρχε απόλυτη ανάγκη, όπως στην αντιμετώπιση της βουλγαρικής προπαγάνδας.

Τα μέλη του Συλλόγου αρχικά ήταν 86 και προέρχονταν από τις ευκατάστατες τάξεις κοτσιαμπάσηδων, εμπόρων επιστημόνων, κληρικών και άλλων επαγγελματιών της Σερραϊκής κοινωνίας⁹⁸. Βέβαια, το ψυχικό δυναμικό του Συλλόγου, χρονιά τη χρονιά αυξανόταν με μέλη που προέρχονταν από τη λαϊκή μάζα, «το κοσμοβριθές κόμμα των Τσιπλάκηδων».

Το ενδιαφέρον του Συλλόγου ευθύς εξαρχής στράφηκε στην ενίσχυση πτωχών κοινοτήτων για ίδρυση και συντήρηση σχολείων εκεί, παροχών βιβλίων και άλλων απαραίτητων σχολικών ειδών. Ακόμη ο Σύλλογος Σερρών

⁹⁶. Πέννα, όπ. παρ. σ. 142 κ.ε. ⁹⁷. Ιστορ. Ελλην. Έθνος, όπ. παρ. σ. 298 και Τομ. «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» σ. 305 κ.ε. ⁹⁸. Δέλλιου, όπ. παρ. και Στ. Παπαδόπουλου, όπ. παρ. σ. 65.

έβαλε ως σκοπό την παροχή υποτροφιών σε νέους, για να εκπαιδευθούν, να γίνουν διδάσκαλοι και να υπηρετήσουν υποχρεωτικά σε Σχολεία Σερρών. Αλλά και η ίδρυση Οικοτροφείου στις Σέρρες για τους μαθητές της επαρχίας και η οργάνωση βιβλιοθήκης ήταν στις επιδιώξεις του⁹⁹.

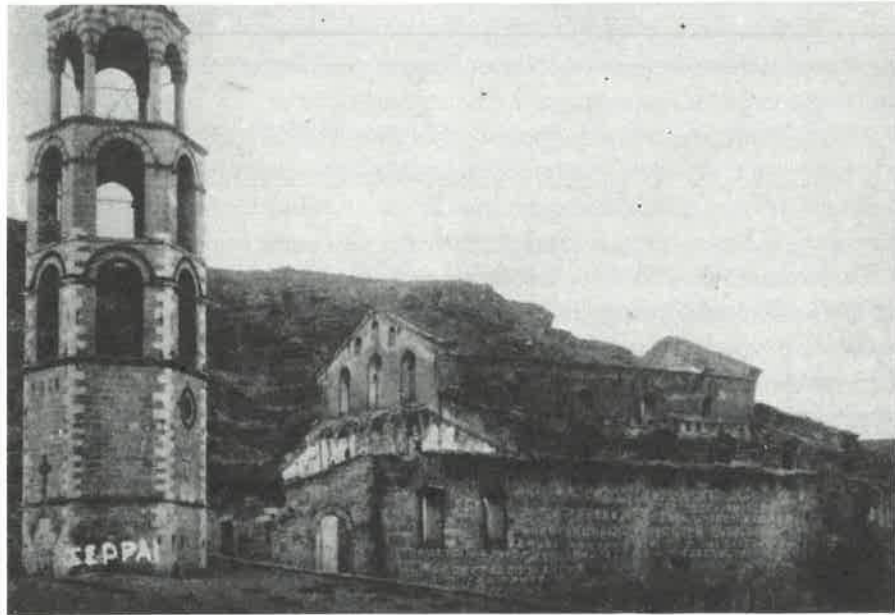
Όμως, βελτίωση της παρεχόμενης παιδείας στις Σέρρες και προπάντων στις επαρχίες τους, δε θα μπορούσε να επιτευχθεί χωρίς Διδασκαλείο! Η ιδέα ιδρύσεως τέτοιου εκπαιδευτηρίου στις Σέρρες κυκλοφορούσε ευρύτατα στα μέλη του Συλλόγου, μα η υλοποίηση ήταν ακόμη όραμα κι ελπίδα!

Οι Κοτσιαμπάσηδες ήταν αντίθετοι στην ίδρυση του Συλλόγου από την αρχή. Η ολιγάριθμη αυτή μερίδα, που αποτέλεσε τους «Αντισυλλογικούς» λεγόμενους, κρατούσε στα χέρια της τη διαχείριση των οικονομικών και των Κοινοτικών Σχολείων και δεν είδε με καλό μάτι την ίδρυση του Συλλόγου και μάλιστα Φιλεκπαιδευτικού! Βέβαια, υπήρχαν και εξαιρέσεις. Έτσι, Κοτσιαμπάσηδες, όπως ο Μιχαήλ Χατζη-Αδάμος, ο Π. Αντωνιάδης κ.ά., προσχώρησαν στο Σύλλογο και προσέφεραν με ζήλο μεγάλες υπηρεσίες.

Πρώτος πρόεδρος του Συλλόγου Σερρών έγινε ο γιατρός Ιωάν. Θεοδωρίδης, ο οποίος και παρέμεινε σ' αυτό το αξίωμα για μια περίπου οκταετία, παρά την περιπετειώδη και πολυκύμαντη πορεία του Σωματείου¹⁰⁰. Η ηθική και υλική συνδρομή των μελών, η προσφορά, η αρωγή και οι γενναίες δωρεές των ομογενών στήριζαν το Σύλλογο και τον καταστούσαν ενεργό, δραστήριο, δημιουργικό και μερικές φορές τον έσωσαν από την αφάνεια.

Προπαντός δύο άλλοι Σύλλογοι, ο «Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κων/λεως» με έδρα την Πόλη και ο «Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων» με έδρα την πρωτεύουσα του Ελευθέρου Ελληνικού Κράτους, στέκονταν πάντα αρωγοί στο Σύλλογο Σερρών και τον ζωογονούσαν πραγματικά, να κάνει αξιόλογο παιδευτικό έργο στον αλύτρωτο Ελληνισμό και ν' αντιμετωπίζει τις δυσκολίες. Μάλιστα, η σχέση του και συνεργασία μ' αυτόν της Κων/λεως ήταν όπως αυτή «τέκνου προς πατέρα»!¹⁰¹

⁹⁹. Όπ. παρ. ¹⁰⁰. α') Δέλλιου, όπ. παρ. β') Πέννα, όπ. παρ.

Μητροπολιτικός ναός Σερρών

(Εποχής Μαρούλη)

Παλιές Σέρρες

(Από «Εικον. Ιστορ. Σερρών» Β. Τζανακάρη)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

Ο ΜΑΡΟΥΛΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ

«Ανώτατον Ελληνικόν Σχολείον Σερρών» Το Σχολείο, του οποίου τη διεύθυνση ανέλαβε ο Μαρούλης καλούνταν από τους Σερραίους «Ανώτατον Ελληνικόν Σχολείον». Στην ουσία δεν ήταν παρά ένα Ελληνικό Σχολείο ή Ημιγυμνάσιο ή Σχολαρχείο. Ο ίδιος ο Μαρούλης το αποκαλούσε «Ελληνική Σχολή»¹⁰².

Ο χαρακτηρισμός «Ανώτατον» από την κοινότητα Σερρών είχε κάποια αλήθεια, κάποιο έρεισμα, αφού στην πόλη και στην περιοχή ήταν το ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Μάλιστα στο παρελθόν είχε ανέλθει το επίπεδο της Σχολής χάρη στους αξιόλογους, τους σοφούς και μεγάλης φήμης διδασκάλους (αρχιδιδασκάλους, σχολάρχες), καθώς και για άλλους παράγοντες (οικονομική ευμάρεια κοινότητας, κλπ.). Τέλος πάντων, παρά τις αντιξοότητες που έτυχαν κάποιες εποχές, διατηρούσε την παλιά της αίγλη η Σχολή Σερρών.

Λεγόταν και Ημιγυμνάσιο, ονομασία που ηχούσε ευάρεστα στα αυτιά των Σερραίων και φιλοδοξία τους ήταν να προαχθεί σε Γυμνάσιο, αντίστοιχο μ' αυτά του Ελευθέρου Ελληνικού Κράτους.

Στο σημείο αυτό ανοίγεται μια παρένθεση για να δοθούν μερικές διευκρινίσεις περί των Ελληνικών Σχολείων, των ημιγυμνασίων, των γυμνασίων. Μετά το τετρατάξιό γραμματοδιδασκαλείο ή κοινό δημοτικό σχολείο ακολουθούσε το Ελληνικό Σχολείο ή Σχολαρχείο. Τούτο αποτελούνταν από τρεις τάξεις που μπορούσαν να περιορισθούν σε δύο ανάλογα με τις περιστάσεις (έλλειψη ελληνοδιδασκάλων, παροχή ύλης στα δύο έτη, κλπ.)¹⁰³. Ο διδάσκαλος της ανώτερης τάξης του Ελληνικού Σχολείου ήταν και προϊστάμενος και είχε τον τίτλο του Σχολάρχη. Όπου όμως υπήρχε και Γυμνάσιο με το Ελληνικό (όπως στη Ζωσιμαία Σχολή), τότε αυτά ήταν συνηνωμένα και διευθύνονταν από το Γυμνασιάρχη.

Αλλά, όσες πόλεις είχαν πλήρες Ελληνικό Σχολείο και δεν μπορούσαν να συστήσουν Γυμνάσιο, προσέθεταν έστω και μία τάξη γυμνασιακή στην Ελλη-

101. α΄) Μακεδ. Ημερολ. 1910 σ. 283 κ.ε. και 1911 σ. 74. β΄) Ελλην. Φιλολογ. Σύλλογος Κων/λεως, том. 1870-71 κ.ε. (Στο εξής Ε.Φ.Σ.Κ.). γ΄) Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελλην. γραμμάτων, Εν Αθήναις том. 1869-1877. δ΄) Ε.Φ.Σ.Κ. том. Δ΄ (1865-1870) συν. 3-5-1870.ε΄).

102. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου σ. 13 και αλλού στο ίδιο έργο. 103. Παρίση, Η εκπαίδευσις. Μέση, 1833-1884, σ. 226.

νική Σχολή. Ξεκάθαρη ήταν η περίπτωση, όταν το δημοτικό είχε έξι τάξεις. Τότε το Σχολαρχείο γινόταν επιπέδου Ημιγυμνασίου.

Οπωσδήποτε το λεγόμενο Ημιγυμνάσιο ή Ανώτατο Σχολείο Σερρών ανήκε κατά καιρούς στις δύο τελευταίες περιπτώσεις. Επομένως, δικαιολογούνταν τυπικά και ουσιαστικά ο τίτλος του γυμνασιάρχη. Εξάλλου ένας Μαρούλης, διδάκτορας φιλοσοφίας, ποτέ δε θα καταδεχόταν να λέγεται γυμνασιάρχης σε Σχολαρχείο!

Ακόμη, πρέπει να γνωρίζουμε ότι πρώτιστος σκοπός του Ελληνικού ήταν η προετοιμασία των μαθητών για το γυμνάσιο, αλλά και να παράσχει τις κατάλληλες γνώσεις και τα εφόδια σε όσους μαθητές θα έβγαιναν στο στίβο της ζωής. Ο σκοπός βέβαια του γυμνασίου ήταν η προετοιμασία του μαθητή για το Πανεπιστήμιο¹⁰⁴.

Πρέπει επίσης να θυμηθούμε ότι η Σχολή Σερρών μετά από την αποχώρηση αξιόλογων αρχιδιδασκάλων (διευθυντών) περιέπεσε σε παρακμή. Καταβλήθηκαν μύριες προσπάθειες, για να ορθοποθήσει και προκόψει το Σχολείο· να είναι πραγματικά «Ανώτατον» και όχι μόνο κατ' όνομα!

Πόθος των Σερραίων ήταν, η Σχολή τους να αποκτήσει την παλιά της αίγλη και προπαντός να καταστεί ισότιμη με τις αντίστοιχες του Ελληνικού Κράτους.

Ο Γυμνασιάρχης Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος, αλλά και η Κοινότητα γενικά των Σερρών γνώριζαν και ευελπιστούσαν ότι η Σχολή τους θα βελτιωθεί, θα προοδεύσει και προπάντων θα εξελιχθεί και προαχθεί σε πλήρες γυμνάσιο μόνο αν έχει διευθυντή, γυμνασιάρχη με ευρεία μόρφωση, παιδαγωγό, με σπουδές στην Εσπερία, διδάκτορα Φιλοσοφίας. Αυτός κυρίως ήταν ο λόγος που προσκάλεσαν το Μαρούλη ν' αναλάβει τη διεύθυνση της Σχολής τους. Και εναπόθεσαν σ' αυτόν πλέον όλες τους τις ελπίδες και προσδοκίες για πραγμάτωση του σκοπού τους.

Και δεν διαφύστηκαν οι προσδοκίες τους. Από την πρώτη στιγμή διείδαν ότι δεν αναλαμβάνει τη διεύθυνση της Σχολής τους, του προσφιλούς «Ανώτατου Σχολείου» τους, ένας εκπαιδευτικός «φορτωμένος» με τυπικές περιγραφές, με όλα τα προσόντα ενός παιδαγωγού και αρίστου διδασκάλου. Είχαν Γυμνασιάρχη μια «θερμουργόν φύσιν, έμπλεον θρησκευτικού και εθνικού ζήλου διδάσκαλον»¹⁰⁵. Άνθρωπο γεμάτο όρεξη, ορμητικότητα, ζωτικότητα.

Ο Μαρούλης αναλαμβάνοντας τη διεύθυνση της Σχολής, στον εναρκτήριο λόγο του, θα πει στους Σερραίους: «Αι Σέρραι κέκληνται και φύσει και θέσει ίνα γένωνται εν τη Μακεδονία, ότι αι Αθήναι το πάλαι ήσαν εν όλη τη Ελλά-

δι. Αι παμφόροι πεδιάδες της χώρας ταύτης, αι τον βάμβακα και τσαύτα άλλα προϊόντα αφθόνως παράγουσαι, οι παρακείμενοι τη πόλει λόφοι, οι εκ γαιανθράκων συνιστάμενοι, ο σίδηρος, τον οποίον αυτοί οι ποταμοί του τόπου προ των ποδών ημών εκσκάπτουσι και φέρουσιν, ο Στρυμών, ο την μακράν πεδιάδα κατά μήκος διασχίζων και εις την θάλασσαν εκβάλλων, δυνάμενος ευκόλως να γίνη πλωτός, ο υπάρχων εν τω τόπω πλούτος και ο δυνάμενος έτι ν' αναπτυχθή, η ευφυΐα, η φιλομουσία και η φιλοκαλία των κατοίκων, και τα υπό πολλών σοφών ανδρών, κατά θεϊαν τύχην εν τη πόλει ταύτη επί πολύν ή ολίγον χρόνον διαμεινάντων, ριφθέντα καλά σπέρματα, ταύτα πάντα προσκαλούσι τους κατοίκους των Σερρών να καταστήσωσι την πόλιν αυτών εστίαν και κέντρον γραμμάτων, επιστημών, τεχνών και εμπορίου»¹⁰⁶.

Τέτοια είπε ο Μαρούλης στους Σερραίους κατά την πρώτη του ομιλία από το βήμα της Κεντρικής Σχολής (Ημιγυμνασίου). Επευφημίες ουρανομήκεις κάλυψαν την ομιλία του, το λόγο του! Ευθύς εξαρχής λοιπόν είδαν οι Σερραίοι ότι δεν έχουν μπροστά τους ένα διδάσκαλο της αίθουσας, ένα γυμνασιάρχη που ενδιαφέρεται μόνο για το διδασκαλικό του έργο εντός των τειρών τοίχων του Σχολείου!

Στην αμέσως επόμενη ομιλία του ο Μαρούλης απέδειξε ότι για να εκπληρώσουν οι Σέρρες την αποστολή τους αυτή είναι ανάγκη να μορφωθούν «και να τεθούν εις δραστήριον ενεργειαν οι συντελεσταί της ηθικής μορφώσεως και πνευματικής αναπτύξεως του ανθρώπου καθ' όλην την επαρχίαν Σερρών»¹⁰⁷. Και είναι οκτώ οι συντελεστές αυτοί της μορφώσεως που δίδασκε, διακήρυσσε, προέβαλλε ο Μαρούλης: «α' η οικογένεια (η συντετή μήτηρ), β') η Σχολή (ο δια ζώσης μορφωτής διδάσκαλος της νεότητος), γ') η Εκκλησία (ο από του άμβωνος φωτίζων ιερέυς), δ') η Δημοσιογραφία (ο δια γραφής διδάσκαλος πάσης ηλικίας και φύλου), ε') το θέατρον (ο επί σκηνης μορφωτής των ηθών, στ') η Πολιτεία (ο πατριώτης άμα και πατριός υπάλληλος), ζ') η εν γένει Κοινωνία (ο χρηστός συμπολίτης), και η') η Εργασία (το έντιμον επάγγελμα ή λειτουργημα)». Και επεξηγεί ο Μαρούλης «ότι ο άνθρωπος αφού λάβει στην οικογένεια τα πρώτα σπέρματα της αρετής από την καλή μητέρα, αφού μορφωθεί στην καρδιά και αναπτυχθεί στο νου με τη μορφωτήρια διδασκαλία διδασκάλου παιδαγωγού· στην εκκλησία φωτιζόμενος από το λόγο του Θεού με τον ιεροκήρυκα ιερέα· στο θέατρο διδασκόμενος ν' αποστρέφεται το κακό και ν' αγαπά τα καλά ήθη· στην καθημερινή ζωή φωτιζόμενος με φωτισμένη δημοσιογραφία· κυβερνώμενος από άρχοντες που μεριμνούν

104. Παρίση, όπ. παρ. σ. 6, 226, 238. 105. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 11.

106. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, Εφημερίς του Λαού, Αγγελία, εν Σέρραις τη 4 Απριλίου 1878 (Η εφημερίδα «Μακεδονία» του Μαρούλη). 107. Μαρούλη, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, όπ. παρ.

πατρικά γι αυτόν και ζώντας εξασκώντας, ευσυνείδητα το επάγγελμα ή το λειτούργημά του· περιστοιχιζόμενος από χρηστούς και ενάρετους συμπολίτες που επιδρούν σ' αυτόν με λόγια και έργα, όχι ολέθρια αλλά σωτήρια· τότε ο άνθρωπος αυτός αναγκάζεται και εκ φύσεως κακός όντας, να μεταβάλει τη φύση του και να γίνει καλό και χρηστό μέλος της κοινωνίας¹⁰⁸.

Αλλά, δεν περιορίστηκε μόνο σε ομιλίες από το βήμα της Σχολής ο Μαρούλης! «...ανελθών εις τον άμβωνα ήρχισε κηρύττων τον λόγον του Θεού, συναρπάζων δια της επιζήλου ευγλωττίας του τα πληρώματα των ναών της πόλεως»¹⁰⁹. Και δεν ήταν το κήρυγμά του απλή, ξερή ερμηνεία του Ευαγγελίου. Ήταν στο εύγλωττο στόμα του «κήρυγμα πνευματικής αναστάσεως...»¹¹⁰.

Ούτε λίγο ούτε πολύ ο Μαρούλης έδειξε ότι προτίθεται να ταράξει τα λιμνάζοντα νερά στις Σέρρες, όσον αφορούσε τα εκπαιδευτικά και κοινοτικά πράγματα· όπως δηλαδή είχε πράξει και στη Θεσσαλονίκη, πριν ένα περίπου χρόνο.

Στη Σχολή, επειδή περιβλήθηκε με μεγάλη αγάπη κι εμπιστοσύνη από τους συμπολίτες του —κυρίως τη λαϊκή μάζα— είχε κάθε ευχέρεια να εφαρμόσει προγράμματα και μεθόδους σύγχρονα και κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα. Έτσι λόγω χάρις, κατήργησε παντελώς, από το πρόγραμμα και τη διδασκαλία του Σχολείου την αναχρονιστική «αλληλοδιδασκτική» μέθοδο. Εισήγαγε τη διδασκαλία των μαθημάτων μουσικής και γυμναστικής, θεωρώντας τα ως απαραίτητα για την αγωγή του παιδιού. Εισήγαγε τη λεγόμενη αρχή αυτενέργειας. Κατά τη διδασκαλία και τη μάθηση απέτρεπε τους μαθητές από την αποστήθιση και τον παταγαλισμό. Επιδίωξή του, από την πρώτη μέρα διδασκαλίας του, ήταν να καλλιεργηθούν οι δυνατότητες και δεξιότητες του παιδιού, να «μάθει πως να μαθαίνει» και να μη γεμίζει το κεφάλι του με «απαρεμφάτους και μετοχάς», όπως χαρακτηριστικά διατυμπάνιζε ο ίδιος. Πάθος του όμως στο διδακτικό του έργο ήταν η θρησκευτική αγωγή, γιατί πίστευε ότι «η εθνική αναγέννησις βασίζεται ασφαλώς μόνον επί της θρησκευτικής αναγεννήσεως»¹¹¹.

Και όσον αφορούσε την προσωπικότητά του, τα ατομικά του χαρίσματα, ψυχικά και σωματικά, ήταν στην ακμή της σωματικής και πνευματικής ανθήσεως των 30 ετών, όπως θα πει αργότερα ο ζηλωτής μαθητής του Αργυρός¹¹². Άτομο τολμηρό, με πρωτοβουλία, με αγνές διδασκαλικές δημιουργικές προ-

108. Μαρούλης, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, όπ. παρ. 109. Αργυρού, όπ. παρ. 110. Αργυρού, όπ. παρ. 111. α') Μαρούλης, Το νοσηρόν εν τη εκπαίδευσί «Πλάτων», έτος I, τεύχη Α, Β, Γ, σελ. σ. κ.ε. β') Τα έργα των εχθρών μου σ. 71 γ') Σημειώσεις παιδ. μαθημάτων μαθητή Διδασκαλείου Σερρών σχολ. έτους 1884-85. Παραδόσεις Δ. Μαρούλης (χειρόγραφο) όπ. παρ. σημ. 82. 112. Αργυρού, όπ. παρ.

θέσεις. Ένας Ηπειρώτης υπερήφανος, με φιλοδοξίες και με σκοπό απαράβατο στη ζωή του να προσφέρει στο Έθνος με ψυχή και σώμα. Ο Μαρούλης από τις πρώτες κιόλας μέρες στις Σέρρες —δεν είχαν περάσει πάρα λίγες μήνες που έδειξε το χαρακτήρα του στη Θεσσαλονίκη— κατέδειξε στους συμπολίτες του ότι είναι εκπαιδευτικός που δύσκολα δέχεται επιδράσεις, ιδέες και κατευθύνσεις στο έργο του από άλλους συναδέλφους του και λόγιους. Ιδιαίτερα, όταν κρίνει ότι αυτοί στερούνται ήθους και χριστιανικής παιδείας. Ήθελε το δάσκαλο «μικρά ή μεγάλη αυτοφεγγή εστία φωτός εν τω κύκλω αυτού». Διδασκάλους «διακρινόμενους επί ζώση πίστει εις τον Κύριον, επί ανυποκρίτω ενθουσιασμό, υπέρ της Εκκλησίας και του Έθνους και επί ειλικρινεί αφοσιώσει εις το ύψιστον του διδασκάλου λειτούργημα»¹¹³.

Από τα ψυχικά και πνευματικά του χαρίσματα θα μπορούσαν ακόμη να εξαρθούν: ο ανεξάρτητος χαρακτήρας, οι ρηξικέλευθες και νεωτεριστικές του ιδέες, η σταμυλία (γλαφυρότητα) και ρητορική του δεινότητα· η ικανότητα να συναρπάξει και να πείθει, η φιλαλήθεια, η ειλικρίνεια και οι πάντα αγνές του προθέσεις· η ευγενής φιλοδοξία του να γίνει ξακουστός διδάσκαλος.

Μ' ένα λόγο ο Μαρούλης «δεν περιορίσε το έργο και τη δράση του εντός των αιθουσών του σχολείου της πόλεως... αλλά επεξήτησε και την αφύπνιση του λαού με την άμεση μ' αυτόν επικοινωνία», όπως ενθυμείται ο μαθητής του Αργυρός¹¹⁴. Και οι λόγοι του Μαρούλη «δεν ξεχύθηκαν στο αχανές ως κούφια λόγια κομπορημοσύνης, ούτε πέρασαν ως φαντασιοκοπίες» όπως θα πει ο ίδιος¹¹⁵. Έπεσαν σε αγαθή γη και έφεραν τους προσδοκώμενους καρπούς! Έτσι, από τα μέσα τού 1870 άρχισε στις Σέρρες να τελείται «κάποια κίνηση πνευματική, που δεν είχε καμιά σχέση με τα πολιτικά· που επιδίωκε μόνο τη ρύθμιση των κοινών πραγμάτων και την ηθική διανοητική και υλική ανάπτυξη του τόπου με όλους τους δυνατούς συντελεστές». Η πνευματική αυτή κίνηση χαρακτηρίστηκε από το Μαρούλη «θεία μανία»¹¹⁶.

«Συλλογικοί και Αντισυλλογικοί» Παρά τη σύμπνοια, τη θέρμη και τον ενθουσιασμό όμως, με τον οποίο θα υποδεχτούν οι Σερραίοι το Μαρούλη, δε θα πάνσουν να έχουν τις διαφορές —και να τις συνεχίζουν— όσον αφορούσε τα εκπαιδευτικά πράγματα και τη διαχείριση των κοινών στην κοινότητα. Θυμίζουμε τα κόμματα-φατρίες των «κοτσιαμπάσηδων» και των «τσιπλάκηδων». Έτσι, δύο τάσεις υπάρχουν, υποκινούνται και ενθαρρύνονται από τις

113. Μαρούλης, Τα έργα των εχθρών μου σελ. 82, 8. 114. Αργυρού, όπ. παρ. 115. Μαρούλης, εφημ. «Μακεδονία» όπ. παρ. 116. Μαρούλης, Τα έργα των εχθρών μου σ. 13 και «Μακεδονία» όπ. παρ.

κομματικές φατρίες, πότε φανερά και πότε παρασηκηνικά.

Το κόμμα των Κοτσιαμπάσηδων (των Κοτζιαμπασιδών, όπως τους αποκαλούσε ο Μαρούλης) που περιλάμβανε τους ευκατάστατους, τους άρχοντες, είχε στα χέρια του τα λεγόμενα «λάσσα» και γενικά τα οικονομικά για τη λειτουργία των Σχολείων. Από την άλλη πλευρά το κόμμα των Τσιπλάκηδων (της φτωχολογιάς, του λαού) τάχθηκε ευθύς εξαρχής με το νεοϊδρυμένο Μακεδ. Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο, έγινε η φωνή του και διακήρυξε ότι αιτία της κακοδαιμονίας και μη βελτιώσεως και προαγωγής της εκπαίδευσης στις Σέρρες ήταν το συντηρητικό πνεύμα και ο αυταρχισμός των Κοτσιαμπάσηδων που διαχειριζόνταν τα κοινά¹¹⁷.

Και ο Σύλλογος Σερρών, λοιπόν, που είχε ιδρυθεί στις 3 Μαΐου 1870, επόμενο ήταν να μπει στο χορό των αντιθέσεων προσεταιρίζοντας το πολυπληθέστερο κόμμα των Τσιπλάκηδων που συνεργαζόταν μαζί του και τον τροφοδοτούσε με μέλη.

Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών, από την πρώτη μέρα της ιδρύσεώς του προέβαλλε στους διαχειριζόμενους τα κοινά το αίτημα συστάσεως Σχολείων στην πόλη και την ύπαιθρο και την ποιοτική τους αναβάθμιση. Και πλάι σ' αυτά, πρότεινε —στην αρχή δειλά δειλά και σαν ενθαρρύνθηκε από το Μαρούλη με παρηγοσία— *την ίδρυση Σχολής για εκπαίδευση διδασκαλιστών (δημοδιδασκάλων)*.

Ο Μαρούλης τάχθηκε ευθύς εξαρχής με τους Συλλογικούς γενόμενος μάλιστα και μέλος του Συλλόγου¹¹⁸. Το ίδιο έπραξαν και όλοι σχεδόν οι άλλοι εκπαιδευτικοί. Έγιναν «Συλλογικοί!». Οι λεγόμενοι Αντισυλλογικοί είδαν με κακό μάτι από την αρχή το Σύλλογο, θεωρώντας τον περιττόν, αφού αυτοί διαχειριζόνταν καλά τα κοινά στην κοινότητα και φρόντιζαν —κατά τη γνώμη τους— για την παιδεία στην πόλη και σ' όλη την επαρχία. Κατά βάθος, βέβαια, γνώριζαν ότι γεννήθηκε ένας ισχυρός αντίπαλός τους. Και οι φόβοι τους αυτοί έγιναν μεγαλύτεροι, όταν είδαν ότι το «κοσμοβριθές κόμμα τσιπλάκηδων» ταυτίστηκε με το Σύλλογο. Οι Αντισυλλογικοί όμως κρατούσαν τα ταμεία των Σχολείων στα χέρια τους και διατυμπάνιζαν τη δύναμή τους αυτή ως δαμόκλεια σπάθη πάνω κυρίως από τα κεφάλια των εκπαιδευτικών. Οι Εφοροεπίτροποι και οι ταμίες προσλάμβαναν και απέλυαν δασκάλους κατά την κρίση τους!..

Ποιός ήταν ο σκοπός, ο στόχος των Αντισυλλογικών; Αυτοί επεδίωκαν την αναβάθμιση της παιδείας με τον τρόπο τους, με την προαγωγή του Ημιγυμνασίου σε Γυμνάσιο, έτσι ώστε να καταστεί ισότιμο μ' αυτά του Ελευθέ-

¹¹⁷ Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου σ. 17. ¹¹⁸ α') Δέλλιου, όπ. παρ. β') Αργυρού, όπ. παρ. γ') Πέννα, Εφημ. «Πρόδος» και Ιστορία των Σερρών.

ρου Ελλην. Κράτους και να εγγράφονται οι απόφοιτοι στο Εθνικό Πανεπιστήμιο. Όμως, ο αριθμός αυτών που θα είχαν την οικονομική δυνατότητα να φθάσουν στο Πανεπιστήμιο ήταν ελάχιστος μπροστά στις χιλιάδες των μαθητευσίμων που δεν μπορούσαν να φοιτήσουν σε Σχολείο.

Έτσι, άρχισε η διαφορά αντιλήψεων για τα εκπαιδευτικά πράγματα, να γίνεται αντιπαράθεση, προστριβή, διαμάχη.

Οι Συλλογικοί, εκτός από την περιορισμένη εκπαίδευση στην πόλη (μικρός αριθμός σχολείων) εμφάνιζαν και την εικόνα των σχολείων στην επαρχία, όπου επικρατούσε αμάθεια και η βουλγαρική προπαγάνδα δρούσε ανενόχλητη. Κατ' αυτούς η προαγωγή του Ημιγυμνασίου δεν προσέφερε τίποτε στη μεγάλη μάζα των αναλφάβητων παιδιών και θα εξυτηρητούσε απλώς μερικά αρχοντόπουλα!..

Η καθημερινά φωνή του Μαρούλη να συσταθεί Διδασκαλείο αρρένων και θηλέων στις Σέρρες για την εκπαίδευση δημοδιδασκάλων και δημοδιδασκαλισσών, έγινε πια θέμα συζητήσεως σ' ολόκληρη τη σερραϊκή κοινωνία.

Το εκπαιδευτικό συνέδριο Στο τέλος της πρώτης σχολ. χρονιάς της γυμνασιαρχίας του Μαρούλη (1871) πραγματοποιήθηκε στις Σέρρες το πρώτο εκπαιδευτικό συνέδριο¹¹⁹. Εμπνευστής, διοργανωτής και κύριος εισηγητής, ειδήμονας επιμορφωτής σ' αυτό ήταν ο Μαρούλης. Πήραν μέρος όχι μόνον οι εκπαιδευτικοί (γραμματοδιδάσκαλοι, ελληνοδιδάσκαλοι και καθηγητές) της πόλεως και επαρχίας Σερρών, αλλά και όλης σχεδόν της Ανατολικής Μακεδονίας.

Η παιδαγωγική αυτή συνάντηση —έργο αποκλειστικά του Μαρούλη— στις Σέρρες υπήρξε την εποχή εκείνη, όχι μόνο κάτι το πρωτόγνωρο, αλλά και το σημαντικότερο γεγονός στα εκπαιδευτικά πράγματα του αλύτρωτου Ελληνισμού.

Τα θέματα που συζητήθηκαν δεν μπορούσαν να είναι άλλα από αυτά της διδακτικής των μαθημάτων και του εθνικού ζητήματος (αντιμετώπιση βουλγαρικής προπαγάνδας).

Συγκεκριμένα, στο Συνέδριο δόθηκε έμφαση και επιδείχθηκε ιδιαίτερη ευαισθησία στην αντιμετώπιση της βουλγαρικής και γενικά πανσλαβιστικής αρχόμενης προπαγάνδας. Συνάμα διαπιστώθηκε το χαμηλό επίπεδο μόρφωσης των διδασκάλων, επισημάνθηκε η ανυπαρξία διδασκαλισσών για την μόρφωση των κοριτσιών, τονώθηκε το πατριωτικό αίσθημα των εκπαιδευτικών των χωριών και των περιοχών που επιδέχονταν πιέσεις από Βουλγάρους ή Βουλγαρίζοντες. Ενθαρρύνθηκαν οι εκπαιδευτικοί να συμμετέχουν

¹¹⁹ α') Ιστορ. Ελλην. Έθνους, ΙΓ' σ. 386. β') Αργυρού, όπ. παρ. σ. 19.

— να το επιδιώκουν μάλιστα— σε επιτροπές και φιλεκαπαιδευτικούς συλλόγους.

Ο μεγάλος αριθμός των μαθητευσίμων στην περιοχή και ο ελάχιστος αυτών που φοιτούσαν σε σχολεία κατέδειξε το μέγεθος της αμάθειας που μάστιζε τον αλύτρωτο Ελληνισμό στη Μακεδονία.

Έγινε κοινή πίστη όλων των διδασκάλων ότι τα καθήκοντά τους δεν εξαντλούνται πλέον στους τέσσερις τοίχους του σχολείου, μετά την μόλις προέτους (1870) ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας.

Τέθηκε πρωταρχικός σκοπός: η ίδρυση δημοτικών σχολείων σε όλες τις Ελληνόφωνες κοινότητες και σ' αυτές Βουλγαρόφωνων με ελληνικότατη συνείδηση.

Βέβαια, δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί τίποτε από τα παραπάνω χωρίς διδασκάλους! Οι κοινότητες ίσως να είχαν οικονομική δυνατότητα για σύσταση σχολείου, διδασκάλους όμως μορφωμένους, δυσκολεύονταν ή αδυνατούσαν να βρουν!

Έτσι, στο συνέδριο κυριάρχησε το θέμα ότι *χωρίς Διδασκαλεία* (Σχολές μορφώσεως και εκπαιδεύσεως δημοδιδασκάλων), *ελάχιστα μπορούν να πραγματοποιηθούν στον αλύτρωτο Ελληνισμό...*

Το ζήτημα προαγωγής ημιγυμνασίων και ελληνικών σχολείων σε γυμνάσια τέθηκε σε δεύτερη μοίρα ή αγνοήθηκε μπροστά στο εθνικής σημασίας ζήτημα ιδρύσεως Διδασκαλείων, που θα ήταν μάλιστα και τα πρώτα σε χώρα του αλύτρωτου Ελληνισμού.

Όσον αφορούσε το εθνικό θέμα ο Μαρούλης ήταν από τους πρώτους στο χώρο αυτό που αντιλήφθηκε τον μέγιστο κίνδυνο που διέτρεχε το Γένος από την πανσλαβιστική προπαγάνδα και τα βουλγαρικά επεκτατικά σχέδια. Γι' αυτό και αποδύθηκε —και κάλεσε όλους τους συναδέλφους εκπαιδευτικούς να πράξουν το ίδιο— σε «αγώνα πνευματικής, κοινωνικής και εθνικής δια της παιδείας αφυπνίσεως του λαού προς προάσπιση των εθνικών συμφερόντων»¹²⁰.

Στο συνέδριο επίσης επισημάνθηκε η ανάγκη ίδρυσης Ιερατικής Σχολής για τη μόρφωση ιερέων και μάλιστα «κηρύκων ιερέων»¹²¹. Με δυο λόγια, διατρανώθηκε η φωνή πως «παπάς και δάσκαλος» θα σώσουν τον Ελληνισμό!

Στα μεθοδολογικά και διδακτικά θέματα κυριάρχησε η κριτική γύρω από το «Αλληλοδιδασκτικό» σύστημα. Θεωρήθηκε αναχρονιστικό και απρόσφορο και επισημάνθηκε ότι έπρεπε να βγει από την εκπαίδευση και ν' αντικατασταθεί μ' άλλους σύγχρονους τρόπους διδασκαλίας.

Στο εθνικό θέμα ο Μαρούλης φάνηκε από την αρχή προφητικός, που μά-

120. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 10. 121. Μαρούλη «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» όπ. παρ.

λιστα σύντομα επαληθεύτηκε. Γι' αυτό θα πει: «... δια των αφορισμών και αναθεματισμών δεν λύνονται σήμερα τα ζητήματα, αλλά μόνον δια της εκτάκτου συνέσεως, της μεγάλης βαρύτητος και της προσωπικής και εξόχου ικανότητας των διεπόντων τα της Εκκλησίας... Η κατά των Βουλγάρων Εκκλησιαστική πάλη απέδειξε τούτο πάνυ σαφώς. Γενέσθωσαν ημίν τα παθήματα μαθήματα, ίνα μη εν τέλει καταντήσωμεν να μείνωμεν μόνον με τους μεσαιωνικούς τίτλους του Παναγιωτάτου Θειοτάτου και Οικουμενικού Πατριάρχου»¹²².

Το εκπαιδευτικό αυτό συνέδριο υπήρξε η απαρχή και άλλων που πραγματοποιήθηκαν στις Σέρρες πάντα με πρωτοβουλία και κατεύθυνση του Μαρούλη.

Τα ορητήρια του Μαρούλη Τρία ήσαν τα κύρια ορητήρια που χρησιμοποίησε και αξιοποίησε ο Μαρούλης στις Σέρρες, για να αφυπνίσει και ενεργοποιήσει την ορθόδοξη κοινότητα: α') Η αίθουσα διδασκαλίας, β') Το βήμα της Κεντρικής Σχολής για λόγους και διαλέξεις, και γ') Ο άμβωνας της Εκκλησίας. Τα δύο τελευταία εκμεταλλεύτηκε και αξιοποίησε στο έπακρον.

Το δικαίωμα να κηρύττει από τον άμβωνα ο Μαρούλης το είχε όντας «χειροθετημένος» αναγνώστης της Εκκλησίας (κατώτατος βαθμός της). Είναι γνωστή η δύναμη και αποτελεσματικότητα του άμβωνα —κλασικό παράδειγμα ο Χρυσόστομος— και ο Μαρούλης το εκμεταλλεύτηκε αυτό του το πλεονέκτημα. «Ενθυμηθείς τον παλαιόν Ριζαρείτην και ανελθών εις τον άμβωνα ήρχισε κηρύττων τον λόγον του Θεού...» όπως θα γράψει αργότερα ο μαθητής του Αργυρός¹²³.

Αποτέλεσμα των λόγων και κηρυγμάτων του Μαρούλη ήταν να μεταδοθεί στις ψυχές του λαού «κάποιο επαναστατικό πνεύμα, κάποιος ανδροπρεπής φρονηματισμός». Και άρχισε να διαπιστώνεται «κάποια αφόρητη πλέον από το λαό κατάσταση στις σχέσεις μεταξύ αρχόντων και αρχομένων», μάλιστα στο έργο «αυτοδιοικήσεως των εκκλησιαστικών και εκπαιδευτικών πραγμάτων της πόλεως...»¹²⁴.

Αλλά, μαζί με τους καρπούς που ωρίμαζαν στο δέντρο της παιδείας στις Σέρρες ξεφύτρωσαν και οι άκανθες! Και αυτές ήταν ήδη σπαρμένες ένεκα των παλιών κομματικών φατριών. Βέβαια, το νεωτεριστικό, το μεταρρυθμιστικό και όχι λίγες φορές επαναστατικό πνεύμα του τριαντάχρονου παιδαγωγού, τροφοδότησε τα ζιζάνια να βλαστήσουν και ανθίσουν κι αυτά γρήγορα.

122. Δ. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου σ. 5 υποσ. 123. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 11. 124. Όπ. παραπ.

Ο Μαρούλης διηύθυνε το Ημιγυμνάσιο της πόλης, το οποίο συντηρούσαν από τα κοινοτικά χρήματα. Τα ταμεία, όπως είναι γνωστό, διαχειρίζονταν ακόμη οι Κοτσιαμπάσπιδες, που κατηγορούνταν για αυταρχισμό και κακοδιαχείριση. Ο Μαρούλης είχε ήδη ταχθεί με το μέρος των Συλλογικών. Έτσι, άρχισε να υποβόσκει μια δυσφορία κατά του Μαρούλη και να σχολιάζεται αυτός ότι τάχα δείχνει αχαριστία στους «ευεργέτες» του, αφού κατά τη λαϊκή ρήση «από αλλού τρεφόταν και αλλού αλυχτούσε!». Από ταμεία κοινοτάμιαση πληρωνόταν και στο Μακεδ. Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο δραστηριοποιούνταν!

Οι Συλλογικοί, από τη μεριά τους, πρόσθεσαν και αυτό το γεγονός, (τη δυσφορία Κοτσιαμπάσπιδων κατά του Μαρούλη), στις αυθαίρετες πράξεις των αντιπάλων τους. Έτσι, άρχισαν να τους κατακρίνουν φανερά πια ότι εκμεταλλεύονται τα αξιώματα και τις θέσεις τους στα κοινά, για να ασκούν επιρροή στις κοινωνικά ασθενέστερες τάξεις, να ποδηγητήσουν το Σύλλογο και να ανακόψουν την ορμητικότητα του Γυμνασιάρχη Μαρούλη.

Ο Μαρούλης από τη μεριά του ουδόλως πτοήθηκε από τα καμώματα των Αντισυλλογικών. Είχε στήριγμα γερό το Σύλλογο, τον οποίο, όπως φάνηκε εξαρχής, επηρέαζε πολύ. Γι' αυτό, έβαλε σε ενέργεια την πραγματοποίηση του εθνωφελούς σκοπού του που ήταν η ίδρυση Διδασκαλείου στις Σέρρες.

Από το έργο του Συλλόγου Ο Μακεδον. Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος, που τα μέλη του έφτασαν το δεύτερο έτος τα 126, στην περίοδο συνεργασίας του με το Μαρούλη επετέλεσε αξιόλογο έργο και προσέφερε στην παιδεία του αλύτρωτου Ελληνισμού όσο κανένα άλλο φιλεκπαιδευτικό σωματείο στο χώρο της Μακεδονίας¹²⁵.

Την πρώτη κιόλας χρονιά δέκα περίπου μέλη ή μη μέλη του (όπως ο βαρώνος Σ. Σίνας) ανακηρύχτηκαν ευεργέτες ή δωρητές του¹²⁶. Την επόμενη χρονιά προστέθηκαν στους δωρητές και ευεργέτες ο Μακεδόνας Κων. Δόσιος (άφησε 2.500 δρχ.), ο Ηπειρώτης Χρηστάκης Ζωγράφος (χορήγησε 4 πενταετείς υποτροφίες)¹²⁷ και ο Γεώργιος Ζαρίφης, που προσέφερε αρκετά στο Μακεδονικό Σύλλογο. Για τον τελευταίο τούτο ο Μαρούλης θα ειπεί: «Μακάρι να είχα προστάτη κι εγώ έναν Ζαρίφη που έχει τη δύναμη σε μια ώρα δεσπότη και σε μια νύχτα πατριάρχη να κάνει!»¹²⁸.

Στην αρχή της σχολ. χρονιάς 1870-71 ο Σύλλογος Κων/λεως ενέκρινε τα

125. Παπαδόπουλου Στ., όπ. παρ. σ. 54 κ.ε. 126. Παπαδοπούλου Στ. όπ. παρ. Κύρια πηγή για το Σύλλογο είναι: Ιωαν. Θεοδώριδου, Μακεδ. Φιλεκπαιδ. Σύλλογος, Εν Σέρραις, Έκθεσις πεπραγμένων... Θεσσαλονίκη 1872. (Κοίταξε πίνακα βιβλιογραφίας). 127. Παπαδοπούλου Στ., όπ. παρ., 128. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου, σ. 78.

σχολικά προγράμματα του Σερραϊκού¹²⁹, ενώ αυτός της Αθήνας του έστειλε 5.178 βιβλία¹³⁰. Αυτά κατά το πλείστον ήταν σχολικά, αλλά και αρκετά παιδαγωγικά¹³¹. Ο Σύλλογος Σερρών μοίρασε τα περισσότερα βιβλία σε Σχολεία της πόλης και της υπαίθρου¹³².

Ακόμη, ο Σύλλογος Σερρών σύστησε ερασιτεχνικό θεατρικό θίασο και ανέβασε δύο έργα («Μερόπη» του Βερναρδάκη και Οιδίποδα Τύραννο)¹³³. Ο Μαρούλης υπήρξε από τους πρωτεργάτες διοργανωτές «της σκηνης του εθνικού θεάτρου Σερρών... την οποία μετά τόσων μόχθων εσχηματίζομεν οι προστάται αυτής», όπως έλεγε ο ίδιος¹³⁴. Στην αρχή μάλιστα το θέατρο δεν είχε δική του σκηνή κι έδιδε τις παραστάσεις στην αίθουσα της Σχολής¹³⁵. Και για να αποκτήσει δική του στέγη το θέατρο πρωτοστάτης είναι ο Μαρούλης πάλι¹³⁶.

Στις δραστηριότητες του Συλλόγου το διάστημα αυτό μπορούν να προστεθούν οι προσπάθειές του για υλοποίηση των υποτροφιών Χρηστ. Ζωγράφου και Κ. Αντωνιάδου¹³⁷. Μάλιστα για την υποτροφία του δεύτερου οι νέοι θα έπρεπε να είναι Μακεδόνες και να υπηρετήσουν μετά υποχρεωτικά στη Μακεδονία¹³⁸. Επίσης, ενημέρωνε συνέχεια το Σύλλογο Κων/λεως με επιστολές και εκθέσεις για τις ανάγκες των σχολείων σε βιβλία, διδασκάλους, κλπ.¹³⁹. Εξάλλου αυτό το απαιτούσε κι ο Κανονισμός του Προστάτη Συλλόγου (εκθέσεις περί καταστάσεως σχολείων)¹⁴⁰. Με ενέργειες του Συλλόγου Σερρών λειτούργησε Ιερατική Σχολή¹⁴¹, διανεμήθηκαν βιβλία σε χωριά και οργανώθηκε η Βιβλιοθήκη και το Αναγνωστήριο Σερρών. (Περιλάμβανε 1300 βιβλία και 16 περιοδικά κι εφημερίδες)¹⁴². Τέλος, στις αρχές Ιανουαρίου του 1872, έστειλε έκθεση στο Φιλολογικό Σύλλογο Κων/λεως περί καταστάσεως της εκπαιδεύσεως στίς Σέρρες και Δράμα¹⁴³. Για το ίδιο ζήτημα έκθεση υπέβαλε κι ο Μητροπολίτης Σερρών¹⁴⁴.

129. Ελλην. Φιλ. Σύν. Κων/λεως Τομ. Ε' 1870-71 πρακτ. Συνεδρ. ΣΞΓ' της 30-5-1872 σ. 143. 130. Παπαδοπ. Στεφ. όπ. παρ. 131. Σύλλογος προς διαδ. Ελλην. γραμμάτων, περιοδ. σύγγραμμα 1872-73. Εν Αθήναις 1874, σ. 53 κ.ε. 132. Παπ/λου Στ. όπ. παρ. 133. Όπ. παρ. 134. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου σ. 20. 135. Όπ. παρ. 136. Όπ. παρ. σ. 21. 137. Ελ. Φιλ. Σύν. Κων/λεως, Συνεδρ. ΤΚ, της 20-3-1871. Τομ. ΣΤ', 1871-72. 138. Πανδώρα, Σύγγρ. περιοδ. τομ. 22 1871-1872, εν Αθήναις 1872 σ. 96. 139. Ελλην. Φιλ. Σύν. Κων/λεως τομ. ΣΤ' 1871-72, συνεδρ. ΣΤΘ', 6-11-1871, σ. 219. 140. Όπ. παρ., συνεδρ. ΤΒ' της 8-11-1871. 141. Μαρούλη, Μακεδονία και «Αλήθεια» τομ. 3, τευχ. ΜΒ' 1882. 142. Παπαδοπούλου Στεφ. όπ. παρ. 143. Ελλην. Φιλολ. Σύν. Κων/λεως τόμ. ΣΤ' 1871-72, συνεδρ. τ. ΙΒ' της 24-1-1872. 144. Όπ. παρ. συνεδρ. τ. ΙΓ' της 31-1-1872.

Τοιαύτη ἡ Σχολή σήμερα παρ ἡμῖν καὶ τοιαύτη μὲν ἡ μέθοδος, τοιοῦτον δὲ τὸ πνεῦμα, ἅπερ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσιν. Τοιαύτη δὲ θὰ μὲνῃ καὶ ἡ γενικὴ κατάστασις ἡμῶν, ἐνόσω ἐν τοιαύτῃ γενικῇ καταστάσει καὶ ἡ Σχολή εὐρίσκεται· διότι ἀλάνθαστον ἐκ τῶν ὑστέρων ἤδη ἀποδέδεικται τὸ ἀξίωμα ὅτι «**Οὔα ἡ Σχολή, τοιοῦτο καὶ τὸ Ἔθνος**».

Ἐκ τῶν εἰρημένων εὐκόλως συνάγεται ἡ ὑψίστη καὶ σπουδαιότατη ἀποστολὴ τῆς Σχολῆς· ἡ Σχολή δύναται νὰ κρατῇ τὸ ἔθνος ἐν τῷ σχολαστικῷ τύπῳ καὶ τῷ νεκρῷ γράμματι καὶ ἡ Σχολή δύναται συνάμα, τὰς ἰδιοφυίας ἐπιτηδείως κει- τῶσα, καὶ νὰ ὑψώσῃ τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους εἰς μεγαλοφυίαν ἔκτακτον. Συλλόγους πρὸς διάδοσιν γραμμάτων καὶ τύπων ὡς καὶ Σχολεῖα γραμμάτων καὶ τύπων ἔχομεν ἤδη ἄφθονα! ἀλλὰ Συλλόγων πρὸς διάδοσιν ὀγιῶν ἀρχῶν καὶ μόρφωσιν χα- ρακτήρων ὡς καὶ Σχολῶν ἀξιωματῶν ὠρισμένων παντελῶς στεροῦμεθα. Τὴν Σχολὴν τῶν πατέρων ἡμῶν ἀπετέλει μόνος ὁ διδάσκαλος, τὴν δὲ σημερινὴν Σχολὴν ἀποτελεῖ συνήθως τὸ κτίριον καὶ ὄμιλος δασκάλων. Ἐκαστος τῶν διδασκάλων συνανασθάνθητω κατὰ βᾶθος τὴν πικρὰν ταύτην ἀλήθει- αν καὶ μὴ διδασκέτω μόνον γράμματα, ἀλλ' ἀγωνιζέσθω συνάμα πρὸ πάντων ἵνα γένηται αὐτὸς τὸ καθ' ἑαυτὸν καὶ πηγὴ ζωῆς πνευματικῆς εἰς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ.

Δημήτριος Μαρούλης
(Ἀπό: «Τα ἔργα των εχθρών μου και το ἔργον μου»)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

ΙΔΡΥΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ

Ἰδρύεται τὸ Διδασκαλεῖο Σερρών

Ἡ 1η Φεβρουαρίου 1872 υπήρξε ἡμέρα ἱστορικὴ γιὰ τὸ Μακεδονικὸ Φι- λεκπαιδευτικὸ Σύλλογος Σερρών. Με ἐπιστολὴ του στον Ἑλληνικὸ Φιλολο- γικὸ Σύλλογο Κων/λεως ἀνήγγειλε ὅτι «αυτοὶ ἐσύστησαν ἐκεῖ διδασκαλεῖ- ον»¹⁴⁵.

Τὸ Διδασκαλεῖο Σερρών, τὸ πρῶτο συσταθὲν στη Μακεδονία, τὸ πρῶτο στον ἀλύτρωτο Ἑλληνισμό, στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα ἦταν πια πραγ- ματικότητα. Ὁ Δημήτριος Μαρούλης, ὁ ενθουσιώδης Ἡπειρώτης παιδαγω- γὸς πέτυχε τὸ σκοπὸ που εἶχε θέσει ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς ἀφίξεώς του στη Μακεδονία: Νὰ ιδρύσῃ Διδασκαλεῖο γιὰ τὴν ἐκπαίδευση διδασκάλων. Καὶ ὁ ἴδιος, ὄντας διδάκτορας φιλοσοφίας καὶ ἀρτια ἐκπαιδευμένος «περὶ τα παι- δαγωγικά» στην Ἑσπερία, νὰ γίνῃ ὁ διευθυντὴς του. Τίτλο γιὰ τὸν ὁποῖο, ὅπως θα δούμε παρακάτω, θα εἶναι υπερέφανος σ' ὅλη τὴ μετέπειτα ζωὴ του: «Διευθυντὴς των ἐν Σέρραις Διδασκαλείων!»

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πως εἶχε γεννηθεῖ στα φωτισμένα μυαλά του Μακ. Φιλεκ- παιδ. Συλλόγου ἡ ἰδέα τῆς ἰδρύσεως διδασκαλείου. Μάλιστα ὁ πρόεδρος του Συλλόγου, ἰατρός Ἰωάννης Θεοδορίδης υπήρξε θερμὸς υποστηρικτὴς τῆς ἰδέας αὐτῆς¹⁴⁶. Ὅμως, χωρὶς τὸ Μαρούλη ὅλα αὐτὰ θα ἔμεναν ὄραμα καὶ ἐπι- δα, ευγενὴς φιλοδοξία.

Ὡς τὸ Γενάρη του 1872 ὁ Μαρούλης εἶχε πείσει καὶ τὸν τελευταῖο «των Συλλογικῶν» ὅτι ἔπρεπε νὰ συσταθεῖ Διδασκαλεῖο στις Σέρρες. Εἶχε συγκε- κριμένα τονίσει στις ομιλίες του πρὸς τοὺς Σερραῖους ὁ Μαρούλης: «Ἄλλ' ἵνα οἱ συντελεσταὶ οὗτοι ἐκπληρώσουν καλῶς τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν, ἀνάγκη πρῶτον τὰ ζῶντα ὄργανα αὐτῶν νὰ δημιουργηθοῦν κατάλληλα πρὸς τὸν ἐπι- διωκόμενον σκοπὸν... Ταῦτα εἶναι τα διδακτήρια καὶ μορφωτήρια των μητέ- ρων καὶ νηπιαγωγῶν, των διδασκάλων, των ιερέων...». Καὶ οἱ λόγοι του Μα- ρούλη δὲν πῆγαν χαμένοι, «ἀλλ' ἔπεσον εἰς γῆν ἀγαθὴν καὶ ἐπήνεγκον τοὺς προσδωκομένους καρπούς...»¹⁴⁷.

145. Ἑλλ. Φιλολ. Σύλλογος Κων/λεως, Τόμ. ΣΤ', 1871-1872, Πρακτικά σ. 255. #146. α') Δέλλιου, ὅπ. παρ. β) Πέννα, Ἱστορ. Σερρών σ. 136 καὶ εφημ. «Πρόοδος» Σερρών, Φ. 110/26-7-1931. 147. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» εφημ. του λαοῦ 4 Ἀπριλ. 1878.

Ο Ελλην. Φιλολογ. Σύλλογος Κων/λεως θα λάβει την ιστορική επιστολή του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών και θα την ανακοινώσει στη συνεδρία του της 14 Φεβρουαρίου 1872. «...Επιστολή του Φιλεκπαιδ. Μακεδ. Συλλόγου Σερρών από 1 Φεβρουαρίου, ο οποίος προτείνει, επειδή αυτοί εκεί σύστησαν διδασκαλείο, αν είναι δυνατόν, ο Χρηστάκης εφένδης Ζωγράφος να αποστείλει σ' αυτούς το απαιτούμενο ποσό για την εκπαίδευση εδώ ενός νέου ποσό με το οποίο μπορούν να μορφωθούν 3 ή 4 νέοι, σύμφωνα με το σκοπό που είναι στις προθέσεις του Συλλόγου τους»¹⁴⁸.

Οπωσδήποτε προηγήθηκε η απαιτούμενη διεργασία για τη σύσταση του Διδασκαλείου, πάρθηκε η σχετική απόφαση από το Σύλλογο και συντάχθηκε ο κανονισμός λειτουργίας.

Πρώτο μέλημα όλων ήταν η εξεύρεση πόρων. Το Διδασκαλείο δε λειτούργησε από την ημερομηνία αυτή, γιατί δεν υπήρχαν οι αναγκαίες προϋποθέσεις. Έτσι, τα μέλη του Συλλόγου και ιδιαίτερα ο Μαρούλης αποδύθηκαν σε έναν συνεχή αγώνα για τη συλλογή χρημάτων και προπαντός για την εξασφάλιση μονιμότερων πόρων συντηρήσεως του Διδασκαλείου και του απαραίτητου οικοτροφείου.

Οι υποτροφίες ήταν ένας σίγουρος και σταθερός πόρος για να σπουδάσουν νέοι άποροι στο Διδασκαλείο Σερρών, γι' αυτό και ο Σύλλογος έστρεψε την προσοχή του αμέσως από την αρχή σ' αυτές και άρχισε τη διαδικασία για εκτέλεσή τους.

Αλλά και η δωρεά του Σερραίου ευκατάστατου Μιχαήλ Ν. Μιχαήλ προς το Σύλλογο (25 οθωμανικές λίρες ετησίως για προκήρυξη διαγωνίσματος συγγραφής «ευμεθόδου διδακτικού βιβλίου... στην προκαταρκτική εκπαίδευση της Α' ηλικίας», ήταν ένα θετικό στοιχείο κατά την ίδρυση του Διδασκαλείου¹⁴⁹. Γι' αυτό και το ανακοίνωσαν τότε από τις Σέρρες στο Φιλολ. Σύλλογο Κων/λεως και ζητούσαν μάλιστα και οδηγίες για τη διεξαγωγή του «Μιχαηλίου διαγωνίσματος», όπως το αποκαλούσαν.

Όπως ειπώθηκε και παραπάνω ο Σύλλογος και προπάντων ο Μαρούλης αναζήτησαν τακτικούς πόρους για το Διδασκαλείο, γιατί οι 700 χρυσές λίρες περιουσία του Συλλόγου όχι μόνο δεν αρκούσαν, αλλά και προοριζόνταν και για άλλα εκπαιδευτικά ιδρύματα στην πόλη και την ύπαιθρο¹⁵⁰. Εκτός από το οικονομικό πρόβλημα ήταν κι άλλα μερικά που στάθηκαν εμπόδιο στη μη λειτουργία αμέσως από το Φεβρουάριο του Διδασκαλείου, έστω για την προκα-

148. Ελλην. Φιλ. Σύλλογος Κων/λεως, Τομ. ΣΤ' 1871-72, Εν Κων/λει 1873, Πρακτικ. σ. 255. 149. Ελλην. Φιλ. Σύλλογος Κων/λεως, Τομ. Ε' 1870-71 συνεδρ. της 4-7-1870 και τομ. ΣΤ', 1871-72, συνεδρ. της 14-2-1872. 150. α') Πέννα, όπ. παρ. σ. 134, β') Παπαδοπούλου Στ. όπ. παρ. σ. 54.

ταρκτική τάξη του. Και πρώτα πρώτα τα τεχνικής φύσεως ζητήματα, όπως: οίκημα για διδακτήριο και οικοτροφείο, εξοπλιστικά μέσα και έπιπλα, κλπ. έπρεπε να τακτοποιηθούν σ' αυτό το διάστημα — ως τη 1 Σεπτεμβρίου 1872 το πολύ. Επίσης, ο Μαρούλης ήταν Γυμνασιάρχης του Ημιγυμνασίου και δεν μπορούσε ν' αφήσει στη μέση το πρόγραμμα του Σχολείου. Και όσον αφορούσε τους μαθητές, μπορεί να υπήρχαν απόφοιτοι του Ελληνικού έτοιμοι για εγγραφή, αλλά το ορθό και πρέπει ήταν να εγγραφούν κατά το πλείστον οι απόφοιτοι της σχολικής χρονιάς που διανυόταν.

Και επανερχόμαστε στο οικονομικό. Το Ταμείο των Σχολείων της κοινότητας, το οποίο κρατούσαν ακόμη στα χέρια τους οι Κοτσιαμπάσσηδες, δεν είχε δυνατότητα —ή δεν ήθελε— να ενισχύσει ούτε κατά το ελάχιστο το νέο εκπαιδευτήριο. Βέβαια, προέβλεπαν το δικαιολογητικό ότι δεν είχαν περισεύματα, αλλά η πραγματικότητα ήταν ότι βρίσκονταν σε πλήρη αντίθεση με τη σύσταση Διδασκαλείου στις Σέρρες.

Το Προεδρείο, λοιπόν, του Συλλόγου εξαπέλυσε επιστολές για βοήθεια στους απανταχού ομογενείς, τόσο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όσο και στο Ελεύθερο Ελληνικό Κράτος. (Συλλόγους, όπως αυτόν των Ελληνικών γραμμιάτων, εμπόρους, πραματευτές, ευκατάστατους, προεστούς, συντεχνίες, επαγγελματίες και σε κάθε φιλόμουσο Έλληνα. Ο Μαρούλης ήταν υπεραισιόδοξος όσον αφορούσε τους ομογενείς της Ευρώπης και τους φιλέλληνες ξένους. Ιδιαίτερα από τους φίλους του στη Γερμανία ανέμενε πολλά. Ήταν πλέον καιρός να δοκιμαστεί η φιλία τους!

Οι προσωπικές του σχέσεις, οι γνωριμίες, οι φίλιες με σημαίνοντα, υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, δε διάφορες γερμανικές πόλεις (καθηγητές, θεολόγους, βουλευτές, βαρώνους, υπουργούς, κλπ.) τον έκαναν να αναμένει σίγουρη και μεγάλη οικονομική βοήθεια¹⁵¹.

Αμέσως απευθύνει επιστολές στους Ευρωπαίους φιλέλληνες να βοηθήσουν οικονομικά το νέο, το μοναδικό στο είδος του εκπαιδευτικό ίδρυμα στην Ανατολή, το Διδασκαλείο Σερρών. Και δεν αρκέστηκε στην αλληλογραφία. Πήγε ο ίδιος στη Γερμανία, Ελβετία και Ολλανδία και εξέθεσε τους σκοπούς του.

Η προσωπικότητα του Μαρούλη, ο χαρακτήρας, το έργο, για το οποίο είχε δώσει δείγματα από τη Σμύρνη ακόμη ότι ήταν ικανός να επιτελέσει στους λαούς της Ανατολής, έπεισαν όσους χρειάζονταν στη Γερμανία. Πράγματι, η βοήθεια ήταν άμεση, γενναία και σωτήρια! 600 λίρες εισέρευσαν στο Ταμείο του Μακ Φιλεκπαιδ. Συλλόγου για ν' αρχίσει τη λειτουργία του το Διδασκα-

151. *Ενεπεκίδη Π.Κ.* Η Θεσ/νίκη στα χρόνια 1875-1892 σ. 207.

λείο και δόθηκε υπόσχεση το ίδιο ποσό να αποστέλλεται αδιάκοπα¹⁵². Στο τακτικό αυτό ποσό θα πρέπει να προστεθούν οι έκτακτες εισφορές, που έφτασαν μια χρονιά τις 800 λίρες¹⁵³.

Η προσφορά αυτή των φιλελλήνων Ευρωπαίων ενθουσίασε και συγκίνησε το Σύλλογο Σερρών. Έτσι, για να τους ευχαριστήσει —αυτή τη δυνατότητα είχε— τους ανακήρυξε δωρητές και ευεργέτες σε ειδικές του συνεδριάσεις (όπως το Βαρόνο Diergardt από τη Βόννη)¹⁵⁴.

Την προσφυγή για βοήθεια στους φιλέλληνες της Ευρώπης ο Μαρούλης δε τη θεώρησε ποτέ επαιτεία, ούτε υποτέλεια και προσηλυτισμό. Έβλεπε την πράξη των πολιτισμένων και ελεύθερων λαών ως υποχρέωση να βοηθήσουν για το φωτισμό και την αναγέννηση των Νεοελλήνων, απογόνων των Αρχαιοελλήνων! Έτσι θα γράψει αργότερα: «Εγώ πιστά εργαζόμενος μεταβάλλω στον τόπο μου σε πνεύμα κάθε εξωτερική συνδρομή στο έργο μου...»¹⁵⁵. Και, όταν θα τον κατηγορήσουν ότι «προτεσταντίζει» και προσφέρει εκδουλεύσεις στους ξένους, για να ενισχύσουν το Διδασκαλείο του θ' απαντήσει: «Ενώσω δεν ευρίσκω το απαιτούμενο χρήμα στον τόπο μου, όχι μόνο στη Γερμανία, Ελβετία, Ολλανδία, απ' όπου ποικιλοτρόπως το Έθνος μου πολλές φορές ευεργετήθηκε, θα ζητήσω την αναγκαία συνδρομή, αλλά και αν και από εκεί μου την αρνηθούν κάποτε... θα φτάσω και σ' αυτές τις Ινδίες...»¹⁵⁶.

Ο Σύλλογος ενθαρρύνθηκε από τις συνδρομές του εξωτερικού που εξασφάλισε ο Μαρούλης, ένωσε ασφαλώς από οικονομικής πλευράς και έδειξε στους Αντισυλλογικούς, τους Κοτσιαμπάσηδες ότι το Διδασκαλείο θα διατηρηθεί και θα προκόψει. Προπάντων ο Σύλλογος ένωσε υπερήφανος και ευτυχής για το Μαρούλη, στον οποίο βέβαια ανατέθηκε και η διεύθυνση του Διδασκαλείου. Είχε πια να παρουσιάσει εκπαιδευτήριο, παρόμοιο του οποίου δεν υπήρχε ούτε στην πρωτεύουσα του Ελευθέρου Ελληνικού Κράτους ακόμη¹⁵⁷. Η προσέλευση και εγγραφή μαθητών στο νέο Διδασκαλείο ήταν από τα πρώτα μελήματα των ιδρυτών του. Μάλιστα τότε που έληγε η σχολ. χρονιά 1871-72. Πρώτοι μαθητές του Διδασκαλείου και σίγουροι θα ήταν οι απόφοιτοι της Ελληνικής Σχολής Σερρών, που ως εντόπιοι, δε θα επιβάραιναν και το Οικοτροφείο.

Αλλά, δεν ιδρύθηκε το μορφωτήριο διδασκάλων μόνο γι' αυτούς. «Ευθύς αμέσως», όπως θα πει ένας από τους πρώτους μαθητές του Διδασκαλείου

152. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου σ. 18. 153. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 23. 154. Παπαδοπούλου Στ. όπ. παρ. σ. 56. 155. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 88. 156. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 83-84. 157. Μόλις το 1878 ιδρύθηκε το πρώτο Διδασκαλείο του Ελευθ. Κράτους στην Αθήνα. Χρ. Λέφα Ιστορία της εκπαίδευσης, ΟΕΔΒ, 1942, σ. 217. Παράβαλλε Γ. Κορδάτου, Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας τομ. XII, 1862-1900, εκ Αιώνος σ. 665: «Οι δήμοι βρίσκονταν οι πιο πολλοί στα χέρια των Κοτσιαμπάσηδων...».

Σερρών, «απεσταλμένοι του Συλλόγου κατά το θέρος του 1872 διασπάρθηκαν ανά τις ελληνικές κοινότητες της διοικητικής περιφέρειας των Σερρών, καλώντας τους απόφοιτους των ανώτερων Σχολείων τους, να προσέλθουν ως υπότροφοι του Συλλόγου για ανώτερες σπουδές στις Σέρρες»¹⁵⁸.

Με την έναρξη της σχολ. χρονιάς, το Σεπτέμβρη του 1872, όλα ήταν έτοιμα για ν' αρχίσει τη λειτουργία του το Διδασκαλείο Αρρένων Σερρών. Διευθυντής του Διδασκαλείου αυτού, του πρώτου στη Μακεδονία και στο αλύτρωτο Γένος, ανέλαβε, όπως ειπώθηκε παραπάνω ο Δημήτριος Α. Μαρούλης, «αναγνώστης, τελειόφοιτος της Θεολογίας, διδάκτωρ της Φιλοσοφίας, γυμνασιάρχης» ως τότε του Ημιγυμνασίου Σερρών.

Στη θέση του Γυμνασιάρχη στο Ημιγυμνάσιο τοποθετήθηκε ο Νικ. Χαλκίopoulos.

Το λεγόμενο ως τότε Ανώτατο Ελληνικό Σχολείο Σερρών, μένει ως ένα συνηθισμένο Ελληνικό Σχολείο (Σχολαρχείο, Ημιγυμνάσιο), γιατί ανώτερο εκπαιδευτήριο πια είναι το Διδασκαλείο.

Η μερίδα των Κοτσιαμπάσηδων (Αντισυλλογικών) άρχισε πλέον να μεταβάλλει την αντιπάθειά της σε εκδίκηση προς τους Συλλογικούς και προπάππων στο Μαρούλη¹⁵⁹. Από τη μεριά τους οι Συλλογικοί εξέλαβαν την πράξη των πρώτων ως αφορμή για ν' αρχίσει «ο πόλεμος» μεταξύ τους με πρωταγωνιστή πάντα το Μαρούλη.

Η αφοσίωση όμως των Συλλογικών και ιδιαίτερα του Μαρούλη στο έργο της λειτουργίας του νεοϊδρυμένου Διδασκαλείου παρέτεινε προσωρινά «την ειρηνικήν εποχήν», την περίοδο «της θείας μανίας» κατά το Μαρούλη, για δημιουργικό έργο¹⁶⁰. Το Διδασκαλείο, λοιπόν, το «νεοπαγές ανώτερον εκπαιδευτήριον Σερρών» άρχισε τη λειτουργία του κανονικά από τις αρχές του Σεπτεμβρη 1872.

Μετά από δύο περίπου μήνες λειτουργίας του Διδασκαλείου Αρρένων Σερρών, με διευθυντή και καθηγητή των παιδαγωγικών μαθημάτων το Μαρούλη, ο Μακεδον. Φιλεκπαιδ. Σύλλογος, πασιχαρής συντάσσει και αποστέλλει στις 14 Νοεμβρίου 1872 επιστολή στον Ελλην. Φιλολογικό Σύλλογο Κων/λεως, με την οποία αναγγέλλει «ότι το Διδασκαλείον αυτού ήρξατο ήδη και αριθμεί 44 μαθητάς»¹⁶¹.

Η λειτουργία του Ο Αθανάσιος Αργυρός, από τους πρώτους μαθητές του Διδασκαλείου Μαρούλη στο Διδασκαλείο Σερρών —πιστός Μαρουλι-

158. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 13. 159. Πέννα, εφημ. «ΠΡΟΟΔΟΣ» Σερρών φ. 110/26 Ιουλ. 1931. 160. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 14 και εφημ. «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» όπ. παρ. 161. Ελλην. Φιλολογ. Σύλλογος Κων/λεως τομ. Ζ' 1872-73, πρακτ. Συνεδρ. ΤΜΓ' της 27 Νοεμβρίου 1872.

στής— είναι αυθεντική, λεπτομερειακή, αντικειμενική και ειλικρινής μαρτυρία για τη λειτουργία του εκπαιδευτηρίου αυτού από τη σχολ. χρονιά 1872-1873¹⁶². Μάλιστα, πηγή για το ξεκίνημα και τη λειτουργία του Διδασκαλείου και Οικοτροφείου το Σεπτέμβρη 1872 είναι μόνο αυτός, ο ζηλωτής και παντοτεινός «Μαρουλιστής» μαθητής του!

Στην ενορία του ναού του Αγ. Αντωνίου νοικιάστηκε ιδιόκτητο οίκημα, για να χρησιμεύσει ως διδακτήριο και Οικοτροφείο. Ήταν λίγο «δαυδαλώδης» η οικία, μα αρκετά ευρύχωρη¹⁶³.

Στο Οικοτροφείο θα έμεναν «οι μέλλοντες διδασκαλιστές» από την επαρχία.

Πρώτη η Νιγρίτα, η γενέτειρά του, όπως γράφει ο Αργυρός, έστειλε μαθητές για το Διδασκαλείο και μάλιστα τους περισσότερους. Δώδεκα απόφοιτοι του Ελληνικού Σχολείου που λειτουργούσε εκεί από οκταετίας ήλθαν να φοιτήσουν στο Διδασκαλείο και να διαμείνουν στο Οικοτροφείο. Το Δεμίρ Ισάφ (Σιδηρόκαστρο) η Τζουμαγιά, η Ζηλιάχοβα (Νέα Ζίχνη), η Αλιστράτη, το Ροδολείβος, το Κιούπκιοϊ (Πρώτη), η Προβίστα, το Ζύρνοβο (Κάτω Νευροκόπι), το Μελένικο, το Νευροκόπι, το Πετρίτσι και άλλες κωμοπόλεις και χωριά που διατηρούσαν από χρόνια Ελληνικό Σχολείο, είχαν έτοιμους μαθητές για το Διδασκαλείο Σερρών¹⁶⁴.

Και ο Αργυρός, όπως διηγείται ο ίδιος, απόφοιτος τότε του Ελληνικού Σχολείου Νιγρίτας, παρά λίγο να μη τύχει να γίνει από τους πρώτους μαθητές του Μαρούλη. Και αυτό, γιατί ο πατέρας του, μόλο που ήταν φιλομαθής, γαλουχημένος με τα αναγνώσματα του «Γεροστάθη», εξαιτίας οικονομικών

162. Αθην. Αργυρού, Η δράσις και το έργον του Δημ. Μαρούλη 1870-1885. Διάλεξις. Εκδ. Εφημ. ΕΜΠΡΟΣ, των Σερρών 1938. Ο Αργυρός, από τους πρώτους μαθητές του Διδασκαλείου Σερρών. Κατά το θάνατο του Μαρούλη 1892, έγραψε σύντομο βιογραφικό στο περιοδικό του «Γενική Επιθεώρησις». Μετά την Απελευθέρωση διετέλεσε Υπουργός Γεωργίας και Παιδείας. Το έργο του για το Μαρούλη είναι μοναδική λεπτομερής και αντικειμενική πηγή για τη λειτουργία του Διδασκαλείου Σερρών. Πηγές ακόμη για τη λειτουργία του Διδασκαλείου Σερρών είναι: α') Τα γνωστά έργα του Μαρούλη, β') Μαρούλη, Σημειώσεις παιδαγωγικών μαθημάτων, μαθητή του Διδασκαλείου Σερρών, σχολ. έτους 1884-85. Παραδόσεις Δημ. Μαρούλη, Δ/ντή Διδασκαλείου. (Από το Αρχείο Παν. Παπακωνσταντίνου, Καθηγητή, Πανεπιστήμιο Αθηνών). Τα χειρόγραφα είναι 486 σελίδες τετραδίου. γ') Τα πρακτικά του Ελλην. Φιλολ. Συλλόγου Κων/λεως, που δημοσιεύονται στο ομώνυμο περιοδικό περιέχουν επιστολές και άλλα έγγραφα του Μακ. Φιλεκπαιδ. Συλλόγου Σερρών. δ') Τα πρακτικά και οι εκθέσεις του Συλλόγου προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων. ε') Έγγραφα ξένων προξενείων. στ') Ιωάν. Δέλλισου, Γραμματέα του Μακ Φιλ. Συλλόγου από τη χρονιά που άνοιξε το Διδασκαλείο: κατόπιν Δ/ντή του Γυμνασίου Σερρών. Μολονότι ανήκε στους αντιπάλους του Μαρούλη, παρέχει αρκετές πληροφορίες αντικειμενικές για τη δράση και το έργο του Μαρούλη. 163. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 13 κ.ε. 164. Όπ. παρ. σ. 13.

δυσχερειών, δεν τον έστειλε στις Σέρρες και ούτε καταδεχόταν να βάλει υπότροφο στο Οικοτροφείο του Διδασκαλείου το γιο του. «Το παιδί του Αργυρού δεν μπορεί να σπουδάξει με ξένα χρήματα», έλεγε¹⁶⁵. Τέλος δέχτηκε να στείλει το γιο του στο Διδασκαλείο, αλλά να διαμένει έξω, σε συγγενικό σπίτι, «ιδιοσυντήρητος». Μετά την έναρξη των μαθημάτων, όπως διηγείται πάντα ο Αργυρός, αντιλήφθηκε τα αγαθά της συμβίωσης στο Οικοτροφείο και δεν εβράδυνε να επιτύχει την εισαγωγή του σ' αυτό καταβάλλοντας βέβαια εξήντα γρόσια το μήνα: κάπου δηλαδή 15 χρυσές δραχμές. Έτσι, κάποια μέρα του Σεπτέμβρη του 1872 μετέφερε τις αποσκευές του στο Οικοτροφείο και τοποθέτησε το στρώμα του και το σκέπασμά του στο δάπεδο, όπως οι άλλοι συνάδελφοί του. Ο χώρος ήταν ένα από τα ισόγεια δωμάτια της ιστορικής οικίας της αλησμόνητης οικοδέσποινας Μαργαρίτας!¹⁶⁶

Η οργάνωση του Οικοτροφείου ακολουθούσε αυτήν του Διδασκαλείου, γιατί ο Μαρούλης εφήρμοξε μια από τις προσφιλέστερες παιδαγωγικές αρχές: την καλλιέργεια και ανάπτυξη της αυτενέργειας του μαθητή. Αρχή, η οποία θεωρούνταν θαυματουργός, όχι μόνο στην εκπαίδευση του μαθητή, αλλά και στο να τον προετοιμάζει άριστα «εις την αντιμετώπισιν του αγώνος της ζωής». Κάθε λοιπόν εβδομάδα οριζόταν φροντιστής, ένας από τους μεγαλύτερους σε ηλικία οικότροφος με βοηθούς του δύο από τους νεώτερους. Στα καθήκοντά τους ήταν η προμήθεια καθημερινά από την αγορά των τροφίμων, η μεταφορά τους και η παράδοση στο μαγειρείο του Οικοτροφείου. Στη συνέχεια η ίδια υπηρεσία είχε τη φροντίδα της διαθέσεως του φαγητού. Οι 30 υπότροφοι μαθητές όρθιοι «επί το σπαρτιατικότερον» στις τέσσερις πλευρές της των μεγάλων διαστάσεων τράπεζας, προσεύχονταν και άρχιζε το γεύμα, το οποίο έκλεινε και πάλι «με ευχαριστήριο προς τον τροφοδότην Θεόν προσευχήν».

Η αρχή αυτή της αυτοδιοίκησης εφαρμοζόταν και στους άλλους χώρους του Οικοτροφείου, δηλαδή στο θάλαμο διαμονής, στο αναγνωστήριο κλπ. Έτσι εδώ, ο διορισμένος επιμελητής που καλούνταν «Ευταξίας», με τους δύο βοηθούς του επιστατούσαν για την όλη ευταξία στο Οικοτροφείο και κάθε πρωί ή και σε βραδινές εφόδους έδιδαν αναφορά στο Μαρούλη.

Μαθητές, τάξεις, Στο Διδασκαλείο — όπως διηγείται ο Αργυρός, ένας από **προσωπικό** τους 30 πρώτους μαθητές από την αρχή της σχολ. χρονιάς και ως το τέλος της— σχηματίστηκε μία μόνο τάξη «παρά την διαφοράν των δυνάμεων των μαθητών». Κατά τη δεύτερη σχολ. χρονιά η τάξη αυτή διαιρέθηκε σε δύο τμήματα. Το ένα περιέλαβε τους «προηγμένους» και το άλλο τους

165. Όπ. παρ. 166. Όπ. παρ.

πιο αδύνατους, στους οποίους περιλήφθησαν και «οι νέοι πρωτοείσακτοι». Σ' ένα απ' αυτά τα τμήματα κατατάχθηκε και ο αφηγητής λειτουργίας του Διδασκαλείου¹⁶⁷.

Από το πρώτο κιάλας σχολ. έτος ως Φυσικομαθηματικός προσλήφθηκε στο Διδασκαλείο ο Διευθυντής του Ελληνικού Σχολείου Μελενίκου Μιχαήλ Γράτσιος και παρέμεινε διδάσκοντας «αληθής στυλοβάτης του»... Τα Ελληνικά κλήθηκε να διδάξει ο φοιτητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου Γεώργιος Σωτηριάδης, καταγόμενος από το Σιδηρόκαστρο. (Αργότερα τον έστειλε ο Μαρούλης για ανώτερες σπουδές στη Γερμανία. Είναι ο μετέπειτα καθηγητής πανεπιστημίου και αρχαιολόγος). Τα παιδαγωγικά μαθήματα στο Διδασκαλείο τα δίδασκε ο ίδιος ο Μαρούλης, αφού παιδαγωγός ήταν η κύρια ειδικότητά του. Επίσης και το μάθημα των θρησκευτικών το δίδασκε μόνος, επειδή έδινε ιδιαίτερη σημασία στη θρησκευτική αγωγή των νέων και μάλιστα των διδασκάλων του Έθνους¹⁶⁸. Λίγο μετά την έναρξη των μαθημάτων στο Διδασκαλείο προσήλθε και καθηγητής της Μουσικής, των Τεχνικών μαθημάτων και της Γερμανικής γλώσσας. (Αντί της Γαλλικής που διδασκόταν συνήθως τότε στα ελληνικά εκπαιδευτήρια). Ο ξένος καθηγητής που στάλθηκε από τη Γερμανία ονομαζόταν Wilhelm Johnsen (Τζιόνσεν) και ήταν Δανογερμανός¹⁶⁹. Ο Μαρούλης εκτίμησε τις ικανότητές του και την προσφορά του, αλλά και ο Τζιόνσεν στάθηκε πιστός στο έργο που του ανατέθηκε στο Διδασκαλείο. Ιδιαίτερα, η προσφορά του ως μουσικού και μουσικοσυνθέτη ήταν πρωτοποριακή. (Μελοποίηση σχολ. τραγουδιών, των οποίων η έλλειψη ήταν αισθητή)¹⁷⁰.

Και το εκπληκτικό! «Την γυμναστικήν edίδασκεν μετά ζήλου αυτός ο ίδιος ο Μαρούλης τακτικά και εις ευρύχωρον περίβολον της γειτονικής του Διδασκαλείου ιδιαίτερας του κατοικίας»¹⁷¹.

Επίσης, οι εκδρομές και οι περίπατοι σε εξοχικά μέρη των Σερρών, οι παιδιές (ελληνικά λαϊκά παιχνίδια) εισήχθησαν και υποστηρίχθηκαν από το Μαρούλη ως απαραίτητες δραστηριότητες στο πρόγραμμα της Σχολής για τη μόρφωση και εκπαίδευση των μελλόντων διδασκάλων.

Ο παιδαγωγός Μαρούλης Αλλά, αξίζει να παρατεθούν μερικές χαρακτηριστικές λεπτομέρειες από το διδακτικό πρόγραμμα, τις ιδέες, τα μέσα αγωγής, κλπ. του Μαρούλη στο «νεοπαγές ανώτερον εκπαιδευτήριον Σερρών»¹⁷².

Ο Μαρούλης, διδάσκαλος με πλούσια ψυχικά χαρίσματα, την επιτυχία

167. α') Αργυρού, όπ. παρ. β') Δέλλιου, όπ. παρ. σ. 78. 168. Αργυρού όπ. παρ. σ. 17. 169. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου σ. 23. 170. Αργυρού όπ. παρ. β') Μαρούλη Τα έργα των εχθρών μου σ. 23. 171. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 30. 172. Αργυρού όπ. παρ. σ. 13.

στο παιδαγωγικό και διδακτικό του έργο την όφειλε στο ό,τι ήταν γεννημένος παιδαγωγός, αφοσιωμένος στην αποστολή του. «Παραμένει, όπως διηγείται ο ζηλωτής μαθητής του Αργυρός, βαθύτατα εντετυπωμένον εις την ψυχήν μου ότι κατά την διδασκαλίαν των παιδαγωγικών μαθημάτων, ομιλών περί του έργου και της αποστολής του διδασκάλου, εξαιρετικώς μας ετόνιζεν ότι ο διδάσκαλος δια να εκπληρώσει ευδοκίμως την αποστολήν του, πρέπει να είναι κεκλημένος προς τούτο, να έχει κλήσιν — κλήσιν με ήττα όχι με ιώτα— αντιλαμβανόμενος την κλήσιν ταύτην ως κάποιον από Θεού προορισμόν δια το έργον»¹⁷³.

Ως παιδαγωγός ο Μαρούλης ήταν προικισμένος με μία εξαιρετική ιδιοφυΐα και διδακτική ικανότητα, ώστε να ασκεί αμέσως επίδραση και γοητεία στο περιβάλλον του και προπαντός στο διδασκόμενο: «Πέποιθα, ότι ουδεμία ιδιοφυΐα ικανώς γευσάμενη της εμής διδασκαλίας θα παραπονεθή ποτέ ότι δεν εδέχθη την προσήκουσαν ώθησιν προς την εκπλήρωσιν του προορισμού αυτής»¹⁷⁴. Το διδακτικό του έργο βάσιζε καταρχήν στην καλλιέργεια και ανάπτυξη της αυτενέργειας των μαθητών. Απέφευγε τον βερμπαλισμό. Έτσι, επαναφέροντας «στη ζωή» μετά είκοσι δύο περίπου αιώνες τη Σωκρατική μαιευτική μέθοδο διδασκαλίας, συζητούσε και καθοδηγούσε τους μαθητές του στην αναζήτηση και κατάκτηση της γνώσης, αφυπνίζοντας μ' αυτό τον τρόπο τις ψυχές των μαθητών και καθιστώντας αυτούς αυτοτελώς ικανούς για κάθε μάθηση. Οι μαθητές ανεβάζονταν στο επίπεδο συνεργατών. «Υπό τοιαύτας δε συνθήκας διδασκαλίας η αίθουσα της παραδόσεως προσελάμβανεν την μορφήν και την όψιν ναού, όπου ετελείτο αληθής δια τους μαθητάς μυσταγωγία. Αληθής μυσταγωγός επί της έδρας του ο Μαρούλης διήγειρε και συνήραπε τας ψυχάς και τας διανοίας των μαθητών του και μετέτρεπεν αυτούς εις συλλειτουργούς της τελουμένης μυσταγωγίας»¹⁷⁵.

Στο πρόγραμμα του Διδασκαλείου ο Μαρούλης περιέλαβε τα εγκύκλια μαθήματα της Μέσης Εκπαίδευσης και τα απαραίτητα παιδαγωγικά, αφού θα έβγαζε διδασκάλους ή διδασκαλιστές όπως πολλοί τότε τους αποκαλούσαν. Όμως, προχωρώντας πιο μπροστά και πρωτοτυπώντας συγχρόνως — να μην

Πρωτοπορία στη μουσική ειπούμε εισάγοντας καινά δαιμόνια— εισήγαγε μαθήματα τα οποία σκανδάλιζαν την εποχή εκείνη! Αυτά ήταν η μουσική, η φωνητική με νότες και η ενόργανος με βιολί. Και ακόμη ο χορός. «Φαντασθείτε, λέγει ο Αργυρός, την κατάπληξη των σύγχρονων μπροστά στο θέαμα μαθητών που να παίζουν βιολιά και να χορεύουν»¹⁷⁶. Το λιγότερο «σκανδαλώδες μάθημα» ήταν οι παιδιές και η γυμναστική «πά-

173. Όπ. παρ. σ. 16. 174. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 83. 175. Αργυρού, όπ. παρ. 176. Όπ. παρ. σ. 17.

να εξόχως μορφωτικά της ψυχής και του σώματος, στα οποία προσέθεσε και στοιχεία νεοελληνικής φιλολογίας»¹⁷⁷.

Πρωτότυπος ήταν ο τρόπος με τον οποίο διδάσκονταν οι μαθητές τους ελληνικούς χορούς. Ο κάθε μαθητής δίδασκε στους συμμαθητές του τους χορούς και τα χορευτικά τραγούδια της περιοχής του!

Κι επανερχόμαστε στη διδασκαλία της μουσικής στο Διδασκαλείο.

Ψυχή της μουσικής, όπως ειπώθηκε, υπήρξε ο Δανογερμανός καθηγητής W. Johnsen (Τζιόνσεν). Ήταν όχι μόνο μουσικοδιδάσκαλος στο Διδασκαλείο, αλλά και μουσικοσυνθέτης.

Είναι αλήθεια πως τότε στα σχολεία του αλύτρωτου Ελληνισμού κυρίως, δεν υπήρχαν «άσματα» κατάλληλα μελοποιημένα από Έλληνα συνθέτη. Έτσι, οι διδάσκαλοι, Ελληνοδιδάσκαλοι και καθηγητές είτε περιορίζονταν στα τρία τέσσερα γνωστά σχολικά τραγούδια, είτε, όταν είχαν τη δυνατότητα και το πλεονέκτημα, ανέθεταν τη μελοποίηση «διδασκασμάτων ποιημάτων» ποιητών μας σε ξένους μουσικοσυνθέτες.

Το ίδιο πρόβλημα προέκυψε και στο Διδασκαλείο Σερρών. Δεν υπήρχαν μελοποιημένα τραγούδια Ελλήνων ποιητών, όταν μάλιστα θα έπρεπε οι διδάσκαλοι των Σχολείων να γνωρίζουν κατάλληλα άσματα για να τα διδάσκουν στους μαθητές.

Ο Μαρούλης έλυσε το πρόβλημα αυτό αναθέτοντας στον Τζιόνσεν να μελοποιήσει και διδάξει κατάλληλα τραγούδια.

Τότε «πιάστηκε η μαγιά», ρίχτηκε ο σπόρος, για τη χορωδία Σερρών, τη λεγόμενη «Αρμονία», που αργότερα επεκτάθηκε και σε δραματικό θίασο και βαφτίστηκε «Ουρανία»¹⁷⁸. Έτσι, η πρώτη ελληνική χορωδία συγκροτήθηκε στο Διδασκαλείο Μαρούλη (όπως θα ονομασθεί μετά δύο χρόνια αυτό του Συλλόγου) και ο μουσικοσυνθέτης Νικόλ. Δέλλιος θα διασώσει το γεγονός αυτό ως το σημαντικότερο στα μουσικά χρονικά¹⁷⁹.

Ο Τζιόνσεν «τόνισε πλείστα ελληνικά ποιήματα»¹⁸⁰.

«Του πανσλαβισμού η ψώρα...» Οι διδακτικοί περιπάτοι και οι εκδρομές, όπως ειπώθηκε παραπάνω, θεωρούνταν στο Διδασκαλείο μεγάλης σημασίας δραστηριότητα για τη μόρφωση των διδασκάλων και στη συνέχεια των παιδιών απ' αυτούς. «Τακτικά βγαίναμε σε περιπάτους “δια μέσου των οδών της πόλεως, άδοντες συνήθως” προς την περιοχή της πεδιάδας ανατολικά της πόλεως, στον αγαπητό μας Οβάν...»¹⁸¹. Στο σημείο αυτό, άξιο σχολιασμού είναι το: «άδοντες συνήθως δια μέσου των οδών της πόλεως». Και το αξιοπρό-

177. Όπ. παρ. 178. Μαρούλη, εφημ. «Μακεδονία» 1878. 179. Αργυρού όπ. παρ. σ. 17. 180. Όπ. παρ. 181. Όπ. παρ.

σεκτο είναι «τι άδοντες!». Πράγματι, τα ελληνικά τραγούδια, στο σύνολό τους σχεδόν, ήταν επαναστατικά και στρέφονταν κατά του Τούρκου δυνάστη. Ποιος λοιπόν διδάσκαλος στις αλύτρωτες περιοχές θα τολμούσε να τα τραγουδά με τους μαθητές στους δρόμους της πόλης κάτω από το μάτι και το αυτί του Τούρκου; Για κάθε άλλον μπορεί να υπήρχε δυσκολία, αν όχι να θεωρηθεί μεγάλη αποκοτιά ένα τέτοιο τόλμημα. Για το Μαρούλη όμως δεν υπήρχε πρόβλημα! Η γερμανική υπηκοότητα, την οποία κρατούσε ακόμη, τον προστάτευε και δεν διωκόταν από τις τουρκικές αρχές. Εξάλλου ο Μαρούλης στις Σέρρες, όχι μόνο αψηφούσε, αλλά και «ανάγκαιζε τις τουρκικές αρχές σε υποχωρήσεις». Συνέβαινε ακόμη και το εξής: Ο τουρκικός πληθυσμός της πόλεως έβλεπε το Μαρούλη ως μια προσωπικότητα ανώτερη και πάνω από τους νόμους και τον σέβονταν και τον φοβόνταν καμιά φορά!¹⁸²

Στο μάθημα των Ελληνικών και συγκεκριμένα κατά την ερμηνεία και ανάλυση νεοελληνικών ποιημάτων στην τάξη ο καθηγητής Μαρούλης δεν έδινε κάποια στοιχεία νεοελληνικής φιλολογίας, αλλά ανέλυε σε βάθος και σε πλάτος τα ελληνικά λογοτεχνήματα. Λόγου χάρη η διδασκαλία της τέχνης του έμμετρου λόγου (στροφές, ομοιοκαταληξία κλπ.) ήταν συνηθισμένα στοιχεία διδασκαλίας του. Όμως, η εκπληκτική πατριωτική πράξη βρισκόταν στο ότι τα ελληνικά αυτά λογοτεχνικά κομμάτια και δημοτικά τραγούδια αποτελούσαν «αντικείμενο υπέροχων ερμηνειών από το Μαρούλη»¹⁸³. Και αυτό γίνονταν «εν μέση Τουρκική Διοικήσει», κατά τον Αργυρό.

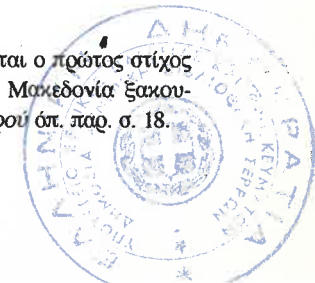
Παραθέτουμε τρία από τα πολλά τραγούδια, τα οποία μας διέσωσε ο μαθητής του Μαρούλη Αργυρός, που και ο ίδιος τραγουδούσε με τους άλλους συμμαθητές του στους δρόμους των Σερρών. Οπωσδήποτε ο Μαρούλης το παρακάτω αντέτασσε στη βουλγαρική, πανσλαβιστική προπαγάνδα:

«Του πανσλαβισμού η ψώρα Μακεδόνας δε μολύνει
κι ούτε μας απομακρύνει από τον Ελληνισμό.
Είμαι Έλληνας το καυχώμαι, ξέρω την καταγωγήν μου
Η ελληνική ψυχή μου ελευθέρα πάντα ζει»¹⁸⁴.

Κι όπως θα πει ο μαθητής του Μαρούλη: «Τα ποιήματα αυτά δεν τα ψάλαμε μέσα στους τέσσερις τοίχους του Διδασκαλείου μόνο, αλλά και κατ' αυτές τις παρελάσεις μας δια μέσου των οδών της πόλεως, από το Διδασκαλείο μέχρι του χώρου, όπου παίζαμε τα σιλαβάκια»¹⁸⁵.

Τα άλλα εθνικά τραγούδια, τα οποία αναφέρει με τον τίτλο τους ή τον πρώτο στίχο ο Αργυρός είναι: α) Τα θούρια του Ρήγα (Ως τότε παλιμάρια να

182. Όπ. παρ. σ. 12. 183. Όπ. παρ. σ. 18. 184. Αργυρού, σ. 18, σημειώνεται ο πρώτος στίχος του τραγουδιού. Το υπόλοιπο καταγράφεται στη συλλογή: Στάθη Γεωργ. Μακεδονία Ξακουστή, ιστορία, τραγούδια, μουσική, Θεσ/νίκη (αχρονολόγ.) σ. 31. 185. Αργυρού όπ. παρ. σ. 18.

ζώμεν στα στενά...) β) Ο Κλέφτης-Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά. (Ποίημα του Α. Ρ. Ραγκαβή, το οποίο περιήλθε στα δημοτικά άσματα, μόλο που είναι σε ρυθμό εμβατηρίου).

Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και ο Εθνικός Ύμνος. Ο πάντα εκλεκτός Μαρουλιστής Αργυρός γράφει γι' αυτό: «Έχω αυτήν την στιγμήν ενώπιόν μου ζωντανήν την εικόνα του Μαρούλη επί της έδρας του και αναμνησκομαι το θάμβος όλων των μαθητών εκ της ερμηνείας στροφής προς στροφήν του συγκλονιστικού ποιήματος, μέσα εις τας στροφάς και τους στίχους του οποίου εν υπερόχω ποιητικώ λόγω ο αθάνατος Σολωμός περιέλαβε, και ο Μαρούλης ως θεόπνευστος προφήτης μας απεκάλυπτε τα πραγματικά του Γένους παθήματα και τα επαναστατικά του Έθνους ανδραγαθήματα»¹⁸⁶.

Οι παιδιές Και ερχόμαστε στις παιδιές (τα παιχνίδια), τις οποίες ο Μαρούλης εντάσσει στο πρόγραμμα της Σχολής, σ' αυτό το «φυσικό μορφωτήριο» και κρίνει ως καταλληλότερους για τη διδασκαλία, για την εκμάθηση στα παιδιά «τους φυσικούς διδασκάλους» δηλαδή, τα ίδια τα παιδιά και τους ενήλικες. Κατά το Μαρούλη δεν προσφέρονταν για τα λαϊκά παιχνίδια ο στενόχωρος και περιορισμένος αύλειος χώρος και μάλιστα η τάξη «όπου τα παιδιά μέσα στους τέσσερις τοίχους σαθρού συνήθως κτιρίου περιορισμένα και μολυσμένο αέρα αναπνέοντας, αποβλακώνονται και μαραίνονται»¹⁸⁷.

Έτσι, αμέσως από την αρχή της λειτουργίας του το Διδασκαλείο πραγματοποιούσε περιπάτους έξω από την πόλη σε κατάλληλους χώρους. Εκεί μπορούσαν και οι ίδιοι οι μέλλοντες διδάσκαλοι να χαρούν και να ασκηθούν, αλλά και να εθισθούν, ώστε το ίδιο πνεύμα γύρω από το παιχνίδι να το μεταφέρουν και στους μαθητές τους.

Το πιο προσφιλέσ παιχνίδι των μαθητών του Διδασκαλείου ήταν «τα σκλαβάκια». «Προς την περιοχή της πεδιάδας, ανατολικά της πόλεως... επιδιδόμαστε στην προσφιλή μας παιδιά τα σκλαβάκια...»¹⁸⁸. Στο λαϊκό αυτό παιχνίδι ο Μαρούλης έδιδε ιδιαίτερη σημασία, γι' αυτό και το περιέλαβε και το περιέγραψε σε παιδαγωγική του πραγματεία μαζί με άλλες παιδιές¹⁸⁹.

Από τις άλλες παιδιές (παιχνίδια) που έπαιζαν οι μαθητές του Μαρούλη ήταν «το άλμα, ο δίσκος, το μανδήλι». Εκτενή και λεπτομερή περιγραφή κάνει ο Μαρούλης για την τελευταία παιδιά σε παιδαγωγικό του έργο. (Από την περιγραφή του παιχνιδιού διαπιστώνεται ότι πρόκειται για το γνωστό «μαντιλάκι» που έπαιζαν —και παίζουν— τα ελληνόπουλα ως τα τελευταία χρό-

186. Όπ. παρ. 187. Μαρούλη, Το νοσερόν εν τη εκπαιδεύσει, περιόδ. «ΠΛΑΤΩΝ», έτος 1 (1888) τευχ. ΔΕΣΤ' σ. 116. 188. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 17. 189. Μαρούλη, Το νοσερόν εν τη εκπαιδεύσει, όπ. παρ. σ. 114.

νια). Μάλιστα θέλει την παιδιά αυτή ως «διδασκτικώτεραν πασών». Ο χαρακτηρισμός του αυτός, βέβαια, δικαιολογείται, γιατί η παραλλαγή της παιδιάς «του μανδηλίου» τότε περιλάμβανε «πλείστας γνώσεις» ιδιαίτερα από τη Φυσική Ιστορία, ασκούσε την προσοχή την παρατηρητικότητα του παιδιού, όξυνε το νου, κλπ. «Αυτός που διευθύνει το παιχνίδι, μάνα ονομαζόμενος, κάθεσαι έχοντας μπροστά τους συμπαίκτες του να στέκονται σε ημικύκλιο και περιγράφει σ' αυτούς πολύ καθαρά κάποιο αντικείμενο από τα φυσικά ή τεχνητά, ιδιαίτερα απ' το βασίλειο των ζώων ή των φυτών και από τις τέχνες του βίου»¹⁹⁰.

Κατ' οίκον εργασία Όσον αφορούσε τις λεγόμενες κατ' οίκον εργασίες για προετοιμασία των μαθητών του Διδασκαλείου, εφαρμόζονταν σχεδόν απόλυτα η αρχή της αυτενέργειας. «Θα ειπώ μόνο ότι μου μένουν αλησμόνητες οι νυκτερινές ώρες μελέτης των οικοτρόφων του Διδασκαλείου»¹⁹¹.

Για το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών, λόγου χάρη, οι μαθητές οικοτρόφοι προετοιμάζονταν ως εξής: Γύρω γύρω στο μεγάλο τραπέζι εφοδιασμένοι με τα λεξικά του Γαζή, χωρισμένοι σε ομάδες οι μαθητές, προσπαθούσαν να ερμηνεύσουν κείμενο αρχαίου συγγραφέα. Αναζητούσαν τη μια ή την άλλη έννοια των λέξεων στο λεξικό, συζητούσαν τη γνώμη του καθενός χωριστά και κατέληγε κάθε ομάδα σ' ένα συμπέρασμα, σε μία γνώμη για την ερμηνεία του κειμένου. Μετά οι ομάδες μεταξύ τους άλλοτε συμφωνώντας και άλλοτε διαφωνώντας διατύπωναν την ανάλογη γνώμη τους. Την επόμενη, κατά την εξέτασή και παράδοση του μαθήματος, γινόταν συζήτηση μπροστά στον καθηγητή: όπου υποστηριζόταν η ομοφωνία ή λυνόταν με τη βοήθεια του διδάσκοντος η διαφωνία. Και σ' άλλα μαθήματα στο αναγνωστήριο του Οικοτροφείου γινόταν κάτι παρόμοιο»¹⁹².

Τα μαθήματα της Παιδαγωγικής («Διοργανωτικής, Γενικής και Ειδικής διδασκτικής ή Μεθοδικής», όπως τα έλεγαν, τα δίδασκε όλα μόνος του ο Μαρού-

Τα παιδαγωγικά μαθήματα λης. Το αξιοπρόσεκτο σ' αυτό το μάθημα είναι ότι οι μαθητές δεν είχαν κάποιο βιβλίο-βοήθημα στα χέρια τους για μελέτη. Ο καθηγητής παρέδιδε το μάθημα από τις σημειώσεις του ή και προφορική ανάπτυξη και οι μαθητές του Διδασκαλείου, άκουγαν, ερωτούσαν, γινόταν συζήτηση και κρατούσαν σημειώσεις στα τετράδιά τους. Οπωσδήποτε η εμπέδωση και κατανόηση γινόταν μέσα από ουσιαστικό διάλογο μεταξύ διδάσκοντος και διδασκομένων. Κυρίως, συνέπαιρνε τους

190. Όπ. παρ. 191. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 16. 192. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 16-17.

μαθητές το πάθος της παιδαγωγίας, με το οποίο παρέδιδε το μάθημα της Παιδαγωγικής ο Μαρούλης και οι σύγχρονες παιδαγωγικές ιδέες και διδακτικές μεθόδοι που «εκόμιζε» από την Εσπερία. «Θα ειπώ μόνο —ομολογεί ο Αργυρός— ότι θάμβος και έκπληξη προκαλούσε στα παιδικά μας μυαλά ο νέος κόσμος ιδεών που ανοιγόταν μπροστά μας με τα παιδαγωγικά μαθήματα και στον οποίο με αγαλλίαση μπαίναμε. Ονόματα μεγάλων Γερμανών παιδαγωγών από τον πολύ παλαιό Κομμένιο και τον Πεσταλότσι μέχρι τους νεότερους, το Σιούλτσε λ.χ. και το Ντίστερβεχ' στην ξενικότητα της απηχισέως τους ξάφνιαζαν εμάς τα Μακεδονικά χωριατόπουλα και διέγραφαν στις απλοϊκές διάνοιές μας περιέργες εξωτικές φυσιολογίες' για να αποβούν σε σύντομο χρονικό διάστημα ονόματα οικεία, παραστατικά φίλων και χειραγωγών μας στο πεδίο της παιδαγωγικής μορφώσεως»¹⁹³.

Οι σημειώσεις που κρατούσαν οι μαθητές κατά την παράδοση στην τάξη είχαν κι αυτές την ιστορία τους. Τις καθαρόγραφαν σε τετράδια, αφού πρώτα τις διασταύρωναν μεταξύ τους για συμπλήρωση. Όχι λίγες φορές συμβουλευόνταν και τα χειρόγραφα του καθηγητή. Όταν οριστικοποιούνταν το κείμενο το καθαρόγραφαν σε τετράδια, τα οποία δένονταν σε τόμο και αποτελούσαν το χειρόγραφο βιβλίο της «Διοργανωτικής» ή της «Ειδικής Διδακτικής» λόγου χάρι. Πολλές φορές μαθητές του επόμενου έτους αντέγραφαν τις παιδαγωγικές σημειώσεις από άλλους του προηγούμενου έτους επιφέροντας τις σχετικές βελτιώσεις (νέα στοιχεία του διδάσκοντος). (Διασώθηκε ένα τέτοιο τετράδιο πολυσέλιδο —500 περίπου σελίδες— μαθητή του Μαρούλη και προκαλεί έκπληξη για την καθαρογραφή, τη σαφήνεια, την ακριβολογία, το πλήθος των ιδεών και προπαντός για τη σύγχρονη —για την εποχή— μεθοδική που δίδασκε στους μαθητές, ιδρυμένου στην καρδιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας Ελληνικού Διδασκαλείου)¹⁹⁴.

Παρατηρείται επίσης ότι ο Μαρούλης κατά τη διδασκαλία των παιδαγωγικών μαθημάτων χρησιμοποιούσε κυρίως γερμανική βιβλιογραφία. Από τη χώρα δηλαδή, όπου πραγματοποίησε τις σπουδές του. Εξαιρείται ακόμη η ικανότητα του Μαρούλη να μεταφέρει τα ξένα παιδαγωγικά και διδακτικά δεδομένα στην ελληνική πραγματικότητα και να μεταχειρίζεται και προβάλλει παραδείγματα από τον καθημερινό λαϊκό βίο. Π.χ. μιλώντας για «τα φυσικά μορφωτήρια» (παράγοντα αγωγής) του Έλληνα προβάλλει με παιδαγωγικό πάθος το μεσοχώρι του χωριού κατά τις εορταστικές ημέρες¹⁹⁵.

Πρακτικές ασκήσεις

Οι μέλλοντες διδάσκαλοι, (οι διδασκαλιστές) έπρεπε να ασκηθούν στη διδασκαλία των μαθημάτων, να κάνουν δη-

193. Όπ. παρ. σ. 17-18. 194. Σημειώσεις παιδαγ. μαθημάτων μαθητή από παραδόσεις Μαρούλη όπ. παρ. 195. Μαρούλη, Το νοσερόν εν τη εκπαιδείσει, όπ. παρ., Ι, τεύχ. ΔΕΣΤ' σ. 112.

λαδή εφαρμογή της θεωρίας που διδάχτηκαν σε τάξη με μαθητές Δημοτικού. Έτσι, στην αρχή έκαναν πρακτικές ασκήσεις διδασκαλίας σε σχολείο κοινοτικό στην πόλη. Γρήγορα όμως και πριν αποφοιτήσει η πρώτη σειρά διδασκάλων ο Μαρούλης ίδρυσε «Πρότυπο Σχολείο» κοντά στο Διδασκαλείο για την πρακτική άσκηση των διδασκάλων.

Ο Αργυρός, από τους πρώτους αυτούς μαθητές του Διδασκαλείου, θυμάται πάντα την αγωνία των εκπαιδευόμενων διδασκάλων πάνω στο πρόβλημα «της συνδιδασκαλίας» στο μονοτάξιο (μονοδιδάσκαλο, μονοθέσιο) δημοτικό σχολείο και «των σιωπηρών εργασιών», στις άλλες τάξεις, όταν ο διδάσκαλος, σύμφωνα με το πρόγραμμα του μονοθεσίου δημοτικού, διδάσκει σε μία τάξη¹⁹⁶. Αλλά ο σκοπός του Διδασκαλείου δε θα εκπληρωνόταν κατά το Μαρούλη με την εκπαίδευση νέων μόνο διδασκάλων. Έπρεπε και όσοι υπηρετούσαν ήδη στα σχολεία και τύχαινε να είναι οι περισσότεροι ημιαθρεί ή και απείθρευτοι, να επιμορφωθούν, να γνωρίσουν τις σύγχρονες μεθοδικές διδασκαλίες. Αυτό το σκοπό εκπλήρωναν τα τακτικά παιδαγωγικά συνέδρια που οργανώνονταν στο Διδασκαλείο μετά από εκείνο —το πρώτο— του 1871¹⁹⁷.

Άλλες δραστηριότητες του Σύλλογου Από το χρόνο ιδρύσεως του Διδασκαλείου, αλλά και κατά τη διάρκεια λειτουργίας του τα δύο πρώτα έτη, ο Μακεδ. Σύλλογος έχει να παρουσιάσει έργο και δράση και σ' άλλους τομείς, όσον αφορούσε, βέβαια, τα εκπαιδευτικά πράγματα στη μητροπολιτική επαρχία Σερρών και πέραν αυτής ακόμη. Αναφέρονται επιγραμματικά μερικές από τις δραστηριότητες αυτές. Καταβάλλει συνεχείς κόπους για τα άπορα σχολεία της Μακεδονίας και ο Σύλλογος Κων/λεως τον επαινεί γι' αυτό¹⁹⁸. Στέλνει έκθεση στον ίδιο Σύλλογο περί της παιδείας στις Σέρρες (7-5-1872), στην οποία φαίνεται ότι σε 85 χωριά της επαρχίας οι μαθητεύσιμοι είναι 5.784 και φοιτούν σε Σχολεία μόνο 790 παιδιά¹⁹⁹.

Ακόμη, ο Σύλλογος Σερρών παίρνει την ιστορική απόφαση να τιμήσει τον Εμμ. Φωτιάδη²⁰⁰, γιόρτασε πανηγυρικά τα δύο χρόνια του²⁰¹ και τίμησε, με προτροπή του Μαρούλη, ανακηρύσσοντάς τους ευεργέτες, Φιλέλληνες που ενίσχυσαν οικονομικά το Διδασκαλείο²⁰².

Ο Σύλλογος των Ελλην. γραμμάτων τον ενισχύει με 2.104 δραχ.²⁰³ και επί

196. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 18. 197. Όπ. παρ. σ. 19. 198. Ελλην. Φιλ. Σύλ. Κων/λεως, τόμ. ΣΤ' πρακτ. 14-2-1872, 6-4-1872 και 7-5-1872. 199. Όπ. παρ. και Πέννα, Ιστ. Σερρών σ. 134. 200. Πέννα, όπ. παρ. σ. 144. 201. Ιωάν. Θεοδοωρίδου Μακ. Φιλεπ. Σύλλογος εν Σέρραις. Έκθεσις των πεπραγμένων αυτού... 3 Μαΐου 1870-4 Ιουνίου 1872... Θεσ/νίκη 1872. 202. Παπαδοπούλου Στ., όπ. παρ. σ. 56. 203. Σύλλογος προς διάδ. Ελλην. γραμ. Έτος 1872-73, Εν Αθήναις 1874 σ. 52-53.

πλέον του προσφέρει 30 λίρες για υποτροφίες σε μαθητές του Διδασκαλείου²⁰⁴. Ο Σύλλογος Σερρών προσφέρει βιβλία σε χωριά Σερρών και πλουτίζει τη δική του Βιβλιοθήκη που έφτασε να έχει 2.015 βιβλία. Την άνοιξη του 1872, επιχορηγήθηκε από το Σύλλογο της Κων/λεως με 100 λίρες, για να ενισχύσει σχολεία και εκκλησίες που δέχθηκαν βανδαλισμούς και δεν παύει να ζητεί βοήθεια, ενώ το αρτισύστατο Διδασκαλείο βοηθεί και ένας Μακεδονικός Σύλλογος Κων/λεως²⁰⁵. Τέλος ο Σύλλογος Σερρών ζητεί υποτροφίες για άπορα κορίτσια και διδασκάλισσα για το Παρθεναγωγείο Ζαλαχόβης, γιατί στο χωριό αυτό υπάρχουν πολλοί ξενόφωνοι²⁰⁷.

Η ίδρυση Διδασκαλείου στις Σέρρες προκάλεσε έκπληξη και θαυμασμό στον αλύτρωτο Ελληνισμό και ενεργοποίησε κι άλλους Συλλόγους (Ήπειρο, Φιλιππούπολη) προς την κατεύθυνση αυτή. Μάλιστα, ο Φιλολογικός Σύλλογος προθυμοποιήθηκε να συστήσει Επιτροπή για τη σύνταξη Κανονισμού λειτουργίας Διδασκαλείου. Σ' αυτή θα κληθεί να μετάσχει και ο Μαρούλης.

Δημογεροντία Σερρών

204. Παπαδοπούλου Στ., 'Οπ. παρ. σ. 56. 205. Ελλην. Φιλ. Σύλ. Κων/λεως τομ. Ζ' συνεδρ. της 13-5-1873. 206. 'Οπ. παρ. τομ. Η' συνεδρ. 14-5-1873 και 26-5-1873. 207. 'Οπ. παρ. συνεδρ. της 18-8-1873, της 5-11-1873, της 10-12-1873 και 5-5-1874.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'

Ο ΜΑΡΟΥΛΗΣ ΜΕΛΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Στις αρχές του 1873 προστίθεται άλλη μια σπουδαία σελίδα στο έργο και τη δράση του Μαρούλη. Ορίζεται από τον Ελληνικό Φιλολογ. Σύλλογο Κων/λεως (το υποτυπώδες Υπουργείο Παιδείας του αλύτρωτου Ελληνισμού)²⁰⁸ μέλος της Ειδικής Εκπαιδευτικής Επιτροπής για συζήτηση και με-

ταρρύθμιση σε εκπαιδευτικά ζητήματα και κυρίως για τη σύνταξη «Κανονισμού λειτουργίας Διδασκαλείων». Ο Μαρούλης ήταν ήδη ο πρώτος διευθυντής του πρώτου διδασκαλείου στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα και επομένως ήταν ο μοναδικός που είχε εμπειρία σ' αυτό το είδος εκπαιδευτηρίου.

Αλλά, ας παρακολουθήσουμε τα γεγονότα με τη σειρά και καταρχήν το ιστορικό συστάσεως της παραπάνω Επιτροπής.

Μια από τις Επιτροπές του Ελληνικού Φιλολογ. Συλλόγου Κων/λεως ήταν και αυτή για τα εκπαιδευτικά ζητήματα (Εκπαιδευτική Επιτροπή). Έργο της ήταν να φροντίζει για την εθνική αγωγή σ' όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία να ερευνά την πνευματική κατάσταση στις επαρχίες να κρίνει τα υποβαλλόμενα διδακτικά βιβλία και τα ανατιθέμενα σ' αυτή εκπαιδευτικά διαγωνίσματα να ψηφίζει περί ενισχύσεως των απόρων σχολείων ή περί συστάσεως νέων²⁰⁹.

Η εν λόγω Εκπαιδευτική Επιτροπή αμέσως από του πρώτου έτους της συστάσεώς της (1871-1872) μελέτησε τα μέσα για βελτίωση της κατώτερης εκπαίδευσης, όπως: αντικατάσταση «αλληλοδιδασκτικής» μεθόδου με την «συνδιδασκτική», διεύθετηση του γλωσσικού ζητήματος στα σχολεία, σύσταση διδασκαλείου για μόρφωση καταλλήλων διδασκάλων²¹⁰.

Όμως, ενώ αυτά σκεπτόταν και συζητούσε η Επιτροπή, ο Σύλλογος πληροφορήθηκε ότι ο Χρηστάκης Ζωγράφος γνωστοποίησε την απόφασή του στον Ηπειρωτικό Σύλλογο να συστήσει διδασκαλείο στο Κεσοράτι Ηπείρου. Το ίδιο έκανε και ο άλλος ευκατάστατος ομογενής. Γ. Ζαρίφης για σύσταση διδασκαλείου στη Φιλιππούπολη. Η νέα αυτή ευεργεσία των δύο φιλο-

208. Τατ. Σταύρου, Ο εν Κων/λει Ελλην. Φιλολογ. Σύλλογος, Το Υπουργ. Παιδείας, Αθήνα 1967. 209. Ελλην. Φιλ. Σύλ. Κων/λεως τομ. 1877-1878 σ. 16. (Στο ιστορικό του Συλλόγου). 210. 'Οπ. παρ.

γενών και φιλόμουσων ανδρών γινόταν κατά το χρόνο που μελετώνταν το ζήτημα μορφώσεως Ελλήνων δημοδιδασκάλων.

Ειδική Εκπαιδευτική Επιτροπή Ο Ελλην. Φιλολογικός Σύλλογος που θεώρησε πιο ωφέλιμο τη μελέτη του ζητήματος από κοινού με τον Ηπειρωτικό και το Θρακικό Σύλλογο συνεννοήθηκε μαζί τους να συγκροτηθεί Επιτροπή με αντιπροσώπους των τριών Συλλόγων, αλλά να υπάρχει δυνατότητα να προσκληθούν κι άλλα πρόσωπα, που να μπορούν να διαφωτίσουν την Επιτροπή με την πείρα και τις γνώσεις τους.

Συγκροτήθηκε, λοιπόν, η Ειδική Επιτροπή από τους: Ι. Δ. Αριστοκλή, Ε. Ζωγράφου και Δ. Τάγη αντιπροσώπους του Ελ. Φιλ. Συλλόγου· Ηροκλή Βασιάδη, Γ. Χασιώτη και Ματθ. Παρανίκα, του Ηπειρωτικού Συλλόγου· Κ. Καλλιάδη, Α. Ζωηρό και Δ. Μηλιάδη του Θρακικού Συλλόγου. Από τ' άλλα πρόσωπα που θα φώτιζαν με την πείρα τους και τις γνώσεις τους κλήθηκαν: Αρχιμ. Φιλόθεος Βρυένιος, Σχολάρχης της Μεγ. του Γένους Σχολής, Γ. Σοφοκλής, Σχολάρχης, Κ. Μ. Πανταζής, καθηγητής Λυκείου Πέραν, Κ. Δραγάτσης, Διευθυντής Δημοτ. Σχολής Φαναρίου. Σ' αυτούς προστέθηκαν κι άλλα δύο μέλη, «δύο ειδικοί άνδρες» που κλήθηκαν από περιοχές μακράν της Κων/λεως. Αυτοί ήταν: α') ο Κ. Ξανθόπουλος, Γυμνασιάρχης της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης και β') ο Δημήτριος Μαρούλης, Διευθυντής του Διδασκαλείου Σερρών. Η δαπάνη για τη συμμετοχή των δύο τελευταίων καλύφθηκε με χορηγία Χρ. Ζωγράφου²¹¹.

Το έργο της Ειδικής Επιτροπής Η Ειδική Εκπαιδευτική Επιτροπή άρχισε τις συνεδριάσεις της στην Κων/λη και συγκεκριμένα στην Περαία (Πέραν). Ο πάντα δραστήριος Μαρούλης, ως μέλος της, προσήλθε από τις Σέρρες να παραστεί στις συνεδριάσεις. Πρώτα η Επιτροπή έλαβε υπόψη τον κύριο σκοπό της για τον οποίο και συγκροτήθηκε και ήταν η σύνταξη «Οργανισμού συσταθησομένου διδασκαλείου». Μόλα αυτά όμως, δεν προχώρησε αμέσως στο έργο της. Σκέφτηκε ότι μαζί με τα διδασκαλεία συνδεόταν στενότερα και η Δημοτική Εκπαίδευση, το Δημοτικό Σχολείο των αλύτρωτων Ελληνικών περιοχών. Έτσι, θεώρησε αναγκαίο να προτάξει κάποιες γενικές αρχές γι' αυτή και να δώσει λύση σε μερικά πρωταρχικής σημασίας ζητήματα. Μάλιστα ανάλωσε πολύ χρόνο για τη δημοτική εκπαίδευση σε βάρος του κύριου σκοπού της που ήταν τα Διδασκαλεία²¹².

211. α) Ελ. Φιλ. Συλ. τομ. Ζ', 1872-73 Πρακτ. συνεδρ. ΤΞΕ' της 10-5-1873. Και Πρακτ. συνεδρ. ΤΞΣΤ' της 13-5-1873 β) Ιστορ. του Ελλην. Φιλ. Συλλόγου, 1877-78, τομ. ΙΒ', συνεδρ. της 22-12-1877. 212. Ελλην. Φιλ. Συλ. τομ. Η', 1873-74, Πρακτικά συνεδρ. ΤΠΗ', 26 Μαρτ. 1874, σ. 318.

Στις πρώτες τέσσερις συνεδριάσεις συζητήθηκε το ζήτημα της δημοτικής εκπαίδευσης με εισηγήσεις γραπτές μελών της Επιτροπής και προφορικές παρεμβάσεις. (Η εκπαίδευση στο εξωτερικό, η εκπαίδευση στον αλύτρωτο Ελληνισμό, μεταρρυθμίσεις που πρέπει να γίνουν). Ο Μαρούλης διατύπωσε προφορικά τις σκέψεις του, τις προτάσεις για το συζητούμενο θέμα²¹³.

Συγκεκριμένα για τη δημοτική εκπαίδευση στις αλύτρωτες περιοχές συζητήθηκαν: σκοπός δημοτ. εκπαίδευσης, βελτίωση μεθόδων, διοργάνωση διδασκαλείων, πολλαπλασιασμός δημοτικών σχολείων, βελτίωση οικονομ. κατάστασης των δημοδιδασκάλων. Τέλος συζητήθηκε το θέμα της μεταρρύθμισης στη δημοτική εκπαίδευση (βελτίωση εκπαιδευτικών προγραμμάτων).

Στη συνέχεια η Εκπαιδευτική Επιτροπή στις συνεδριάσεις της καταπίεστη με ένα ακόμη σπουδαίο ζήτημα που αναφερόταν σε τρεις προτάσεις που συζητήθηκαν σε βάθος και πλάτος και σε προηγούμενη συνεδρίαση. Αυτό αφορούσε: την αυτοτέλεια ή όχι των δημοτ. σχολείων, τη γλώσσα στο δημοτικό, την αντικατάσταση ή μη της «αλληλοδιδασκτικής» μεθόδου²¹⁴.

Η Επιτροπή αποφάσισε τα εξής πάνω στα τρία αυτά ζητήματα:

α') Τα δημοτικά σχολεία να είναι αυτοτελή (εξατάξια και όχι δημοτικό και σχολαρχείο).

β') Η γραμματική της αρχαίας γλώσσας πρέπει να διδάσκεται στο δημοτικό σχολείο, αλλά απλοποιημένη.

γ') Ότι πρέπει να προτιμάται «η συνδιδασκτική» μέθοδος²¹⁵.

Συζήτηση για τα Διδασκαλεία Στην τέταρτη και πέμπτη συνεδρία της η Ειδική Επιτροπή συζήτησε το θέμα: «Σύνταξις Κανονισμών των εν Ηπειρώ Ζωγραφείων και των εν Θράκη Ζαριφείων συσταθησομένων Διδασκαλείων και των προσηρητημένων αυτοίς προτύπων Δημοτικών Σχολείων»²¹⁶.

Στη συζήτηση του θέματος τούτου τον πρώτο λόγο είχε ο Μαρούλης με τις εμπειρίες του από τη λειτουργία διδασκαλείων στη Γερμανία και προπαντός από το πρώτο και μοναδικό στον αλύτρωτο Ελληνισμό Διδασκαλείο Σερρών. Κατέθεσε μάλιστα τις σκέψεις και προτάσεις του και γραπτώς.

Καταρχήν η Επιτροπή έθεσε τους σκοπούς και τις αρχές για τον Οργανισμό, τον Κανονισμό των Διδασκαλείων. Δηλαδή ότι πρέπει να ληφθούν υπόψη τα εφαρμοζόμενα στους πολιτισμένους λαούς και οι ανάγκες στο ελληνο-

213. Όπ. παρ. σ. 318 κ.εξ. 214. Ελ. Φιλ. Συλ. Κων/λεως τομ. Ζ', 1872-73, συνεδρ. 10 Μαΐου 1873, σ. 325. 215. Π. Παπακωνσταντίνου-Α. Ανδρέου, Τα Διδασκαλεία και η ανάπτυξη της παιδ. σκέψης, 1875-1914, Αθήνα, 1992 (περί συνδιδασκτικής σ. 179 κ.ε.). 216. Ελ. Φιλ. Συλ. Κων/λεως, τομ. Η', 1873-74, συνεδριάσεις: ΤΠΗ' 26-3-1874, τ. 390 της 15-4-1874, τ. 395 Έτους 29-4-1874, σελ. Η' τόμου 194 κ. εξ.

χριστιανικό στοιχείο, στις ελληνορθόδοξες κοινότητες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Τα έτη σπουδών στο διδασκαλείο να είναι τρία, συμπεριλαμβανομένου και του πρώτου έτους της δοκιμασίας. Τα μαθήματα να διδάσκουν τέσσερις καθηγητές ειδικοί και ο διευθυντής του διδασκαλείου. Δεκτοί για φοίτηση να γίνονται απόφοιτοι της Β' τάξεως του γυμνασίου.

Καταπιάστηκε η Επιτροπή και με το ζήτημα της γλώσσας, στην οποία θα πρέπει να διδάσκονται τα μαθήματα στο διδασκαλείο. Έτσι συνέστησε την αρχαία ελληνική σε συνάφεια με τη νεότερη' όπως δηλαδή η διδασκαλία της χρησιμοποιείται στα δημοτικά σχολεία.

Για το διδασκαλείο θηλέων καθορίστηκε οι σπουδές να είναι τετραετείς συμπεριλαμβανομένου κι εδώ του πρώτου έτους δοκιμασίας. Να γίνονται δεκτές μαθήτριες απόφοιτες Δευτέρας τάξης Ελληνικού Σχολείου. Η έλλειψη παρθεναγωγείων, για να παρέχουν την ανάλογη μόρφωση, οδήγησε την Επιτροπή σ' αυτές τις αποφάσεις²¹⁷.

Αφού τέθηκαν οι βάσεις «Του γενικού οργανισμού διδασκαλείων», η παραπάνω πολυμελής Ειδική Επιτροπή εξέλεξε άλλη μερικότερη πενταμελή Ειδική Επιτροπή, αποτελούμενη από τους: Ηροκί. Βασιιάδη, Κ. Ξανθόπουλο, Δημ. Μαρούλη, Ματθ. Παρανίκα και Γεώργ. Χασιώτη. Στην πενταμελή αυτή Ειδική Επιτροπή, η ανωτέρα της πολυμελής Ειδική Εκπαιδευτική Επιτροπή, ανέθεσε τη σύνταξη προγράμματος προτύπου δημοτικού σχολείου και οργανισμού γενικού των διδασκαλείων, σύμφωνα με τις αρχές που διατυπώθηκαν στις συνεδριάσεις της Επιτροπής²¹⁸.

Επίσης, αποφασίστηκε στην τελευταία συνεδρίαση της πρώτης περιόδου, να συνταχθεί και υποβληθεί μια σύντομη έκθεση στον Ελ. Φιλολ. Σύλλογο για τις μέχρι τότε εργασίες της Ειδικής Επιτροπής.

Τελειώνοντας τις συνεδριάσεις της η Επιτροπή, στην οποία μετείχε και ο Μαρούλης, εξέφρασε τις ευχαριστίες στους «γενναίους ιδρυτάς των διδασκαλείων» (Ζωγράφο και Ζαρίφη), που συντέλεσαν, εκτός των άλλων και στο να γίνει η έρευνα και η εξέταση στο ζωτικό αυτό ζήτημα για το Έθνος.

Και κατέληξε η Ειδική Εκπαιδευτική αυτή Επιτροπή στην εισήγησή της προς το Διοικητικό Συμβούλιο του Ελλην. Φιλ. Συλλόγου Κων/λεως: «...η ούτως αρξαμένη συνεργασία ημών μετά την εν ταις επαρχίαις λογίων αποφέρη γενναιότερους καρπούς δια συστηματικότερας συγκροτήσεως ετησίων συνόδων και συναθροίσεων των λογίων του ημετέρου έθνους. Δέξασθε, Κύ-

217. Ελ. Φιλ. Συλ. Κων/λεως τόμ. Ζ' 1872-73, συνεδρ. ΤΕΕ' της 10 Μαρτίου 1873. 218. Ελ. Φιλ. Συλ. Κων/λεως, όπ. παρ. συνεδρ. ΤΕΣΤ' της 13-3-1873 και ΤΕΕ' της 10-3-1873.

ριε Πρόεδρε, την διαβεβαίωσιν της όλης εξαιρέτου προς υμάς υπολήψεως ημών.

»Εν Περαιά τη 18 Απριλίου 1873

»Ι.Δ. Αριστοκλής Πρόεδρος, Αρχ. Φιλ. Βρυννίος, Κ. Καλλιάνης, Κ. Ξανθόπουλος, Δημ. Μαρούλης, Γ. Σοφοκλής, Μ. Πανταζής, Α. Ζωηρός, Ι. Δραγάσης, Ματθ. Κ. Παρανίκας»²¹⁹.

Στις συνεδριάσεις της μερικότερης Ειδικής Επιτροπής που ακολούθησαν για τη σύνταξη του Οργανισμού διδασκαλείων και προγράμματος προτύπων σχολείων και που πραγματοποιήθηκαν στην Κων/λη προ του Πάσχα, τα δύο μακρινά μέλη Δημ. Μαρούλης και Κ. Ξανθόπουλος δεν μπόρεσαν να συμμετάσχουν, γιατί αναχώρησαν για τις ιδιαίτερες πατρίδες τους. Πράγματι, ο Ξανθόπουλος ήταν διευθυντής της περιώνυμης Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης και ο Δημ. Μαρούλης διευθυντής, ως γνωστόν, του Διδασκαλείου Σερρών. Έτσι, δεν μπορούσαν ν' αφήσουν ακέφαλα για πολύ χρόνο τα εκπαιδευτήριά τους.

Ο Μαρούλης είχε κι έναν επί πλέον σημαντικό λόγο να μην απουσιάζει από τις Σέρες αυτόν τον καιρό, γιατί ο αγώνας των Συλλογικών (Τσιπλάκηδων) κατά των Κοτσιαμπάσπηδων βρισκόταν σε εξέλιξη.

Όμως, τα δύο αυτά έμπειρα μέλη της πενταμελούς Ειδικής Επιτροπής, κατά την εντολή που έλαβαν, έστειλαν τις προτάσεις και τις συμβουλές τους γραπτώς.

Κανονισμός Όπως διαπιστώνεται από τα πρακτικά του Ελλην. Φιλολογικού Συλλόγου Κων/λεως, ο Δημήτριος Μαρούλης υπέβαλε στην πενταμελή Ειδική Επιτροπή συντάξεως του Κανονισμού Διδασκαλείων και Προτύπων σχολείων, της οποίας ήταν μέλος, πολυσέλιδο κείμενο. Αυτό αναφερόταν στο Α' μέρος του Κανονισμού διδασκαλείων: «Έκθεσις της προς σύνταξιν Κανονισμών των εν Ηπείρω Ζωγραφείων και των εν Θράκη Ζαριφείων συσταθησομένων Διδασκαλείων και των προσηρητημένων αυτοίς προτύπων Δημοτικών Σχολείων»²²⁰.

Το μέρος αυτό του Κανονισμού του Διδασκαλείου που υπέβαλε ο Μαρούλης, το συνέταξε με βάση την ξένη βιβλιογραφία, τα γενόμενα στα διδασκαλεία ευρωπαϊκών χωρών και προπαντός εναποθέτοντας στο γραπτό του όλη την πείρα του από τη λειτουργία του διδασκαλείου Σερρών. Στην εμπειρία

219. Ελ. Φιλ. Συλ. Κων/λεως, τόμ. Ζ' 1872-73, συνεδρίασ. ΤΕΕ' της 10 Μαΐου 1873, σ. 322-324. 220. Ελ. Φιλ. Συλ. Κων/λεως τόμ. Η', 1873-74, εν Κων/λει 1874 σ. 194-252. Υπόσ. 2 σελ. 194 και υποσ. 30 σ. 195: «Εκ των μελών της Επιτροπής υπέβαλον εγγράφως... ο κ. Δ. Μαρούλης Αον μέρος κανονισμού διδασκαλείου».

της λειτουργίας, διδασκαλείου στον ελληνικό αλύτρωτο χώρο, υπερείχε οπωσδήποτε ο Μαρούλης έναντι των άλλων μελών της Επιτροπής. Έτσι και οι προτάσεις του, οι συμβουλές του ήταν από σημαντικές μέχρι μοναδικές.

Όπως είδαμε παραπάνω, στον Κανονισμό προτάσσεται έκθεση εισηγητική. Αυτή είναι διαιρημένη σε δύο μέρη το «Γενικόν» και το «Ειδικόν». Περιλαμβάνει γενικές αρχές στις οποίες στηρίζεται ο Κανονισμός και το πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων, καθώς και κρίσεις και οδηγίες για το καθένα χωριστά από τα μαθήματα που θα διδάσκονται σ' αυτά.

Το καλούμενο «Α' Μέρος Κανονισμού του Διδασκαλείου», το οποίο προήλθε από την εισήγηση του Μαρούλη περιλάμβανε: (κατά επιγραμματική και σύντομη αναφορά). Στο άρθρο 1 σκοπό, που είναι: «Η σκόπιμη και χριστιανική εκπαίδευση και μόρφωση διδασκάλων της εθνικής ή δημοτικής καλούμενης παιδείας»²²¹. Ο μελετητής των παιδαγωγικών πραγματειών του Μαρούλη διαπιστώνει ότι υπάρχει και στον «Κανονισμό του Διδασκαλείου» το «μαρούλειο πνεύμα», για να μη ειπούμε και το ίδιο λεξιλόγιο πολλές φορές. Στο καθαυτό «Α' Μέρος του Κανονισμού, στα κεφάλαια και τα άρθρα του διακανονίζονται λεπτομερώς: Η Εφορία και η ανώτατη αρχή του Διδασκαλείου καθορίζονται τα προσόντα και τα καθήκοντα του διευθυντή και των καθηγητών, του επιμελητή και του παιδονόμου της Σχολής, καθώς και οι υποχρεώσεις των κηδεμόνων των μαθητών: ρυθμίζεται λεπτομερέστατα το ζήτημα των μαθημάτων καθορίζεται το πρόγραμμα κατά τμήματα (αρρένων και θηλέων) ρυθμίζονται άλλα θέματα λειτουργικά του Διδασκαλείου (εξετάσεις, διακοπές, συνέδρια, αργίες εορτών, βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο, οργανοθήκη, σφραγίδα διδασκαλείου κλπ.).

Το δεύτερο μέρος του Κανονισμού περιλαμβάνει τον εσωτερικό οργανισμό λειτουργίας οικοτροφείου και λεπτομερέστατα το «πρόγραμμα μαθημάτων Προτύπου Νηπιαγωγείου και Δημοτικού».

Ο Κανονισμός αυτός εγκρίθηκε από τον Ελ. Φιλ. Σύλ. Κων/λεως και εφαρμόστηκε στα Διδασκαλεία Κεστορατίου Ηλείου και Φιλιππουπόλεως Θράκης²²².

221. Όπ. παρ. τόμ. Η', 1873-74, σ. 212 κ.εξ. «Κανονισμός Διδασκαλείου, Μέρος Α' κλπ.».

222. Συγκυρία και καλή τύχη ήταν, ο πρώτος μετά την Απελευθέρωση (1913) διδάσκαλος Δημ. Σχολ. Κατσικά —γενέτειρας Μαρούλη— Δημ. Μούτσιος να αποφοιτήσει το 1888 από το Διδασκαλείο Κεστορατίου. (Από τα Αρχεία Εκπαιδ. Περιφέρειας Δημοτ. Σχολείων Ιωαννίνων. Νομαρχία Ιωαννίνων).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

ΜΑΡΟΥΛΗΣ, ΚΟΤΣΙΑΜΠΑΣΗΔΕΣ ΚΑΙ ΤΣΠΛΑΚΗΔΕΣ. ΕΝΔΟΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΜΑΧΕΣ

Η δράση και το έργο του Μαρούλη στις Σέρρες, από συγκυρία, συνδέθηκε μ' αυτή του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου. Η πολυκύμαντη και πολυτάραχη, αλλά και δημιουργική πορεία του πρώτου χαράσσεται και βαίνει τότε ομαλά και τότε «καθισταμένη ακανθώδης» στο ίδιο πεδίο δράσης μ' αυτή του δεύτερου.

Μέχρι τώρα δόθηκαν αρκετά στοιχεία για το έργο, τις πράξεις, τους κοινούς αγώνες, τις επιτυχίες και των δύο παραπάνω «πρωταγωνιστών» στις Σέρρες. Οπωσδήποτε κεντρικό πρόσωπο σε κάθε πράξη ήταν πάντα ο Μαρούλης. Από του 1870, κατά το Μαρούλη, αρχίζει να πραγματοποιείται «κάποια κίνηση πνευματική, που δεν έχει καμιά σχέση με τα πολιτικά». Επιδίωξη και σκοπό της η κίνηση αυτή έχει «την ηθική διανοητική και υλική ανάπτυξη του τόπου με όλους τους δυνατούς συντελεστές»²²³. Πλέκοντας αλλού το εγκώμιο της κίνησης αυτής ο Μαρούλης θα πει: «Και ήταν σ' αλήθεια η κίνηση εκείνη μανία, αλλά θεία»²²⁴.

Την όλη αυτή πνευματική κίνηση στις Σέρρες ο Μαρούλης τη διαιρεί σε δύο εποχές. Τη μια 'που μόλις δύο έτη διήρκεσε και την αποκαλεί «ειρηνική εποχή» και την άλλη που ακολούθησε και την ονομάζει «πολεμική εποχή». Η δεύτερη τούτη εποχή υποδιαιρέθηκε σε μικρότερες περιόδους, ανάλογα με τα γεγονότα που συνέβησαν και εξελίχθηκαν, όπως θα διαπιστωθεί στη συνέχεια.

Οπωσδήποτε το μέχρι τώρα δημιουργικό έργο του Συλλόγου και του Μαρούλη, που περιλαμβάνει και την ίδρυση και λειτουργία του Διδασκαλείου ανήκει στην ειρηνική εποχή».

Αγώνας κατά Κοτσιαμπάσηδων Όπως ειπώθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια, με την ίδρυση του Συλλόγου και την άφιξη του Μαρούλη στις Σέρρες, ο αγώνας για ν' αφαιρεθεί η διαχείριση των κοινών και η διοίκηση γενικά από το κόμμα των Κοτσιαμπάσηδων έγινε έντονος, για να καταλήξει μετά δύο έτη σε «πόλεμο εναντίον τους».

223. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου, σ. 13. 224. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ», όπ. παρ.

Τα δύο κόμματα, των «Κοτζιαμπασίδων ή Τζορμπατζήδων ή Αντισυλλογικών» από τη μια και των «Τσιπλάκηδων ή Συλλογικών» από την άλλη περιέπεσαν σε σκληρές αντιπαραθέσεις που εξελίχτηκαν σε διαμάχη οξύτατη, σε «πόλεμο» μεταξύ τους. Ιδιαίτερα αγωνιστικοί και απαιτητικοί ήταν οι Συλλογικοί (το κόμμα των Τσιπλάκηδων) καθοδηγούμενοι και ενθαρρυνόμενοι από το Μαρούλη (διαφωτιστικές του ομιλίες, παροτρύνσεις κλπ.).

Οι Συλλογικοί («Τσιπλάκηδες» αποκαλούμενοι από τους «Κοτζιαμπασίδες») φρονώντας ότι είχαν όλο το δίκιο με το μέρος τους, απαιτούσαν από τους Κοτσιαμπάσσηδες (Αντισυλλογικούς) να τους παραδώσουν τη διαχείριση των κοινών («λάσσα», Ταμείο Νοσοκομείου, Ταμείο Κοινοτικών Σχολείων κλπ.).

Η πολύχρονη διαχείριση των κοινών από το κόμμα των Κοτσιαμπάσσηδων είχε δημιουργήσει πολλές δυσaréσκειες και υπήρχε διάχυτη η εντύπωση ότι το αρχοντολόι των Σερρών έκανε ό,τι ήθελε στη διαχείριση των κοινών, χωρίς να υπολογίζει διόλου την πολυπληθή λαϊκή μάζα, το κοσμοβριθές κόμμα των Τσιπλάκηδων²²⁵. Η δυσaréσκεια που καλλιιεργήθηκε, με το χρόνο έγινε αναβρασμός, αγανάκτηση και ξέσπασε σε «πόλεμο».

Με τη λειτουργία μάλιστα του Διδασκαλείου ο Σύλλογος βρήκε αφορμή να δώσει το τελικό χτύπημα στο αντίπαλο κόμμα, που μόνιμα κυβερνούσε την ελληνορθόδοξη κοινότητα και δεν ενίσχυε οικονομικά το νέο εκπαιδευτήριο. «Οι Τσιπλάκηδες και Συλλογικοί» προέβαλλαν το επιχείρημα ότι αυτοί θα διαχειρίζονταν πολύ καλύτερα τα κοινά πράγματα.

Αλλά και η μη ανάπτυξη του τόπου και η μη διόρθωση «των κακώς κειμένων» αποδίδονταν στους Κοτσιαμπάσσηδες²²⁶. Ακόμη και η αδιαφορία, η ναυελική στάση απέναντι στη βουλγαρική προπαγάνδα και ενεργητικότητα καταλογιζόταν σ' αυτούς που κοίταζαν το βίος τους και να τα έχουν πάντα καλά με την Τουρκική Διοίκηση²²⁷.

Όμως και οι Κοτσιαμπάσσηδες από τη μεριά τους κατηγορούσαν τους Τσιπλάκηδες-Συλλογικούς ότι επιδιώκουν να πάρουν τα κοινά στα χέρια τους, για να «φάγουν» τα χρήματα που στέλνονται απέξω²²⁸. Και ότι ακόμη τα Ταμεία φεύγοντας από τα χέρια τους και πέφτοντας στον αντίπαλον θα καταστραφούν μέσα σε λίγα χρόνια²²⁹.

Ο Μαρούλης στον αγώνα κατά των Κοτζιαμπάσσηδων Στον αγώνα κατά των Κοτσιαμπάσσηδων ο Μαρούλης όχι μόνο πήρε ενεργό μέρος, αλλά πολλές φορές, ήταν και ο κύριος υποκινητής (άμεσα ή έμμεσα), ο «ιθύνων

225. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 11. 226. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου, σ. 18. 227. Όπ. παρ. 228. Όπ. παρ.

νους» που διαφώτιζε, συνέπαιρνε, διήγειρε!

Ο μαθητής του Αργυρός θα γράψει αργότερα για την επίδραση που είχαν στο σερραϊκό λαό τα κηρύγματα και οι ομιλίες του δασκάλου του, όπως και η στάση του έναντι των Κοτσιαμπάσσηδων: «Κάποιο πνεύμα επαναστατικό είχε μεταδοθεί στις ψυχές του λαού. Κάποιος ανδροπρεπής φρονηματισμός άρχισε να μπαίνει στα στήθη των πολιτών. Κάποια αφόρητη κατάσταση από το λαό στις σχέσεις μεταξύ αρχόντων και αρχομένων κατά την άσκηση της κυρίαρχης εξουσίας, αυτοδιοικήσεως των εκκλησιαστικών και εκπαιδευτικών πραγμάτων της πόλης... άρχισε να διαπιστώνεται»²³⁰.

Και αλλού ο ίδιος ο Μαρούλης θα επισημάνει: «...καλώς ή κακώς πράξαντες, επολεμήσαμεν αυτούς, (τους Κοτσιαμπάσσηδες)»²³¹.

Τα κοινά στα χέρια των Συλλογικών Η αρχή του τέλους για να περάσουν τα κοινά των Σερρών στα χέρια των Συλλογικών (κόμμα Τσιπλάκηδων), έγινε από το Ταμείο των Σχολείων της Κοινότητας. Αυτό συνέβηκε μέσα στο 1873, όταν δηλαδή έμπαινε στην τελευταία φάση του «ο πόλεμος» κατά των Κοτσιαμπάσσηδων.

Το ταμείο των Σχολείων κρατούσε στα χέρια του την περίοδο εκείνη ο Μιχαήλ Ν. Μιχαήλ, γνωστός από τις δωρεές και τις ευεργεσίες του στο Μακεδ. Φιλεπ. Σύλλογο. Αυτός είχε παραλάβει από άλλον Κοτσιαμπάση (τον Α. Χατζή-Λαζάρου).

Ο λαός απαιτούσε επίμονα να παραδώσουν οι Κοτσιαμπάσσηδες το Ταμείο. Εκείνοι αρνούνταν πεισματικά. Έτσι, απειλήθηκε συμπλοκή, σύρραξη. Η Κυβέρνηση ενημερώθηκε για τα συμβαίνοντα στις Σέρρες και έδωσε εντολή να έρθει από τη Θεσσαλονίκη (έδρα του Βιλαετίου) στις Σέρρες έκτακτος απεσταλμένος, να καταπαύσει τις ταραχές και να επιλύσει τη διαφορά μεταξύ των δύο αντιμαχόμενων μερίδων²³². Έγινε κοσμοσυρροή μπροστά στο Διοικητήριο στις Σέρρες, όπως λέγει ο Μαρούλης και ο κυβερνητικός (Τούρκος) απεσταλμένος, αφού ζήτησε τη γνώμη του λαού, έπραξε κατά το θέλημά του δίδοντας το ταμείο σ' αυτόν που ήθελαν, τον Ι. Παπαμαρκίδη, στον οποίο μέχρι τότε η πόλη ουδέποτε το είχε εμπιστευθεί. «Ο λαός εσκέφθη, απεφάσισε και εξήτησεν όπως ενεπνευσθή», γράφει στο βιβλίο του ο Μαρούλης, ενώ αφήνει να εννοηθεί με έμμεσο τρόπο ότι αυτός ήταν ο εμπνευστής του ξεσηκωμού κατά των Κοτσιαμπάσσηδων²³³. Οι Κοτσιαμπάσσηδες (Αντισυλλογικοί), μετά την αφαίρεση από τα χέρια τους των κοινών της κοινότητας χολώθηκαν και απομακρύνθηκαν εντελώς από τα Κοινοτικά. «Αναγκασθήκαμε να

229. Όπ. παρ. σ. 14, 18. 230. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 11. 231. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 14. 232. Όπ. παρ. 233. Όπ. παρ.

τ' αφήσουμε στη διάκριση της φάρας αυτής», είπε χαρακτηριστικά ο Κοτσιάμπασης Χατζηλαζάρου²³⁴. Και ο Μαρούλης, αν και πολέμιός τους θα πει αργότερα: «Στερήθηκε η διεύθυνση των δημοσίων πολλών χρησίμων πολιτών από τους Κοτσιαμπάσηδες²³⁵.

Η μεταβολή αυτή στα κοινοτικά πράγματα των Σερρών αποκλήθηκε από το Μαρούλη «μεταπολίτευσις». Έτσι, έκλεισε η πρώτη φάση της «πολεμικής εποχής», που περιλάμβανε «τον κατά των Κοτσιαμπάσηδων πόλεμο»²³⁷.

Η μεταπολίτευση Η λεγόμενη μεταπολίτευση ήταν πια πραγματικότητα! **με τα χειρότερα!** Δεν πέρασαν όμως, παρά λίγοι μήνες και τα πράγματα άρχισαν να παίρνουν δυσάρεστη τροπή μέσα στον ίδιο το Μακεδ. Φιλελευθ. Σύνταγμα. Η ευρύτατη πλειοψηφία παρουσίαζε ανομοιογένεια ως προς τις σκέψεις, τους σκοπούς, τις ενέργειες. Δεν έφτανε όμως αυτό. Υπήρχαν και στο κόμμα των Τσιπλάκηδων αρκετοί που απέβλεπαν στην εξυπηρέτηση των ιδιοτελών σκοπών τους. Και αυτοί δυστυχώς σχημάτισαν «τεχνητή πλειοψηφία» και πήραν στα χέρια τους τη διαχείριση των κοινών της πόλεως και του Συλλόγου²³⁸.

Ο Μαρούλης, δάσκαλος με αγνές προθέσεις, δεν αντιλήφθηκε ή τέλος πάντων δεν ήθελε να το πιστέψει καταρχήν ότι οι συνεργάτες του και συναγωνιστές του υπεισήλθαν στα κοινά με το πρόσημα των προστατών του λαού, ενώ στην πραγματικότητα απέβλεπαν στην ιδιοτέλεια.

Ένας, μάλιστα κοτσιάμπασης (ο Χατζηλαζάρου) του επισήμανε ότι οι Συλλογικοί θα διαλύσουν τα Ταμεία και ας φαίνονται στον έξω κόσμο ως σωτήρες της Μακεδονίας! «Τα χρήματα που εσύ, είτε στο Μαρούλη, τρέχεις και μαζεύεις στο εξωτερικό είναι ήδη φαγωμένα!»²³⁹. Και εννοούσε τις 600 λίρες που είχαν εισρεύσει στο Σύλλογο με ενέργειές του!

Πράγματι, η κακοδιαχείριση, οι αυθαιρεσίες, οι σπατάλες από τους διαχειριζόμενους τα κοινά Συλλογικούς (Τσιπλάκηδες) δεν άργησαν να φανερωθούν. Ο περιβόητος ταμίας Σχολείων Παπαμαρκίδης πλήρωνε εργάτες χωρίς να δουλεύουν (περίπτωση συντηρήσεως οικίας Κ. Κοντού που είχε μισθωμένη ο Μαρούλης από σχολική περιουσία)²⁴⁰. Ο ταμίας του Συλλόγου Δ. Θεοδωρίδης κατακρατούσε τα χρήματα των υποτρόφων μαθητών, εισέπραττε ολόκληρη τη συνδρομή για το Σύλλογο από τους δασκάλους στον πρώτο τους μισθό²⁴¹, τάλαιπωρούσε χωρικούς (όπως τους Δημητρίτσιανούς) ζητώντας «πεσκέσι», για να τους καταβάλει την ορισμένη βοήθεια από το Σύλλογο²⁴², τόνιζε τα χρήματα του Συλλόγου και προέβαινε σε αργυρολογίες. Από

234. 'Όπ. παρ. σ. 18. 235. 'Όπ. σ. 14. 236. 'Όπ. παρ. σ. 31. 237. 'Όπ. παρ. σ. 14. 238. 'Όπ. παρ. 239. 'Όπ. παρ. σ. 17-19. 240. 'Όπ. παρ. σ. 30-31. 241. 'Όπ. παρ. σ. 19. 242. 'Όπ. παρ. σ. 20.

μη και αυτός ο Πρόεδρος Ι. Θεοδωρίδης διατυμπάνιζε ότι πρέπει ο Σύλλογος να έχει αποταμιευμένο κεφάλαιο 5000 λίρες! Ο Μαρούλης, βέβαια, ήταν ενάντιος σ' αυτά, γιατί, όπως έλεγε «ο καιρός επείγει να μεταβάλουμε στον τόπο γρήγορα σε πνεύμα το χρήμα που έρχεται από έξω κι όχι να θησαυρίζει ο Σύλλογος»²⁴³.

Ο Μαρούλης που τώρα πια, όχι μόνο αντιλήφθηκε, αλλά είχε και βάσιμες ενδείξεις ότι γίνεται κακοδιαχείριση στα κοινά, είτε το περίφημο «επέσομεν δια της μεταπολιτεύσεως από του κρείττονος εις το χειρόν» (από το καλύτερο στο χειρότερο)!

Και όμως, ήταν ακόμη συγκρατημένος ή και σιωπούσε πολλές φορές μπροστά στα συμβαίνοντα! Και αυτό γιατί, όπως είπε: «πως να τολμούσε άνθρωπος να πολεμήσει αμέσως εκείνους τους οποίους μέχρι χθες ο ίδιος συνιστούσε!»²⁴⁴. Αλλά και δεν ήθελε να διασαλευθούν αυτόν τον καιρό οι σχέσεις του με ανθρώπους που τον βοήθησαν, τον τίμησαν και πολέμησαν ενωμένους τους Κοτσιαμπάσηδες!

Για ένα όμως δείγμα κακοδιαχείρισης που ακολούθησε ο Μαρούλης αναγκάστηκε να ελέγξει το Σύλλογο. Και ήταν αυτό το ζήτημα στέγης «της σκηνης του εθνικού θεάτρου»²⁴⁵. Αντέδρασε, λοιπόν, ο Μαρούλης όταν αποφασίστηκε να χτιστεί το κτίριο στο ιδιόκτητο οικόπεδο του Παπαμαρκίδη και έκανε επερώτηση στο Σύλλογο για την κατάσταση των χρηματικών κεφαλαίων. Η πράξη του αυτή πείραξε πολύ το Προεδρείο του Συλλόγου και τον Ταμία, που δεν μπόρεσαν ν' απαντήσουν σχεδόν τίποτε στην επερώτησή!²⁴⁶

«Υποκόφως» Δύο ακόμη ζητήματα που ανέκυψαν ανάγκασαν το Μαρούλη να βρεθεί φανερά πια αντιμέτωπος με τη Διοίκηση του Συλλόγου. Το πρώτο ήταν η «Διαθήκη του αιδήμου Ιωάν. Κόκκινου Ηπειρώτου».

Ο Κόκκινος (από την Αρτίστα Ζαγορίου) είχε πεισθεί από το Μαρούλη ν' αφήσει την περιουσία του για την ίδρυση «Κοκκινείου Σχολείου» στις Σέρρες και να φοιτούν μάλιστα σ' αυτό δωρεάν και οχτώ Ηπειρωτόπουλα. Όμως, από κακούς και άστοχους χειρισμούς της Διοίκησης του Συλλόγου (διαμάχες με κληρονόμους Κόκκινου) χάθηκε η ευεργεσία Κόκκινου²⁴⁷. Το γεγονός αυτό προκάλεσε μεγάλη στενοχώρια στο Μαρούλη, γιατί, όπως έγραψε και ο Λαμπρίδης, «προτροπή του φιλογενούς και ευπαιδευτού Δ. Μαρούλη» είχε γίνει η Διαθήκη²⁴⁸.

Το δεύτερο ζήτημα ήταν η ανέγερση κτιρίου για το Διδασκαλείο.

243. 'Όπ. παρ. 244. 'Όπ. παρ. σ. 31. 245. 'Όπ. παρ. σ. 20. 246. 'Όπ. παρ. σ. 21. 247. 'Όπ. παρ. 248. Λαμπρίδου, Αγαθοεργήματα Α', σ. 95.

Με ενέργειες του Μαρούλη πείστηκαν οι φιλέλληνες στη Γερμανία να στείλουν 1000 λίρες για αγορά κτιρίου για το Διδασκαλείο. Όμως οι κακοί πάλι χειρισμοί και οι ιδιοτελείς προθέσεις του Προεδρείου του Συλλόγου, έγιναν αιτία να μη καρποφορήσει και η ευεργεσία αυτή²⁴⁹.

Ύστερα κι απ' αυτά ο Μαρούλης έκρινε πως δεν έπρεπε να παρατείνει την ανοχή του στα συμβαινόμενα, γιατί κινδύνευε στο τέλος να παρεξηγηθεί και ο ίδιος. Βγήκε, λοιπόν και μίλησε δημόσια στην αίθουσα της Σχολής για τη διαγωγή των διαχειριστών των κοινών. Είπε συγκεκριμένα ότι, όχι μόνο δεν έγινε τίποτε απ' όσα στο λαό υποσχέθηκαν με τη μεταπολίτευση, αλλά τα πράγματα περιέπεσαν σε χειρότερη κατάσταση και κινδύνευε η πόλη να χάσει ό,τι καλό είχε!²⁵⁰ Η δημόσια αυτή καταγγελία του Μαρούλη επόμενο ήταν να φέρει δυσάρεστο αποτέλεσμα, τόσο για τον ίδιο, όσο και για το Σύλλογο. «Μετά τη δημόσια εκείνη ομιλία μου κινήθηκε "υποκώφως ο κατ' εμού πόλεμος της γνωστής συμμορίας", μέχρις ότου κατέληξε στη ρήξη στο Σύλλογο», θα ειπεί ο Μαρούλης²⁵¹.

«Συμμορία» Σ' αυτό το μεταξύ, όμως πράχθηκαν και συνέβησαν και **κατά Μαρούλη** άξια λόγου πράγματα. Ο Κανονισμός Διδασκαλείων που συντάχθηκε με τη συμβολή και του Μαρούλη εγκρίθηκε από το Φιλολογικό Σύλλογο και τέθηκε σ' εφαρμογή. Έτσι, αμέσως τον χρησιμοποιήσαν στη λειτουργία τους τα νεοϊδρυμένα στο Κεστοράτι (Ζωγράφεια) και στη Φιλιππούπολη (Ζαρίφεια) Διδασκαλεία²⁵².

Ο Σύλλογος Σερρών κατέβαλε μεγάλες προσπάθειες κι έκανε αγώνα πραγματικά για τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας στις ξενόφωνες (βουλγαρόφωνες, βλαχόφωνες, κλπ.) περιοχές της Μακεδονίας. Το έργο αυτό εκτιμήθηκε ιδιαίτερα από το Σύλλογο Κων/λεως, γι' αυτό και συνέχισε να ενισχύει οικονομικά το Σύλλογο Σερρών²⁵³. Στη διάρκεια του θέρους (1874) ο Σερραϊκός Σύλλογος δραστηριοποιήθηκε στον τομέα αγοράς κατάλληλων βιβλίων για τα Σχολεία και τις Βιβλιοθήκες²⁵⁴.

Την ίδια εποχή (1874) συστήθηκε στις Σέρρες το σωματείο «Αδελφότης Ουρανία», το οποίο ίδρυσε και συντηρούσε βιβλιοθήκη και υποστήριζε τη θεατρική σκηνή Σερρών²⁵⁵. Η «Ουρανία», όπως έγραψε ο Μαρούλης στη Μακεδονία, λεγόταν «Αρμονία», μεσαβαπτίστηκε σε «Δραματικό Θίασο» και τελευταία βγήκε ως «Ουρανία»²⁵⁶.

249. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 22. 250. Όπ. παρ. σ. 31-32. 251. Όπ. παρ. σ. 32. 252. Συνέδρ. των Ελλην. Συλλόγων, Πρακτικά πρώτ. περιόδου, εν Αθήναις, 1879, σ. 122. 253. Ελλην. Φιλ. Σύλ. Κων/λεως τ. Η', 1873-74, πρακτ. συνεδρ. 5-5-1874. 254. Όπ. παρ. τ. Θ', 1873-74, συνεδρ. 16-9-1874. 255. Συνέδρ. Ελλην. Σύλ. όπ. παρ. σ. 269. 256. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» όπ. παρ.

Αυτά, όμως, ήταν μια καλή και δημιουργική ανάσα στις ενδοσυλλογικές διαφορές και διαμάχες και απομάκρυναν για λίγο ακόμη τη ρήξη στο Σύλλογο.

Ο Μαρούλης, βέβαια, δεν παύει, καθημερινά σχεδόν, να ελέγχει και να καταγγέλλει στο λαό των Σερρών τα γενόμενα και την κακοδιαχείριση, όχι μόνο στα ταμεία των Σχολείων, αλλά και σ' αυτό του Νοσοκομείου, όπου οργιάζαν οι καταχρήσεις!²⁵⁷

Έτσι, επόμενο ήταν, να συγκεντρώσει πάνω του όλα «τα πυρά» των αντιπάλων, των μέχρι πριν λίγο συνεργατών του και να γίνει αυτός το πρώτο θύμα των ενδοσυλλογικών διαμαχιών.

Και ήταν αυτοί που έγιναν πολέμοί του τα ίδια πάντοτε πρόσωπα που διαχειρίζονταν τα Κοινοτικά και τα Συλλογικά πράγματα. Και το χειρότερο ήταν πως τα πρόσωπα αυτά συνδέονταν μεταξύ τους όχι μόνο ως συνεργάτες ή φίλοι, αλλά και με συγγένεια. Αναφέρονται χαρακτηριστικά: ο Πρόεδρος του Συλλόγου Ι. Θεοδωρίδης και ο αδελφός του Εμμανουήλ: ο Παπαμαρκίδης γυναικάδελφος του τελευταίου και ο Δημ. Θεοδωρίδης²⁵⁸. Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν ο Ν. Πόρναλης, για τον οποίο ο Μαρούλης είπε πως ήταν «χρηστός» πριν ταχθεί στη «συμμορία»: ακόμη «ο αρχιερατεύων άγιος Νυσάβας»²⁵⁹ στο χρόνο αρχιερατείας του και οπωσδήποτε ο εκάστοτε Μητροπολίτης Σερρών: η Δημογεροντία, εφόσον αποτελούνταν από τα ίδια παραπάνω πρόσωπα. Τέλος, από τους μακριά ευρισκόμενους πολέμιους του Μαρούλη αναφέρεται ο Ι. Πανταζίδης, του οποίου, μολονότι βρισκόταν στην Αθήνα, ο νους του και το χέρι του... έφταναν στις Σέρρες! Ο Μαρούλης, για τον τρόπο που ενεργούσε, θα τον αποκαλέσει «αλώπεκα»²⁶⁰. Την ομάδα αυτή των πολεμίων του, καθώς και τους συνεργάτες τους, ο Μαρούλης, ευθύς εξαρχής, θα την αποκαλέσει «συμμορία»: και ακόμη «ψευδοπροστάτες, ψευδοπατριώτες»²⁶¹.

257. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου, σ. 27, 38. 258. Όπ. παρ., σ' όλο το «απολογητικό» του έργου. 259. Όπ. παρ. σ. 21. 260. Όπ. παρ. σ. 83-84. 261. Σ' όλο το «απολογητικό» του έργου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ'

Ο ΜΑΡΟΥΛΗΣ ΠΑΥΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΡΗΗ ΣΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ

Δύο σχολ. έτη (1872-73 και 1873-74) παρέμεινε ο Μαρούλης στη διεύθυνση του Διδασκαλείου, που είχε ιδρύσει ο ίδιος με το Σύλλογο. Σ' αυτό το εκπαιδευτήριο ο ενθουσιώδης παιδαγωγός επεστράτευσε και ενεργοποίησε **Ο Μαρούλης** όλες του τις σωματικές και ψυχικές του δυνάμεις, όλο το **παύεται από** πάθος της παιδαγωγίας του για τους νέους. Εφήρμοσε τις **Διευθυντής** πλέον σύγχρονες ιδέες, αρχές, μεθόδους, πρόγραμμα και μαθήματα εφάμιλλα αντίστοιχων ευρωπαϊκών εκπαιδευτηρίων. Όμως, όπως θα πει ο ίδιος ο Μαρούλης, «βάσκανος και μισόκαλος δαίμων μετέτρεψε την θείαν εκείνην μανίαν εις σατανικήν και ενέβαλε σχεδόν τα πάντα εις σύγχυσιν»²⁶².

Έτσι, ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος που δέχθηκε πριν τέσσερα χρόνια με πολλή θέρημη το Μαρούλη, τώρα τον αποπέμπει.

Στο τέλος της δεύτερης σχολικής χρονιάς λειτουργίας του Διδασκαλείου το Προεδρείο του Συλλόγου —ονόμασε συμμορία κατά του Μαρούλη— αποφασίζει την παύση του Διευθυντή, συγχρόνως και καθηγητή Μαρούλη.

Ο Μαρούλης που ανέμενε μια τέτοια απόφαση από το Προεδρείο του Συλλόγου, αποχώρησε από τη διεύθυνση του Διδασκαλείου, αλλά παρέμεινε ακόμη μέλος του Συλλόγου.

Όμως, δεν έχασε το θάρρος του ο ακάματος Ηπειρώτης παιδαγωγός. Αμέσως τράπηκε στην ίδρυση δικού του, ιδιωτικού Διδασκαλείου.

Ο Σύλλογος από τη μεριά του ίδρυσε κι εκείνος δικό του (ή μάλλον επανίδρυσε το προηγούμενο, αφού ο ίδιος το συντηρούσε), ελπίζοντας να λειτουργήσει αυτό από την ερχόμενη σχολ. χρονιά 1874-1875 με τα υπάρχοντα εκπαιδευτικά μέσα, στο ίδιο διδακτήριο, με τους ίδιους μαθητές, το ίδιο σχεδόν διδακτικό προσωπικό και τις ίδιες πηγές οικονομικής βοήθειας.

Πρώτη ενέργεια του Μαρούλη μετά την παύση του ήταν να μεταφέρει τις συνδρομές των φιλελλήλων Γερμανών προς το μέρος του. Έτσι, με επιστολές στους φίλους του στη Γερμανία, αλλά και με ταξίδια εκεί, πέτυχε το σκοπό του.

Του Προεδρείου του Συλλόγου, από τη μεριά του, πρώτη του δουλειά για

262. Μαρούλη «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» όπ. παρ.

τη λειτουργία του νέου Διδασκαλείου του ήταν να προσλάβει διευθυντή. Βρήκε λοιπόν και διόρισε τον Ηπειρώτη καθηγητή Βράνο Βωζάνη. Αυτός είχε γεννηθεί στο Γρεβενίτι Ιωαννίνων το 1846, σπούδασε **Διευθυντής** όπως και ο Μαρούλης στη Ζωσιμαία και στη Ριζάρειο **ο Βράνος Βωζάνης** και τελείωσε τη Θεολογική Σχολή του Εθνικού Πανεπιστημίου. Υπηρέτησε ως διδάσκαλος στη Σμύρνη. Στάλθηκε από Ιεραποστολές Γερμανίας στη χώρα τους για σπουδές και αναγορεύτηκε διδάκτορας στο Πανεπιστήμιο Χάλλης το 1873. Αμέσως μετά ήλθε στις Σέρρες, όπου, όπως ειπώθηκε παραπάνω, διορίστηκε Διευθυντής στο Διδασκαλείο του Συλλόγου²⁶³.

Αρχές Σεπτέμβρη 1874 άρχισε τη λειτουργία του το Διδασκαλείο του Συλλόγου, αλλά συγχρόνως και αυτό του Μαρούλη.

Οι μαθητές του Το εκπληκτικό γεγονός, αλλά και που αναμενόταν με **παλιού Διδασκαλείου** πολύ ενδιαφέρον, ήταν σε ποιο από τα δύο Διδασκαλεία θα φοιτούσαν οι παλιοί μαθητές, που είχαν ήδη προαχθεί στο δεύτερο ή τρίτο έτος αντίστοιχα. Και τότε συνέβηκε κάτι το συγκινητικό για το Μαρούλη: κάτι που δεν το ανέμενε, όχι μόνο ο Σύλλογος, αλλά ούτε και ο ίδιος. Οι μαθητές του προηγούμενου Διδασκαλείου κλήθηκαν να επιλέξουν ένα από τα νέα. Τότε, όλοι σχεδόν, προσήλθαν για φοίτηση στο Διδασκαλείο του Μαρούλη!

Ο Αργυρός, ένας από τους μαθητές αυτούς, διέσωσε τη συγκινητική αυτή στιγμή ως εξής:

«Αλλ' ο Μαρούλης εξήλθε νικηφόρος εκ των περιπετειών τούτων. Οι μαθηταί του Διδασκαλείου κληθέντες να δηλώσουν την προτίμησίν των μεταξύ των δύο Διδασκαλείων, ετάχθησαν σχεδόν μέχρι ενός παρά το πλευρόν του διδασκάλου των...»²⁶⁴.

Προφανώς το Διδασκαλείο του Συλλόγου αναζήτησε νέους μαθητές, για να αρχίσει κι αυτό τη λειτουργία του αρχές Σεπτέμβρη. Έτσι, ο Μακεδ. Φιλεκπαιδ. Σύλλογος θα γράψει προς τον Ελλην. Φιλ. Σύν. Κων/λεως, στις 26 Σεπτεμ. 1874 επιστολή, με την οποία θα αναγγέλλει, «την κάτω από αίσιους οινούς εντός ολίγου έναρξη του διδασκαλείου, το οποίο σε εκείνα τα μέρη ίδρυσε για μόρφωση διδασκάλων των δημοτικών σχολείων υπό τη διεύθυνση του Βρ. Βωζάνη, άνδρα συνετού και πράου, που διδάχθηκε τα παιδαγωγικά και τα της δημοτικής εκπαιδύσεως στη Γερμανία, και που είναι σ' αυτά εγκρατής»²⁶⁵.

263. Περ. Βιζυονκίδου, Βράνος Βωζάνης, «Ηπειρ. Χρονικά» 1927. 264. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 15. 265. Ελλην. Φιλ. Σύν. Κων/λεως τομ. Θ', 1874-75 συν. της 14-10-1874 και Εκθ. Εκπαιδ. Επιτροπής της 12-5-1875.

Το προεδρείο φαίνεται πολύ αισιόδοξο, γι' αυτό με την ίδια επιστολή αναγγέλλει στον Ελ. Φιλ. Σύλλογο ότι φροντίζει τώρα για την ίδρυση και διδασκαλείου θηλέων «προς μόρφωση νηπιαγωγών και δημοδιδασκαλιστών»²⁶⁶. Και ο Σύλλογος Κων/λεως, περιχαρής θα απαντήσει ότι αξίζει ο Σύλλογος αυτός (Σερρών) μύριους επαίνους, γιατί με τη σύσταση τέτοιου διδασκαλείου προσπαθεί να φέρει σε πέρας ριζική επανόρθωση της δημοτικής παιδείας στη χώρα εκείνη²⁶⁷.

Η διαγραφή και τα επακόλουθα Η λειτουργία του Διδασκαλείου του Συλλόγου ξεκίνησε, αλλά η θητεία του Προεδρείου έληγε. Μπροστά στον κίνδυνο να μην επανεκλεγεί η ίδια υπό το Ι. Θεοδορίδη Διοίκηση, κατέφυγε σε διπλό τέχνασμα. Τροποποίησε τον Κανονισμό του Συλλόγου και με εικονική παραίτηση και επανεκλογή προεδρείου βρέθηκε ο Θεοδορίδης πρόεδρος εκλεγμένος για πέντε έτη (από ένα που έπρεπε)²⁶⁸.

Ο Μαρούλης, ως μέλος του Συλλόγου, αντέδρασε έντονα για τα γενόμενα και απείλησε ότι θα προχωρήσει με άλλα μέλη στην εκλογή διοίκησης σύμφωνα με τον Κανονισμό. Οι αντίπαλοί του απάντησαν αμέσως με *διαγραφή του Μαρούλη από το Σύλλογο*, αλλά η πράξη τους αυτή πυροδότησε ακόμη περισσότερο τα πράγματα με αποτέλεσμα να επέλθει ρήξη στο Μακεδονικό Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο, μ' όλα τα επακόλουθα. Ο Ιωάννης Δέλλιος, γραμματέας του Συλλόγου τότε, συνοψίζει τα συμβάντα μετά τη διαγραφή του Μαρούλη ως εξής: «Οι φίλοι και συγγενείς του Μαρούλη στο Σύλλογο υποκινούμενοι απ' αυτόν αποσπάστηκαν και σχημάτισαν παρασυναγωγή με το ίδιο όνομα, προέβησαν σε καθάρωση των αντιπάλων από τα συλλογικά αξιώματα και στην εγγραφή εκ νέου του Μαρούλη ως μέλους»²⁶⁹.

Πράγματι, έτσι εξελίχθηκαν τα πράγματα, αλλά με καθόλου ειρηνικό τρόπο! Οι Μαρουλικόι θεώρησαν πραξικόπημα τις ενέργειες, τις πράξεις της ομάδας Θεοδορίδη στο Σύλλογο και αναγκάστηκαν να δράσουν και οι ίδιοι πραξικοπηματικά. (Υφαρπαγή των Βιβλίων Πρακτικών κλπ., του Συλλόγου, επανεγγραφή του Μαρούλη και σύνταξη πράξεων εκλογής νέου Διοικητικού Συμβουλίου σύμφωνα με τον κανονισμό και καθαιρέσεις των αντιπάλων από

266. Όπ. παρ. 267. Όπ. παρ. σ. 184. 268. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου, σ. 22-23. 269. Δέλλιου, όπ. παρ. σ. 79. Ο Δέλλιος ομιλεί για συγγενείς του Μαρούλη στις Σέρρες. Πράγματι είχε. Ο Τρ. Ευαγγελίδης στο βιβλίο του «Η Παιδεία επί τουρκοκρατίας», που έχει πολλές ανακρίβειες, γράφει ότι «τέκνα του Μαρούλη είναι οι μεγάλοι καπνοβιομήχανοι!...». Στις Σέρρες επίσης υπήρχαν πολλοί Ηπειρώτες. Είναι γνωστή η μετανάστευση 70 οικογενειών από τα χωριά της Ηπείρου στις Σέρρες. Το πήγαινε-έλα των Γιαννιωτών στις Σέρρες ήταν κάτι το συνηθισμένο. Γι' αυτό και το τραγούδι έλεγε: «Στις Σέρρες επρογεύονταν, στη Λάρσα γιοματίζουσι/ και στα καμήνα Γιάννινα κάθονται και δειπνίζουν».

τα αντίστοιχα αξιώματα).

Το ρήγμα πλέον στο Σύλλογο ήταν οριστικό και ανεπανόρθωτο. Κι όπως λέγει ο Δέλλιος, δημιουργήθηκαν πια δύο Σύλλογοι: «Ο αρχικός Μακεδονικός με τον παλιό του Πρόεδρο (Ι. Θεοδορίδη) και το Διδασκαλείο του διευθυνόμενο από το Βρ. Βωζάνη και άλλος που σχηματίστηκε από τα μέλη που αποσπάστηκαν, με το Διδασκαλείο του διευθυνόμενο από το Μαρούλη»²⁷⁰.

Το τραγικό είναι ότι και οι δύο κράτησαν τον ίδιο τίτλο: «Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών», κρίνοντας ο καθένας χωριστά ότι αυτός είναι ο νόμιμος! Κι ακόμη, αλληλογραφούσαν κι εμφανίζονταν στον έξω από τις Σέρρες Ελληνισμό, υποστηρίζοντας ο καθένας χωριστά, ότι είναι ο Σύλλογος Σερρών!

Όμως, γρήγορα στον αλύτρωτο Ελληνισμό επικράτησε ο υπό το Θεοδορίδη αρχικός Σύλλογος, γιατί οι δύο μεγάλοι Σύλλογοι (Ελλην. Φιλολογ. Κων/λεως και Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών γραμμάτων) αυτόν αναγνώρισαν και μ' αυτόν αλληλογραφούσαν.

«Πόλεμος» για τις συνδρομές εξωτερικού Όπως είναι γνωστό, το αρχικό (ιδρυμένο στα 1872) Διδασκαλείο συντηρούνταν κυρίως με τις εισφορές φιλελήλων της Ευρώπης, που εισέφεραν με ενέργειες του Μαρούλη. Ύστερα, όμως από τη διάσπαση ποιός θα καρπωνόταν τις συνδρομές του εξωτερικού;

Το προεδρείο του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου υπό το Θεοδορίδη, η «συμμορία» κατά το Μαρούλη, καταφεύγει αμέσως σε θεμιτά και αθέμιτα μέσα να κρατήσει τις συνδρομές του εξωτερικού που έφθασαν μια φορά τις 800 λίρες²⁷¹.

Έτσι, ανάμεσα στα πλάγια μέσα ή καλύτερα τις ραδιουργίες που μεταχειρίστηκαν ήταν και αυτή, να πάρουν με το μέρος τους τον W. Johsen (Τζιόνσεν), καθηγητή της γερμανικής γλώσσας και των καλλιτεχνικών μαθημάτων και να τον πείσουν να μεσολαβήσει στους συμπατριώτες τους Γερμανούς, ώστε οι μεγάλες ετήσιες συνδρομές ν' αποστέλλονται σ' αυτούς και όχι στο Μαρούλη. Όμως «τα πρόστυχά τους μέσα»²⁷² και όλες τους οι προσπάθειες να φθείρουν τον ακέραιο χαρακτήρα του Τζιόνσεν απέβησαν μάταιες. Μάλιστα, άκουσαν από τον πραγματικό φίλο του Μαρούλη ότι δεν πρέπει να ελπίζουν στη βοήθεια των φιλανθρωπικών οργανώσεων της Γερμανίας!

Έμεναν πια έκθετοι οι πολέμοι του Μαρούλη με την ενέργειά τους αυτή. Έτσι κατέφυγαν σ' άλλα μέσα. «Έκριναν αναγκαίο να με πολεμήσουν στο

270. Όπ. παρ. σ. 79 και Πέννα, Ιστορ. των Σερρών όπ. παρ. σ. 138. 271. Μαρούλη, όπ. παρ. 272. Όπ. παρ.

Ἔθνος μου και στους φίλους μου στη Γερμανία με δύο συκοφαντίες αντίθετες μεταξύ τους», θα ειπεί ο Μαρούλης²⁷³.

«Να με θάψουν ηθικώς ζώντα» Η πρώτη τους κακόβουλη πράξη: Διέδωσαν στην Ανατολή παντού ότι αναγκάστηκαν να τον αποκλείσουν από το Σύλλογο, γιατί ανακάλυψαν σχέδια του καταχθόνια αντεθνικά, προσηλυτιστικά!²⁷⁴ Και έπιανε αυτή η κατηγορία, γιατί ο Μαρούλης κρατούσε ακόμη τη γερμανική υπηκοότητα και είχε φιλικές σχέσεις με ιεραποστολικές οργανώσεις στη Γερμανία.

Η άλλη κακόβουλη ενέργειά τους: Έχοντας «συμμάχους» —ή εμπλέκοντας— και άλλους (τον αρχιερατεύοντα της Μητρόπολης Νυσάβα, τη Δημογεροντία Σερρών και το Ι. Πανταζίδη) συντάσσουν και στέλνουν επιστολή στους φιλέλληνες Γερμανούς²⁷⁵. Εκφράζουν τις εγκάρδιες ευχαριστίες των Σερρών με αυτή για τις ως τότε συνδρομές, τους παρακαλούν να στείλουν διευθυντή στο Διδασκαλείο άλλον καθηγητή που να έχει τις ίδιες σπουδές με το Μαρούλη και καταλήγοντας «ικετεύουν» να συνεχίσουν να στέλνουν τις συνδρομές στο όνομα του Θεοδωρίδη! Όμως, μ' όλα τους αυτά τα τεχνάσματα, όχι μόνο δεν πέτυχαν τίποτε, αλλά έχασαν «και την επιρροή στον τόπο τους για την εμπιστοσύνη των ξένων προς αυτούς»²⁷⁶.

Έτσι, η απόπειρα «να με θάψουν ηθικώς ζώντα, πριν τους γίνω μεγαλύτερο εμπόδιο στις ιδιοτελείς προθέσεις τους, απέτυχε» όπως θα ειπεί ο Μαρούλης²⁷⁷.

Στον «πόλεμο» διακοπής των συνδρομών εξωτερικού προς το Μαρούλη εμπλέχτηκε, όπως ειπώθηκε και ο Ι. Πανταζίδης. Τούτος είχε σπουδάσει με χρήματα της Κοινότητας Σερρών, υπηρέτησε στο Σχολείο της πόλης για λίγο και τώρα βρισκόταν στην Αθήνα, όπου κατείχε υψηλά αξιώματα (καθηγητής Πανεπιστημίου και των βασιλοπαιδών).

Ο Πανταζίδης κατασυκοφάντησε το Μαρούλη στους Γερμανούς φιλέλληνες και ο Ηπειρώτης παιδαγωγός δεν του το συγχώρεσε ποτέ αυτό και τον αποκάλεσε «αλώπεκα» και μ' άλλους σκληρούς χαρακτηρισμούς!²⁷⁸

«Το πολυτιμότεο πάντων, το Διδασκαλείο μου» Αλλά, ύστερα και απ' όλα αυτά, οι αντίπαλοι του Μαρούλη, «η συμμορία, οι ψευδοπατριώτες, οι ψευδοπροστάτες», όπως τους αποκαλούσε ο ίδιος, δε σταματούν τον «πόλεμο» εναντίον του. Φανερά τώρα πλέον και απροκάλυπτα τον συκο-

273. Ὅπ. παρ. 274. Ὅπ. παρ. 275. Ὅπ. παρ. σ. 24. 276. Ὅπ. παρ. σ. 23-24. 277. Ὅπ. παρ. σ. 23. 278. Ὅπ. παρ. σ. 83-84. 279. α') Αργυρού, ὅπ. παρ. σ. 15. β') Τζανακάρη Βασ., Εικονογρ. Ιστορία Σερρών σ. 68-69.

φαντούν και τον καταγγέλλουν στο Πατριαρχείο, στους διαφόρους Φιλεκαπαιδευτικούς και άλλους Ελληνικούς Συλλόγους και σ' αυτό το Υπουργείο των Εξωτερικών της Ελλάδας ακόμη!

Επόμενο ήταν οι παραπάνω φορείς και υπηρεσίες ν' αγνοήσουν το έργο του Μαρούλη, να κόψουν κάθε υλική και ηθική βοήθεια και συμπαράσταση στο Διδασκαλείο και στο εκπαιδευτικό του έργο γενικά. Τόσο εκείνον τον καιρό όσο και κατόπιν, μάταια προσπάθησε ο διαπρεπής στις Σέρρες πρόξενος της Ελλάδας Γεννάδιος, ο οποίος ήταν θαυμαστής του Μαρούλη, να τον υποστηρίξει και να άρει το δυσμενές και εχθρικό κλίμα εναντίον του! Τα ίδια έπραξε και ο Γρηγ. Παπαδόπουλος, Μακεδόνας, λόγιος και ανώτατος υπάλληλος στο Υπουργ. Εξωτερικών τότε. Προσπάθησε δηλαδή να ειρηνεύσει τα πράγματα. Αυτός λίγο πριν, ενθουσιασμένος από το εκπαιδευτικό έργο που επιτελούνταν στις Σέρρες, είχε γράψει στη σύζυγό του: «Αργότερα θα χρειασθεί ν' αφήσω τη θέση μου στο Υπουργείο Εξωτερικών και να εγκατασταθώ με όλοι εδώ (στις Σέρρες) οικογενειακώς»²⁷⁹.

Όσον αφορούσε τα οικονομικά, το Διδασκαλείο του Μαρούλη στηρίχτηκε αποκλειστικά στις συνδρομές των φίλων του και φιλελλήνων της Γερμανίας που έφθασαν στο ποσό των 18.000 - 20.000 μάρκων το χρόνο. Όλες οι άλλες πηγές για οικονομική ενίσχυση και ηθική στήριξη έκλεισαν παντελώς, ύστερα από προπαγάνδη εναντίον του των πολεμίων του.

Ο Σύλλογος, υπό το Μαρούλη, δεν μπόρεσε να φέρει υλική βοήθεια από πουθενά. Έτσι, διατηρήθηκε τυπικά και μάλλον χρησιμοποιήθηκε στην αρχή, για να δικαιολογήσει ο Μαρούλης την αποστολή χρημάτων από το εξωτερικό και κυρίως να πείσει τους φιλέλληνες του Βαμπεν²⁸⁰.

Πικραμένος, αλλά και αισιόδοξος, γιατί πέτυχε το σκοπό του, θα γράψει λίγο αργότερα για όλα αυτά στη «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» του ο Μαρούλης: «Το επ' εμοί ηναγκάστην μετά των φίλων μου να διασώσω το πολυτιμότεον πάντων, το Διδασκαλείον μου. Κατ' αρχάς κακόβουλος και μισαρά συκοφαντία... αποφράξασά μοι ούτως εκ των προτέρων την προς τους ευπόρους ομογενείς οδόν, με ηνάγκασε να επαιτήσω εν ξέναις χώραις, παρά ξένους φίλους το πλείστον του χρήματος, του απαιτουμένου προς υποστήριξιν και διατήρησιν του Διδασκαλείου»²⁸¹.

Από τα λόγια αυτά του Μαρούλη θα μπορούσε να σχολιασθεί το σημείο: «με ανάγκασε να επαιτήσω», πράγμα που φανερώνει ότι ο ενθουσιώδης διδάσκαλος ένωθε ταπεινώση, όταν υποχρεωνόταν στους ξένους!..

Όμως και του άλλου Συλλόγου, υπό το Θεοδωρίδη, τα πράγματα, όσον

279. α') Αργυρού, ὅπ. παρ. σ. 15. β') Τζανακάρη Βασ. Εικονογρ. Ιστορία Σερρών σ. 68-69. 280. Δέλλιου, ὅπ. παρ. 6. 281. Μαρούλη «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ», ὅπ. παρ.

αφορούσε τα οικονομικά καθώς και τη λειτουργία του Διδασκαλείου του ήταν δύσκολα. Μόλις μετά βίας και με καθημερινές καθικετεύσεις προς Συλλόγους και ομογενείς ευκατάστατους, κατόρθωναν να εξασφαλίζουν τα αναγκαία ποσά για τη λειτουργία του Διδασκαλείου τους!

Ο Μαρούλης με τους αγώνες του και προπάντων με το έργο του στο Διδασκαλείο, που καταφανώς βρισκόταν σε πολύ καλύτερο επίπεδο από απόψεως διδακτικού προσωπικού, μεθοδικής, μαθητών, προγραμμάτων, κλπ. επεσκίασε κυριολεκτικά το Διδασκαλείο του παλιού Συλλόγου. Τούτο (το δεύτερο) υπολειπομένη ή λειτουργούσε με πολλές ελλείψεις και σε σύντομο χρονικό διάστημα, όπως θα δούμε, έκλεισε.

Το αξιοσημείωτο και όλως περιεργό είναι ότι ο Μαρούλης μετά τη διάσπαση του Συλλόγου Σερρών σε δύο, αποκαλούσε τον πρώτο, τον παλιό «ιδανικό». Έτσι έγραψε: «του ιδανικού Συλλόγου το προεδρείο²⁸²... Του ιδανικού Συλλόγου τα εξερχόμενα έγγραφα»²⁸³.

Σεργίου
Μαρτίου 18. 1885

Από χειρόγραφο μαθητή του Μαρούλη.

282. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών μου, όπ. παρ. σ. 42. 283. Όπ. παρ. σ. 25.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄

ΤΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΟΥΛΗ

Οι πρώτοι «διδασκαλιστές» Στο τέλος της σχολ. χρονιάς 1874-1875 (θέρος 1875) αποφοίτησαν οι πρώτοι μαθητές του Διδασκαλείου Αρρένων. Ήδη από το 1872 συμπλήρωσαν την τριετή φοίτηση. Εδώ πρέπει να θυμίσουμε ότι οι μαθητές είχαν μετεγγραφεί από το αρχικό Διδασκαλείο του Συλλόγου σ' αυτό του Μαρούλη. Γι' αυτό τώρα, 1875, είχαν συμπληρώσει τον καθορισμένο τριετή κύκλο σπουδών και μάλιστα με τον ίδιο Διευθυντή, το Μαρούλη.

Ένας από τους πρώτους αυτούς αποφοίτους του Διδασκαλείου Μαρούλη είναι ο Αθανάσιος Αργυρός από τη Νιγρίτα. Φωτισμένος μαθητής του, ζηλωτής, πιστός και λάτρης του δασκάλου του σ' όλο το μετέπειτα βίο του²⁸⁴.

Οι πρώτοι αυτοί διδασκαλιστές —έτσι τους αποκαλούσε ο απλός λαός— απλώθηκαν στα σχολεία της πόλης και της επαρχίας Σερρών, αλλά και σ' άλλα των αλύτρωτων ελληνικών περιοχών. Στα βόρεια χωριά των Σερρών μάλιστα, τους ανέμεναν με αγωνία και λαχτάρα, γιατί εκεί υπέφεραν από τη βουλγαρική προπαγάνδα.

Όμως, στην πρώτη αυτή διετία λειτουργίας (1874-1876) του Διδασκαλείου Μαρούλη δεν είναι αξιοσημείωτο γεγονός μόνον η αποφοίτηση των πρώτων διδασκάλων. Επιτέλεσε και άλλον εκπαιδευτικόν άθλο ο Μαρούλης. Ίδρυσε «Διδασκαλείον Θηλέων» και «Αστικήν Πρότυπον Σχολήν».

Πλήρης χαράς, ενθουσιασμού και ικανοποίησης γι' αυτά του τα νέα εκπαιδευτήρια της διετίας 1874-76, θα γράψει λίγο αργότερα στην εφημερίδα του «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ»: «Ο Θεός ηυλόγησε τους αγώνας μου και ου μόνον το Διδασκαλείον των Αρρένων εστηρίχθη και προ πολλού ήρξατο να αποφέρει τους καρπούς αυτού, αλλά και Διδασκαλείον θηλέων εν τω οποίω μορφούνται ήδη αι μέλουσαι διδασκάλισσαι του τόπου, και Αστική Πρότυπος Σχολή, αριθμούσα νυν υπέρ τους διακοσίους μαθητάς...»²⁸⁵.

Αλλά και ο μαθητής του Μαρούλη Αργυρός, απόφοιτος του Διδασκαλείου το 1875, θα πει για τα νέα εκπαιδευτήρια του θερμοουργού δασκάλου του: «Ο Μαρούλης δεν περιορίστηκε στο Διδασκαλείο των Αρρένων. Γρήγορα ίδρυσε Διδασκαλείο Θηλέων και προσάρτησε σ' αυτά την επονομασθείσα

284. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 19. 285. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» όπ. παρ.

Εξατάξια Σχολή της στοιχειώδους εκπαίδευσως, στην οποία πολυπληθείς συνέρρεαν οι μαθητές της πόλεως και η οποία όχι μόνο αποτελούσε πρότυπο για τους μαθητές του Διδασκαλείου, αλλά και απέβηκε πηγή προελεύσεως νέων μαθητών Διδασκαλείου»²⁸⁶.

Ο Μαρούλης όσο χρόνο λειτουργούσε το ένα του εκπαιδευτήριο έλεγε: «το Διδασκαλείο μου». Μετά τη σύσταση και του Διδασκαλείου Θηλέων εκφράζεται με υπερηφάνεια έτσι: «τα εμά Διδασκαλεία... το ουσιώδες μέρος του σκοπού των Διδασκαλείων μου... θα δημιουργήσω και μόνος μου πόρους σταθερούς εις τα Διδασκαλεία μου... θα εξασφαλίσουν τον επιούσιον άρτον εις τα διδασκαλεία μου κλπ.»²⁸⁷.

Πηγή για τα Διδασκαλεία Μαρούλη

Ο Γεώργιος Χασιώτης, λόγιος και εκπαιδευτικός, σύγχρονος του Μαρούλη, στην εκτενή του πραγματεία: «Η ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ» (L' INSTRUCTION PUBLIQUE CHEZ LES GRECS)²⁸⁸ που δημοσιεύτηκε στη γαλλική γλώσσα, περιγράφει και τα Διδασκαλεία του Μαρούλη. Οι δύο παραπάνω εκπαιδευτικοί, εκτός που ήταν συμπατριώτες (Ηπειρώτες) συνεργάστηκαν στην Ειδική Εκπαιδευτική Επιτροπή για τη σύνταξη του Κανονισμού Διδασκαλείων (έγινε εκτενής λόγος σε προηγούμενο κεφάλαιο), ο ένας ως αντιπρόσωπος του Ηπειρωτικού Συλλόγου και ο άλλος (Μαρούλης) ως ειδικό μέλος. Έτσι, όταν ο Χασιώτης θέλησε στοιχεία για τα Διδασκαλεία και τα εκπαιδευτικά πράγματα γενικά στις Σέρρες, έλαβε από το Μαρούλη λεπτομερή έκθεση για τα εκπαιδευτήριά του. Βέβαια, για τη δράση του Μακεδ. Φιλεκπαιδ. Συλλόγου τα στοιχεία έδωσε ο Θεοδωρίδης.

Οι τελευταίες πληροφορίες που πήρε ο Χασιώτης για τα εκπαιδευτήρια του Μαρούλη στις Σέρρες είναι του σχολ. έτους 1878-79. Επομένως από το 1874 (χρονιά ιδρύσεως του ιδιωτικού Διδασκαλείου Μαρούλη) ως τον Ιούνιο 1879 είναι και ο Χασιώτης μια αξιόλογη πηγή για τη λειτουργία των Διδασκαλείων του Μαρούλη στις Σέρρες²⁸⁹.

Στην αρχή ο συγγραφέας κάνει λόγο για τη σύσταση του Διδασκαλείου από το Μακεδ. Φιλεκπ. Σύλλογο το 1872 και τους δύο διευθυντές του, εννοώντας ασφαλώς το Μαρούλη και το Βωζάνη που τον διαδέχτηκε μετά τη ρήξη στο Σύλλογο.

Στη συνέχεια ο Χασιώτης λέγει πως ο πρώτος διευθυντής Μαρούλης ίδρυσε τότε μια νέα Ιδιωτική Σχολή (Διδασκαλείο) που υποστηρίχτηκε από ορι-

286. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 15. 287. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών, σ. 83-85. 288. Chassiotis G. L' INSTRUCTION PUBLIQUE CHEZ LES GRECS, PARIS 1881 σ. 390-397 και 468-495 (Στο εξής Χασιώτης). 289. Όπ. παρ. σ. 390 κ.ε.

σμένα Σωματεία της Γερμανίας, της Ελβετίας και της Ολλανδίας και προ-
Το Διδασκαλείο στατεύεται από αρκετά γνωστό διευθυντή Ιεραποστολής
Αρρένων του Βαμπεν, τον Φαντε. Και γίνεται η περιγραφή του Διδασκαλείου Αρρένων του Μαρούλη, που ιδρύθηκε το 1874.

Οι φτωχοί μαθητές του Διδασκαλείου δέχονται δωρεάν εκπαίδευση, ενώ οι εύποροι πληρώνουν ετήσια συνεισφορά. Λόγω του ζήλου και της δραστηριότητας του Διευθυντή Μαρούλη, μαθητή του Φαντε, το εκπαιδευτήριο αυτό προόδευσε και συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στη βελτίωση της εκπαίδευσης στην περιοχή.

Στη διάρκεια των 5 χρόνων λειτουργίας του το Διδασκαλείο συνθέτονταν από 3 τάξεις που σχηματίζονταν διαδοχικά και περιλάμβαναν συνολικά ως 70 μαθητές. Όμως, όταν υπήρχε ανάγκη σχηματίζονταν και μια προκαταρκτική τάξη, οπότε κατ' ανάγκη τα έτη γίνονταν 4 στη Σχολή.

Οι Σχολές αυτές (Διδασκαλεία) δημιουργήθηκαν με σκοπό και μόνο να εκπαιδεύσουν ικανούς διδασκάλους, για να ανταποκριθούν στις ανάγκες των ελληνικών σχολείων της επαρχίας κυρίως. Το Διδασκαλείο Μαρούλη είναι το κυρίαρχο εκπαιδευτικό ίδρυμα στη Βόρειοανατολική Μακεδονία. Στο διάστημα αυτό (1874-1879) 110 μαθητές περάτωσαν τις σπουδές τους στη Σχολή αυτή. Από αυτούς 13 στάλθηκαν στη Γερμανία και στην Ελβετία, για να συμπληρώσουν τις σπουδές τους. Διδάσκαλοι έγιναν 50 περίπου. Εδώ ανοίγοντας μια παρένθεση αναφέρουμε ότι τον ίδιο περίπου αριθμό Διδασκαλιστών ή Διδασκάλων δίδει και ο Μαρούλης σε έργο του που δημοσιεύτηκε τον Ιούνιο του 1879: «πεντήκοντα μαθηταί, οίτινες εξελθόντες ήδη του εν Σέρραις Διδασκαλείου των αρρένων, εργάζονται νυν εν τοις πέριξ και τοις μακράν...»²⁹⁰.

Από τους 50 αυτούς διδασκάλους, όπως λέγει πάντα ο Χασιώτης, 15 δίδασκουν στα δημοτικά σχολεία της Κων/λεως, 3 στην Ήπειρο, 10 στην Ελεύθερη Ελλάδα και οι υπόλοιποι στη Μακεδονία. Όλοι τους στη διδασκαλία μεταχειρίζονται τη σύγχρονη μέθοδο διδασκαλίας. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας σχολ. χρονιάς (1878-79) δημιουργήθηκε στη Σχολή μια καινούρια τάξη με 42 μαθητές. Απ' αυτούς οι 22 είναι υπότροφοι και προορίζονται για διδασκαλοί. Αυτοί συντηρούνται από το εκπαιδευτικό ίδρυμα. Οι άλλοι σπουδάζουν με δαπάνες τους. (Διευκρινίζεται ότι από τους μαθητές του Διδασκαλείου, που σπούδαζαν με χρήματά τους, λίγοι πήγαιναν για διδασκαλοί. Αντίθετα, οι υπότροφοι ήταν υποχρεωμένοι όλοι να γίνουν και υπηρετήσουν ως διδασκαλοί).

Δίδεται και το ωρολόγιο εβδομαδιαίο πρόγραμμα της πρώτης τάξης:

290. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 8 και «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» όπ. παρ.

Τρεις ώρες Θρησκευτικά και τρεις Παιδαγωγική (μάθημα παιδαγωγικών) διδάσκονταν εναλλάξ την πρώτη ώρα κατά τις έξι ημέρες της εβδομάδας. Τα Μαθηματικά και η Γεωγραφία διδάσκονταν τη δεύτερη ώρα κάθε ημέρα. Η Ελληνική γλώσσα διδάσκονταν 9 ώρες την εβδομάδα. (Από 1 ώρα καθημερινά ως την Παρασκευή και τις υπόλοιπες τέσσερις το Σάββατο). Τρεις ώρες Γερμανικά και δύο λατινικά την τέταρτη ώρα εναλλάξ. Την πέμπτη ώρα καθημερινά διδάσκονταν: 2 ώρες Ιστορία, 1 Γραμματική και Συντακτικό και 2 Φυσική Ιστορία. Τέλος, την έκτη ώρα καθημερινά οι μαθητές διδάσκονταν 3 ώρες Μουσική και 2 τα Καλλιτεχνικά μαθήματα²⁹¹.

Η Γυμναστική μολονότι αναφέρεται στο γενικό Αναλυτικό Πρόγραμμα, δεν αναγράφεται στο εβδομαδιαίο ωρολόγιο πρόγραμμα της τάξης αυτής.

Η Αστική Ο Διευθυντής του Διδασκαλείου Μαρούλης ίδρυσε το **Πρότυπος Σχολή** 1876 «Αστικήν-Πρότυπον Σχολήν» προσαρτημένη στο Διδασκαλείο. Στο σχολείο αυτό έδωσε ένα μοντέλο που να ταιριάζει στην πόλη και το χωριό και ήταν σχεδόν αντίγραφο των αντίστοιχων γερμανικών σχολείων με την ονομασία «Gürgerschulen ou volkschulen» (Δημοτική Αστική Σχολή) ως προς το περιεχόμενο, το πρόγραμμα και τη μέθοδο διδασκαλίας. Η Δημοτική Πρότυπος Αστική αυτή Σχολή περιλάμβανε δύο τμήματα - κατευθύνσεις, επειδή η διάρκεια σπουδών σ' αυτή ήταν δεκαετής από τις βασικές σπουδές (6 έτη Δημοτικό) ως την πραγμάτωση του επιδιωκόμενου σκοπού (και 4 έτη το καθαρά Αστικό λεγόμενο Σχολείο). Εδώ γίνεται η διευκρίνιση ότι, βασικά, τα Αστικά Σχολεία απέβλεπαν στην προεπαγγελματική εκπαίδευση του παιδιού (τεχνικής κατεύθυνσης Σχολεία). Όμως, παρέχονταν τέτοιες γνώσεις, ώστε είχε τη δυνατότητα ο μαθητής να σπουδάσει σε Διδασκαλείο και Πανεπιστήμιο. (Στα Σχολεία επαγγελματικής εκπαίδευσης υπαγόταν και η Ριζάρειος).

Στο κοινό εξάχρονο Δημοτικό σχολείο της παραπάνω Αστικής-Προτύπου Σχολής έκαναν τις πρακτικές ασκήσεις (εξάσκηση) οι μαθητές του Διδασκαλείου υπό την καθοδήγηση του καθηγητή των μαθημάτων παιδαγωγικής και διδακτικής²⁹².

Στη Σχολή αυτή ακολουθούνταν γενικά ένα ειδικό για κάθε τάξη πρόγραμμα και η διδασκαλία γινόταν από ειδικούς καθηγητές.

Τη σχολ. χρονιά 1878-79 ο αριθμός των μαθητών σε όλες τις τάξεις της Αστικής Προτύπου Σχολής του Μαρούλη ανέρχονταν σε 200. Τα μαθήματα που διδάσκονταν στη Σχολή ήταν: 1) Θρησκευτικά (Ιερά Ιστορία, Κατήχηση, κλπ.). 2) Ελληνική Γλώσσα (Ανάγνωση, γραφή, Ερμηνεία ποιητών αρχαίων

291. Χασιώτη, όπ. παρ. σ. 392. 292. Όπ. παρ.

και νέων, γραμματική, συντακτικό, ανθολογημένα αρχαία και νεοελληνικά κείμενα, γραμματική απλοποιημένη - νεοελληνικής κλπ.). 3) Γερμανική Γλώσσα (στις ανώτερες τάξεις για 5 έτη). 4) Μαθηματικά (Αριθμητική, γραπτή και προφορική, Γεωμετρία). 5) Ελληνική Ιστορία. 6) Φυσική (φυσική περιγραφή, χρήσιμες γνώσεις φυσικής και χημείας). 7) Γεωγραφία (πολιτική, γεωφυσική, στατιστική, κλπ.). 8) Εμπορικά μαθήματα (Στοιχεία εμπορίου και βιομηχανίας, δημόσια λογιστική κλπ.). 9) Καλλιτεχνικά μαθήματα (ιχνογραφία, σχέδιο, αναπαράσταση, κλπ.). 10) Μουσική (ωδική, φωνητική, κλπ.). 11) Γυμναστική²⁹³.

Το Διδασκαλείο Θηλέων Ο ίδιος Διευθυντής Δημ. Μαρούλης συνέλαβε το 1876 την ιδέα ιδρύσεως ξεχωριστού Διδασκαλείου για εκπαίδευση διδασκαλισσών για την πρωτοβάθμια (στοιχειώδη) εκπαίδευση²⁹⁴. Η Σχολή αυτή αποτελούνταν από μία μόνο τάξη και περιλάμβανε 22 μαθήτριες που προέρχονταν από Σχολεία Δευτεροβάθμιας (Μέσης) Εκπαίδευσης. Τους παρέχονταν δωρεάν διατροφή και εκπαίδευση. Τα κορίτσια αυτά προετοιμάζονταν για διδασκάλισσες μικρών μαθητών. Οι πρώτες, που περάτωσαν τις σπουδές τους, βγήκαν διδασκάλισσες αυτή τη χρονιά. Τελούσαν κάτω από τη διεύθυνση και επιθεώρηση μιας διευθύντριας Ελβετίδας, που ήταν σταλμένη από Φιλελληνικό Σύλλογο Ελβετίας. Τη χρονιά 1878-79 συστήθηκε μια προπαρασκευαστική τάξη, που περιλάμβανε έναν αριθμό ισοδύναμο μ' αυτόν των μαθητριών που αποφοίτησαν. Οι μαθήτριες της προκαταρκτικής αυτής τάξης παρακολουθούσαν τα μαθήματα δωρεάν και διέμεναν στις οικογένειές τους (όχι στο οικοτροφείο).

Διδάσκονταν αυτή τη σχολική χρονιά τα εξής μαθήματα: Θρησκευτικά, Ελληνική Γλώσσα, Μαθηματικά, Παιδαγωγικά, Γεωργικά (Αγροτικές γνώσεις, κηπουρική), Φυσική Ιστορία, Γεωγραφία, Καλλιτεχνικά (ιχνογραφία, σχέδιο, καλλιγραφία), Μουσική, Γερμανική γλώσσα.

Τα ετήσια έξοδα για τα εκπαιδευτήρια αυτά του Μαρούλη ανέρχονταν στα 23.000 φράγκα περίπου. Τα 4.600 φρ. προέρχονταν από συνεισφορές εγγραφομένων μαθητών και από δωρεές κατοίκων Σερρών. Τ' άλλα χρήματα εισέφεραν από τους γενναιόδωρους φιλέλληνες της Γερμανίας, Ελβετίας, Ολλανδίας ή και από φιλανθρωπικές οργανώσεις της Ευρώπης που απαρίθμζονταν από διάφορα πρόσωπα.

Αυτή σε γενικές γραμμές ήταν η κατάσταση των Διδασκαλείων στις Σέρρες, τα οποία με το Παρθενοναγωγείο και τ' άλλα Σχολεία εκεί προσέφεραν μεγάλες υπηρεσίες στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση Μακεδονίας²⁹⁵.

293. Όπ. παρ. 294. Όπ. παρ. σ. 394 κ.ε. 295. Όπ. παρ.

Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις Μετά την κατατοπιστική έκθεση για τα Σχολεία του Μαρούλη στις Σέρρες, καθώς και για τ' άλλα της πόλης, ο Χασιώτης θίγει το ζήτημα της παρεξήγησης από μερικούς (εννοεί τους Συλλογικούς) αυτής της προθυμίας των Ευρωπαίων φιλελλήνων να ενισχύουν οικονομικά τα εκπαιδευτήρια του Μαρούλη. Η δυσπιστία αυτών των ατόμων επικεντρώθηκε κυρίως στη θρησκευτική αγωγή των παιδιών και στην εθνικότητα μερικών καθηγητών που στέλνονταν από τη Γερμανία (καθηγητές ξένων γλωσσών και καλλιτεχνικών μαθημάτων, Ελβετίδα διευθύντρια κλπ.). Ακόμη και γι' αυτές τις φιλανθρωπικές οργανώσεις της Ευρώπης εκφράζονταν κάποια δυσπιστία ως προς τις προθέσεις τους και τους βαθύτερους σκοπούς τους. Δηλαδή, οι αντίθετοι του Μαρούλη κυρίως, διέκριναν, όπως λέει πάντα ο Χασιώτης, σ' αυτή την προθυμία για βοήθεια των ξένων κρυμμένα προσηλυτιστικά σχέδια!..

Αυτό όμως αποκλειόταν εντελώς, γιατί ο Μαρούλης, έξυπνος και μελετημένος καλά διδάσκαλος γνώριζε και το διεκήρυττε ότι ο Ελληνισμός και η Ορθοδοξία που άντεξαν τόσα χρόνια τυραννίας δεν ήταν δυνατόν ποτέ να επηρεασθούν στο ορθόδοξο φρόνημά τους από τους Δυτικούς. Μάλιστα, τονίζονταν ότι τότε στα χρόνια της παλιότερης τουρκικής σκλαβιάς μαστιζόταν από την αμάθεια και δεν απόλεσε το ελληνορθόδοξο πνεύμα του το Γένος των Ελλήνων!

Από την άλλη μεριά επισημαινόταν ότι και οι φιλανθρωπικές φιλελληνικές οργανώσεις, ενισχύοντας οικονομικά τα Σχολεία αυτά των Σερρών, το έπρατταν ως χριστιανοί και κινούμενοι από ευγενικές προθέσεις και αγάπη στους Νεοέλληνες, απογόνους των αρχαίων Ελλήνων. «Δε βλέπουμε σε όλα αυτά, παρά ένα μεγάλο αίσθημα φιλελληνισμού και φιλανθρωπισμού», τονίζει ο Χασιώτης»²⁹⁶.

Εξάλλου, απάντηση στη δυσπιστία και τις συκοφαντίες «περί προσηλυτισμού» δήθεν, δίδει στους εχθρούς του και σε κάθε άλλον ο Μαρούλης με τα γνωστά χαρακτηριστικά λόγια του: «προς πραγμάτων του ...σκοπού μου ενόσω δεν ευρίσκω το απαιτούμενον χρήμα εν τω τόπω, όχι μόνον εν Γερμανία, Ελβετία και Ολλανδία, οπόθεν πολλαχώς το έθνος μου πολλακίς ευεργετήθη, θα ζητήσω την αναγκαίαν συνδρομήν, αλλά και εκείθεν θα απέλθω... και εις αυτάς τας Ινδίας»²⁹⁷. Στο κλείσιμο του λόγου αυτού για τα Διδασκαλεία του Μαρούλη στις Σέρρες θα μπορούσε να προστεθεί η πληροφορία ότι, αφού του βγήκαν οι πρώτοι εκπαιδευτικοί από το Διδασκαλείο του, στο αρχικό διδακτικό προσωπικό, προστέθηκαν πλέον και οι απόφοιτοι «εκ των δοκιμοτέρων»²⁹⁸.

296. Όπ. παρ. 297. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών σ. 83. 298. Αργυρού, όπ. παρ.

Οι εντυπώσεις ενός περιηγητή Οι εντυπώσεις ενός Γερμανού περιηγητή, του βουλευτή Κ. Μπράουν, που επισκέφθηκε τις Σέρρες και τα Σχολεία τους το 1875 είναι ιδιαίτερα κολακευτικές για το Μαρούλη.

«Στις Σέρρες, γράφει ο ξένος, είχε έρθει να μας υποδεχθεί φιλικά ένας Έλληνας δάσκαλος (ο Δημ. Μαρούλης). Ήταν πολύ κατατοπισμένος ως προς την περιοχή. Είχε σπουδάσει στη Γερμανία και κατείχε τα γερμανικά γραπτός και προφορικά σε βαθμό τέλειο. Αισθανόταν στον τόπο του εντελώς σε ελληνικό έδαφος και ονόμαζε το Ελληνικό Βασίλειο, για να το ξεχωρίζει: «η Ελεύθερη Ελλάδα»²⁹⁹.

Στη συνέχεια ο Γερμανός περιηγητής δίνει την καλή εντύπωση που σχημάτισε για τα Σχολεία της περιοχής.

Αθανάσιος Αργυρός (1859-1935)

(Εικ. Ιστορ. Σερρών)

299. Ενεπεκίδη Π. Η Θεοτική στα χρόνια 1875-1912, όπ. παρ. σ. 220.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄

ΕΝΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΚΜΑΖΕΙ, ΕΝΩ Τ' ΑΛΛΟ ΚΛΕΙΝΕΙ

«Οία η Σχολή τοι- ούτο και το Έθνος» Τα Σχολεία του Μαρούλη στις Σέρρες πρόκοβαν, ήμα- ζαν, ενώ αυτά του Συλλόγου έφθιναν μέρα με τη μέρα, ώσπου, το Διδασκαλείο του συγκεκριμένα, έκλεισε και μάλιστα γρήγορα. Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης ήταν να μη παρατηρείται άμιλλα ευγενι- κή, αλλά να προβάλλονται κακόβουλες αντιπαραθέσεις και να χαλκούνται συκοφαντίες από τους Συλλογικούς εναντίον του Μαρούλη.

Ο Μαρούλης, βέβαια, αντιμετώπιζε τα γενόμενα εναντίον του με πίκρα, αγανάκτηση, αλλά και με αισιοδοξία ότι θα εξέρχεται κάθε φορά νικητής. «...Προ πολλού ήθελον εγώ αποκάμει, εάν ο Θεός και φίλους και συνεργάτας πολυτίμους δεν μοι εχορήγει άχρι τούδε»³⁰⁰.

Για τον πρώτο οργανωμένο διαγισμό εναντίον του θα γράψει στην εφημερί- δα του «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ»: «κοκόβουλος και μισαρά συκοφαντία... εξήτησε να θάψη ζώντα και εμέ και το Διδασκαλείον, όπερ τότε εθήλαζεν εν τοις κόλποις αυτού υπέρ τους 60 Διδασκαλιστάς...»³⁰¹.

Αλλού ο Μαρούλης παραπονείται πως οι συκοφάντες, οι ψευδοπατριώ- τες και ψευδοπροστάτες του έκλεισαν τους δρόμους προς τους ομογενείς και τον ανάγκασαν να επαιτεί σε ξένες χώρες και ξένους φίλους το πλείστον των χρημάτων που απαιτούνταν για τη στήριξη και λειτουργία του Διδασκαλείου του. Μένει όμως πάντα αισιόδοξος, γιατί τα εκπαιδευτήριά του ακμάζουν!³⁰²

Ο Μαρούλης είναι σωματικά και ψυχικά αφιερωμένος στα Διδασκαλεία του, στα εκπαιδευτήριά του! «οία η Σχολή τοιούτο και το Έθνος»! (Όποια η Σχολή, τέτοιο και το Έθνος)³⁰³. Το αξίωμα αυτό έθεσε στην κορυφή των στό- χων και των σκοπών του εκπαιδευτικού του έργου! Και αλλού πάλι θα δια- κηρύξει: «Η Σχολή δύναται τας ιδιοφυϊας επιτηδείως κεντώσα, να υψώσει το πνεύμα του έθνους εις μεγαλουργίαν έκτακτον»³⁰⁴.

Γενικά, στα Διδασκαλεία —που τα δικά του διατηρεί ως κόρη οφθαλ- μού— στηρίζει την αναγέννηση της Ελλάδας!

Ο αγνός, υπερήφανος χαρακτήρας δεν δεχόταν συμβουλές, παραινέσεις και προπαντός μαθήματα αρετής, πατριωτισμού και θρησκευτικότητας από

συμπολίτες του ανειλικρινείς, ζηλόφθονους, ημιμαθείς, υποκριτές της θρη- σκευτικής πίστης, ψευδοεθνικιστές και ψευδοπατριώτες! «Μαθέτωσαν οι εμοί πολέμοι ότι καλώς μελετήσας γινώσκω εγώ από πολλού ήδη ποίον έχω ιερόν καθήκον να εκπληρώσω, το κατ' εμέ, ως διδάσκαλος εν τω Έθνη και τη Εκκλησία μου και δεν χρήζω νυν πρώτον να διδαχθώ τούτο παρ' ανθρώπων, οίτινες δια των έργων και της πολιτείας αυτών παν άλλο μαρτυρούσιν, ή ορ- θήν των πραγμάτων τούτων γνώσιν»³⁰⁵.

Ο βαθύτατα θρησκευόμενος Μαρούλης, αλλά και διδάσκαλος του αλύ- τρωτου ελληνισμού συχνά επαναλάμβανε: «...το θρησκευτικόν αίσθημα, το οποίον οίκοθεν φέρω, αλλά και το εθνικόν»³⁰⁶.

Ευρυμαθής, διορατικός, νεωτεριστής, ρηξικέλευθος, αποζητούσε εθνική αναγέννηση βασισμένη στη θρησκευτική αναγέννηση. Και αυτό του το υπα- γόρευε φωνή ακλόνητος από μέσα του, που του είχε μεταβληθεί σε πεποιθη- ση³⁰⁷. Μεταχειριζόταν σκληρή γλώσσα πολλές φορές, τόσο στα κηρύγματά του από τον άμβωνα, όσο και στις δημόσιες ομιλίες του από το βήμα των Κε- ντρικών Σχολείων, οι οποίες μόνο στα επτά περίπου πρώτα χρόνια δράσης του στις Σέρρες ξεπέρασαν τις τριακόσιες και «εγένοντο προς φωτισμόν του λαού»³⁰⁸. Έτσι, έλεγε: «Οι λέγοντες εις το έθνος ότι, ως έχει παρ' ημίν η θρη- σκευτική μόρφωσις, έχει κάλλιστα και ότι ουδεμίως χρήζομεν θρησκευτικής παλιγγενεσίας, είναι εν γνώσει ή αγνοία προδόται του έθνους και εκ του πο- νηρού λαλούσιν α λαλούσιν»³⁰⁹. Και, επισημαίνοντας τον κίνδυνο που δια- τρέχει το Έθνος έλεγε ότι, εάν δε σπεύσουμε γρήγορα να θέσουμε ως βάση στην πνευματική κίνηση του Έθνους ασφαλή, ζωντανή και κατά συνείδηση θρησκεία του Χριστού, εάν δεν επιδιωχθεί δια του Ευαγγελίου πραγματική μόρφωση στις νεώτερες γενιές, τότε «αφυκτος καταστροφή απειλεί το λα- μπρόν εθνικόν ημών μέλλον»³¹⁰.

Με την ίδια δριμύτητα ψέγει ο Μαρούλης τους «υποσκαπανείς της πίστε- ως» και «του ψευδεθνισμού και της απιστίας διασπορείς»³¹¹, που παρεξηγούν και πολεμούν κάθε κίνηση και δραστηριότητα του ιδίου και άλλων, για ηθικά θρησκευτικά και εθνικά θέματα. Αυτοί αντί ν' αγωνίζονται όπως οι Ευρω- παίοι στο στάδιο ειλικρινούς πνευματικής άμιλλας, με προκατάληψη και απειρισκεψία χαρακτηρίζουν αμέσως «τούτον ως φιλότουρκον, τον άλλον ως αντεθνικόν, τον τρίτον ως προτεστατιζόντα, τον τέταρτον ως παπιστάνον και τον πέμπτον ως βουλγαρίζοντα»³¹².

Και διακηρύσσει στη συνέχεια: «Είναι καιρός να γεννηθή αντίδρασις εις

300. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» όπ. παρ. 301. Όπ. παρ. 302. Όπ. παρ. 303. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών σ. 81. 304. Μαρούλη, Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων, «ΠΛΑ- ΤΩΝ», I (1888) σ. 65.

305. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών σ. 73. 306. Όπ. παρ. σ. 71. 307. Όπ. παρ. 308. Μαρού- λη «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ». 309. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών, σελ. 71. 310. Όπ. παρ. σ. 71-72. 311. Όπ. παρ. σ. 76. 312. Όπ. παρ.

το εθνωλετήριο ρεύμα του ψευδεθνισμού της απιστίας και της θρησκευτικής αδιαφορίας»³¹³. Επισημαίνει ακόμη την αδιαφορία αυτών που έπρεπε από τη θέση τους να κατηχούν έγκαιρα το λαό αντί να αδρανούν: «Εκατοντάς όλη εξομώσεων συμπληρούται κατ' έτος εν τη Μακεδονία» λέγει ο Μαρούλης³¹⁴.

Οι υπεύθυνοι, τονίζει αλλού, αρκούνται πομποδώς να τελούν τον εναρκτήριο αγιασμό των εξετάσεων στα σχολεία και, αφού ακούσουν κάποιες παραγράφους της Κατηχήσεως καλά παπαγαλισμένες που δεν εγγίζουν ούτε το λάρυγγα των μαθητών, «απέρχονται προ του τέλους των εξετάσεων στενοχωρούμενοι υπό του πάχους της σαρκός άμα και της γούνας»³¹⁵.

Αλλά και στις κατηγορίες εναντίον του για προσηλυτισμό δήθεν υπέρ των Γερμανικών Ιεραποστολών, με αφορμή μάλιστα μια εγκύκλιο της Επιτροπής που υποστήριζε το Διδασκαλείο του κι εκδόθηκε στη Βόννη το 1875³¹⁶, θ' απαντήσει ότι το έργο του κινείται στο ελληνορθόδοξο και μόνο πνεύμα. Τα περί «αντεθνικού» και «προσηλυτιστού» είναι υπερβολές, συκοφαντίες θα διακηρύξει ο Μαρούλης και όσοι ελπίζουν σ' αυτές «ματαιώς κοπιώντες εις πίσθον Δαναΐδων αντλούσιν»!³¹⁷ Και μ' άλλη απάντηση θα ειπεί με σαρκασμό ότι, αν είχε το δυστύχημα να προσηλυτίσει μέλη του έθνους και της εκκλησίας σε άλλο έθνος και άλλη εκκλησία, οι εχθροί του θα ήταν οι πρώτοι του οπαδοί, γιατί αυτοί αντί χρημάτων τα πάντα κάνουν!³¹⁸

Κλείνει το Διδασκαλείο Το Διδασκαλείο του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου, παρόλες τις συνδρομές, τις οικονομικές ενισχύσεις, τις ευεργεσίες και τους μεγάλους φόρους της Κοινότητας που λάμβανε και καρπώνονταν, μόλις και μετά βίας συντηρούνταν³¹⁹. Η κακοδιαχείριση και οι σπατάλες των ταμιών του Συλλόγου και των Σχολείων το παρέλυαν μέρα με τη μέρα!

Ο εξαιρετος παιδαγωγός Βράνος Βωζάνης, Διευθυντής του Διδασκαλείου, έφυγε από τις Σέρρες και το εκπαιδευτήριο αυτό του Συλλόγου το διηύθυνε μάλλον ο Ι. Καλοσύτης που ήταν και Γυμνασιάρχης στο Ημιγυμνάσιο³²⁰. Πάνω στον ενθουσιασμό του ο Σύλλογος σύστησε και Διδασκαλείο Θηλέων. Τούτο, όμως, υπολειτουρούσε, μόλο που το διηύθυνε ο αξιόλογος καθηγητής Χριστόφ. Σαμαρτζίδης, γνωστός για τους αγώνες του κατά της βουλγαρικής προπαγάνδας στις Σέρρες³²¹.

Το Διδασκαλείο, λοιπόν, της κοινότητας και του Συλλόγου δεν κατόρθωσε να λειτουργήσει δύο ολόκληρα σχολ. έτη και έκλεισε την άνοιξη του 1876.

313. Όπ. παρ. σ. 77. 314. Όπ. παρ. σ. 76. 315. Όπ. παρ. 316. *Ενεπεκίδη*, όπ. παρ. σ. 208. 317. *Μαρούλη*, όπ. παρ. σ. 73. 318. Όπ. παρ. 319. *Μακεδ. Ημερολόγ.* 1913. 320. *Τζανακάρη*, όπ. παρ. σ. 6. 321. *Πέννα*, όπ. παρ. σ. 144.

Την ίδια, βέβαια, τύχη είχε και το υποτυπώδες Διδασκαλείο Θηλέων.

Ο Σερραϊκός Σύλλογος θα αναγγείλει σ' αυτόν της Κων/λεως ότι «εξαιτίας των ζιζανίων» βλάβη η εκπαίδευση στις Σέρρες. Και ο Ελλην. Φιλολογικός Σύλλογος από τη μεριά του (στις 3-5-1876) θα γράφει ότι μετά τις λυπηρές έριδες τα Διδασκαλεία του Συλλόγου Σερρών δεν υπάρχουν πια! Διατηρείται μόνο ένα που διευθύνεται από τον αποσπασθέντα Σύλλογο. (Εννοεί αυτό του Μαρούλη)³²².

Τι απέγιναν, όμως οι μαθητές του Διδασκαλείου που έκλεισε; Βέβαια, η Διοίκηση του Συλλόγου ποτέ δε θα καταδεχόταν να τους στείλει σ' αυτό του Μαρούλη! Είχε ετοιμαστεί η λύση του ζητήματος! Ο Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελλην. γραμμάτων και ο Ι. Πανταζίδης, διαπιστώνοντας ότι το Διδασκαλείο του Συλλόγου καταρρέει, φρόντισαν να ιδρυθεί και λειτουργήσει άλλο Διδασκαλείο στη Θεσσαλονίκη. Σ' αυτό θα μεταφέρονταν και οι μαθητές από τις Σέρρες. Το Διδασκαλείο Θεσσαλονίκης άρχισε να λειτουργεί από το Σεπτέμβριο του 1876 με Διευθυντή το Χαρίσιο Παπαμάρκου³²³. Τούτον ο Μαρούλης κατέκρινε για τις υλιστικές του θεωρίες και για τους επιτήδειους ελιγμούς του, ώσπου να καταλάβει αξιώματα και θέσεις στο Υπουργείο Παιδείας.

Είναι αλήθεια πως οι εμπνευστές και ιδρυτές του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης ήλπιζαν στο κλείσιμο του Διδασκαλείου Μαρούλη, μετά την ίδρυση του πρώτου.

Θα λάβουν όμως την απάντηση με λόγια και έργα από το Μαρούλη ότι το Διδασκαλείο του δεν πρόκειται να επηρεασθεί —και αυτό συνέβηκε— ούτε στο ελάχιστο από αυτό της Θεσσαλονίκης που στηριζόταν «υλικώς μεν υπό μυριοταλάντου, ηθικώς δε υπό του Συλλόγου Ελληνικών γραμμάτων και του Πατριαρχείου»³²⁴.

322. Ελλην. Φιλ. Σύλλ. τ. Ι, συνεδρ. 3-5-1876. 323. Όπ. παρ. 324. *Μαρούλη*, Όπ. παρ. σ. 86-87.

Όρτά Τσαρσί ή Σέρρες
Orta Tearysi à Serrès

Η αγορά Σερρών (Όρτά Τσαρσί), όπου και το «Εμπορικό Κατάστημα Διδασκαλείων Μαρούλη»
(«Εικ. Ιστορ. Σερρών» Β. Τζανακάκη)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄

ΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ

Η εφημέρος δημοσιογραφία Μετά τα Διδασκαλεία, αξιόλογο έργο του Μαρούλη στις Σέρρες, είναι το τυπογραφείο που ίδρυσε και λειτούργησε στη διετία 1878-1879. Ένα έργο, με το οποίο, όπως θα ειπεί μαθητής του, αποδείχτηκε η ευρύτητα των εκπολιτιστικών βλέψεων του Μαρούλη³²⁵.

Στην πρώτη του κιόλας ομιλία από του βήματος της Κεντρικής Σχολής ο Μαρούλης είχε επισημάνει την αξία του μορφωτικού συντελεστή (αγαθού) του τύπου, της δημοσιογραφίας, «του διαγραφής διδασκάλου πάσης ηλικίας»³²⁶.

Στην εφημερίδα του «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» (1878), στο πρώτο δηλαδή έντυπο που βγήκε από τα Τυπογραφεία των Διδασκαλείων, ο Μαρούλης θα τονίσει τη σημασία του τύπου, «του κυριωτέρου δημοσίου διδασκάλου», για τον αλύτρωτο Ελληνισμό: «Η ημετέρα Μακεδονία επιθυμεί το καθ' εαυτήν ν' αποπληρώσει εν τω κύκλω αυτής την έλλειψιν ταύτην θέλει να είναι εφημερίς και κτήμα του λαού της Μακεδονίας: θέλει να γράφη δια τον λαόν και δι εις γλώσσαν απλουστέραν της Αγγελίας ταύτης: θέλει να φωτίξη εν παντί το λαόν και να διδάσκη αυτόν τα καθήκοντα αυτού, αλλά και να υπερασπίξηται συνάμα και τα δικαιώματά του: θέλει να είναι η εβδομαδιαία πνευματική τροφή παντός εκ του λαού, ο οποίος γινώσκει ν' αναγιγνώσκει»³²⁷.

Και σε άλλο έντυπό του ο Μαρούλης θα γράψει με υπερηφάνεια: «Το Τυπογραφείο των Διδασκαλείων»³²⁸

Στη διδασκαλία των παιδαγωγικών μαθημάτων ο Μαρούλης, όπως διαπιστώνεται από σημειώσεις μαθητή του, θεωρεί τη δημοσιογραφία έναν από τους συντελεστές προαγωγής του ανθρώπου³²⁹.

Επίσης και στο περισπούδαστο έργο του, «Το νοσερόν εν τη εκπαιδεύσει του Ελληνικού Έθνους και το μέσον θεραπείας αυτού», θα γράψει: «Η εφημέρος δημοσιογραφία κατήντησε πλέον ο εφημέρος πνευματικός άρτος των ανθρώπων... Ουδέν άλλο μέσον απέβη τόσο επιβλητικόν και επιδραστικόν όσον η εφημέρος δημοσιογραφία»³³⁰.

325. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 19. 326. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ», όπ. παρ. 327. Όπ. παρ. 328. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών, σ. 85. 329. Μαρούλη, Σημειώσεις παιδ. μαθημάτων μαθητή Διδασκαλείου σχολ. έτους 1884-85, όπ. παρ. 330. Μαρούλη, Το νοσερόν... όπ. παρ. I (1888) σ. 107.

«Τύποις Διδασκαλείων» Πότε εγκαθιδρύθηκε και λειτούργησε το Τυπογραφείο στις Σέρρες το μαθαίνουμε από έντυπο, ακριβώς χρονολογημένο, που στοιχειοθετήθηκε και τυπώθηκε σ' αυτό είναι η «Αγγελία» της εφημερίδας «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ», που βγήκε στις 4 Απριλίου 1878. Βέβαια, τυπώθηκαν κι άλλα έντυπα το ίδιο έτος, αλλά δε φέρουν ημερομηνία. Επομένως, αυτή πρέπει να εκληφθεί ως χρονολογία ενάρξεως λειτουργίας του πρώτου τυπογραφείου στις Σέρρες, πριν από την απελευθέρωσή τους από τον τουρκικό ζυγό και του δευτέρου στη Μακεδονία. (Το πρώτο ήταν του Ερμή της Θεσσαλονίκης).

Ο Μαρούλης γράφει στη Μακεδονία (Αγγελία) ότι αναγκάστηκε ν' αναβάλει την έκδοση της εφημερίδας «επί τινας μήνας» εξαιτίας «του μετεώρου της πολιτικής καταστάσεως» (Συνθήκη Αγ. Στεφάνου). Επομένως, το πολύ αρχές του 1878 να εγκατέστησε το Τυπογραφείο στις Σέρρες ο Μαρούλης.

Όσον αφορά το χώρο, το οίκημα που ήταν εγκατεστημένο το Τυπογραφείο δεν έχουμε καμιά πληροφορία. Πάντως, στην Αγγελία της Μακεδονίας ο Μαρούλης καλεί τους συνδρομητές και συνεργάτες να στέλνουν «τα επιστελλόμενα» στον ίδιο (Διευθυντή Διδασκαλείων) και στο Εμπορικό Κατάστημα των Διδασκαλείων στην κεντρική αγορά Σερρών, «εν Ορτά Τσαρσί, αρ. 45»³³¹. Αν ήταν εγκατεστημένο στο οίκημα του Διδασκαλείου, δεν είναι γνωστό. Εξάλλου ούτε το κτίριο του Διδασκαλείου του Μαρούλη γνωρίζουμε σε ποια συνοικία, κλπ. ήταν. (Στο απολογητικό του έργου ο Μαρούλης γράφει μόνο ότι για κατοικία του είχε μισθωμένο το σπίτι Κοντού που ανήκε στη σχολική περιουσία)³³².

Για το είδος του εκτυπωτικού μηχανήματος δεν έχουμε πληροφορίες. Πάντως, από τα τυπωμένα βιβλία, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα τυπογραφικά στοιχεία (γράμματα), μικρά και κεφαλαία, που χρησιμοποιήθηκαν στο τυπογραφείο ήταν 15 περίπου «οικογενειών».

Τεχνίτης τυπογράφος, όπως μαθαίνουμε από νεώτερες πηγές, ήταν ο Χριστόδουλος Σμάγαδης, από τη Νιγρίτα³³³. Ο Μαρούλης δεν τον αναφέρει στην Αγγελία ή σε άλλο του βιβλίο. Ο Αργυρός, όμως, λέγει ότι ο Μαρούλης έστειλε στην Ευρώπη μαθητές για τυπογραφική τεχνική μόρφωση, με σκοπό να χρησιμοποιηθούν στον τόπο τους, όταν επιστρέψουν³³⁴.

Έντυπα που τυπώθηκαν Μέχρι σήμερα μας είναι γνωστά 6 έντυπα (βιβλία, εφημερίδα), τα οποία τυπώθηκαν κατά τη διετία 1878-1879 στο τυπογραφείο των Διδασκαλείων Μαρούλη. Από αυτά, δύο είναι ακριβώς χρο-

331. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ», όπ. παρ. 332. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών... σ. 52. 333. Παπαδοπούλου, όπ. παρ. σ. 54 και Καραναστάση, όπ. παρ. (Και οι δύο αντλούν την πληροφορία από τον Πέννα). 334. Αργυρού, όπ. παρ.

ΑΡΙΘ... ΕΝ ΣΕΡΡΑΙΣ ΤΗ 4 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1878. ΕΤΟΣ Α.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ τῶν ἐν Σέρραις Διδασκαλείων. ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ διάφοροι. Τὰ ἐπιστελλόμενα, ἐπισημάνον πάντοτε τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισημάνσεως, ἀποστέλλονται εἰς τὸν ἐπισημάνον ἐν τῇ Σέρραις Διδασκαλείων ΔΗΜΗΤΡΙΟΝ ΜΑΡΟΥΛΗΝ. Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται.

ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ διὰ μὲν τοὺς ἐν τῇ Μακεδονίᾳ μετζίτ. ἀργυρ. 1½ / διὰ πάντας δὲ τοὺς ἐκτὸς Μακεδονίας φρ. 7 / ταχυδρομικὰ λογίζονται εἰς βάρος τῶν συνδρομητῶν ἐκεῖνων, ὅσοις τὸ φύλλον ἀποστέλλεται ταχυδρομικῶς. / Ἡ συνδρομὴ εἶναι ὑποχρεωτικὴ δι' ὅλοκληρον ἔτος καὶ προ / πληρώνεται εἰς δύο ἴσας δόσεις. (Κάτω ἀπὸ τὴν ξυλογραφίαν:) Ἑλληνίς'εμμι, Σκυθίς

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΗΜΕΡΑΣ ΤΡΙΤΗΝ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ.

ΑΓΓΕΛΙΑ

(Από τα «Σερραϊκά Ανάλεκτα»)

νολογημένα (η «Μακεδονία», 4 Απριλίου 1878 και «Τα έργα των εχθρών μου και το έργον μου...» 25 Ιουνίου 1879), ενώ τα υπόλοιπα φέρονται τυπωμένα το 1878 και 1879.

1878, α') Η «ΑΓΓΕΛΙΑ» της εφημερίδας «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ»³³⁵. Το έντυπο αυτό, στο οποίο έχει γίνει πολλές φορές ως τώρα αναφορά στην παρούσα μελέτη, είναι ένα δίφυλλο, σχήματος 2ου, διαστάσεων 404Χ262 χιλιοστά.

Η προμετωπίδα του: «Αριθ. ΕΝ ΣΕΡΡΑΙΣ ΤΗ 4 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1878. ΕΤΟΣ Α' (Ο τίτλος:) ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ. (Από κάτω, ξυλογραφία που παριστάνει τη Μακεδονία και δεξιά κι αριστερά της γράφεται:) ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΟΥ ΛΑΟΥ / ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ τῶν ἐν Σέρραις Διδασκαλείων / ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ διάφοροι / Τὰ ἐπιστελλόμενα ἀπηλλαγμένα πάντοτε ταχυδρομικῶν / τελῶν, διευθύνονται πρὸς τὸν διευθυντὴν τῶν ἐν Σέρραις Διδασκαλείων ΔΗΜΗΤΡΙΟΝ ΜΑΡΟΥΛΗΝ. / Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. (Ἐναντι:) ΕΤΗΣΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗ / διὰ μὲν τοὺς ἐν τῇ Μακεδονίᾳ μετζίτ. ἀργυρ. 1½ / διὰ πάντας δὲ τοὺς ἐκτὸς Μακεδονίας φρ. 7 / ταχυδρομικὰ λογίζονται εἰς βάρος τῶν συνδρομητῶν ἐκεῖνων, ὅσοις τὸ φύλλον ἀποστέλλεται ταχυδρομικῶς. / Ἡ συνδρομὴ εἶναι ὑποχρεωτικὴ δι' ὅλοκληρον ἔτος καὶ προ / πληρώνεται εἰς δύο ἴσας δόσεις. (Κάτω ἀπὸ τὴν ξυλογραφίαν:) Ἑλληνίς'εμμι, Σκυθίς

335. Τα. Καραναστάση, όπ. παρ. (Εἶναι το μοναδικό μέχρι σήμερα πόνημα περί της «Μακεδονίας» του Μαρούλη. Το αντίτυπο βρήκε στο αρχείο του Γ. Γκολομπία και προέρχεται από Βογατσικό Καστοριάς).

δ' οὐ / (και από κάτω:) ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΠΑΣΑΝ ΤΡΙΤΗΝ ΤΗΣ ΕΒΔΟΜΑΔΟΣ). Από κάτω:) ΑΓΓΕΛΙΑ». Αρχίζει το κείμενο της Αγγελίας, το οποίο στις δύο σύστηλες σελίδες είναι 269 στίχοι. Στο τέλος του κειμένου γράφεται: «ΕΝ ΣΕΡΡΑΙΣ / τῆ 4 Ἀπριλ. 1878» και: «ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ / Διευθυντής τῶν ἐν Σέρραις Διδασκαλείων. / (Από κάτω, γραμμὴ και:) «Τύποις Διδασκαλείων».

Το δεύτερο φύλλο της Αγγελίας δεν έχει κείμενο, αλλά πλαίσιο και τυπογραφικές γραμμές με γραφή: «ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ». Υπάρχουν εδώ στήλες για την εγγραφή συνδρομητῶν. Προφανῶς το φύλλο αυτό θα κοβόταν και θα επιστρεφόταν με τους γραμμένους συνδρομητές.

Το κείμενο της Αγγελίας της Μακεδονίας έχει πολλές πληροφορίες για το ἔργο και τη δράση του Μαρούλη, για τα εκπαιδευτικά πράγματα στις Σέρρες· ομιλεί για τους σκοπούς και στόχους της εφημερίδας που θ' αρχίσει να εκδίδεται και καλεί για συνδρομητές και συνεργάτες. Ακόμη, αναγγέλλεται ὅτι η Μακεδονία θα γράφεται σε απλούστερη γλώσσα και μπορεί ν' ανταλλάσσεται μ' ἄλλα ἔντυπα. Για τη διάρκεια εκδόσεως και τον ἀριθμὸ των φύλλων που κυκλοφόρησαν (αν κυκλοφόρησαν) δεν υπάρχουν στοιχεία. Κατὰ τον Αργυρὸ ο Μαρούλης «ἐξέδωσε ἐπὶ τινὰ χρόνον μικρὰν εφημερίδα»³³⁶. Ο Μαρούλης στο ἀπολογητικὸ του ἔργο δεν κάνει μνεία καθόλου για τη «Μακεδονία» του, πράγμα που σημαίνει ὅτι δεν κυκλοφόρησε ἄλλο φύλλο εκτὸς της Αγγελίας.

1878, β') «Κανονισμὸς τῆς ἐν Καβάλα Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος, Σέρραι, 1878»³³⁷. Ο Κανονισμὸς του Σωματείου αὐτοῦ ἐγκρίθηκε στις 23 Ἀπριλίου 1878, ἀρα τυπώθηκε μετὰ την ημερομηνία αὐτή και μέσα στο 1878. Τον Ἀπρίλιο του 1879 υποβλήθηκε στο Συνέδριο Ἑλληνικῶν Συλλόγων³³⁸.

1878, γ') «ΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΑΙ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑΙ / ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΑΝΔΡΩΝ ΤΕ / ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΕΝ ΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ / ΕΡΑΝΙΣΘΕΙΣΑΙ / ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΥΠΟ / Θ.Γ. / (Διακοσμητικὸ) ΕΝ ΣΕΡΡΑΙΣ / Ἐκ του Τυπογραφείου των Διδασκαλείων / 1878» (Σχῆμα βιβλίου 8ο σελ. 150). Το ἔντυπο αὐτό, δεν περιλαμβάνεται στις ἐκδόσεις (1850-1912) του Ντιν. Χριστιανόπουλου, οὔτε έχει βιβλιογραφηθεῖ ἢ ἐπισημανθεῖ ἀπὸ ἄλλον μέχρι σήμερα. Επομένως βγαίνει για πρώτη φορά στη δημοσιότητα. Παραχωρή-

³³⁶. Αργυροῦ, ὀπ. παρ. ³³⁷. Ντίνου Χριστιανόπουλου, ὀπ. παρ. και: Παπαδοπούλου και Καρανασάση, ὀπ. παρ. ³³⁸. Συνέδριον των Ἑλλην. Συλλόγων, πρακτ. Αθήνα 1879, σ. 75.

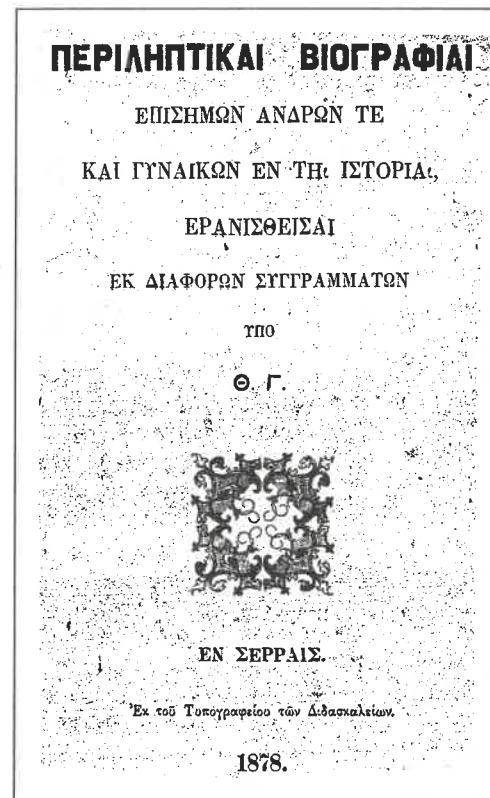
θηκε ἀπὸ το συγγραφέα Σερρών Βασ. Τζανακάρη, ἀρχεῖο «ΓΙΑΤΙ»³³⁹. Ο συγγραφέας σημειώνεται με τ' ἀρχικά Θ.Γ. Το περιεχόμενο, ὅπως δηλώνεται στον τίτλο, είναι περιληπτικὲς βιογραφίες, κυρίως ἀπὸ τον Πλούταρχο. Η ἔνδειξη «Ἐκ του τυπογραφείου...» δε σημειώνεται ἔτσι σ' ἄλλο ἔντυπο του ἰδίου Τυπογραφείου. Ἐπίσης ἐπισημαίνεται ὅτι το βιβλίο αὐτό, (ὡς χρηστομάθεια) δεν περιλαμβάνεται στον κατάλογο των «ἐγκεκριμένων βιβλίων» του Πατριαρχείου (1883)³⁴⁰.

Για ἐκτύπωση ἄλλου ἔντυπου μέσα στο 1878 δεν υπάρχουν στοιχεία.

Η εφημερίδα «Ἐρμῆς» της Θεσσαλονίκης, τον καιρὸ αὐτό —οὔτε και υστερότερα— δεν ἔγραψε οὔτε λέξη γιὰ το Τυπογραφεῖο Σερρών. Προφανῶς ἀπὸ ἀντιζηλία, γιατί τον Αὐγουστο του 1878 γράφει εἶδηση ὅτι «ἀφίκετο ἐκ Σερρών ο κ. Μαρούλης»³⁴¹.

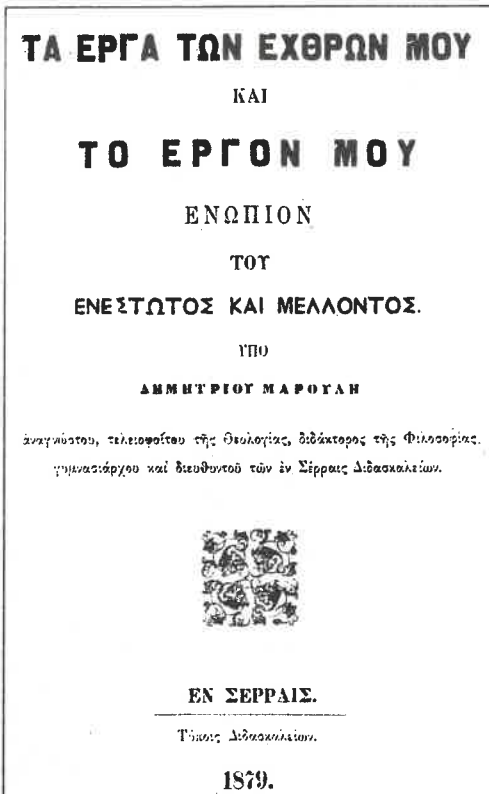
Το ἐπόμενὸ ἔτος, 1879 τυπώθηκαν τρία βιβλία στο Τυπογραφεῖο των Διδασκαλείων:

1879, α') Παρουσιάζεται πρῶτα το ἀκριβῶς χρονολογημένο (25 Ἰουνίου 1879): «ΤΑ ἘΡΓΑ ΤΩΝ ΕΧΘΡΩΝ ΜΟΥ / ΚΑΙ / ΤΟ ἘΡΓΟΝ ΜΟΥ / ΕΝΩΠΙΟΝ / ΤΟΥ / ΕΝΕΣΤΩΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ / ΥΠΟ / ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΑΡΟΥΛΗ / ἀναγνώστου, τελειοφοίτου τῆς Θεολογίας, διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας / , γυμνασιάρχου και διευθυντοῦ τῶν ἐν Σέρ-

(Από το Αρχεῖο Περ. «ΓΙΑΤΙ» Σερρών)

³³⁹. Αρχεῖο περιοδικῶ «ΓΙΑΤΙ», του Βασ. Τζανακάρη, Σέρρες. Ευχαριστοῦμε τον ἐκλεκτὸ συγγραφέα Σερρών Β. Τζανακάρη για την παραχώρηση για πρωτοδημοσίευση ἐδῶ τῶν «Περιληπτικῶν βιογραφιῶν». ³⁴⁰. «ΑΛΗΘΕΙΑ», ὀπ. παρ. ΜΗ' τεῦχος 1883. ³⁴¹. Καρανασάση, ὀπ. παρ. σ. 134.

ραις Διδασκαλείων. / (Διακοσμητικό και από κάτω:) «ΕΝ ΣΕΡΡΑΙΣ. / (γραμμαμή) Τύποις Διδασκαλείων / 1879». (Σχήμα 8ο σελ. 89)³⁴².

Μετά το (ασέλιδο), πρωτόφυλλο, στη σελίδα 1 προτάσσεται προλογικό σημείωμα και από κάτω γράφεται: «Σέρραις τῆ 25 Ἰουνίου 1879 / Δ. ΜΑΡΟΥΛΗΣ».

Το βιβλίο χωρίζεται με κεφαλαία του αλφάβητου σε κεφάλαια. Έχει τίτλους, υπότιτλους κλπ. Στην τελευταία σελίδα υπάρχει επιλογικό σημείωμα με χρονολόγηση πάλι: «...κατὰ μῆνα Ἰούνιον τοῦ 1879...».

Με το βιβλίο αυτό ο Μαρούλης απαντά —μάλλον απολογείται— στην Ιερά Σύνοδο, μετά το «Επιτίμιο» εναντίον του περιγράφει τη διαγωγή και τα έργα

των εχθρών του και παρουσιάζει ευκαιριακά το έργο του στις Σέρρες. (Το κείμενο του βιβλίου αυτού υπήρξε για το συγγραφέα της παρούσας μελέτης αξιόλογο, ανεκμετάλλευτη πηγή).

1879, β'): «Κανονισμός τῆς ἐν Σέρραις Φιλομούσου Ἀδελφότητος Οὐρανίας, Σέρραι, 1879»³⁴³. Η «Ουρανία» είχε συσταθεί προ πενταετίας περίπου, αλλά με άλλη ονομασία τότε και τώρα τύπωσε τον Κανονισμό της στο τυπογραφείο των Διδασκαλείων. Διατηρούσε Αναγνωστήριο, ήταν γενικά δραστήριο Σωματείο στις Σέρρες³⁴⁴ και συνεργαζόταν με το Μαρούλη ιδιαίτερα στο θέατρο.

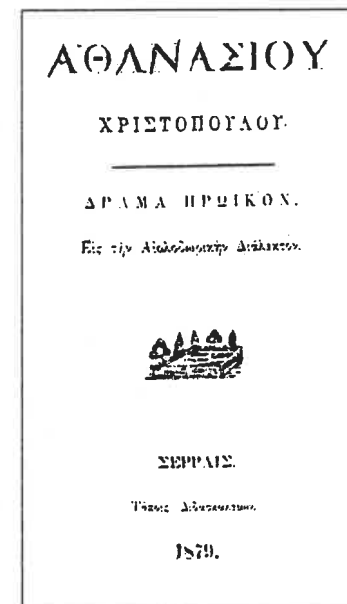
1879, γ') «ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ / ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ / (γραμμαμή) ΔΡΑΜΑ

342. Από αντίτυπο αρχείου του συγγραφέα. **343.** Ντ. Χριστιανόπουλου, *ὄπ. παρ. Καραναστάση*, *ὄπ. παρ. Νικ. Σκιαδά*, Το χρονικό της Ελλην. Τυπογραφίας Β' 1981 σ. 312. **344.** Ε. Κωφοῦ, *ὄπ. παρ.* σ. 263.

ΗΡΩΪΚΟΝ / Εἰς τὴν Αἰολοδωρικὴν Διάλεκτον / (κόσμημα) ΣΕΡΡΑΙΣ / Τύποις Διδασκαλείων / 1879»³⁴⁵.

Δεν είναι γνωστό, αν τυπώθηκε και τούτο το βιβλίο, πριν ή μετά τον Ιούνιο του 1879.

Μετά το 1879 δεν υπάρχει πληροφοριακή πηγή για τυπογραφικές δραστηριότητες στις Σέρρες, ούτε για την τύχη του τυπογραφείου των Διδασκαλείων, μόλο που ο Μαρούλης είχε αναγγείλει τον Ιούνιο (1879) ότι θα δημοσιεύσει τη «Δεκαετηρίδα του Διδασκαλείου» του³⁴⁶.

345. α') Καραναστάση, *ὄπ. παρ. με φωτ. πρωτόφυλλου*, β') Χριστιανόπουλου, *ὄπ. παρ.* **346.** Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών σ. 24.

Τὸ κατ' ἐμὲ πιστεύων ὅτι καὶ ὀφείλω καὶ ἔχω ὡς διδάσκαλος νὰ ἐκπληρώσω ἐθνικὴν ἀποστολὴν διὰ τῆς Σχολῆς ἐν τῇ κύκλῳ μου,

καὶ μείνας ἐν τῇ γωνίᾳ ταύτῃ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀγωνίζομαι νὰ καταθέσω τὸν λίθον μου εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς ζωοποιῦ Σχολῆς. Ἔργασία δεκαετῆς καὶ οἱ καρποὶ ταύτης ἀντὶ νὰ μὲ ἀποδαρρύνωσι μὲ ἔπεισαν ἔτι μᾶλλον περὶ τῆς εἰδικῆς ταύτης ἀποστολῆς μου. Εἶδος ποιῶν καὶ ποσὸν τῆς διδασκατικῆς ὕλης, μέθοδος τρόπος τόνος καὶ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας ἐγένοντο ἤδη παρ' ἐμοὶ κέντρα ὁξεία πρὸς ἀφύπνισιν τῆς ἰδιοφυΐας καὶ ὄργανα ἐπιτήδεια οὐχὶ πρὸς ψιμυθίωσιν, ἀλλὰ πρὸς ἀποστίλβωσιν τοῦ πνεύματος τοῦ μαθητοῦ. Πέποιθα δὲ ὅτι οὐδεμία ἰδιοφυΐα, ἰκανῶς γενναμένη τῆς ἐμῆς διδασκαλίας, δὴ παραπονηθῆ ποτε ὅτι δὲν ἐδέχθη τὴν προσήκουσαν ὠθηρὴν πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς. Καὶ τοῦτό ἐστι πρὸς τὴν διαπλάσει τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πατριωτικοῦ αἰσθηματος τὸ τρίτον κύριον καὶ οὐσιώδες μέρος τοῦ σκοποῦ τῶν Διδασκαλείων μου.

Δημήτριος Μαρούλης, 1879
(Ἀπό: «Τὰ ἔργα των εχθρῶν μου καὶ τὸ ἔργον μου...»)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ'

«ΤΟ ΕΠΙΤΙΜΙΟΝ» ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

Χαλκεύτηκε νέος διωγμός Τὴν ἀνοίξη τοῦ 1879 θα εἰπεί ο Μαρούλης: «Ἡ συκοφαντία, που εκσφενδονίστηκε πρὶν πέντε χρόνια, ἀναιρέθηκε ἀπὸ τὰ πράγματα»³⁴⁷. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία χαλκεύεται καὶ ετοιμάζεται ὁ νέος διωγμός ἐναντίον του. «Για τρίτη πια φορὰ κάνει ἀπόπειρα ἡ γνωστὴ συμμορία»³⁴⁸...». Πράγματι, οἱ πολέμοί του τὸ πίστεψαν πια ὅτι ὁ διωγμός τούτος θα εἶναι ὁ τελειωτικός! Δηλαδή, θα κατορθωθεῖ ἡ διακοπὴ λειτουργίας τοῦ Διδασκαλείου καὶ, τὸ πλέον ἐπιθυμητό, θα σταματήσει ἡ μεγάλη καὶ ποικίλη δραστηριότητα τοῦ Μαρούλη στὶς Σέρρες.

Ὁ Μαρούλης ἀπὸ τὴ μεριά του ἀπαντᾷ πῶς μάταια ἐλπίζουν στο νὰ βλάψουν καὶ νὰ σταματήσουν τὸ ἔργο του! Πρὶν ἓνα χρόνο (1878) Ἄγγλος αξιωματικός που ἐπισκέφθηκε τὰ Σχολεῖα τοῦ Μαρούλη, τὰ θεώρησε σημαντικὸ ἐπίτευγμα στὶς Σέρρες³⁴⁹.

Ἀλλὰ, ἀς δοῦμε με συντομία τι προηγήθηκε τοῦ «Ἐπιτιμίου» τοῦ Πατριαρχείου. Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς πολέμιους τοῦ Μαρούλη ἀφήσαν τὶς θέσεις που κατείχαν στα κοινὰ των Σερρῶν γιὰ διαφόρους λόγους (λ.χ. ὁ Ι. Θεοδωρίδης ἐγίνε προξενικός πράκτορας Ἰταλίας)³⁵⁰ καὶ περιήλθαν ὅλα τὰ κοινοτικά ἀξιώματα στα χέρια τοῦ Παπαμαρκίδη ὡς νὰ ἦταν «ὁ πάντων ἀνώτερος καὶ νοημονέστερος», ὅπως θα εἰπεί σαρκαστικά ὁ Μαρούλης³⁵¹. Ἔτσι, ἡ κακοδιαχείριση καὶ οἱ καταχρήσεις συνεχίζονταν.

Εκεῖνο, ὅμως, που τάρραξε τοὺς διαχειριζόμενους τὰ κοινὰ καὶ ξεσήκωσε θύελλα ἐναντίον τοῦ Μαρούλη ἦταν οἱ δημόσιες κριτικὲς καὶ καταγγελίες του γιὰ κακοδιαχείριση, ἀτασθαλίες κλπ. Καταχρήσεις στο Νοσοκομεῖο, χορήγηση νοθευμένων φαρμάκων στους ἀσθενεῖς καὶ ἀθρόοι θάνατοι, φόροι «ἀμεσοὶ» καὶ «ἐμμεσοὶ» υπέρογκοι στους πολίτες γιὰ τὴ συντήρηση δῆθεν των ἰδρυμάτων καὶ ἄλλα παρόμοια ζητήματα, καταγγέλλονταν καθημερινὰ ἀπὸ τὸ Μαρούλη καὶ ἄλλους Σερραῖους³⁵².

Σκάνδαλο θεωρήθηκε καὶ ἡ σύσταση ἀνώτερης τάξης στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ χάρις δύο ἀρχοντόπουλων, τὴ στιγμὴ που τρία Δημοτικά εἶχαν κλείσει³⁵³.

Ἀλλὰ, τὸ ζήτημα που συγκλόνισε τὶς Σέρρες τὴ χρονιά αὐτὴ ἦταν τὸ λεγό-

347. Ὅπ. παρ. σ. 72. 348. Ὅπ. παρ. σ. 12. 349. *Κωφοῦ*, ὅπ. παρ. σ. 263. 350. Ὅπ. παρ. 351. *Μαρούλη*, ὅπ. παρ. σ. 13-16. 352. Ὅπ. παρ. σ. 32-64. 353. Ὅπ. παρ. σ. 54.

μενο «αγιοκήρι και το μονοπάλιό του»³⁵⁴. Είχε επικρατήσει στις Σέρρες το κηρί να πωλείται μονοπωλιακά και τα έσοδα να διαθέτονται για το Νοσοκομείο και τ' άλλα ιδρύματα. Όμως, η κακοδιαχείριση και οι καταχρήσεις καταπόντισαν το μονοπάλιο του κηριού!

Υστερα απ' αυτά ο Μαρούλης αναγκάστηκε ν' ανοίξει μ' άλλους Σερραίους *αντικηροπωλείο* και από τα κέρδη του να ιδρύσουν μικρό νοσοκομείο για τους φτωχούς ασθενείς³⁵⁵.

Όμως, με το αντικηροπωλείο «επαπειλήθηκε σπουδαία φλεβοτομία εις τα βαλάντια της συμμορίας!». Γι' αυτό έδρασε αμέσως.

Τέλη Μαρτίου (1879) ήρθε ο νέος Μητροπολίτης Σερρών Ναθαναήλ, που ήταν ήδη προδιατεθειμένος εναντίον του Μαρούλη! Με τη σύμπραξη, λοιπόν, του δεσπότη Ναθαναήλ στάλθηκαν μυστικές αναφορές στο Πατριαρχείο και ζητούνταν η έκδοση «Συνοδικού Επιτιμίου γράμματος» κατά του Μαρούλη. Και πέτυχαν το σκοπό τους! Το «Επιτίμιον» ήρθε μετά το Πάσχα (1879) και αναγνώστηκε στους ναούς κατά την εορτή της Πεντηκοστής (20 Μαΐου 1879)³⁵⁶.

«Το Επιτίμιον» Η Συνοδική Επιστολή κατά του Μαρούλη, που συντάχθηκε και τα **Μαρούλεια** χθηνε στο πατριαρχείο και υπογράφηκε από την **Ιερά Διδασκαλεία** Σύνοδο Κων/λεως, στηρίχθηκε στις αναφορές και πληροφορίες των αντιπάλων και εχθρών του στις Σέρρες: «Οι κατηγορίες των εδώ καλοθελητών μου... των εθελοκολάκων... βρήκαν απήχηση σε πολλούς από τους μακριά ευρισκόμενους» τελευταία δε και στην Ιερά Σύνοδο στην Κων/πολη», θα ειπεί ο Μαρούλης στο απολογητικό του έργο. Μάλιστα με πίκρα, γιατί μέχρι τότε στην Ιερά Σύνοδο επικρατούσε το πνεύμα ότι οι ισχυρισμοί των εχθρών του ήταν κακόβουλοι³⁵⁷.

Κι όσον αφορά το περιεχόμενο της Συνοδικής Επιστολής, «εν τω κατ' εμού εγγράφω αυτής με παριστά η Ιερά Σύνοδος», λέγει ο Μαρούλης: α') *Ως καταστροφέα παντός αγαθού εν Σέρραις* β') *Ως μέλλοντα να καταστρέψω την πόλιν. Και γ') ως δια πάντων τούτων εις ιδιοτελείς προθέσεις αποβλέποντα*³⁵⁸.

Ακόμη, η Ιερά Σύνοδος, όπως λέγει ο Μαρούλης, φανέρωνε ότι, για όσα γράφτηκαν στη Συνοδική Επιστολή, *στηρίχθηκε σε πληροφορίες και εξέφραζε τη λύπη της, γιατί πολλά αξιόλογα και με υψηλές θέσεις πρόσωπα εκτιμούσαν το Μαρούλη και εκφράζονταν ευνοϊκά για το έργο του στις Σέρρες.*

354. Όπ. παρ. σ. 54 κ.ε. 355. Όπ. παρ. σ. 66-67. 356. Όπ. παρ. σ. 68-70. 357. Όπ. παρ. σ. 1. 358. Όπ. παρ. σ. 2 κ.ε. (Στηρίζομαστε στην περίληψη του Επιτιμίου που διασώζει ο Μαρούλης στο έργο του. Λόγω γραφειοκρατίας δε δόθηκε ο Φάκελ. Μαρούλη από το Πατριαρχείο).

Τελειώνοντας η Ιερά Σύνοδος προέτρεπε τους Σερραίους, «*ίνα αποσύρουν τα τέκνα αυτών από των Μαρούλειων Διδασκαλείων και πέμψωσιν εις τα Κεντρικά Σχολεία, εις τα οποία παρέχεται η εν Κυρίω διάπλασις και υγιής παιδείσις*»³⁵⁹.

Καλούσε, λοιπόν, η Σύνοδος τους γονείς να πάρουν τα παιδιά τους από τα Μαρούλεια Διδασκαλεία και να τα στείλουν στα Κεντρικά Σχολεία των Σερρών, όπου παρεχόταν χριστιανική διάπλαση και υγιής παιδεία.

Κι ένα σημαντικό και πρωτόγνωρο σημείο της Συνοδικής Επιστολής. Αποκαλούσε τα εκπαιδευτήρια του Μαρούλη «*Μαρούλεια Διδασκαλεία*». Η επωνομασία αυτή δόθηκε τότε για πρώτη φορά και ο Μαρούλης, όπως αποδείχτηκε κατόπιν, όχι μόνο τη δέχτηκε ευχάριστα, αλλά και την επαναλάμβανε με υπερηφάνεια και ως τιμητικό τίτλο!

Ο Μαρούλης απάντησε αμέσως σχεδόν στο Πατριαρχείο και σ' όλους τους πολεμίους του με το περίφημο έργο του: «*Τα έργα των εχθρών μου και το έργον μου ενώπιον του ενεστώτος και του μέλλοντος*». Το απολογητικό

Απάντηση στο «Επιτίμιον» του Πατριαρχείου αυτό κείμενο γράφτηκε κατά το περισσότερο μέρος του, αμέσως μετά την ανάγνωση του Συνοδικού γράμματος στις εκκλησίες την Πεντηκοστή, 20 Μαΐου 1879. Στην Ιερά, λοιπόν, Σύνοδο δίδεται απάντηση στο πρώτο κεφάλαιο (σελ. 1-13) αμέσως, και στο υπόλοιπο έργο εμμέσως.

«Μετά του δικαίου ουδένα φοβούμαι», απαντά ευθύς εξαρχής ο Μαρούλης. Όμως, εκφράζει τη λύπη του, γιατί η Ιερά Σύνοδος εντελώς αβασάνιστα έγραψε και υπέγραψε το γράμμα: «*Λυπούμαι, διότι η Ιερά Σύνοδος, είτε παίζουσα είτε σπουδάζουσα ήνοιξε δια της επιστολής ταύτης —μοναδικής ίσως εν τοις χρονικοίς των Πατριαρχείων— την οδόν προς πολλά άτοπα*». Εκφράζει την πίκρα του, γιατί τον καταδίκασαν χωρίς καθόλου να τον ακούσουν, πράγμα που ερχόταν σε αντίθεση και με τον πατροπαράδοτο ιερό νόμο της Αγ. Εκκλησίας, η οποία μέχρι τότε δεν καταδίκασε κανέναν χωρίς να τον ακούσει. Κρίνει το έγγραφο της Συνόδου ως το «*αδεξιότερον και ακαιρότερον*» της εποχής. Ως μόνη ορθή φράση βρίσκει ο Μαρούλης αυτή που προτρέπει τους χριστιανούς να εκπαιδεύουν τα τέκνα τους κατά τη χριστιανική και υγιή παιδεία. Τ' άλλα μέρη της Επιστολής αποτελούσαν κατά το Μαρούλη «*σφάλμα πολιτικόν, όχι μικρόν!*», στο οποίο από άγνοιά της περιέπεσε όλη η Ιερά Σύνοδος· γιατί υπέγραφε εναντίον ενός ατόμου κατηγορίες ανυπόστατες και «*βαρείας πολιτικής σημασίας*». Και επισημαίνει παρακάτω ο Μαρούλης πως μπορεί το πολιτικό αυτό σφάλμα της Συνόδου να δημιουργήσει πρόβλημα με τις τουρκικές αρχές και να απαγορεύσουν στο εξής την ανά-

359. Όπ. παρ.

γνωση τέτοιων και παρόμοιων Συνοδικών εγγράφων στους ναούς. Αλλά, και ένα καθαρώς κοινοτικό ζήτημα, με το Συνοδικό γράμμα, μεταβλήθηκε σε εκκλησιαστικό και αδίκησε όχι μόνο τον ίδιο, αλλά και επιδείνωσε τα πράγματα στις Σέρρες³⁶⁰.

«Ο νεαρός Οικουμενικός Πατριάρχης!». Έτσι αποκαλεί τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄ ο Μαρούλης! Πράγματι, είχε ανεβεί στο θρόνο σε νεαρή ηλικία! Αλλά και εξηγεί εξαρχής, γιατί διέκειτο δυσμενώς έναντι του ο Πατριάρχης. Από τη Μητρόπολη Θεσσαλονίκης είχε ανεβεί στον πατριαρχικό θρόνο· και επομένως γνώριζε καλά το Μαρούλη! «Ο νεαρός Οικουμενικός Πατριάρχης, που έτυχε από τη διαμονή του στη Θεσ/νίκη, να διάκειται δυσμενώς σε εμένα», θα ειπεί ο Μαρούλης³⁶¹.

Με έμμεσο τρόπο ο ευρυμαθής διδάσκαλος των Σερρών δίδει συμβουλές στον Πατριάρχη και του συνιστά να μελετήσει καλά τα πολιτικά ζητήματα του καιρού και ιδιαίτερα αυτά του Ελληνικού Έθνους και της εξωτερικής και εσωτερικής θέσης και αποστολής της Εκκλησίας. Του θυμίζει ότι τον καιρό αυτό απαιτείται σύνεση, όχι τυχαία, για να έχει συμμάχους τους συντελεστές που διακανονίζουν τα πράγματα στην Ανατολή. Δύο φορές στο βιβλίο του ο Μαρούλης θυμίζει στον Ιωακείμ ότι κάθεται στο θρόνο του Χρυσοστόμου και του Φωτίου! Και πάλι συνιστά σύνεση και περισκεψη και τονίζει για μια ακόμη φορά ότι «δια των αφορισμών και αναθεματισμών δε λύνονται σήμερα τα ζητήματα».

Αυτά έλεγε ο Μαρούλης παρότι γνώριζε πως δε θα εισακουσθεί, γιατί «από έναν απλό Αναγνώστη της Εκκλησίας» (όπως αυτός τύχαινε) ούτε θα δεχόταν, μα ούτε και θα καταδεχόταν να δεχθεί συμβουλή ο νεαρός Πατριάρχης της Εκκλησίας!³⁶². Ανάμεσα στους Συνοδικούς που υπέγραψαν το Επιτίμιον ήταν και ο Επίσκ. Νικομήδειας Φιλόθεος. Ως Σχολάρχης της Σχολής του Γενους το 1873 ήταν στην Επιτροπή Κανονισμού Διδασκαλείων με το Μαρούλη και από το 1875-1877 υπήρξε Μητροπολίτης Σερρών. Είχαν επομένως συνεργασθεί οι δυο τους και οπωσδήποτε γνώριζονταν καλά³⁶³. Γι' αυτό και εκφράζει την απορία του για το Φιλόθεο ο Μαρούλης, που δεν ενημέρωσε τη Σύνοδο.

Ποιοι χάλκευσαν Αλλά, ποιοί έδωσαν τις ψευδείς πληροφορίες και προκάλεσαν το «Επιτίμιον» λέσαν το Συνοδικό γράμμα; Ο Μαρούλης θα ειπεί: «Η γνωστή συμμορία εκείνων, οι οποίοι βύθισαν και βυθίζουν ακόμη περισσότερο την πόλη αυτή στον όλεθρο». Έτσι, δικαιολογεί κατά κάποιο τρόπο και τη στάση των Συνοδικών έναντι του: «Γι' αυτό δεν έχω κανένα παράπονο κατά

360. Όπ. παρ. σ. 2-9. 361. Όπ. παρ. σ. 4-5. 362. Όπ. παρ. σ. 5. 363. Όπ. παρ. σ. 8.

των Αγίων Συνοδικών, γιατί έχω την πεποίθηση ότι μεταξύ αυτών υπάρχουν και άνθρωποι συνετοί, οι οποίοι ουδέποτε θα προέβαιναν σ' αυτό που προέβησαν, αν δεν βασιζονταν σε ψευδείς πληροφορίες που χάλκευσε η εδώ συμμορία, αφού προσέλαβε πρόθυμο σύμμαχο... Αρχιερέα εντελώς άπειρο ακόμη στα πράγματα της πόλεως». Και ήταν αυτός ο Ναθαναήλ, που αμέσως από την αρχή, έγινε πρόθυμος σύμμαχος «της συμμορίας», περιστοιχίστηκε από φαύλους συμβούλους και κατέστησε τη Μητρόπολη κέντρο φατριασμού!³⁶⁴

«...Το έργον μου ενώπιον του ενεστώτος και του μέλλοντος» Ο Μαρούλης όμως, δεν απολογείται απλώς, δεν κρίνει ή κατακρίνει τα έργα των εχθρών του, αλλά προβάλλει και αντιπαραθέτει και το δικό του αξιολογώτατο εκπαιδευτικό έργο στον αλύτρωτο Ελληνισμό. Τα Μαρούλεια Διδασκαλεία, όπως του τα αποκάλεσε η Σύνοδος, «είναι ικανή και ζώσα απολογία» γι' αυτόν³⁶⁵.

Η Συνοδική επιστολή προέτρεπε τους χριστιανούς να πάρουν τα παιδιά τους από τα Μαρούλεια Διδασκαλεία και να τα στείλουν στα Κεντρικά Σχολεία, στα οποία παρεχόταν «η εν Κυρίω διάπλασις και υγιής παιδείσις».

Σχολιάζοντας ο Μαρούλης τις προτροπές της Συνόδου, διατυπώνει τη γνώμη ότι αυτό ειπώθηκε από φραστική συνήθεια. Και εκλαμβάνει την παραινέση της Συνόδου, ως υπονοούμενο κατά των Διδασκαλείων του· ότι δηλαδή σ' αυτά δεν παρέχεται χριστιανική και υγιής εκπαίδευση!..

Σ' αυτό το ζήτημα ο Μαρούλης απαντά ευθέως και χωρίς υπονοούμενα. Έτσι, παρουσιάζει πρώτα την κατάσταση που επικρατεί στα Κεντρικά (κοινοτικά) Σχολεία, όπου η παρεχόμενη θρησκευτική αγωγή είναι από μέτρια μέχρι υποτυπώδης. Και αναφέρει ως παράδειγμα απόφοιτους των Σχολείων αυτών που δεν γνωρίζουν ούτε την Κυριακή Προσευχή!

Στη συνέχεια αποδεικνύει με πραγματικά στοιχεία το έργο που επιτέλεσε στις Σέρρες και' κατ' επέκταση στον αλύτρωτο Ελληνισμό: «Αντί των χρονοτριβών λόγων, αντιτάσσει εις την ανανδρον και νωθράν συκοφαντίαν το θάρρος και την δραστηριότητα και προκαλεί τους εναντίους εις το στάδιον του δραν». Πενήντα περίπου μαθητές, επισημαίνει, που έχουν ήδη αποφοιτήσει από το Διδασκαλείο Αρρένων Σερρών εργάζονται τώρα ως διδάσκαλοι (διδασκαλιστές) στα γύρω, αλλά και στα μακρινά χωριά, και ακόμη σ' άλλες περιοχές του αλύτρωτου Ελληνισμού. Και όλοι τους διακρίνονται για τη ζωτανή τους πίστη στον Κύριο, τον ανυπόκριτο ενθουσιασμό υπέρ της Εκκλησίας και του Έθνους και την ειλικρινή αφοσίωση στο υψηλό του διδασκάλου λειτούργημα³⁶⁶.

364. Όπ. παρ. σ. 10. 365. Όπ. παρ. σ. 8. 366. Όπ. παρ. σ. 6-8 και «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ».

Καλοτυχίζει όσους εκπαιδευτικούς βρήκαν ευεργέτες και χρηματοδότες στο εκπαιδευτικό τους έργο και εύχεται να τύχει και του ίδιου προστάτης ένας Ζαρίφης. (Πρόκειται για τον ομογενή ευεργέτη Ζαρίφη που απλόχερα ενίσχυε την παιδεία στον αλύτρωτο Ελληνισμό). Ένας Ζαρίφης, όπως λέγει ο Μαρούλης, που είχε τη δύναμη σε μια ώρα Μητροπολίτη και σε μια νύχτα Πατριάρχη να κάνει!³⁶⁷

Βρίσκει τον Αδ. Κοραή ο Μαρούλης ως το πλέον χαρακτηριστικό και ταιριαστό παράδειγμα για την περίπτωση του και τον αναφέρει: «Αυτός ο Κοραής... ο την χολήν πολλών συγχρόνων καλογήρων καθ' εαυτού δια της γλώσσης του παροξύνας, είχε εν ταυτώ υλικούς χορηγούς αυτούς τους υπό την σοβαράν Ρωσικήν Ορθοδοξίαν διατελούντας Ζωσιμάδας».

Για δύο μόνο Ολυμπιάδες (8 χρόνια), επίζητεί ο Μαρούλης, να του χρηματοδοτήσει ο Ζαρίφης τα Διδασκαλεία του. Μετά τα οκτώ αυτά έτη ας διαγωνισθούν ενώπιον εξεταστικής επιτροπής 10 μαθητές από το Διδασκαλείο το δικό του και 10 από άλλα, επιλεγμένοι με κλήρο και στις δύο περιπτώσεις. Και στο μέλλον ο Ζαρίφης να επιχορηγεί, όποιο Διδασκαλείο προετοιμάζει τους καταλληλότερους διδασκάλους στο Έθνος. «Πόσον ευκόλως θα έλυε τοιαύτη ευγενής άμιλλα το σπουδαιότατον περί της εθνικής παιδεύσεως ζήτημα!» επισημαίνει. Και εξηγεί ότι αυτά δεν τα λέγει να κολακεύσει ή να παρακαλέσει το Ζαρίφη! Ελπίζει τέλος πως κάποτε ο Θεός θα δώσει και γι' αυτόν έναν Ζαρίφη!³⁶⁸

Η ανάγνωση του Συνοδικού Επιτιμίου στους ναούς τη μεγάλη εορτή της Πεντηκοστής, όταν δηλαδή η Εκκλησία πανηγύριζε την κατάπεμψη του Αγίου Πνεύματος, φαίνεται πως χτύπησε την αχίλλειο φτέρνα του θρησκευτικού αισθήματος, την αγνή πίστη στο Χριστό και την ορθοδοξία του απλού αναγνώστη της εκκλησίας Μαρούλη! Εκφράζει την πίκρα του για την αντίθεση που παρατηρήθηκε αυτή τη μέρα (20 Μαΐου 1879). Το Άγιο Πνεύμα συνήνω με τη σύγχυση των γλωσσών και η Σύνοδος με το Επιτίμιο διαχώριζε τους ενωμένους χριστιανούς και απαγόρευε στους πιστούς να επικοινωνούν μαζί του!³⁶⁹

Και καταλήγει στο απολογητικό του βιβλίο ο Μαρούλης. Η ενέργεια της Ιεράς Συνόδου, αντί να φέρει το προσδοκώμενο, την απομόνωσή του, έφερε το αντίθετο αποτέλεσμα: δηλαδή απομονώθηκαν εκείνοι που προκάλεσαν το Συνοδικό γράμμα! «...μονωθέντες έτι μάλλον κατέπεσον εν τη εκτιμήσει του λαού εκείνοι, οίτινες προεκάλεσαν το κατ' εμού γράμμα», θα ειπεί με το δικό του λεκτικό τρόπο ο Μαρούλης³⁷⁰.

367. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών σ. 78. 368. Όπ. παρ. σ. 79, 85-86. 369. Όπ. παρ. 70. 370. Όπ. παρ.

Με το απολογητικό του έργο ο Μαρούλης προσπαθεί να δώσει απαντήσεις και σε ζητήματα αγωγής και παιδείας των αλύτρωτων και όλων των Ελληνοπαίδων. Προκαλεί όμως συγχρόνως και τους αντιπάλους και τους διώκτες του απαντήσουν, αν έχουν δώσει λύση σε καίρια παιδαγωγικά ζητήματα, όπως λ.χ. σ' αυτό: «Όποια πρέπει να είναι η Σχολή παρ' ημίν». Και εννοεί πάνω απ' όλα ποιος πρέπει να είναι ο σκοπός και ο στόχος του Ελληνικού Διδασκαλείου (όπως αυτό της Θεσσαλονίκης). Διαλλακτικός και εμφορούμενος από πνεύμα συνεργασίας γι' αυτό το ζήτημα των διδασκαλείων λέγει: «Ελπίζω ότι ταχέως θα συναντηθώμεν ως καλοί φίλοι και ασπασάμενοι αλλήλους, ως αδελφοί θα συμβαδίσωμεν ουδέτερος τον έτερον καταδιώκων...».

Αξίζει τέλος να τονισθεί ότι οι τελευταίες λέξεις της απολογίας του Μαρούλη, πριν από το επιλογικό σημείωμά του, αναφέρονται στο εθνικό θέμα και συγκεκριμένα στην ωφέλεια που απέφεραν οι ιδιωτικές του σχέσεις με προσωπικότητες στην Ευρώπη. «Δια των εμών ενεργειών και σχέσεων μετά της Ευρώπης εκτήσατο Έθνος μου αφ' ενός μεν ευνοίας και συμπαθείας... αφ' ετέρου δε τον κάλαμον ανδρών σπουδαίων, όστις επλημμύρισε την δημοσιογραφίαν δια φιλελληνικών άρθρων...».

Και «περαίνων την απολογία» του ο Μαρούλης λέγει πως βαθιά λυπείται, όχι γιατί καταδιώκεται, αλλά γιατί ανάμεσα στους διώκτες του είναι και άνδρες που θα έπρεπε από τη θέση που βρίσκονται να σχηματίσουν κρίση γι' αυτόν «εξ ιδίας αντιλήψεως» και όχι από συκοφαντίες των εχθρών του και ότι πικρά θα λυπηθούν μια μέρα, εάν ο διωγμός εναντίον του, έστω και κατά ελάχιστο, βλάψει την πορεία του έργου του!³⁷¹

Την ίδια εποχή, πριν και μετά το Πάσχα του 1879, πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το Συνέδριο των Ελληνικών Συλλόγων³⁷². Από την πόλη και την περιφέρεια των Σερρών προσήλθαν αντιπρόσωποι συνέδρου των Φιλεκπαιδευτικών Συλλόγων. Ο Σύλλογος του Μαρούλη που είχε προκύψει με απόσχιση από το Μακεδονικό Σερρών δεν έστειλε αντιπρόσωπο, πράγμα που σημαίνει ότι είχε διαλυθεί.

Το εκπληκτικό είναι ότι οι αντιπρόσωποι Σερρών (Ν. Κουμπίδης, Ι. Καλοσύτης) δεν έκαναν καθόλου λόγο στο Συνέδριο για τα εκπαιδευτήρια του Μαρούλη, που τον καιρό αυτό βρίσκονταν στο μέγιστο της ακμής τους! Και έτσι δε γράφτηκε τίποτε γι' αυτά στα πρακτικά του Συνεδρίου που δημοσιεύτηκαν μετά το Σεπτέμβριο του 1879.

371. Όπ. παρ. 87-89. 372. Συνέδριον Ελληνικών Συλλόγων. Πρακτ. Αθήναι 1879. σ. 218-220 και 267-270.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ΄
ΜΕΤΑ ΤΟ ΕΠΙΤΙΜΙΟ ΚΑΙ ΩΣ ΤΟ 1885.
ΟΙ ΜΑΡΟΥΛΙΣΤΕΣ

Ο Μαρούλης συνέχισε απτόητος το έργο και τη δράση του στις Σέρρες και μετά το «Επιτίμιον» του Πατριαρχείου. Έτσι, την επόμενη χρονιά, 1880, κήρυγμά του στη Τζουμαγιά Σερρών θορύβησε το Πατριαρχείο! Μάλιστα, για να υποβαθμιστεί το γεγονός, αλλά και για λόγους αντιπάθειας, γράφτηκε στο περιοδικό σύγγραμμα του Πατριαρχείου «ΑΛΗΘΕΙΑ» (Κων/λη 1880)³⁷³, «Μαρούλης τις» (κάποιος Μαρούλης), ως να μη τον ε γνώριζαν και ας τους είχε γίνει φοβερός πονοκέφαλος λίγους μήνες πριν, όταν δηλαδή εκδόθηκε το Συνοδικό Επιτίμιο!

Στη στήλη, λοιπόν, των ειδήσεων έγραψε η «ΑΛΗΘΕΙΑ»: «Μαρούλης τις ονόματι, τον διδάσκαλον εν Σέρραις επαγγελλόμενος, ουκ οίδαμεν πόθεν λαβών, αντιποιείται καθήκοντα διδασκάλου του Ευαγγελικού λόγου... αντιποιείται καθήκοντα ιεροκήρυκος...». (Σχολιάζεται σ' αυτό το σημείο του κειμένου ότι κήρυξε ο Μαρούλης χωρίς την άδεια του Μητροπολίτη ποιμενάρχου της περιοχής). Και συνεχίζει η είδηση: «Ο κύριος αυτός απελθών εσχάτως εις Τζουμαγιάν, χωρίον της επαρχίας Μελενίκου και εισελθών εν ώρα της θείας λειτουργίας εις τον εκεί ιερόν ναόν, ανήλθεν αυτόκλητος επί του άμβωνος, όπως διδάξη, τους εν αυτώ εκκλησιαζομένους. Το σκανδαλώδες ου μην και άθεσμον της τοιαύτης διαγωγής προφανές εστίν». Στη συνέχεια γράφει η είδηση, ερωτώντας, με ποιο δικαίωμα ο ομιλητής Μαρούλης ανεβαίνει στον άμβωνα και κάνει διδασκαλία, της οποίας το ορθόδοξον ή όχι δεν διευκρινίσε η προϊσταμένη εκκλησιαστική αρχή. Τέλος εκφράζεται η πεποίθηση ότι ο Μητροπολίτης Μελενίκου και οι αντιπρόσωποί του θα προσέχουν να μην επαναληφθούν άλλη φορά τέτοιες σκηνές!

Ακολουθούν μερικά σχόλια και διευκρινίσεις.

Ο Μαρούλης, ως αναγνώστης της εκκλησίας, μπορούσε να κηρύττει από τον άμβωνα της εκκλησίας και συνέχιζε να κάνει χρήση του δικαιωμάτος του αυτού και μετά το Επιτίμιον.

Η Τζουμαγιά υπαγόταν διοικητικά στις Σέρρες, ενώ εκκλησιαστικά ανή-

373. «ΑΛΗΘΕΙΑ», έτος Α΄, 1880, σ. 46.

κει στη Μητρόπολη Μελενίκου³⁷⁴. Έτσι, δεν μπορούσε να ενοχλήσει διόλου το Μαρούλη ο άγιος Σερρών! Αυτός εξάλλου ήταν και ο λόγος που η παρατήρηση γινόταν έμμεσα από το Πατριαρχείο. Οι συστάσεις από το Πατριαρχείο δεν απέβλεπαν σε άλλο παρά να στρέψουν τον άγιο Μελενίκου εναντίον του Μαρούλη. Τόσον τότε, όσον και μετά η μητρόπολη Μελενίκου έτρεφε συμπάθεια στο Μαρούλη. Αλλά, πρέπει να γνωρίζουμε ακόμη ότι στη Τζουμαγιά κατοικούσαν πολλές Ηπειρωτικές οικογένειες. Αυτές είχαν μεταναστεύσει εκεί κατά το 1824³⁷⁵. Κι όσον αφορούσε για το ποιος πήγε την είδηση στην «ΑΛΗΘΕΙΑ» του Πατριαρχείου, δεν ήταν καθόλου δύσκολο να εντοπισθεί! Ο ηγούμενος Θεοδόσιος της Μονής Προδρόμου Σερρών ήταν ένας από τους συντάκτες της Αλήθειας!³⁷⁶

Την παιδεία του λαού της Μακεδονικής επαρχίας, αλλά και την αφύπνιση του κατά του πανσλαβισμού, είχε θέσει απαρχής στους σκοπούς και τα καθήκοντά του ο Μαρούλης. Και αυτό ακριβώς έπραξε στη Τζουμαγιά.

Δύο δραστηριότητες Το θέρος του 1882 μια ενέργεια του γνωστού Συλλόγου του Μαρούλη του Ελληνικών γραμμάτων (Αθηνών) κατέδειξε τη σημασία που απέδιδαν στο Μαρούλη και το Διδασκαλείο του άτομα και Σωματεία που ως τότε δεν είχαν στηρίξει ηθικά και υλικά το έργο του. Απέστειλε, λοιπόν, ο παραπάνω Σύλλογος στο Μαρούλη και σ' άλλους διευθυντές Ανωτέρων Σχολών στη Μακεδονία «Σχέδιον οργάνωσης τριών ημιτελών διδασκαλείων προσηρημένων εις τα γυμνάσια», για να ακούσει τη γνώμη τους³⁷⁷. Τη γνώμη του για το εν λόγω «Σχέδιο» ο Μαρούλης θα τη συμπεριλάβει στην πραγματεία του: «Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων»³⁷⁸. Το ίδιο έτος (1882) ο Δημήτριος Μαρούλης εγγράφεται τακτικό μέλος «εν τοις καθηγηταίς» του «Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου», που είχε έδρα την Αθήνα. Μέλος του Συλλόγου, σύμφωνα με το καταστατικό του, γινόταν κάθε Έλληνας διδάσκαλος «οιουδήποτε βαθμού, εν ενεργεία ή μη»³⁷⁹. Ο Ελλην. Διδ/λικός Σύλλογος ήταν κοινός για τους διδασκάλους της Δημοτικής Εκπαίδευσης και τους καθηγητές της Μέσης. (Σύμφωνα με το περιοδικό «ΠΛΑΤΩΝ» —1882— ο Δημ. Μαρούλης γράφτηκε στο Σύλλογο με αριθμό μητρώου 1076³⁸⁰).

374. Κ. Βακολόπουλου, όπ. παρ. σ. 265. 375. Λαμπρίδου, Ηπειρ. Μελετ. τ. 8, σ. 73. 376. «ΑΛΗΘΕΙΑ», τομ. 1882-83. 377. «ΠΛΑΤΩΝ», έτ. Ι, 1888, όπ. παρ. σ. 60 και Βλάχου Ε., όπ. παρ. σ. 38. 378. Δημ. Μαρούλη, Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων, Αθήναι 1888 και «ΠΛΑΤΩΝ». Όπ. παρ. 379. «ΠΛΑΤΩΝ», όπ. παρ. Θ΄, 1887, σ. 167. 380. «ΠΛΑΤΩΝ», έτ. Δ΄, 1882, σ. 377.

Τα εκπαιδευτήρια της κοινότητας Το 1880, επέστρεψε στις Σέρρες από τη Γερμανία, διδάκτορας της Φιλοσοφίας, ο Ιωάν. Κ. Δέλλιος και ανέλαβε τη διεύθυνση του Ημιγυμνασίου, που άρχισε να προοδεύει και ν' αναβαθμίζεται. Έτσι, το 1884 προήχθηκε σε πλήρες Γυμνάσιο και αναγνωρίστηκε ισότιμο μ' αυτά του Ελληνικού Κράτους. Το προσαρτημένο σ' αυτό Ελληνικό Σχολείο καταργήθηκε και σχηματίστηκε μονοτάξιο Διδασκαλείο (η Σερραία Σχολή). Ακόμη, ιδρύθηκε Αστική Σχολή και Κεντρικό Παρθεναγωγείο (η Γρηγοριάδα). Ο Δέλλιος, Διευθυντής «της Σερραίας Σχολής» δίδασκε τα παιδαγωγικά μαθήματα. Δίδαξαν ακόμη ή και διηύθυναν τα εκπαιδευτήρια οι εξαιρέτοι διδάσκαλοι και καθηγητές: Ι. Τσικόπουλος, Ν. Παπαγεωργίου, Ν. Δέλλιος (μουσικός), Δ. Δημητριάδης, Α. Φυλακτός, Ε. Στράτης, Σ. Κοντός, Δ. Μακρής (Μαρουλιστής) κ.ά.³⁸¹

Η αναβάθμιση των Εκπαιδευτηρίων της Κοινότητας άρχισε να επισκιάζει τα Διδασκαλεία του Μαρούλη, που τελευταία αντιμετώπιζαν σοβαρό οικονομικό πρόβλημα. Ο Δέλλιος, ψυχή πια των Εκπαιδευτηρίων, συνεργάστηκε με το Μαρούλη, κυρίως στο εθνικό θέμα (αντιμετώπιση βουλγαρικής προπαγάνδας)³⁸².

Ο Μακεδονικός Σύλλογος, «ο νεκροσύλλογος»³⁸³ κατά το Μαρούλη, παρακμάζει και προβάλλεται πια ο δεσπότης Ναθαναήλ, ενώ η Δημογεροντία και οι Εφορείες πρωτοστατούν στον αγώνα κατά των Βουλγάρων³⁸⁴. Οι εκπαιδευτικοί Σερρών, μαζί και ο Μαρούλης και οι Μαρουλιστές (μαθητές του διδάσκαλου), κινητοποιούνται δραστήρια αυτό τον καιρό στο εθνικό θέμα, ιδιαίτερα μετά την κυκλοφορία της τουρκικής γαλλόφωνης εφημερίδας «LA TURQUIE» που υποστήριξε τους Βουλγάρους και των βουλγαρικών «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, ΦΩΝΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ»³⁸⁵.

Οι Μαρουλιστές Το σχολ. έτος 1884-1885 είναι το τελευταίο λειτουργίας των εκπαιδευτηρίων Μαρούλη στις Σέρρες. Ο Δημήτριος Μαρούλης, που επί δεκαπέντε έτη «διήγειρε και συνήραζε τις ψυχές και τις διάνοιες των μαθητών του», δίδασκει για τελευταία χρονιά στο Διδασκαλείο του! Έτσι, τη χρονιά αυτή εξέρχονται από τα Μαρούλεια Διδασκαλεία οι τελευταίοι *Μαρουλιστές*, (όπως αποκλήθηκαν οι μαθητές του), για να προστρέξουν κι αυτοί —φωτεινά αστέρια— σε χωριά και πολιτείες του αλύτρωτου Ελληνισμού να φωτίσουν τα Ελληνόπουλα και να αφυπνί-

381. α') Βλάχου, όπ. παρ. σ. 39. β') Πέννα, όπ. παρ. σ. 146. γ') Δέλλιου, όπ. παρ. σ. 80. δ') Ι. Καλοσύτη, Μακεδονία, 1886, σ. 60. 382. Όπ. παρ. και ΑΛΗΘΕΙΑ, Α' 1880-81, σ. 318. 383. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών σ. 71. 384. «ΑΛΗΘΕΙΑ», 1880, σ. 62, 1882, σ. 52, 1883, σ. 521. 385. Όπ. παρ. ετ. Γ', 1882-83 σ. 496, 510 και Καλοσύτη όπ. παρ. σ. 71.

σουν την ελληνική συνείδηση ν' αναπτερώσουν το ηθικό και να πυροδοτήσουν τις ψυχές των αλύτρωτων ακόμη για λευτεριά!

Δεκάδες οι μαθητές του Μαρούλη, οι Μαρουλιστές! Και όλοι τους «κεκλημένοι» κατά τη ρήση του διδασκάλου τους, να εκπληρώσουν ευδόκιμα την αποστολή τους μέχρις αυτοθυσίας!

Στην κορωνίδα των Μαρουλιστών βρίσκεται ο *Αθανάσιος Αργυρός (1859-1935)*. Ζηλωτής και ως το τέλος της ζωής του ευγνώμων στο δάσκαλό του Μαρούλη. Ο μόνος που έγραψε —τυχαίνει να είναι και από τους πρώτους μαθητές του Διδασκαλείου— για το Μαρούλη και το έργο του αυτοτελή εργασία³⁸⁶. «Οι μαθηταί του, θα είπει ο Αργυρός, *οι Μαρουσταί λεγόμενοι*, εις τα πρόσωπα των οποίων ο λαός ήρχισε να διαβλέπη μικρογραφίας του Μαρούλη... εγένοντο περιζήτητοι διδάσκαλοι». Διδάσκαλος στην αρχή ο Αργυρός εξελίχθηκε σε σπουδαίο νομικό, συγγραφέα και πολιτικό. (Μετά την απελευθέρωση έγινε βουλευτής Σερρών και Υπουργός Γεωργίας και Εθν. Παιδείας)³⁸⁷.

Ο *Θεοδώρητος Βασιμαζίδης, Μητροπολίτης Νευροκοπίου (1867-1907)* υπήρξε Μαρουλιστής. Φοίτησε στο Διδασκαλείο Μαρούλη από 1882-1885 είναι δηλαδή από τους τελευταίους μαθητές του. Ως δάσκαλος στην αρχή, μόνο μια σχολ. χρονιά παρέμεινε στην επαρχία Αρδαμερίου! Διώχθηκε από τον επίσκοπο της περιοχής με την κατηγορία ότι είχε διατελέσει μαθητής του Μαρούλη! Και το εκπληκτικό! Αργότερα έγινε καθηγητής στο Γυμνάσιο Σερρών και ανέβηκε στο μητροπολιτικό θρόνο Νευροκοπίου!³⁸⁸

Φιλότιμος και λάτρης του διδασκάλου του, μαθητής του Μαρούλη (δε διασώθηκε το όνομά του), κρατώντας κατά το σύνθητες σημειώσεις, αποτύπωσε σε τετράδια ολόκληρη τη διδασκαλία των παιδαγωγικών μαθημάτων του σοφού διδασκάλου του, σχολ. έτους 1884-85! Συνολικά 487 σελίδες χειρόγραφο κείμενο ευανάγνωστο, γραμματικά και συντακτικά αλάνθαστο· περιεχόμενο ευκρινέστατο, τέλεια αποδομένο, χωρίς ασάφειες και βερμπαλισμούς. «Παιδαγωγική-Διοργανωτική, Γενική και Ειδική Διδακτική» είναι το χειρόγραφο βιβλίο³⁸⁹. Φαίνεται πως οι σημειώσεις των μαθητών παραβάλλονταν μ' αυτές του Μαρούλη, ο οποίος χρησιμοποιούσε κυρίως γερμανική βιβλιογραφία,

386. Αθην. Αργυρού, Η δράσις και το έγγον του Δημ. Μαρούλη (1870-1885), εκ. «ΕΜΠΡΟΣ» Σερρών 1938. 387. Τριαντ. Θεοδωρίδου, Αθην. Αργυρός. Εις μνήμην... Αθήναι 1956. 388. Αθ. Καραθανάση, Πραγματεία περί Μακεδονίας. Θεσ/νίκη 1990, σ. 166. 389. Δημ. Μαρ. Σημειώσεις παιδ. μαθημάτων μαθητή Διδασκαλείου Σερρών σχ. έτ. 1884-85. (Οι σημειώσεις δε φέρουν το όνομα του πρώτου Μαρουλιστή. Υστερότερος μαθητής που τις διέδωσε υπογράφει στην αρχή: «Εν Σουμπάσκια 24 Δεκεμ. 1918, Βασίλειος Αθ. Γρέδης). Από αρχείο Παν. Παπακωνσταντίνου Καθηγητή Πανεπιστημίου).

γιατί δείχνουν να είναι γραμμένες σχεδόν καθ' υπαγόρευση.

Οι σημειώσεις αυτές είναι ένα κόμη τεκμήριο ότι ο Μαρούλης εφοδίαζε τους μαθητές του με τις πλέον σύγχρονες αρχές και μεθόδους διδασκαλίας της εποχής: «Δίδασκε αισθητοποιών. Άσκησον την αυτενέργειαν των μαθητών σου, λάβε υπ' όψιν την ατομικότητα των μαθητών σου, κλπ.».

Ένας άλλος Μαρουλιστής, ο Κων/νος Μόσχος, υπερήφανος κι αυτός για το δάσκαλό του, κατονομάζει τις πόλεις και τα χωριά όπου δασκάλεψε (20 περίπου), από Σέρρες ως την Προύσα και την Αίγυπτο!³⁹⁰

Και δύο από τους πολλούς Ηπειρώτες Μαρουλιστές: Ο Θεόδωρος Κ. Βάρδας και ο Δημοσθένης Γ. Δεληγιώργης. Ο πρώτος, από την Πρεμετή Β. Ηπείρου, αποφοίτησε από το Διδασκαλείο Σερρών περί το 1880. Δίδαξε σε πολλά χωριά της αλύτρωτης Ηπείρου και Μακεδονίας και μετά την Απελευθέρωση (1913) ήταν δάσκαλος στη Σαδοβίτσα (Μάρμαρα) Ιωαννίνων³⁹¹. Ο Δεληγιώργης (1864-1935) από το Τεριαχάτι Β. Ηπείρου, αποφοίτησε από το Διδασκαλείο Μαρούλη το 1882 και δίδαξε σε χωριά της Ηπείρου ως το 1916³⁹².

Και άλλοι ακόμη μαθητές του Μαρούλη διέπρεψαν ως λόγιοι και επιστήμονες, εργάστηκαν ως διδάσκαλοι με πίστη και αφοσίωση στο έργο τους προς όφελος της ελληνικής παιδείας και του Γένους: Γεώργιος Τσιάκας, Δημήτριος Μακρής, Ιωάννης Σπανδωνής, κλπ.³⁹³. Είναι αλήθεια πως πολλοί από τους Μαρουλιστές παρέμειναν στην ανωνυμία ή και αποσιώπησαν ότι υπήρξαν μαθητές του Μαρούλη, για να μην ενοχληθούν ή και διωχθούν σε καιρούς χαλεπούς από συντηρητικούς κύκλους, πολιτικούς και εκκλησιαστικούς.

Έκλεισε το Διδασκαλείο! Στα 1885 ο Μαρούλης έκλεισε το Διδασκαλείο του, τα εκπαιδευτήριά του στις Σέρρες! Δε γνωρίζουμε τα αισθήματα που επεκράτησαν στη σερραϊκή κοινωνία κατά τη χρονιά αυτή του 1885! Πάντως, θα ήταν διαφορετικά πολύ από εκείνα που εκδηλώθηκαν πριν 15 έτη (το 1870), όταν ο Μαρούλης έφθασε στις Σέρρες, ανέλαβε τη διεύθυνση του Ημιγυμνασίου και έκανε την πρώτη του εμφάνιση στο λαό της πόλης μιλώντας από το βήματος της Κεντρικής Σχολής: «Αι Σέρραι κέκληνται... ίνα γένωνται εν τη Μακεδονία, ό,τι αι Αθήναι το πάλαι ήσαν εν όλη τη Ελλάδι!»³⁹⁴

Με την αποχώρησή του από τις Σέρρες, οπωσδήποτε οι πολέμοί του χάθηκαν, πανηγύρισαν! Όμως, η πόλη των Σερρών, της οποίας ο λαός της στή-

390. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 19. 391. α) Κουλ. *Εηραδάκη*, Διδ/λοι υπόδουλου Ελληνισμού, «Ηπειρ. Εστία» 1972 σ. β) Αρχεία Εκπαιδ. Περιφ. Ιωαννίνων βιβλίο Επιθεωρήσεων 1914. γ) Αρχείο Δημ. Σχολείου Μαρμαρών (Σοδοβίτσας) 392. Κουλ. *Εηραδάκη*, όπ. παρ. σ. 393. Τρ. *Ευαγγελίδη*, όπ. παρ. 394. Μαρούλη, «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» όπ. παρ.

ριξε το έργο του, δικαιούται πάντα να σεμνύνεται ότι εκεί, στη γη της, έπεσε ο σπόρος της εκπαιδευτικής αναμορφώσεως, εκεί θεμελιώθηκε «το οικοδόμημα της ζωοποιού Σχολής», το πρώτο Διδασκαλείο στο σκλαβωμένο Γένος!

Και αυτός ακόμη ο Δέλλιος, σύγχρονος του Μαρούλη, γραμματέας του Συλλόγου και Διευθυντής των Εκπαιδευτηρίων της Κοινότητας, μόλο που ανήκε στους αντιπάλους του θα ειπεί: «Αλλά δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι ο Μαρούλης έγινε παραίτιος σπουδαιότατης πνευματικής κινήσεως στον τόπο, αφού ίδρυσε το πρώτο άξιο λόγου Διδασκαλείο στην Ελληνική Ανατολή με το Μακεδονικό Σύλλογο και μόρφωσε μεγάλο αριθμό διδασκάλων»³⁹⁵.

Αλλά και μια αναφορά του Πρόξενου Σερρών στις 22-6-1885 προς το Σύλλογο Ελληνικών γραμμάτων επισήμανε την αναγκαιότητα των Διδασκαλείων στην περιοχή αυτή: «Οι καλοί διδάσκαλοι σπανίζουν και θα παραστεί ανάγκη να προσληφθώσιν και ακατάλληλοι...»³⁹⁶.

Ο ίδιος ο Μαρούλης, παρά τις πικρίες που γεύτηκε, εγκατέλειψε ικανοποιημένος «την γωνίαν αυτήν του Ελληνισμού!». Έφυγε με ήρεμη τη συνείδησή του ότι εκπλήρωσε εκεί το καθήκον του προς το Έθνος, γενόμενος «αυτοφειγής εστία φωτός εν τω κύκλω αυτού».

Αποχώρησε από τις Σέρρες πιστεύοντας ακράδαντα στη ρήση του: «Πέποιθα ότι ουδεμία ιδιοφυΐα, ικανώς γευσαμένη της εμής διδασκαλίας, θα παραπονεθή ποτέ ότι δεν εδέχθη την προσήκουσαν ώθησιν προς εκπλήρωσιν του προορισμού αυτής»³⁹⁷. Και: «έκαστος των διδασκάλων... μη διδασκέτω μόνον γράμματα, αλλ' αγωνιζέσθω ίνα γένηται αυτός πηγή ζωής πνευματικής εις τους μαθητάς αυτού»³⁹⁸. Και έγινε πραγματικά πηγή ζωής πνευματικής στους μαθητές του ο αφανής Διδάσκαλος του Γένους, Δημήτριος Μαρούλης!

395. Δέλλιου, όπ. παρ. 396. Σοφ. Βούρη, Πηγές για την Ιστ. Μακεδονίας 1875-1901, Αθήναι 1994, σ. 112. 397. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών σ. 82-83. 398. Όπ. παρ. σ. 81.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ΄

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ

«Εδίδασκεν ιδιωτικώς» Από «τα Σέρρας» ο Μαρούλης ήλθε στην «Ελεύθερη Ελλάδα», όπως ο ίδιος αποκαλούσε το Ελληνικό Κράτος, κι εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα, όπου «εδίδασκεν ιδιωτικώς»³⁹⁹. Αν εδώ δίδασκε σε ιδιωτικά σχολεία ή όχι, δεν έχει ακόμη εξακριβωθεί. Το βέβαιο, όμως, είναι ότι παρέδιδε ιδιαίτερα μαθήματα, «κατ' οίκον», σε παιδιά ευκατάστατων οικογενειών, διδάσκοντας τα Ελληνικά και περισσότερο τη Γερμανική γλώσσα, της οποίας ήταν γνώστης σε άριστο βαθμό.

Αλλά, προκύπτει το εύλογο ερώτημα, γιατί δε διορίστηκε σε δημόσιο σχολείο στο Ελεύθερο Ελληνικό Κράτος; Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι θα επιδίωξε κάτι τέτοιο ο Μαρούλης: όχι όμως ως απλός ελληνοδιδάσκαλος ή καθηγητής Ελληνικού Σχολείου! Ο εμπειρότατος παιδαγωγός, διδάκτορας της φιλοσοφίας, πρώην γυμνασιάρχης, ιδρυτής και διευθυντής διδασκαλείων, οπωσδήποτε θα ζήτησε να διορισθεί ως διευθυντής ή καθηγητής σε Διδασκαλείο και το λιγότερο ως γυμνασιάρχης ή καθηγητής σε Γυμνάσιο.

Όμως, στάθηκαν κλειστές όλες οι πόρτες των δημόσιων εκπαιδευτηρίων για το Μαρούλη στην Αθήνα! Ο Χαρίσ. Παπαμάρκου και ο Ιωάν. Πανταζίδης «έλυναν και έδεναν» κατά το λεγόμενο, στο Υπουργείο Παιδείας. Και οι δύο αυτοί εκπαιδευτικοί είχαν καταλάβει —και διατηρούσαν ακόμη— ανώτατα αξιώματα στην Εκπαίδευση. Ιδιαίτερα ο Παπαμάρκου, τότε ως Γενικός Επιθεωρητής και Τμηματάρχης Δημοτ. Εκπαιδύσεως και τότε ως μέλος Ανωτάτων Συμβουλίων στο Υπουργ. Παιδείας, στεκόταν πάντα εμπόδιο στο Μαρούλη.

Ο Παπαμάρκου ήταν άνθρωπος που, μολοντί διώχτηκε και ο ίδιος κάποια εποχή, διόριζε, μετέθετε και απέλυε τους εκπαιδευτικούς με μεγάλη ευκολία! Η σάτιρα εναντίον του κυκλοφορούσε ακόμη: «Εκ του Παπαμάρκου αγρίου φραγγελίου το ανάγνωσμα... παύσις τοις πάσι! Τω καιρώ τούτω... προσήλθον αυτώ Μακεδόνες διδάσκαλοι αυτού... λέγοντες. Και αποκριθείς Παπαμάρκος είπεν... Όταν εν τω πρώτω διδασκαλείω πελαργοί κροταλώσιν... τότε ήγκικε το τέλος των διδασκάλων...»⁴⁰⁰.

Οι δύο λοιπόν άνδρες, από τους οποίους εξαρτώνταν ο διορισμός του

Μαρούλη, ήταν εχθρικοί απέναντί του.

Έτσι, εξηγείται και το γεγονός ότι ο Μαρούλης συνεχίζει να ψέγει τον Παπαμάρκου, αφού στην πολυσέλιδη παιδαγωγική του πραγματεία που συνέγραψε και δημοσίευσε αυτόν τον καιρό, κάνει εκτεταμένη και δομεία κριτική στα δημοσιεύματα, τις πράξεις και ενέργειες του Συμβούλου του Υπουργείου⁴⁰¹.

Μόλα αυτά, όμως, ο Μαρούλης στην Αθήνα δεν παύει υπερηφάνως και ευθαρσώς να συστήνεται και να υπογράφεται: «Δημήτριος Μαρούλης, πρώην γυμνασιάρχης, ιδρυτής και διευθυντής των τέως εν Σέρραις Διδασκαλείων».

Υπήρχε και η ιδιαίτερη του πατρίδα, τα Γιάννινα, με την περιώνυμη Ζωσιμαία Σχολή, που είχε και μονοτάξιο Διδασκαλείο προσαρτημένο στο Γυμνάσιο. Όμως, ο Μαρούλης δε θα επεδίωξε να πάρει θέση καθηγητή ή γυμνασιάρχη στη Ζωσιμαία για προφανείς γνωστούς λόγους! Ο Αναστ. Σακελλάριος, γυμνασιάρχης της Ζωσιμαίας, τον οποίο υπερεκτιμούσε και εγκωμίασε σε έργο του ο Μαρούλης ήταν πια αοιδίμος⁴⁰². Το ίδιο και ο Στέφ. Ράδος, για τον οποίο θα γράφει: «εμός συμπολίτης και συστρατιώτης» είχε πεθάνει στα 1879.

Αυτή την εποχή Γυμνασιάρχης της Ζωσιμαίας ήταν ο Μιλτ. Πανταζής, ο οποίος βρισκόταν σε διένεξη με καθηγητές, Εφορεία Σχολείων και μαθητές εξαιτίας συντηρητικών ιδεών και υπερβολών στη διοίκηση και το πρόγραμμα της Σχολής⁴⁰³.

Εξάλλου, ο Μαρούλης ήταν γνωστός στα Γιάννινα για το έργο και τη δράση του στις Σέρρες, αφού ο Λαμπριδής έγραψε στα Μελετήματά του το 1885 γ' αυτόν: «μέγαν πάταγον κινήσας...»⁴⁰⁴.

Πρέπει ακόμη να γνωρίζουμε ότι την εποχή αυτή ακριβώς ο Γεώργιος Σωτηριάδης (ο κατόπιν αρχαιολόγος), συνεργάτης του Μαρούλη στο Διδασκαλείο Σερρών —φέρεται και ως Μαρουλιστής— ήταν καθηγητής στη Ζωσιμαία Σχολή⁴⁰⁵.

Ο Μαρούλης στο περιοδικό «ΠΛΑΤΩΝ» Πάντως όμως, εκεί που έμεναν ανοιχτές οι πόρτες και γινόταν ευχαρίστως δεκτός ο Μαρούλης ήταν ο «Ελληνικός Διδασκαλικός Σύλλογος», ο οποίος είχε την έδρα του στην Αθήνα. Ως γνωστόν ο Μαρούλης είχε εγγραφεί μέλος του Διδασκαλικού Συλλόγου, από το 1882, όταν ακόμη βρισκόταν στις Σέρρες. Τώρα που ήρθε στην

399. Βλάχου, όπ. παρ. σ. 37. Ευαγγελίδη, όπ. παρ. Πέννα, όπ. παρ. 400. Λέφα, όπ. παρ. 286.

401. Μαρούλη, Το νοσερόν... όπ. παρ. I (1888) σ. 1 κ.ε. 402. Μαρούλη, Περί μορφώσεως... όπ. παρ. σ. 52. 403. Εργολάβου, όπ. παρ. σ. 145. 404. Λαμπριδίου, όπ. παρ. τ. Δ'. 405. Εργολάβου, όπ. παρ. σ. 206.

Αθήνα, δραστηριοποιήθηκε ή ζήτησε να λάβει ενεργό μέρος στα πράγματα του Διδασκαλικού Συλλόγου.

Έτσι, λοιπόν, στη συνεδρίαση του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου της 4ης Οκτωβρίου 1887, συζητήθηκαν διάφορα θέματα⁴⁰⁶. «Ακολούθως παρουσιάστηκε μπροστά στο Συμβούλιο ο κ. Δημ. Μαρούλης ιδρυτής Διδασκαλείου στις Σέρρες της Μακεδονίας, ο οποίος πρότεινε στο Συμβούλιο ν' αναλάβει αυτός την έκδοση του Πλάτωνος, αφού υποστήριξε ότι το περιοδικό αυτό οφείλει να περιορισθεί αποκλειστικά εντός του σχολειακού και παιδαγωγικού κύκλου και να μη δημοσιεύει πραγματείες εκτός του κύκλου τούτου' ότι πρέπει ακόμη κάποιος λόγιος ν' αφιερωθεί στην έκδοση του περιοδικού, να επισκέπτεται κατά καιρούς την Εσπερία, για να μελετά από κοντά τις προόδους του εκπαιδευτικού συστήματος' και πρότεινε τον εαυτό του ν' αναλάβει όλα αυτά». Στη συνέχεια, όπως γράφουν τα πρακτικά, το Συμβούλιο παρακάλεσε το Μαρούλη να εκθέσει όλα αυτά γραπτώς και ότι θα ζητηθεί από το Υπουργείο «γενναία» επιχορήγηση για το περιοδικό. Ύστερα ο Σύλλογος θ' απευθυνθεί με εγκύκλιο στους απανταχού καθηγητές, ελληνοδιδασκάλους και δημοδιδασκάλους και αφού τους εκθέσει τη νέα περίοδο εκδόσεως του περιοδικού θα τους παρακαλεί να γίνουν συνδρομητές.

Το περιοδικό «ΠΛΑΤΩΝ», παιδαγωγικό και φιλολογικό σύγγραμμα του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου, εκδιδόμενο κάθε τρίμηνο από του 1879, ήταν το «όργανον πνευματικής κοινωνίας των μελών αυτού και παντός λογίου διαφερομένου περί της του ελληνικού Έθνους αγωγής και παιδείας»⁴⁰⁷. Οι πραγματείες έπρεπε να είναι πρωτότυπες, για να δημοσιευτούν. Μ' ένα λόγο, το περιοδικό «ΠΛΑΤΩΝ» ήταν μεγάλης αξίας και σπουδαιότητας έντυπο.

Το αίτημα του Μαρούλη ν' αναλάβει τη διεύθυνση εκδόσεως του περιοδικού, δεν ήταν ούτε υπερβολικό, ούτε πάνω από τις δυνάμεις του. Παιδαγωγός και λόγιος αξιόλογος ήταν και εκδοτική εμπειρία διέθετε από τις Σέρρες! Επίσης, στην Εσπερία μπορούσε να μεταβαίνει και να ενημερώνεται στα νέα εκπαιδευτικά πράγματα, αφού εκεί είχε σπουδάσει. Η έκδοση του περιοδικού συνεχίστηκε και μετά την πρόταση του Μαρούλη στο Σύλλογο. Όμως, η διεύθυνση και εκδοτική δουλειά δεν του ανατέθηκε ποτέ. Ίσως, επειδή δε δόθηκε η «γενναία» επιχορήγηση από το Υπουργείο στο Σύλλογο, ο οποίος τον καιρό αυτό είχε οικονομικό πρόβλημα.

406. «ΠΛΑΤΩΝ», έτος Θ' (1887) σ. 376. 407. Όπ. παρ. 175.

«**Το νοσερόν εν... ..την επόμενη χρονιά, 1888, από τα πρώτα κιάλας τεύχη**
...τη εκπαιδεύσει του Πλάτωνος (Α' Β' Γ' - Ιανουάρ. Φεβρ., Μάρτ.) άρχισε η δημοσίευση των παιδαγωγικών πραγματειών του Μαρούλη. Μάλιστα, η διεύθυνση του περιοδικού σε σημείωσή της στην πρώτη σελίδα θα γράψει: «Εκ της πραγματείας του κυρίου Δημητρίου Α. Μαρούλη, πρώην γυμνασιάρχου, ιδρυτού δε και διευθυντού των τέως εν Σέρραις Διδασκαλείων, μελούσης μετ' ολίγον να εκδοθή και επιγραφομένης «*Το νοσερόν εν τη ενεστώση εκπαιδεύσει του ελληνικού έθνους και το μέσον της θεραπείας αυτού*», προθύμως προλαμβάνομεν να δημοσιεύσωμεν εν τω Πλάτωνι το πρώτον μέρος αυτής...». Και αφού στη συνέχεια σημειωθεί επιγραμματικά το περιεχόμενο της μελέτης, η διεύθυνση εκδόσεως του «Πλάτωνος» αναγγέλλει: «...σπεύδομεν δε θερμώς να συστήσωμεν την μελέτην αυτού τοις φίλοις συναδέλφοις»⁴⁰⁸.

Τόση μεγάλη ήταν η αξία και η σπουδαιότητα της πραγματείας αυτής του Μαρούλη και τόση σημασία προσέδωσε η Διοίκηση του Συλλόγου στο παιδαγωγικό αυτό πόνημα του συναδέλφου, ώστε το προέταξε όλων των άρθρων και πραγματειών στον Πλάτωνα, αρχίζοντας από την πρώτη σελίδα και θέτοντας αμέσως κάτω από τον τίτλο του περιοδικού τον τίτλο της εργασίας!

Και κατέλαβαν στο τεύχος αυτό σελίδες από 1-57 τα πρώτα κεφάλαια. Αλλά, ως να ήταν αφιερωμένος ο τόμος αυτός στο Μαρούλη, μεσολαβεί ένα δισέλιδο άρθρο άλλου και αμέσως από τη σελίδα 60 αρχίζει η δημοσίευση και του άλλου περισπούδαστου έργου του: «Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων»⁴⁰⁹ (Δεν είχε ακόμη αυτό εκδοθεί ως αυτοτελές βιβλίο).

Η πραγματεία «Το νοσερόν...» συνέχισε να δημοσιεύεται και στα επόμενα τεύχη του Ι' τομ. (1888), αλλά και σ' αυτά του ΙΑ' (1889), καταλαμβάνοντας συνολικά 208 σελίδες. Μετά, μολονότι αναγράφεται στο περιοδικό «έπεται συνέχεια», δεν ανευρέθηκε αυτή. Μάλλον διέκοψε την έκδοσή του και ο «ΠΛΑΤΩΝ».

Όπως, λοιπόν, προαναγγέλθηκε και από τη συντακτική επιτροπή του Πλάτωνος το έργο του Μαρούλη, «το νοσερόν εν τη ενεστώση εκπαιδεύσει...», στο πρώτο μέρος του και τα έξι κεφάλαια, πραγματεύεται τη γένεση και ανάπτυξη των μορφωτηρίων ιδρυμάτων της ανθρωπότητας, τα οποία κατά τη «διφυή ουσία του ανθρώπου (ψυχή και σώμα ή πνεύμα και ύλη) είναι διφυά». Ήτοι κατά το Μαρούλη: «διφυής η ουσία και η ενέργεια του ανθρώπου και διφυά τα δημιουργήματα αυτού' διφυής η πηγή της ανθρωπίνης γνώσεως, διφυής δε ο προορισμός του ανθρώπου». Και επομένως: «Διφυής η διδασκαλία και διφυά τα διδακτήρια της ανθρωπότητας». Δηλαδή, μόρφωση του αν-

408. «ΠΛΑΤΩΝ», έτ. Ι (1888), σ. 1 κ.ε. 409. Όπ. παρ. σ. 60 κ.ε.

θρώπου «θεωρητική ή πνευματική και πρακτική ή τεχνική»⁴¹⁰.

Επίσης, στα πρώτα κεφάλαια της πραγματείας του ο Μαρούλης παίρνοντας αφορμή από βιβλίο του συναδέλφου, του παιδαγωγού Χαρίσ. Παπαμάρκου κρίνει και κατακρίνει το περιεχόμενό του, γιατί στο σύνολό του (κατά το Μαρούλη πάντα) είναι υλιστικό. Μάλιστα, επισημαίνει ο Μαρούλης ότι ο Παπαμάρκου «συνέγραψε μετά βοείου υπομονής βιβλίον όλον υπετριακοσέλιδον, χωρίς ουδαμού να μνημονεύση και μιας μόνης ρήσεως του Ευαγγελίου»⁴¹¹.

Το κεφάλαιο αυτό προτάχθηκε, ίσως, σκόπιμα από το Μαρούλη, για να τραβήξει το διαφέρον του εκπαιδευτικού κόσμου, ο οποίος δε χώνευε καθόλου τον Παπαμάρκου. Και ακόμη, γιατί ήθελε να δείξει ο Μαρούλης ότι δεν τον φοβάται διόλου και διακηρύσσει την αλήθεια!

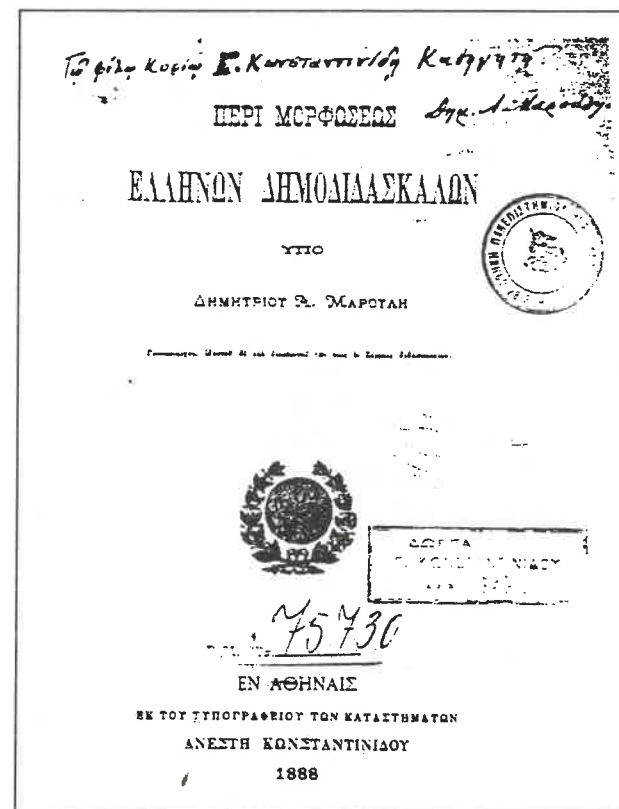
Ακόμη, στην πολυσέλιδη αυτή πραγματεία, του πλέον σύγχρονου στην εποχή του παιδαγωγού Μαρούλη, θα πρέπει να εξαρθεί το κεφάλαιο, στο οποίο γίνεται αναφορά για τα άτομα με ειδικές ανάγκες (τυφλά, κωφά, νοητικά καθυστερημένα, κλπ.). Το σύγγραμμά του μπορεί να θεωρηθεί πρωτοπόρο στον τομέα αυτό, αφού προτείνει την ίδρυση: «σχολής κωφαλάων, σχολής τυφλών, σωφρονιστηρίου αναγώνων, σχολή παιδων πασχόντων κατά τας διανοητικάς δυνάμεις, άσυλον εγκαταλελειμμένων παιδων»⁴¹².

Επίσης, εντύπωση προκαλεί το ότι ο Μαρούλης στα φυσικά μορφωτήρια (παράγοντες αγωγής) περιλαμβάνει και «το μεσοχώριον» της κόμης, του χωριού, αποκαλώντας το «φυσικόν κοινόν σχολείον του κατά κόμας λαού». (Ο χώρος στη μέση συνήθως του χωριού όπου μαζεύονται οι κάτοικοι, στις γιορτές, στα πανηγύρια, κλπ.). Μάλιστα, το συντελεστή τούτον της αγωγής, το φυσικό τούτο μορφωτήριο, το αναλύει και το παρουσιάζει σε βάθος και σε πλάτος ο Ηπειρώτης παιδαγωγός. Κυρίως στην πραγματεία αυτή, προβάλλεται η θρησκευτική αγωγή ως βασικός παράγοντας αναγεννήσεως του Ελληνισμού. (Το έργο πρέπει ν' αποτελέσει αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης στην Ιστορία της Παιδείας).

Αξίζει τέλος ν' αναφερθεί ότι στη μελέτη αυτή ο Μαρούλης, όχι λίγες φορές, κρίνει τα «κακώς έχοντα» πολιτικά και εκκλησιαστικά πράγματα με σκληρή γλώσσα (με σαρκασμό, ειρωνεία, σάτιρα). Έτσι λ.χ. επαναλαμβάνει χαρακτηρισμούς του λαού που αποκαλεί τη Μεγάλη Εκκλησία «Καρακαζάνα!» και την Ελληνική Κυβέρνηση «Ψωροκόσταινα!»⁴¹³

410. «ΠΛΑΤΩΝ», όπ. παρ. τεύχη: ΑΒΓ, σ. 1-57, τ. ΔΕΣΤ', σ. 97-145, τ. ΖΗΘ' σ. 193-234 τ. Γ' ΙΑ' ΙΒ' σ. 302-321. Τομ. ΙΑ' / 1889, σ. 32-50 και 168-184 (Εδώ μόνον ότι γράφει «έπεται συνέχεια», διακόπτεται η δημοσίευση). 411. Όπ. παρ. τ. Ι (1888) σ. 10, υποσ. και σ. 20. 412. Όπ. παρ. σ. 112. 413. Όπ. παρ. σ. 231.

«Περί μορφώσεως Δημοδιδασκάλων» Στα πρώτα ήδη τεύχη Γ' τόμου το Πλάτωνος άρχισε η δημοσίευση και του άλλου περισπούδαστου έργου του Μαρούλη: «Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων». Όμως, διακόπηκε η δημοσίευση στον Πλάτωνα, γιατί η πραγματεία τυπώθηκε ως αυτοτελές βιβλίο με τον ίδιο τίτλο: «ΠΕΡΙ ΜΟΡΦΩΣΕΩΣ / ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΗΜΟΔΙΔΑ-

ΣΚΑΛΩΝ, ΥΠΟ / ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α. ΜΑΡΟΥΛΗ/ Γυμνασιάρχου, ιδρυτού δε και διευθυντού των τέως εν Σέρραις διδασκαλείων / (κόσμημα) ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ / ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ / ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ / 1888»⁴¹⁴.

Το σύγγραμμα αυτό του Μαρούλη κυκλοφόρησε στις αρχές Απριλίου 1888, αφού στις 16 Απριλίου του ίδιου έτους αναγγέλλεται η έκδοση στο περιοδικό «Εβδομάς» (στήλη: Νέα βιβλία)⁴¹⁵. Εξάλλου και στα τεύχη Ιανουαρίου-Μαρτίου του Πλάτωνος που κυκλοφόρησαν

Το πρωτόφυλλο του βιβλίου με ιδιόχειρη αφιέρωση του Δημ. Α. Μαρούλη (Βιβλιοθήκη Α.Π.Θ.)

τον Απρίλιο 1888 ή και αργότερα σημειώνεται: «εξεδόθη προ μικρού πραγματεία περί μορφώσεως Ελλήνων δημοδιδασκάλων».

Η μελέτη αυτή του Μαρούλη περιέχει τις γνώμες του «περί του σχεδίου οργανώσεως τριών ημιτελών διδασκαλείων εν Μακεδονία πρόσρητημένων τοις γυμνασίοις». Το σχέδιο αυτό είχε στείλει ο Σύλλογος προς διάδοσιν των

414. Αντίτυπα του βιβλίου υπάρχουν στη Φιλοσ. Σχολή Α.Π.Θ. και στη Βιβλιοθήκη «ΕΛΙΑ». 415. «ΕΒΔΟΜΑΣ», επιθ. κοιν. φιλολογική ε' τ. Ε' τ. 1888.

Ελλην. γραμμάτων το θέρος του 1882 στο Μαρούλη και στους άλλους διευθυντές των ανώτερων σχολών της Μακεδονίας και ζητούσε τη γνώμη τους γι' αυτό.

Ακόμη, στην πραγματεία αυτή του Μαρούλη, εμπεριέχονται πολλές ωφέλιμες και χρήσιμες πληροφορίες και γνώμες για τα εκπαιδευτικά πράγματα. Όπως παρατηρεί ο Μαρούλης στο «Σχέδιο» του Συλλόγου γραμμάτων δίδεται βάρος στη θρησκευτική μόρφωση των δημοδιδασκάλων και στη σημασία γενικά της θρησκείας στην εθνική εκπαίδευση. Αυτό το εκτιμά ιδιαίτερα ο Μαρούλης, γι' αυτό εκφράζει τη χαρά του και εύχεται να ηγηάται «εκ συναισθησεώς τινος βαθυτέρας και λόγου υψηλοτέρου» και να μη μείνουν τα γραφόμενα λόγος στο χαρτί, όπως συνέβηκε και με το πρόγραμμα του τέως Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης!

Οι γνώμες του πολλές φορές ενέχουν όχι μόνο αξία και πρωτοτυπία, αλλά είναι προσδιοριστικές και απαιτούν ειλικρίνεια, ξεκάθαρες ιδέες από τους μέλλοντες διδασκάλους. «Είπομεν, γράφει ο Μαρούλης, ότι τα Διδασκαλεία δεν είναι σχολεία γραμμάτων, αλλά σχολαί αρχών και αξιωμάτων». Και: «Δημοδιδάσκαλοι αχαρκτηριστοι και αόριστοι εν τω σπουδαιοτάτω ζητήματι της θρησκείας είναι κατ' εμέ όχι μόνον άχρηστοι προς τον σκοπόν, αλλά και επιβλαβείς». (Και το σύγγραμμα τούτο του Μαρούλη που είναι αξιολογότερη παιδαγωγική εργασία, χρήζει ιδιαίτερης αναλύσεως, αξιολογήσεως, κλπ. από Έλληνες παιδαγωγούς).

Τελευταία είδηση Τελευταία είδηση ή δημοσίευση για δραστηριότητα του για δράση του Μαρούλη έχουμε το 1889 ή και στις αρχές του 1890. Έτσι στα τεύχη του Πλάτωνος (Α' Β' Γ', 1889) αναγγέλλεται ότι ο Μαρούλης Δημ. Α. δώρησε στον Ελλην. Διδασκαλικό Σύλλογο δύο αντίτυπα της «Καινής Διαθήκης» εκδόσεως 1880 στη Βασιλεία, «κατά τους Ο' (εβδομήντα)».

Την ίδια δωρεά (σε 3 αντίτ.) έκανε ο Μαρούλης και στο περιοδικό «ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ» 1889-1890⁴¹⁶.

Μετά από αυτά, δεν απαντάται πλέον δημοσιευμένη πληροφορία σε έντυπο για το Μαρούλη ζώντα.

416. «ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ», τ. Γ' (1889-Αύγ. 1890), σ. 512.

Το τέλος του Στις 28 Νοεμβρίου 1892 ο Δημήτριος Απ. Μαρούλης απέθανε!⁴¹⁷ Η αυτοφεγγής εστία φωτός» της ελληνικής παιδείας έσβησε ως ύλη, αφήνοντας σελασφόρο ανταύγεια αιώνια! Το «τέκνον της ευάνδρου Ηπείρου» που είδε το φως του ήλιου στη σκλαβωμένη όχθη της Παμβώτιδας (στον Κατσικά), που μεσουράνησε στις Σέρρες της Μακεδονίας, άφησε την τελευταία του πνοή στην ελεύθερη αττική γη! Εκεί στην «Ιερά Οδό» των Αρχαίων Αθηναίων, που το χώμα της σκεπάζει και φυλάσσει τάφους, μασσωλεία κι ερειπωμένα τεμένη, ο Μαρούλης «απάντησε το θάνατο ...τόνε σφιχταγκάλιασε...».

Πού είναι πια «ο κεκλημένος, ο μυσταγωγός επί της έδρας του, ο συναρπάζων τας ψυχάς και τας διανοίας των μαθητών του»!.. Πού η θερμοουργός φύση, η επαγωγός φυσιολογία, ο πλήρης θρησκευτικού και εθνικού ζήλου διδάσκαλος, «που συνήραψε δια της επιζήλου ευγλωττίας του τα πληρώματα των ναών»!

Πού είναι ο στωμύλος, ο εύστροφος στο νου, ο αφυπνιστής των ψυχών του λαού από του βήματος της Σχολής Σερρών!.. Πού ο εθνικός κήρυκας της ελευθερίας, ο ακατανίκητος μαχητής κατά της πανσλαβιστικής προπαγάνδας! Πού ο «παραίτιος πνευματικής κινήσεως», ο εισηγητής και πρόδρομος, ο σπορέας της εκπαιδευτικής αναμορφώσεως στον αλύτρωτο Ελληνισμό!..

Ναι, το ζωογόνο πνεύμα, ο ενθουσιώδης διδάσκαλος, ο ιδρυτής και διευθυντής των Διδασκαλείων στις Σέρρες (των πρώτων στον αλύτρωτο Ελληνισμό), από την αγλυώδη ημέρα της 25ης Οκτωβρίου 1890 (ημέρα που ασθένησε) δεν ήταν παρά ένα «αστέρι» που κατέβαινε «στον άφωτο βυθό»! Ναι, το σώμα που έκλεινε μέσα του τη ζωογόνο ψυχή μαράθηκε!..

Ο ίδιος ο Μαρούλης είχε ειπεί το 1879 ότι «η Ήπειρος με τα τραχιά της όρη κάμνει τα τέκνα της από μικρά καρτερικά —και— μαχόμενα δεν κατανοούν τόσο εύκολα στην απόγνωση»⁴¹⁸. Παρόλα αυτά, όμως, φαίνεται πως το «Επιτίμιον του Πατριαρχείου», οι αλληπάλληλες διώξεις που υπέστη, οι συκοφαντίες από τη «συμμορία των εχθρών του» στις Σέρρες, ο παραμερισμός του από «το συμπαγή θίασο» (το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο) του Χαρίσ. Παπαμάρκου στο Υπουργείο Παιδείας και η μη εκτίμηση και αναγνώριση του

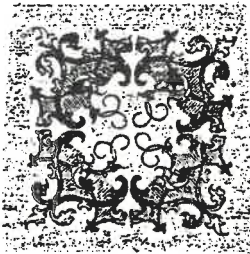
417. Κατά τα Αρχεία του Δρομοκαϊτείου Νοσοκομείου —Βιβλίο ιστορικού ασθενών έτους 1892— ο Δημήτριος Μαρούλης εισήχθη σ' αυτό στις 25 Οκτωβρίου 1890 για θεραπεία. Παρέμινε για μια περίπου διετία και απεβίωσε στις 28 Νοεμβρίου 1892 εξαιτίας «γαγγραινώδους καταστάσεως και πρωΐμου μαρασμού». Δ/τής του Ιδρύματος τότε ήταν ο Χρ. Τσιριγάτης, ο οποίος και κατέβαλλε τα έξοδα θεραπείας και διαμονής του απόρου Μαρούλη. Ξεχασμένος... από συγγενείς, φίλους και τους πατριώτες του... ο Μαρούλης τάφηκε εκεί στο Δρομοκαϊτείο! Από τις 14 Απρ. 1892 μαζί του στο Νοσοκομείο ήταν και ο Γεώργ. Βιζυηνός.

418. Μαρούλη, Τα έργα των εχθρών σ. 73.

κολοσσιαίου εκπαιδευτικού του έργου στον αλύτρωτο Ελληνισμό, πίκραναν πολύ τον αφοσιωμένο στην αποστολή του παιδαγωγό Μαρούλη!..

Το τραγικό είναι πως πέρασε μια βδομάδα και πάνω, για να μαθευτεί ο θάνατος του Μαρούλη! Έτσι, ο Ηπειρώτης εκδότης και συντάκτης της εφημερίδας «Φωνή της Ηπείρου» Γεώργ. Γάγαρης, θα γράψει στο φύλλο που κυκλοφόρησε την Παρασκευή 11-12-1892 στην Αθήνα: «ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ. Την παρελθούσα εβδομάδα ετελεύτησεν και ετάφη... ως ουδέ ο έσχατος των θνητών, εις των εξοχωτέρων διδασκάλων του Γένους, ο οποίος επί πολλά έτη καρτερικώς ηγωνίσθη δια της διδασκαλίας αυτού, ο Δημήτριος Μαρούλης. Ούτω τελευτώσιν πλείστοι όσοι αγωνίζονται υπέρ του Έθνους, εν αθλιότητι και αδιαφορία... Η κυβέρνησις αδιαφορήσασα προς τας εθνικάς του ανδρός υπηρεσίας, προς τους αγώνας αυτού εν Μακεδονία προς εθνικήν διάπλασιν των ελληνοπαίδων και τους αγώνας αυτού κατά των Βουλγάρων, διέκοψε την δι' αυτόν πληρωμήν. Και, αφού απέθανε, δεν ευρέθη εις εκ των πολλών λαβόντων γνώσιν να ειδοποιήση δια μιας εφημερίδας ότι απέθανεν ο Μαρούλης, ίνα προσηκόντως κηδευθή και αποδοθή τουλάχιστον ο ανήκων σεβασμός και εκτίμησις εις τον νεκρόν αυτού. Από τόσας μεγάλας δωρεάς Ηπειρωτών δεν επερίσσευσαν ούτε εκατόν δραχμαί κατά μήνα δια τον Μαρούλην...⁴¹⁹».

Και ο μαθητής του Μαρούλη, Αθ. Αργυρός, στο περιοδικό του «Γενική Επιθεώρησις», που εξέδιδε τότε στην Αθήνα έγραψε σύντομη νεκρολογία για το διδάσκαλό του⁴²⁰.

419. «Φωνή της Ηπείρου», όπ. παρ.

420. Αργυρού, όπ. παρ. σ. 5.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ΄

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ, ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ

*«Οὔ τοι λείψανα τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν
ἀφαιρεῖται χρόνος ἅ δ' ἀρετὰ καὶ θα-
νοῦσα λάμπει»*

(Ευριπίδης)

*[Τα ἔργα τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δὲν
ἀφανίζει ὁ χρόνος, ἡ δὲ ἀρετὴ λάμπει
καὶ ὅταν ἐκλείψει]*

«Το κατ' ἐμέ, επειδή πιστεύω ότι και οφείλω και έχω ως διδάσκαλος να εκπληρώσω εθνική αποστολή δια της Σχολῆς στον κύκλο μου... και αφού ἔμεινα στη γωνία αυτή του Ελληνισμού αγωνίζομαι να βάλω κι εγώ το λιθαράκι μου στο οικοδόμημα της ζωοποιού Σχολῆς», δίδασκε και διακήρυττε ο Μαρούλης.

Και αλλού θα ειπεί ο ίδιος:

«Έχω την πεποίθηση δε, ότι καμιά ιδιοφυΐα, που γεύτηκε σε ικανοποιητικό βαθμό τη διδασκαλία μου, δε θα παραπονεθεί ποτέ, ότι δε δέχτηκε την ώθηση που αρμόζει για την εκπλήρωση του προορισμού της»⁴²¹.

Κατά το θάνατο του Μαρούλη ο λόγιος Ηπειρώτης Γ. Γάγαρης θα γράψει: «Δημήτριος Μαρούλης, ένας από τους εξοχώτερους Διδασκάλους του Γένους!»⁴²²

Ο περίφημος μαθητής του Αθαν. Αργυρός, επιτυχημένος πια πολιτικός, θα ομολογήσει στο διευθυντή του πολιτικού του γραφείου για το Μαρούλη και την εποχή του: «Κάθε τι που θα μπορούσε τότε ν' αποτελέσει την τελευταία λέξη του παιδαγωγικού συστήματος εφαρμόστηκε στη διδασκαλία και στην κοινή διαβίωση... Ο-ακάματος και μεγαλοφυής διδάσκαλος Μαρούλης επέτυχε και μια πρωτοφανή παιδαγωγική νίκη. Δημιούργησε χαρακτήρες στους μικρούς και φιλόπονους εργάτες (μαθητές) με αριστοτεχνική δεξιότητα ελάξευσε τις πτέρυγες του πνεύματος»⁴²³.

421. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 83. 422. Γ. Γάγαρη, «Ηπειρ. Εστία» και «Φωνή της Ηπείρου», όπ. παρ. 423. Γρ. Θεοδωρίδου, Αθ. Αργυρός, Εις μνήμην... Αθήναι 1956.

«Ο Μαρούλης έγινε αφορμή σπουδαιότατης πνευματικής κινήσεως στον τόπο· αφού ίδρυσε με το Μακεδονικό Σύλλογο το πρώτο αξιόλογο Διδασκαλείο στην Ελληνική Ανατολή, εμόρφωσε μεγάλο αριθμό διδασκάλων», θα γράψει ο σύγχρονός του παιδαγωγός Ι. Δέλλιος⁴²⁴.

Και άλλος επίσης εκπαιδευτικός της εποχής του (ο Τρ. Ευαγγελίδης) θα ειπεί: «Γνώρισα το Μαρούλη στο Διδασκαλικό Σύλλογο... Έγραψε στο περιοδικό «ΠΛΑΤΩΝ» λαμπρά παιδαγωγικά και εξέδωσε το 1888 πολύ αξιόλογο σύγγραμμα⁴²⁵. Ο Κωστής Μοσκόβ θα γράψει στη «Θεσσαλονίκη...»: «Ο Δ. Μαρούλης παίζει ηγετικό ρόλο στην κίνηση εναντίον της αριστοκρατικής μερίδος... κηρύττει από τον άμβωνα τακτικά καθοδηγώντας το φιλελεύθερο πλήρωμα»⁴²⁶.

Και ο ποιητής Κ. Κρυστάλλης περνώντας από τη γενέτειρα του Μαρούλη θα γράψει στα πεζά του: «Ο Κατσικός, πατριδα του Δημητρίου Μαρούλη, που μέχρι τώρα διατηρούσε αξιόλογο διδασκαλείο στις Σέρρες»⁴²⁷.

Ο παιδαγωγός Χρ. Λέφας που έγραψε την «Ιστορία της εκπαίδευσέως» από της συστάσεως του Νέου Ελληνικού Κράτους, σημειώνει ανάμεσα στ' άλλα για το Μαρούλη: «Ο Μαρούλης, ο ιδρυτής και διευθυντής του Διδασκαλείου Σερρών, ο οποίος γενιές ολόκληρες διδασκάλων εξέθρεψε και στον οποίο οφείλεται κατά μεγάλο μέρος η διαφύλαξη της εθνικής συνειδήσεως στη Βόρεια Ελλάδα...»⁴²⁸.

Άλλοι νεώτεροι ιστορικοί, παιδαγωγοί και λόγιοι θα γράψουν για το Μαρούλη:

α' «Πρέπει να ομολογηθεί ότι το Διδασκαλείο του Μαρούλη ήταν το μόνο άξιο λόγου ανώτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα της Ανατολικής Μακεδονίας, το οποίο ανέπτυξε θαυμάσια εκπολιτιστική δράση κάτω από την ενθουσιώδη πνοή του άριστου τούτου παιδαγωγού και πατριώτη» (Ελλη Αγγέλ. Βλάχου)⁴²⁹.

β' «Ο Μαρούλης ανέλαβε το Διδασκαλείο και με τις ικανότητες και εργατικότητά του κατόρθωσε να το αναδείξει σε πραγματική πηγή εθνικής δυνάμεως». (Στέφαν. Παπαδόπουλος)⁴³⁰.

γ' «Θα πρέπει ν' αναφερθεί επιγραμματικά η σπουδαιότατη υπηρεσία που προσέφερε ο κορυφαίος Ηπειρώτης λόγιος Δημήτριος Μαρούλης, με την ιδιότητα του διευθυντού του Διδασκαλείου αρρένων των Σερρών...» (Κων. Βακαλόπουλος)⁴³¹.

δ' «Στον τόμο «Αθανάσιος Αργυρός. Εις μνήμην» (Αθήναι 1956), λόγι-

424. Δέλλιος, όπ. παρ. 425. Τρ. Ευαγγελίδου, όπ. παρ. 426. Ν. Σμαδά, όπ. παρ. σ. 308. 427. Κ. Κρυστάλλη, Άπαντα, εκδ. Βοβολίνη, σ. 482. 428. Λέφα, όπ. παρ. σ. 469. 429. Βλάχου, όπ. παρ. σ. 37. 430. Σ. Παπαδόλου, όπ. παρ. 51. 431. Κ. Βακαλόπουλου, όπ. παρ. σ. 135.

οι, πολιτικοί, συγγραφείς κλπ., στους αναμνηστήριους λόγους των για τον εξαιρετο νομομαθή, πολιτικό και συγγραφέα, τον Μαρουλιστή Αθαν. Αργυρό, γράφουν για το μεγάλο δάσκαλό του: 1) «Ο Αθ. Αργυρός... φοίτησε και αποφοίτησε από την ονομαστή Ακαδημία, από το 1872 στις Σέρρες, υπό τη διεύθυνση του μεγάλου Διδασκάλου του Γένους Δημητρίου Μαρούλη». 2) «Τις πρώτες υγιείς βάσεις της μορφώσεώς του όφειλε στον τηλαυγή φάρο των Εκπαιδευτηρίων Σερρών του μεγάλου Διδασκάλου του Γένους αείμνηστου Δημητρίου Μαρούλη, από τα οποία (ο Αθ. Αργυρός) αποφοίτησε με άριστα. 3) «Φοίτησε στο εθνικό φυτώριο της δούλης Ελλάδος, στη Μαρούλειο Σχολή Σερρών».

Τέλος, στην Ιστορία του Ελλην. Έθνους θα γραφεί:

α' «Μετά το μεγάλο εκπαιδευτικό συνέδριο Σερρών το 1871 (είναι αυτό που πραγματοποίησε ο Μαρούλης) παρατηρήθηκε σε όλη την περιοχή της ανατολικής Μακεδονίας άνοδος της στάθμης της διδασκαλίας με έμφαση στην πατριωτική διαπαιδαγώγηση, ενώ ταυτόχρονα ανέβηκε και η κοινωνική στάθμη του δασκάλου που τώρα μπορούσε να συμμετέχει και στα κοινά»⁴³².

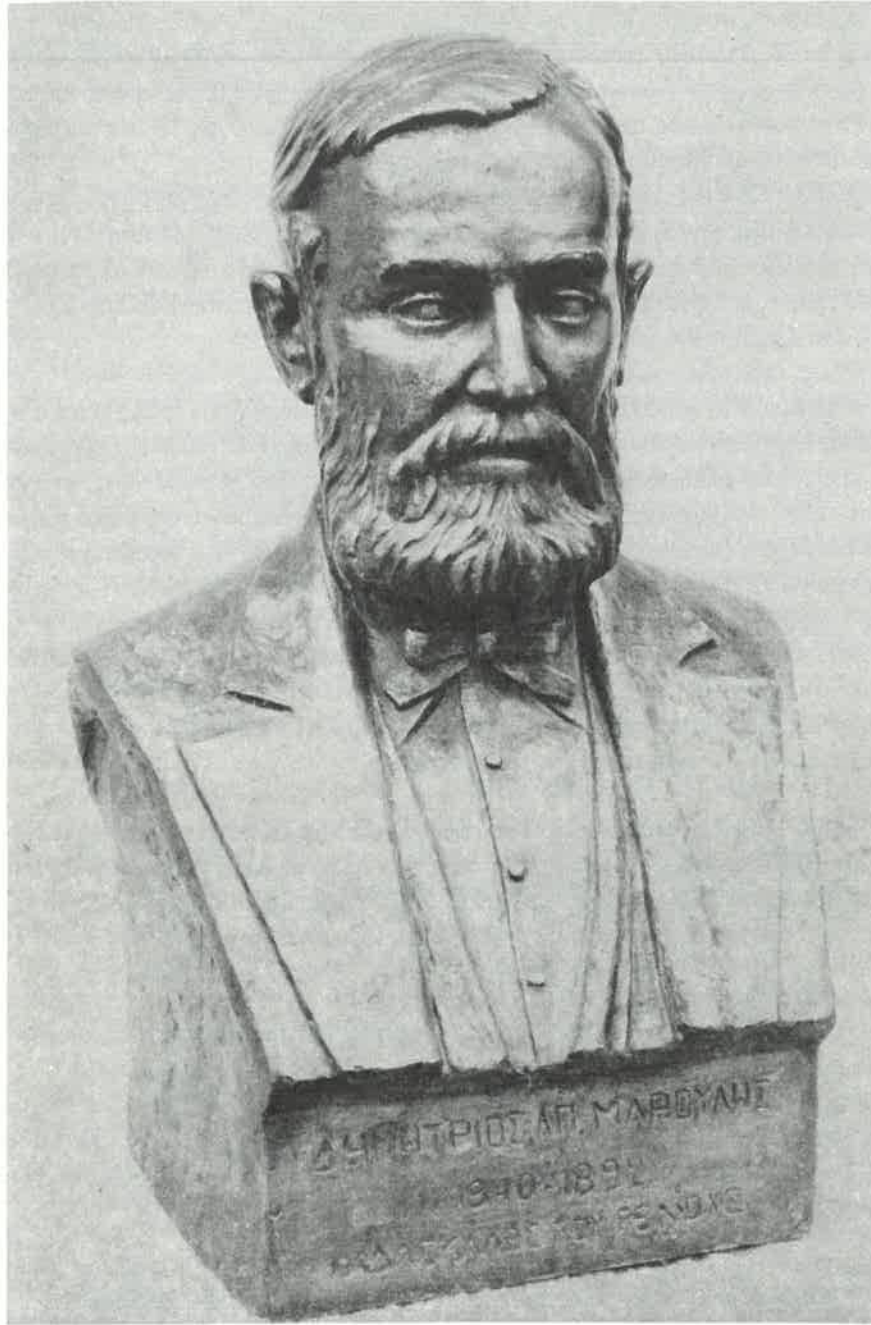
β' «Αξιόλογη ήταν στις Σέρρες και η παρουσία του Δ. Μαρούλη, ο οποίος, ως διευθυντής του ημιγυμνασίου Σερρών και αργότερα του διδασκαλείου και του οικοτροφείου, μόρφωσε μεγάλο αριθμό διδασκάλων»⁴³³.

γ' «Πιο γνωστή υπήρξε η Σχολή Μαρούλη στις Σέρρες, που εξελίχθηκε στο πρώτο διδασκαλείο της Μακεδονίας»⁴³⁴.

Ο βίος, η δράση και το έργο του Δημητρίου Μαρούλη (από Κατσικά Ιωαννίνων) και κυρίως η ίδρυση του πρώτου Διδασκαλείου στον αλύτρωτο Ελληνισμό, το οποίο για μια περίπου δεκαπενταετία μόρφωνε τους διδασκάλους του έθνους, τον κατατάσσει επάξια στους Διδασκάλους του Γένους.

432. Ιστορ. Ελ. Έθνους, εκδ. Αθηνών, τ. ΙΓ' σ. 386. 433. Όπ. παρ. «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» σ. 496. 434. Όπ. παρ. τ. ΙΓ', σ. 385.

Η γενέτειρά του ο Κατοικός ετίμησε το 1995. (Γλυπτ. Ν. Σινίκη)
(Φωτ. Τένη Παναγιωτίδη)

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Επιλογή από το συγγραφικό έργο του Δημ. Μαρούλη
(παιδαγωγικές πραγματείες, βιβλία, κλπ.)

Α

Αποσπάσματα προσαρμοσμένα στη δημοτική γλώσσα:*

1. Μορφωτική αξία του μεσοχωριού — του φυσικού διδασκηρίου του αγροτικού λαού**.

«Αλλά το πιο σπουδαίο φυσικό κοινό σχολείο του λαού των χωριών είναι το μεσοχώρι, δηλ. ο κοινός εκείνος τόπος που βρίσκεται συνήθως στο κέντρο κάθε χωριού. Στον τόπο αυτό (το μεσοχώρι) συγκεντρώνονται οι κάτοικοι του χωριού στις γιορτές και στα πανηγύρια και αφού χωρίζονται κατά ηλικία και φύλο οι (μεν) γεροντότεροι κάθονται σε ξεχωριστό κύκλο και συζητούν για τα κοινά (κοινοτικά πράγματα) του χωριού και για τα εθνικά θέματα και τις υποθέσεις του άλλου κόσμου και παρακολουθούν τους νεώτερους που χορεύουν και παίζουν. Οι μεγαλύτερες από τις γυναίκες, σε ξεχωριστό κύκλο κι αυτές, συζητούν για τις υποθέσεις του σπιτιού και κρατούν μαζί τους τα παιδιά των νεώτερων γυναικών, παρακολουθώντας τες που χορεύουν.

»Κοντά στον κύκλο των γερόντων κάθονται και ακούνε με προσοχή και σεβασμό και εκείνοι απ' τους νεώτερους άνδρες και τα παιδιά, που, επειδή πενθούν για το θάνατο αγαπημένων τους προσώπων [...] δεν συμμετέχουν στις διασκέδασεις των συνομηλίκων τους και επιθυμούν να επωφελούνται από την πείρα και τη συζήτηση των γερόντων. Οι νεώτεροι από τους άντρες και οι νεώτερες απ' τις γυναίκες, σχηματίζοντας ξεχωριστούς κύκλους, ή παίζουν διάφορα παιγνίδια ανάλογα με τη φύση τους ή χορεύουν και τραγουδούν διάφορους χορούς, άλλοτε σχηματίζοντας δυο ξεχωριστούς κύκλους (έναν για τους άντρες και έναν για τις γυναίκες) και άλλοτε σχηματίζοντας όλοι μαζί έναν (κοινό) μεγάλο κύκλο, όπου προηγούνται οι άντρες και ακολουθούν οι γυναίκες. Ο στίχος (σειρά) των γυναικών συνδέεται με το στίχο (σειρά) των αντρών με ένα μαντήλι, του οποίου το ένα άκρο το πιάνει ο τελευταίος άντρας και το άλλο άκρο η πρώτη στη σειρά απ' τις γυναίκες, συνήθως η πιο μεγάλη στην ηλικία απ' όλες τις άλλες. Τον χορό τον «δέρνει» πρώ-

* Μετάφραση, γλωσσική προσαρμογή από το φιλόλογο Πέτρο Λέκκα.

** Δημ. Μαρούλη, «Το νοσερόν εν τη ενεστώση εκπαιδεύσει του Ελληνικού Έθνους και το μέσον θεραπείας αυτού». Περιοδ. «ΠΛΑΤΩΝ» ετ. I (1888) σ. 117-130.

τος συνήθως κάποιος από τους γέροντες ή πολλές φορές και ο ίδιος ο παπάς του χωριού, εάν αυτός συμβεί να βρίσκεται σε ευθυμία.

»Κάπου εκεί κοντά στο χορό (στο μεσοχώρι) είναι και τα μικρά παιδιά, αγόρια ή κορίτσια, τα οποία σχηματίζοντας δυο ξεχωριστές ομάδες ανάλογα με το γένος, παίζουν διάφορα παιγνίδια πάντοτε ξεχωριστά και ποτέ από κοινού και τα καθοδηγεί κάποιος έμπειρος. Μερικά απ' αυτά τα παιδιά, τα οποία μπαίνουν ήδη στην εφηβική ηλικία, με πολύ σεβασμό και διστακτικότητα πάνε και πιάνονται στο τέλος του χορού τα αγόρια μεν στο χορό των ανδρών, τα κορίτσια δε στο χορό των γυναικών. Ο κύκλος των παιδιών, όταν δεν μπορούν να παίξουν μαζί οι μεγαλύτερες με τις μικρότερες ηλικίες, χωρίζεται πολλές φορές σε δυο κύκλους, ο καθένας απ' τους οποίους παίζει παιγνίδια ανάλογα με την ηλικία τους.

»Όλα αυτά τελούνται στο μεσοχώρι με σεμνοπρέπεια, με ακρίβεια και με προσήλωση στους άγραφους και απαράβατους νόμους. Κανένας τσακωμός και καμιά φιλονικία δεν γίνεται. Αν όμως, πολύ σπάνια, συμβεί κάτι τέτοιο, αμέσως (επεμβαίνουν) οι μεγαλύτεροι και λύνουν τη διαφορά, οι μεν γέροντες στους άνδρες, οι δε γριές στις γυναίκες, τόσο γρήγορα και με τόση σύνεση, ώστε να μην ακούγεται καν αυτή η διαφορά σ' όλο το μεσοχώρι, ούτε να διαταράσσεται η ευθυμία των άλλων.

»Το μεσοχώρι είναι η πιο τέλεια φυσική σχολή από όλες τις παρόμοιες τεχνικές σχολές (που υπάρχουν). Μόνο το θέατρο θα μπορούσε ίσως να συγκριθεί με αυτή ως προς την ποικιλία. Αλλά στο μεσοχώρι μάτια και αυτιά των παρευρισκομένων ποτέ δεν κουράζονται, ποτέ δεν χορταίνουν, βλέποντας μεν την τόσο μεγάλη ποικιλία των ηλικιών, των μορφών, των ενδυμασιών και των κινήσεων, ακούγοντας δε τα τραγούδια του λαού που χορεύονται και είναι γεμάτα με αισθήματα. Το «Χοροστάσι» του μεσοχωριού, του γνήσιου ελληνικού χωριού, στο οποίο συγκεντρώνονται όλα τα αγαθά και καλά του θεάτρου, του ωδείου, του χοροδιδασκαλείου, της λέσχης και του γυμναστηρίου της εξευρωπαϊσμένης πόλης, στερείται συγχρόνως και από όλα τα κακά και ελαττώματα τούτων.

»Ο ελληνικός χορός, συνδέοντας στενά δια του τραγουδιού και της ορχηστικής τη μουσική με τη γυμναστική είναι γνήσιο κατάλοιπο και απαύγασμα του αρχαίου ελληνισμού. Είναι πάρα πολύ μορφωτικό μέσο του λαού και για το είδος (το καλόν) και για το ήθος (το αγαθόν). Όχι μόνο οι κινήσεις του ελληνικού χορού είναι όλες σεμνές αλλά και η έννοια των ασμάτων που τραγουδιούνται στο χορό είναι πάντοτε σοβαρή και υψηλή...

»...Οι ελληνικοί χοροί δεν υποχρεώνουν όλους τους χορευτές να χορεύουν με το ίδιο καλούπι (τρόπο), αλλά ξεχωρίζουν κάθε φορά αυτόν που χορεύει πρώτος (που σέρνει το χορό), που είναι και ο μόνος που θαυμάζεται και

παρακολουθείται απ' αυτούς που τον καμαρώνουν με ιδιαίτερη προσοχή. Σ' αυτόν δε τον πρωτοχορευτή που σέρνει το χορό, λάμπει η λεβεντιά του παλληκαριού και προς αυτόν είναι στραμμένα τα βλέμματα όλων. Η αρραβωνιαστικιά του, που είναι κι αυτή στο χορό, από τη σειρά (κύκλο) των γυναικών τον κοιτάζει κατάματα και τον καμαρώνει σεμνά και ντροπαλά. Από την επιτυχία στο χορό εξαρτάται πολλές φορές η τιμή και η υπόληψη του χορευτή και προς την αρραβωνιαστικιά του και προς όλους τους συγχωριανούς. Και αν (ο χορευτής) δεν έχει ακόμη αρραβωνιαστικιά, η κατάκτηση αυτής εξαρτάται και πάλι από την επιτυχία του στο χορό, διότι, καθώς χορεύει ανάλαφρα πατώντας στα νύχια, προσπερνάει το τέλος (την ουρά) του χορού, που το αποτελούν συνήθως κοπέλες, μπορεί εύκολα ανάμεσα σ' αυτές να συγκινήσει στην καρδιά με τη ματιά από μακριά την αγγελική μορφή και τα ντροπαλά μάτια της μελλοντικής (υποψήφιας) αρραβωνιαστικιάς και συζύγου του.

Κατά τη διάρκεια εθνικού χορού με τα σεμνά βλέμματα και την επίδειξη παλληκαριάς και λεβεντιάς, και όχι μέσα στις αίθουσες με τους άσεμνους εναγκαλισμούς, τα απρεπή νάζια και τις ψεύτικες υποσχέσεις, αποκτώνται και αναπτύσσονται οι πρώτες συμπάθειες και τα πρώτα θεμέλια της μελλοντικής συζυγικής ζωής.

Οι ελληνικοί χοροί εξαιτίας της φυσικής ελευθερίας τους είναι όχι μόνο η γνησιότερη έκφραση του από τη φύση φιλελεύθερου πνεύματος στον ελληνικό λαό, αλλά σε καιρούς εθνικών δοκιμασιών ήταν ο πιστότερος φύλακας και συγχρόνως ο ισχυρότερος μοχλός του αισθήματος της ελευθερίας του. Η επέμβαση δε του τυράννου (Τούρκων) στην ελευθερία του ελληνικού χοροστασίου στο μεσοχώρι, μπορούσε να προκαλέσει ακόμη και τοπική επανάσταση (τοπικό ξεσηκωμό) επικίνδυνη γι' αυτόν (τον τύραννο). Η ζωή και τα τραγούδια των αρματωλών και των κλεφτών είναι γεμάτα με χορούς, στους οποίους αυτοί τρέφουν και καλλιεργούν το αίσθημα της ελευθερίας. Κανένα άλλο δε μορφωτήριο (εκπαιδευτικό) ίδρυμα του ελληνικού λαού δε σεβάστηκε τόσο ο ίδιος ο τύραννός του, ούτε την ίδια την οικογένεια και την εκκλησία, όσο σεβάστηκε τα χοροστάσια σε κάθε χωριό της ελληνικής φυλής.

»Τον εθνικό χορό και το χοροστάσι των χωριών του ελληνικού λαού καθώς και το τραγούδι του, έπρεπε και εμείς από πολύ παλαιότερα, αφού τα συμπληρώσουμε και τα τελειοποιήσουμε, να τα συνδέσουμε (συνδιδάσκουμε) μεν με τη γυμναστική στα σχολεία, να τα βάλουμε δε αυτά και στις αίθουσες και τις πλατείες των πόλεων».

Κατακιώτισσες στο μεσοχώρι με τη γιορτινή τους φορεσιά.
(Φωτ. Αικατερίνης Λέκκα, 1933)

2. Η οικογένεια*

Η οικογένεια είναι η δεύτερη φυσική σχολή του ανθρώπου μετά από τη φύση. Μέσα σ' αυτή μορφώνεται και διδάσκεται ο άνθρωπος ως τέκνο της κατά την τρυφερή του ηλικία από τους διάφορους ειδικούς φυσικούς δασκάλους, τους διάφορους κλάδους και τα διάφορα συστήματα της στοιχειώδους ανθρώπινης γνώσης. Η μητέρα ως γνωστό θηλάζει, καθαρίζει, ντύνει και ξεντύνει, αποκοιμίζει ή διασκεδάζει το μικρό της νήπιο ευχαριστεί με τα ναυουρίσματα και τα τραγουδάκια την ακοή του, συνηθίζει δε τα αυτιά του στους ήχους και στους τόνους της μητρικής γλώσσας και το εξοικειώνει (του μαθαίνει σιγά-σιγά) με τα πρώτα απλούστατα ονόματα των αντικειμένων που το περιβάλλον (του αμέσου περιβάλλοντος) και το ενδιαφέρουν. Η γιαγιά διηγείται στα μικρά παιδιά με χάρη, με ευφράδεια και θρησκευτική ευλάβεια τα κατορθώματα των προγόνων εναντίον των εχθρών της θρησκείας και της πατρίδας. Και ο θεός από τον πατέρα έχει τη μανία να διηγείται στα παιδιά παραμύθια, στα οποία όχι μόνον τα ζώα με ονόματα ανθρώπων, αλλά και η υπόλοιπη άψυχη φύση σαν ζωντανή κινείται, δρα, σκέπτεται και ομιλεί. Ο παππούς από τον πατέρα εξηγεί στα μικρά εγγονάκια του τη σημασία των κυριακών και των εορτών και καθοδηγεί αυτά στην εκκλησία και φροντίζει για την ευσεβή και θρησκευτική μόρφωση αυτών κατά την πατροπαράδοτη πίστη...

Και κάποιος άλλος από την οικογένεια ευχαριστείται σαν παιδί με το να διδάσκει με στα μικρά παιδιά την ορθή σκέψη και τη σωστή προφορά της γλώσσας με αιγιμαϊκές και δυσκολοπρόφερες λέξεις και φράσεις καθοδηγώντας δε αυτά στους πρώτους αριθμούς και στις πρώτες αριθμητικές πράξεις με διάφορα παιχνίδια πολύ ευχάριστα, όπως π.χ. το παιχνίδι με το ρίξιμο της μπάλας (ή βόλου) ή φρουτών προς τα πάνω ή τα μονά ή ζυγά (λεφτόκαρα ή άλλοι μικροί καρποί που κρύβονται μέσα στις παλάμες). Η μεγαλύτερη αδελφή με το τραγούδι της ευχαριστεί το μικρό αδελφάκι κεντρίζοντας μ' αυτό τον τρόπο το χάρισμα της ωδικής (του τραγουδιού). Και ο μεγαλύτερος αδελφός άλλοτε μεν χαράζει με αιχμηρό αντικείμενο πάνω στην άμμο ή πάνω στις πλάκες του αλωνιού διάφορα σχήματα, γράμματα και ζώα, άλλοτε δε τραγουδά ή χορεύει ή σκιρτά ή ιππεύει πάνω σε ξύλο και κάνει διάφορες άλλες γυμναστικές ασκήσεις, τις οποίες όλες σπεύδει να τις μιμείται και να τις επαναλαμβάνει μετά αυτόν και ο μικρότερος αδελφός. Ο πατέρας παίρνοντας μαζί του αργότερα το μικρό γιο στις υποθέσεις έξω από το σπίτι εισάγει αυτόν στο πατρικό επάγγελμα και την οικονομία.

* Δημ. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 113-14.

3. Η πατρίδα*

Η πατρίδα βεβαίως είναι έδαφος απόλυτα πάρα πολύ αναγκαίο και σε κάθε άλλη φυλή ανθρώπων, κυρίως όμως σε κάθε (φυλή) που είναι προορισμένη να εκπληρώσει κάποια σπουδαία αποστολή σ' αυτό τον κόσμο. Κάθε έθνος στηριζόμενο στην πατρική γη και ξεκινώντας απ' αυτή πραγματοποιεί και την ειδική (εθνική) και τη γενική (κοσμοπολιτική) αποστολή του στον κόσμο αυτό. Τη γη της πατρίδας του την προετοιμάζει, την περιποιείται και την καλλιεργεί κάθε έθνος διαμέσου πολλών αιώνων σύμφωνα με τη φύση αυτής και του ίδιου και σ' αυτή εναποθέτει και τα υλικά και τα ηθικά μέσα, που είναι απαραίτητα στους εθνικούς και γενικούς αγώνες και σκοπούς αυτού του έθνους. Για χάρη της γης της πατρίδας δίκαια και με προθυμία διακινδυνεύει κάθε έθνος και μάλιστα για χάρη τέτοιας πατρίδας, η οποία έχει μεν προσαρμοσθεί και είναι προορισμένη σύμφωνα με τη φύση της από τη θεία πρόνοια για τη φύση των κατοίκων της, έχει δοξαστεί δε από όλους τους ανθρώπους και πάντοτε για τα έργα και τα κατορθώματά τους. Τέτοια ακριβώς εξαιρετική πατρίδα έλαχε κυρίως σε μας τους Έλληνες, οι οποίοι οφείλουμε, γι' αυτό το λόγο, να την αγαπάμε ασύγκριτα περισσότερο απ' ό,τι οποιοδήποτε άλλο έθνος τη δική του.

4. Μορφωτές ανθρώπων**

Εναπόκειται τώρα στην υγιή ελληνοχριστιανική παιδαγωγική (επιστήμη) το ιερό καθήκον ώστε, αφού λάβει σαν αφορμή και αφετηρία αυτό το ασφαλές ηθικό συμπέρασμα, που βγαίνει απ' την ίδια την ιστορία του ελληνικού έθνους, να οικοδομήσει πάνω σ' αυτό νέο παιδαγωγικό σύστημα με το οποίο να εκπαιδεύονται και νέο τρόπο διαμόρφωσης με το οποίο να διαπλάθονται οι νεαρές γενιές του ελληνικού έθνους. Όλα γενικά δε τα ελληνικά ιδρύματα που διαπλάθουν τους ανθρώπους και όλα τα εθνικά μας εκπαιδευτικά ιδρύματα και όλοι όσοι με οποιοδήποτε τρόπο και σ' οποιοδήποτε τομέα έχουν ταχθεί ως διαμορφωτές των ανθρώπων, δάσκαλοι και εκπαιδευτές του ελληνικού έθνους, νηπιαγωγοί, παιδαγωγοί νέων και μεγάλων ανθρώπων, οφείλουν να λάβουν γρήγορα και απ' αυτή τη στιγμή πολύ σοβαρά υπόψη τους και μετά από συστηματική μελέτη ανάλογα με την ειδικότητά τους, αυτό το ηθικό πόρισμα και να σπεύσουν ο καθένας στον κύκλο του, οι μεν βουλευτές του έθνους από το κοινοβούλιο, οι δε γονείς από την πατρική εστία και την οικο-

* Δημ. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 4.

** Δημ. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 203.

γένεια, οι δε κυβερνήτες της πολιτείας από τα υπουργεία, οι ιερείς και οι αρχιερείς από την εκκλησία, οι νηπιαγωγοί, οι δάσκαλοι και οι καθηγητές από τη Σχολή, οι συγγραφείς, πεζογράφοι και ποιητές από τα γραφεία τους, οι λειτουργοί της Θέμιδος (οι δικαστές) και οι δημόσιοι ρήτορες (ομιλητές) από το βήμα και τη λέσχη, οι αξιωματικοί του στρατού από το στρατώνα, οι ηθοποιοί, τραγουδιστές και μουσικοσυνθέτες από τη σκηνή και την ορχήστρα, και οι εκγυμναστές (εκπαιδευτές) των νέων από το γυμναστήριο, να πράξουν ό,τι οφείλει και μπορεί ο καθένας για επανόρθωση μεν των κακώς πεπραγμένων από μας (των σφαλμάτων μας), για πρόληψη δε των μεγάλων και βέβαιων κακών που πρόκειται να μας βρουν στο μέλλον και που με άλλο τρόπο δεν μπορούμε να αποφύγουμε καθώς και (για πρόληψη) αυτών που βρίσκονται ήδη πάνω απ' το κεφάλι μας.

5. Η δημοσιογραφία*

Το αναγνωστήριο δε με το πέρασμα του χρόνου γίνεται μετά από τη σχολή ένα από τα σπουδαιότερα διδακτήρια της ανθρωπότητας, στο οποίο δάσκαλοι μεν είναι τα βιβλία και όλα όσα δημοσιεύονται σ' αυτά, μαθητές δε (είναι) οι αναγνώστες αυτών. Η καθημερινή μάλιστα δημοσιογραφία, κατάντησε πλέον ο καθημερινός πνευματικός άρτος των ανθρώπων, το κοίταγμα του οποίου και μόνο είναι αρκετό, όπως ακριβώς κοιτάζει το ψωμί ο πεινασμένος, να προσελκύει τον αναγνώστη και να εξεγείρει συγχρόνως τόσο πολύ την περιέργεια και την πνευματική του πείνα, ώστε αυτός να επιμένει πολλές φορές να καταβροχθίσει πρώτα με τα μάτια του, χωρίς αναβολή αχόρταγα και λαίμαργα την εφημερίδα παρά να χορτάσει το στομάχι του που πεινάει πολύ και φωνάζει δυνατά. Και κανένα άλλο μέσο διδακτικό δεν κατάντησε τόσο κοινό, φτηνό και πρόχειρο, όσο η καθημερινή δημοσιογραφία, η οποία είναι πλέον δύναμη, που την καταλαβαίνουν οι πάρα πολύ φτωχοί των καλυβιών, αλλά και αυτοί οι ισχυρότατοι των (πλουσίων) μεγάλων παρά τη μεγάλη περιφρόνησή τους προς τους δημοσιογράφους.

6. «Όποια η Σχολή, τέτοιο και το Έθνος»**

... Αυτή είναι η Σχολή σε μας σήμερα, αυτή μεν η μέθοδος και αυτό (είναι) το πνεύμα, τα οποία ακριβώς επικρατούν σ' αυτή. Τέτοια δε θα μένει και η γενική μας κατάσταση, για όσο χρονικό διάστημα και η Σχολή θα βρίσκεται σε

* Δημ. Μαρούλη, όπ. παρ. 107-108.

** Δημ. Μαρούλη, «Τα έργα των εχθρών μου και το έργο μου...» σελ. 81.

τέτοια γενική κατάσταση' διότι έχει αποδειχθεί εκ των υστέρων ότι είναι σωστό το αξίωμα ότι «Όποια (είναι) η Σχολή, τέτοιο και το Έθνος».

Από όσα ειπώθηκαν εύκολα συμπεραίνεται η ύψιστη και σπουδαιότατη αποστολή της Σχολής. Η Σχολή μπορεί να κρατάει το έθνος στον τύπο του σχολαστικισμού και το νεκρό γράμμα και η Σχολή Μπορεί επίσης, κεντρίζοντας κατάλληλα τις ιδιοφυίες (το μυαλό, φρόνημα) να ανιψώσει το πνεύμα του έθνους σε εξαιρετικά κατορθώματα. Συλλόγους για τη διάδοση των γραμμάτων και των τύπων καθώς και Σχολεία γραμμάτων και τύπων έχουμε ήδη άφθονα, αλλά στερούμαστε εντελώς από Συλλόγους για τη διάδοση υγιών αρχών και διαμόρφωση χαρακτήρων καθώς και από Σχολές με καθορισμένα αξιώματα. Τη Σχολή των πατέρων μας την αποτελούσε μόνος ο δάσκαλος, τη σημερινή δε Σχολή την αποτελεί συνήθως το διδακτήριο και ο σύλλογος των δασκάλων. Καθένας από τους δασκάλους ας συναισθανθεί βαθιά αυτή την πικρή αλήθεια και να μη διδάσκει μόνο γράμματα, αλλά ας αγωνίζεται συγχρόνως και κυρίως, ώστε να γίνει ο ίδιος, όσο εξαρτάται απ' αυτόν, και πηγή πνευματικής ζωής για τους μαθητές του.

7. Η ζωοποιός Σχολή*

«...και αφού έμεινα στη γωνιά τούτη του ελληνισμού, αγωνίζομαι να βάλω και 'γω το λιθαράκι μου στο οικοδόμημα της ζωοποιού Σχολής. Εργασία δέκα χρόνων και οι καρποί της αντί να με αποθαρρύνουν με έπεισαν ακόμη περισσότερο γι' αυτή την ειδική αποστολή μου. Το είδος, η ποιότητα και η ποσότητα της διδακτικής ύλης, η μέθοδος, ο τρόπος, ο τόνος και το πνεύμα της διδασκαλίας έγιναν ήδη σε μένα οξεία (ισχυρά) κέντρα για αφύπνιση (ξύπνημα) της ιδιοφυΐας και κατάλληλα εργαλεία όχι για φτιασίδωμα αλλά για λαμπνιάρισμα (αστραποβόλημα) του πνεύματος του μαθητού. Έχω την πεποίθηση δε, ότι καμιά ιδιοφυΐα, που γεύτηκε σε ικανοποιητικό βαθμό τη διδασκαλία μου, δε θα παραπονεθεί ποτέ, ότι δε δέχτηκε την ώθηση που αρμόζει για την εκπλήρωση του προορισμού της. Και αυτό είναι μαζί με τη διάπλαση του θρησκευτικού και πατριωτικού αισθήματος το τρίτο κύριο και ουσιώδες μέρος του σκοπού των Διδασκαλείων μου».

8. Οι παιδιές (ομαδικά παιχνίδια)**

«Στη σχολή της οικογένειας πρέπει δίκαια να κατατάξουμε και τα ποικί-

* Δημ. Μαρούλη, όπ. παρ. σ. 83.

** Δημ. Μαρούλη. Το νοσερόν εν τη εκπαιδύσει, όπ. παρ. σ. 114-115.

λα διδακτικά (ομαδικά κυρίως) παιχνίδια, τα οποία παίζουν τα παιδιά πολλών γειτονικών οικογενειών, αφού συγκεντρωθούν για το σκοπό αυτό στο ύπαιθρο, κάτω από τη διεύθυνση του μεγαλύτερου τους, που τον εκλέγουν (βγάζουν) αρχηγό, μιμούμενα πάντα τις εργασίες και τις απασχολήσεις των μεγάλων με σοβαρότητα ανδρική, πράγμα που κι αυτό αποβαίνει πάρα πολύ μορφωτικό.

»Τα σκλαβάκια ή αιχμάλωτοι, το άλμα, ο δίσκος και τόσα άλλα παιχνίδια είναι όλα οι καλύτερες γυμναστικές ασκήσεις του σώματος. Ένα απ' αυτά τα παιχνίδια είναι το πιο διδακτικό απ' όλα, όχι μόνο γιατί διδάσκει πάρα πολλές γνώσεις, κυρίως από τη Φυσική Ιστορία, αλλά και γιατί οξύνει προπάντων την κρίση των παιδιών και τα αναγκάζει να κρατούν καλά στο μυαλό τους συγχρόνως όλα τα ουσιώδη γνωρίσματα των όντων' να γίνονται έτσι παρατηρητικά και να συλλαμβάνουν (ν' αρπάζουν αμέσως) πλήρη, ολόκληρη και ευδιάκριτη κάθε μια από τις παραστάσεις και τις έννοιες. Αυτό ο Πεσταλότσι το ανακήρυξε ως τον πρώτιστο και κυριότατα ψυχολογικό κανόνα της διδακτικής τέχνης.

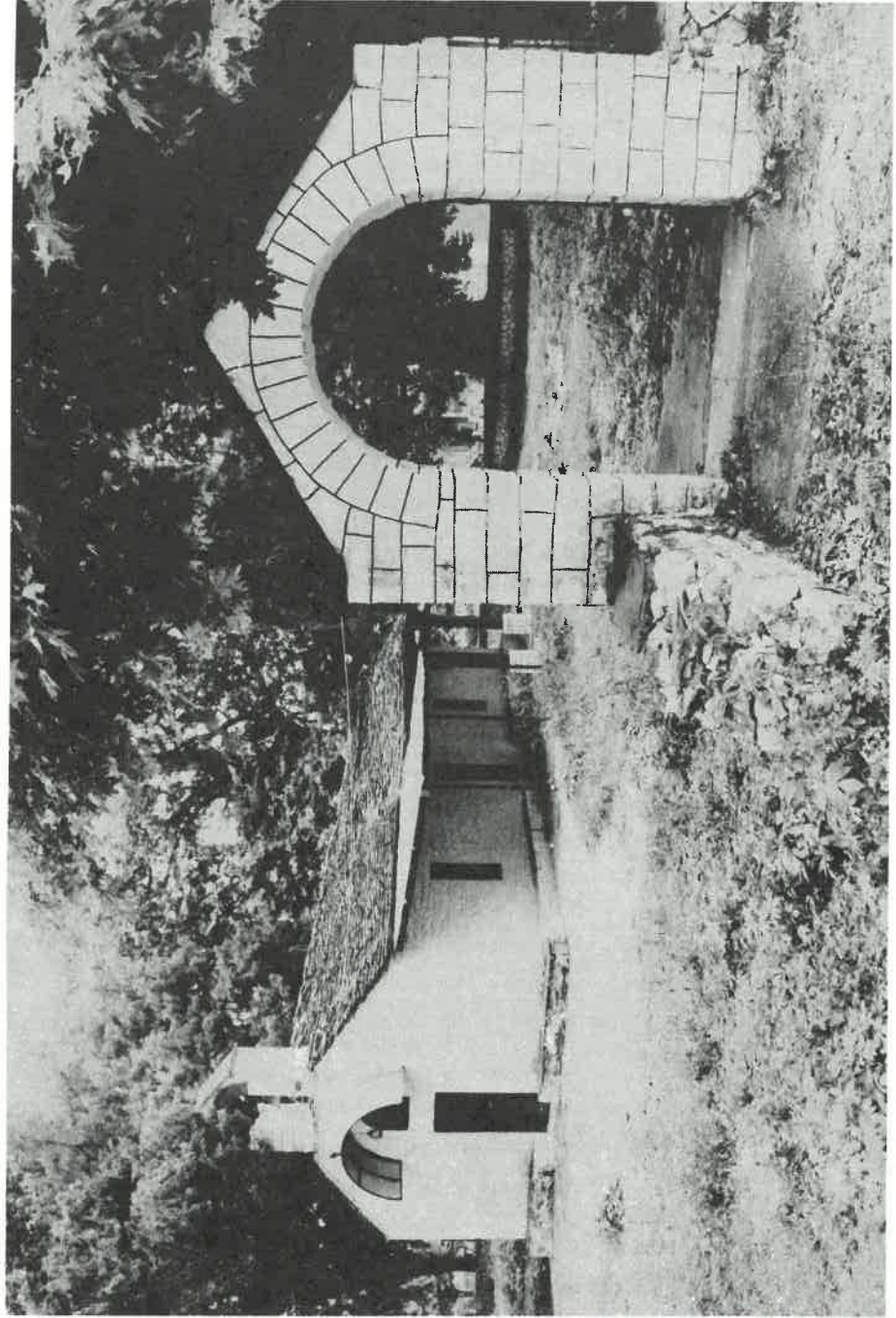
Έτσι, λοιπόν, το παιχνίδι αυτό, που στις διάφορες περιοχές της Ελλάδας έχει άλλη ονομασία, γνωστό όμως είναι εκείνο κατά το οποίο αυτός που διευθύνει το παιχνίδι, καλούμενος μάνα, κάθεται, έχοντας μπροστά του όρθιους σε ημικύκλιο τους παίχτες' και περιγράφει πάρα πολύ καθαρά κάποιο από τα φυσικά ή τεχνητά αντικείμενα, ιδιαίτερα δε από το βασίλειο των ζώων και των φυτών και από τις τέχνες του ανθρώπου, απαριθμώντας με ακρίβεια όλα τα ουσιώδη χαρακτηριστικά του.

Όποιος πρώτος το βρει, αρπάζει αμέσως από τα χέρια της μάνας το καλά κλωσμένο και κομποδιασμένο μαντήλι και κυνηγά, χτυπώντας μ' αυτό στις πλάτες τους συμπαίχτες του, οι οποίοι οφείλουν, όλοι μαζί, να τρέχουν μόνον προς μια κατεύθυνση, μέχρις ότου η μάνα δώσει το σύνθημα του γυρισμού. Και τότε, ο κυνηγός γυρίζει αμέσως πίσω και τρέχει να βάλει (να χώσει) το μαντήλι πάλι στα χέρια της μάνας' αυτοί που μέχρι τώρα κυνηγούνταν, αφού γίνουν κυνηγοί, τρέχουν ν' αρπάξουν από τα χέρια του μέχρι τώρα κυνηγού το μαντήλι, για να του κάνουν τα ίδια χτυπώντας τον πριν προλάβει να γλιτώσει τρέχοντας κοντά στη μάνα, που τότε αυτή ξαναρχίζει το παιχνίδι περιγράφοντας άλλο αντικείμενο.

Και είναι συνήθως αυτός που διευθύνει το παιχνίδι τόσο λογικός ακριβής και φυσικός κατά το χαρακτηρισμό των αντικειμένων που προτείνονται για εύρεση στους παίχτες, όσο ελάχιστοι από τους καθηγητές που διδάσκουν τη Φυσ. Ιστορία από την έδρα! Των δε παιχτών τα βλέμματα και η προσοχή τους είναι τόσο προσηλωμένα σ' αυτόν που περιγράφει και η κρίση τους τόσο γρήγορα ενεργοποιείται στη φυσική αυτή σχολή, όπου αμιλλώνται ποιος πρώτος

να βρει από τα χαρακτηριστικά το περιγραφόμενο αντικείμενο που συγκεντρώνει όλα τα γνωρίσματα που του δόθηκαν, όσο πολύ σπάνια παρατηρείται να γίνεται στους μαθητές κατά τη διδασκαλία στην τεχνητή σχολή από τον τεχνητό διδάσκαλο.

Δημήτριος Μαρούλης

Άι-Ταξιάρχης με τους γεροπλατάνους, όπου και το παλιό Χάνι Κατσικά, που αναφέρονται από περιηγητές και ταξιδιώτες.
(Φωτ. Τένη Παναγιωτίδη)

B

Αποσπάσματα από τα κείμενα*

Ἄφου ἡ ἐνέργεια, ὁ προορισμὸς καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου εἰσι διφυᾶ, ἅτε ἐκ τῆς διφυοῦς αὐτοῦ οὐσίας πηγάζοντα, διφυῆς κατ' ἀνάγκην ἐστὶ καὶ ἡ διδασκαλία (ἡ μὲν θεωρητικὴ ἢ πνευματικὴ, ἡ δὲ πρακτικὴ ἢ τεχνικὴ), δι' ἧς μορφοῦται ὁ ἀνθρώπος τὴν κατ' ἄμφω μόρφωσιν αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν διφυᾶ ταύτην διδασκαλίαν διφυᾶ εἰσι κατ' ἀνάγκην καὶ τὰ διδασκῆρια ἰδρύματα τῆς ἀνθρωπότητος, ἅπερ καὶ διαίρουνται διὰ τοῦτο γενικῶς εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, ἧτοι 1) εἰς διδασκῆρια, ἐν οἷς ὁ ἀνθρώπος μορφοῦται μᾶλλον θεωρητικῶς (τὸ πνεῦμα), καὶ 2) εἰς διδασκῆρια, ἐν οἷς μορφοῦται μᾶλλον πρακτικῶς (τὸ σῶμα), καὶ ἐντεῦθεν ἔχομεν 1) σχολεῖα θεωρητικὰ ἢ γενικὰ καὶ ἐγκύκλια καὶ 2) σχολεῖα πρακτικὰ ἢ εἰδικὰ καὶ τεχνικὰ.

Ἢ δὲ διττὴ καὶ διφυῆς μόρφωσις (πνευματικὴ ἢ θεωρητικὴ καὶ σωματικὴ ἢ πρακτικὴ), ἣν ὁ ἀνθρώπος λαμβάνει ἐν τοῖς διττοῖς τούτοις μορφωτηρίοις καὶ διδασκῆριοις ἰδρύμασι τῆς ἀνθρωπότητος, ἐστὶ καὶ φαίνεται αὐτῷ τόσον φυσικὴ καὶ ἀνταποκρίνεται τόσον στενωῶς καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸν ἐπίγειον προορισμὸν αὐτοῦ, ὥστε, καὶ ἂν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐκλιπῆ σήμερον ἐκ τοῦ κόσμου διὰ μιᾶς πᾶσα ἡ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος κτηθεῖσα καὶ ἀποθησαυρισθεῖσα γνῶσις καὶ τέχνη, ὁ ἀνθρώπος, ἐλαυνόμενος ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ αὐτοῦ ὀρμεμύτου, θὰ ἤρχιζε καὶ πάλιν ἀπὸ τοῦ ἄλλου τῆς νῦν ἀναπτύξεως αὐτοῦ καὶ θὰ ἀπέληγε καὶ πάλιν ἐκ νέου μετ' ἄλλους τόσους αἰῶνας καὶ ἄλλους τόσους μόχθους, εἴς ἢ ἀνθρωπότης διήλθε καὶ ὑπέστη μέχρι τοῦδε πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῆς, εἰς τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῶν καθηκόντων αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ συμπράγματα καὶ τὰ αὐτὰ μέσα τῆς μορφώσεως αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ ἡ μέχρι τοῦδε ἀνθρωπότης διατελεῖ σήμερον καταλήξασα.

Ἦνα λοιπὸν ἡ μόρφωσις μὴ ῥιπτάζῃ οὕτω τὸν ἀνθρώπον τῆδε κάκεισε, ὡς τὸ κύμα τὸ ἀπὸ θαλάσσης καὶ ἀνερμάτιστον πλοῖον, ἀνάγκη ἐστὶν ὅπως πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι καὶ ἐπιδράσεις ἀπάντων ὁμοῦ τῶν συντελεστῶν καὶ παρυγόντων τῆς μορφώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ πάντων τῶν μορφωτηρίων καὶ διδασκῆριῶν ἰδρυμάτων, δι' ὧν αὕτη ἐπιδιώκεται, συμπέτωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημείον, ἵνα διὰ τῆς ἡνωμένης ταύτης δυνάμεως, τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν ἐχούσης, κινῆται ἡ ἀνθρωπότης πρὸς τὰ πρόσω εἰς ἀσφαλῆ λιμένα σωτηρίας ἀντὶ τὰ περισπᾶται ἔνθεν κάκειθεν κρουομένη διηνεκῶς ὑπὸ ἀντιθέτων δυνάμεων καὶ προσβολῶν.

Ἦν τῆ ὀρθῆ ἄρα διακρίσει καὶ τῆ ὀρθῆ κατανοήσει καὶ καταλήψει τοῦ κοινῆς τούτου σημείου, ὅπερ ἐστὶν αὐτὴ ἡ οὐσία καὶ ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, κείται, ἐν αὐτῇ δὲ δέον καὶ νὰ ζητηται ἡ ἐνότις, ἡ ὁμόνοια καὶ ἡ ταῦτις ἀπασῶν τῶν δυνάμεων, τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν ἐπιδράσεων τῶν διακρίσεων συντελεστῶν τῆς μορφώσεως τῆς ἀνθρωπότητος κατ' ἄτομον, κατ' ἔθνος καὶ κατ' ὅλον. Ὅταν οἱ φύσει καὶ θέσει μορφωταὶ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὰ φυσικὰ καὶ τεχνητὰ μορφωτήρια ἰδρύματα αὐτῆς, γονεῖς καὶ οἶκος, διδάσκαλοι, θεωρητικοὶ καὶ πρακτικοί, καὶ σχολῆ, θεωρητικὴ καὶ τεχνικὴ, αἱ διάφοροι ἄλλαι εἰδικαὶ μορφωτήρια σχολαὶ καὶ οἱ ἐν αὐταῖς μορφοῦντες διδάσκαλοι, ἱεροκήρυκες καὶ ἄμβων, ἡθοποιοὶ καὶ θεάτρον, δημοσιογράφοι καὶ δημοσιογραφία ἢ ἀναγινωστήριον, μουσουργοὶ καὶ ᾠδεῖον, ἀξιωματικοὶ καὶ στρατῶν, παιδοπύργου καὶ γυμναστήριον, γέροντες καὶ μεσοχώριον, πολῖται καὶ κοινωνία, ἄρχοντες καὶ πολιτεία, νομοθέται, δημιουργοὶ πολιτειῶν καὶ ἀνώτατοι κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν κατορθώσωσι νὰ ἐνώσωσι καὶ ταῦτίσωσι μὲν τὴν μορφωτικὴν ἑαυτῶν ἐνέργειαν καὶ ἐπίδρασιν ἐπὶ τινος ἔθνους, κατευθύνωσι δὲ αὐτὴν πρὸς τὸ κοινὸν καὶ σωτήριον σημείον, τὸ σύμφωνον τῆ φύσει καὶ τῷ προορισμῷ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆ εἰδικῇ ἀποστολῇ τοῦ ἔθνους τούτου, τότε ἀρεσκῶς σώζουσι καὶ ἀνυψοῦσιν αὐτό. Ἄλλ' ὅταν οἱ αὐτοὶ συντελεσταὶ τῆς μορφώσεως ἔθνους τινὸς δὲν διακρίνωσι τὸ κοινὸν τούτο σημείον, οὐδὲ διευθύνωσι πρὸς αὐτὸ ἀπὸ κοινῆς πᾶσαν τὴν ἑαυτῶν ἐνέργειαν, ἀλλ' ἕκαστος αὐτῶν προτιθῆται μὲν ἴδιον σκοπὸν καὶ ἴδιον τέλος, οὐδεμίαν ἔχον σχέσιν πρὸς τὸ κοινὸν τέλος, κατευθύνῃ δὲ τὴν ἑαυτοῦ δράσιν πρὸς ματαίωσιν ἢ ἐξουδετέρωσιν τῆς τῶν ἄλλων συντελεστῶν, τότε ταπεινοῦσιν οἱ τοιοῦτοι μορφωταὶ καὶ διδάσκαλοι τὸ ἔθνος ἐκείνο καὶ καταστρέφουσιν αὐτὸ ἔτι καὶ ἀκμάζον.

* Δημ. Μαρούλη, Το νοσηρόν ἐν τῇ εκπαιδεύσει, ὅπ. παρ. σ. 98, 126, 128-129, 46, 50, 112, 123, 121, 124.

Και ὁμως ὁ πλοῦτος, ἡ δόξα, ἡ ἰσχὺς καὶ τὰ στενὰ ἐν γένει ὄρια τῆς πατρίδος οὔτε ὑπῆρξάν ποτε, οὔτε νὰ ὑπάρξωσι καὶ νῦν πρέπει τὸ τελικὸν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους τέρμα, ὅπερ καὶ δίκαιον καὶ δέον καὶ πρέπον ἐστὶ νὰ τεθῆ κατὰ τε τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος καὶ πολλῶ ὑψηλότερον καὶ πολλῶ ἀπώτερον πάντων τούτων· πολλῶ μὲν ἀπώτερον, διότι, ἐὰν περιορίσῃ ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ τὴν ἑαυτῆς ἐνέργειαν μόνον δι' ἑαυτὴν ἐντὸς τῶν στενῶν ὁρίων τῆς ἑαυτῆς πατρίδος, οὐ μόνον θὰ μαρानθῆ σὺν τῷ χρόνῳ, ἀλλὰ θὰ ἦναι δικαίως καὶ ἀναξία τοῦ τε παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς· πολλῶ δὲ ὑψηλότερον, διότι, ἐὰν ἐκπαιδεύῃ καὶ παρασκευάζῃ τὴν νεολαίαν αὐτῆς διὰ τὸν ἐπίγειον μόνον βίον, τότε βεβαίως καὶ αὐτοῦ τούτου ἀποτεύξεται. Πόσον δὲ ὀλίγον ἰσχύει ὁ πλοῦτος μόνος εἰς τὴν δόξαν καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς πατρίδος, ἀπόδειξιν τρανὴν περὶ τούτου παρέχουσιν ἡμῖν

οἱ πρόγονοι καὶ πατέρες ἡμῶν

τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, οὔτινες ἀμφότεροι τὰ μέγιστα τῶν κατορθωμάτων καὶ τὴν μεγίστην ῥώμην πρὸς δόξαν τῆς πατρίδος τότε ἀκριβῶς ἀπέδειξαν, ὅτε ἐμάχοντο ἐκ ξυλίνων φρουρίων καὶ διὰ ξυλίνων ὄπλων, κατόικουν δὲ ἐν καλύβαις καὶ ἐζῶν βίον πενιχρότατον καὶ λιτώτατον, ἐσθίοντες ἐκεῖνοι μὲν κριθινὸν ἄρτον καὶ κάρδαμον, οὗτοι δὲ βρίζινο ψωμί καὶ κρομμύδι. Τεκμήριον καταφανές ταῦτα πρῶτον μὲν ὅτι ἡ μεγαλοφυΐα, τῆς ὕλης μόνον σχετικὴν ἔχουσα ἀνάγκη, ἀπόλυτον ἀνάγκην ἔχει μόνον τοῦ πνεύματος, τοῦ φρονήματος, τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, καὶ δεύτερον ὅτι τὰ μεγαλοφυοῦντα τῶν ἐθνῶν δὲν ἐμπνέονται ὑπὸ τῆς ὕλης, οὐδὲ ὑπὸ τῆς κοιλίας καὶ τῆς ἰσχύος αὐτῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου καὶ συναισθήματος Θεοῦ ἄνωθεν πνέοντος, ὅπερ, ἀφοῦ ἄπαξ εἰσπνεύσῃ εἰς αὐτά, καθιστᾷ αὐτὰ καὶ νικώμενα ἀήττητα. Εἰς τὸ πνεῦμα ἄρα καὶ τὸ φρόνημα, εἰς τὴν καρδίαν καὶ τὸ συναισθημα, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν κοιλίαν, τὴν ὕλην καὶ τὴν κενοδοξίαν, πρέπει νὰ ἀπευθίνηται πάντοτε καὶ ἡ μόρφωσις τῆς ἑλληνίδος νεολαίας, ἐὰν θέλωμεν νὰ κινήσωμεν αὐτὴν πρὸς δράσιν γενναίαν καὶ μεγαλοφυΐαν. Καὶ ἡ ἱστορία δὲ δὲν ἀπληθύνει τοὺς προγόνους καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν, διότι ἐμάχοντο περὶ ἄρτου καὶ κοιλίας, περὶ φωλεᾶς καὶ λείας, ἀλλὰ διότι ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τοῦ πνεύματος, ὑπὲρ τοῦ φωτός καὶ τῶν θείων δικαίων ὡς στρατιῶται τοῦ Θεοῦ κατὰ τοῦ σκότους, τῆς κτηνώδους βίας καὶ τῆς βαρβαρότητος. Ἁγῶνες, πηγάζοντες ἐκ τῆς ἰσχύος τῆς δόξης καὶ τοῦ πλούτου, καὶ κερδαινόμενοι, οὐδεμίαν μὲν δόξαν φέρουσι, ταχέως δὲ ὡς πομφόλυγες ὑπὸ τοῦ πρῶτου πνεύματος ἐξαφανίζονται ἐκ τῆς ἱστορίας διαρρηγνύμενοι·

Ἡ Ἑλλὰς ἄρα θ' ἀναζήσῃ καὶ θὰ μεγαλοφυΐσῃ ἐκ νέου τότε μόνον, ὅταν ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων ἐλατηρίων ἐλαυνομένη ἀναλάβῃ νὰ ἐκπληρώσῃ καὶ πάλιν τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς ὡς γενικὸς καὶ παγκόσμιος ἱστορικὸς παράγων ἐν τῇ προαγωγῇ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ρίζα πάσης ὑγιούς καὶ σωτηριώδους πολιτικῆς καὶ πάσης σοφῆς καὶ εὐφυοῦς διπλωματικῆς κεῖται ἐν τῷ σκοπῷ τῆς μορφώσεως τῆς νεολαίας ἔθνους τινός.

Δυστυχῆ τὰ ἔθνη, ὅσα οὔτε μετὰ τοιαύτης κληρονομίας γεννῶνται, οὔτε διαθέσιν αἰσθάνονται πρὸς τὴν ἀποθησαυρίσιν κοινῆς καὶ δημοσίου θησαυροῦ γνώσεως καὶ τέχνης διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Τὰ τοιαῦτα ἔθνη ἢ ἐξηλείφθησαν ἐξαφανισθέντα ἢ συγχωνευθέντα ὡς δούλοι μετ' ἄλλων ἐθνῶν, ἢ ζῶσιν εἰσέτι ὡς κτήνη ἐνῶ τὸ τέλος αὐτῶν ἐγγύς ἐστιν. Μικρία δὲ τὰ ἔθνη, ὅσα οὐ μόνον γεννῶνται κληρονόμοι πατέρων προνοητικῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ὀργῶσιν ἵνα μεταφέρωσιν ἐκ τοῦ κοινῆς παγκοσμίου θησαυροῦ εἰς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα καὶ ἀποθησαυρίσωσιν ἐν αὐτῇ δι' ἑκταύς τε καὶ τοὺς διαδόχους αὐτῶν πᾶν ὅ,τι συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάδειξιν αὐτῆς.

Ἐξαιρετικῶς δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅπερ κέκτηται ὡς κληρονομίαν μὲν γνώσεως καὶ τέχνης ἀπὸ τῶν προγόνων αὐτοῦ τοιούτους θησαυρούς, οὗς σύμπατα ἢ πεπολιτισμένη ἀνθρωπότης ἀνεκέρυζεν ὡς κοινὸν ἱερὸν παγκόσμιον αὐτῆς κειμήλιον, ὡς πατρίδα δὲ χώραν, ἣτις ἐκ τε τῆς φύσεως καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς καὶ ἐγένετο καὶ νὰ διαμένη κέλῃται ἐς αἰεὶ τὸ κοινὸν πανδιδακτῆριον τῆς οἰκουμένης ὅλης καὶ ὁ ἐπίγειος κεντρικὸς παράδεισος τοῦ κόσμου, ἂν μὲν ἀνανήψῃ ἐκ τῆς μείλης καὶ τοῦ ληθάργου, ὑπ' ὧν νῦν κατέχεται, ἀναστῆ δὲ ἐκ τῆς δεινῆς πτώσεως, ἣν ὑπέστη ἐκ τοῦ κόρου καὶ τῆς ἀμαρτίας, συναισθανθῆ δὲ ἐξ ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ συλλάβῃ ἐκ νέου ἐν τῷ βίθῃ τῆς συναισθήσεως καὶ συνειδήσεως αὐτοῦ τὴν ἀναμμένουσαν αὐτὸν ὑψίστην ἀποστολὴν καὶ συνέχισῃ οὕτω τὸ μυστήριον τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας καὶ τῆς ἐπιγείου ἀθανασίας αὐτοῦ, τοῦτο ἔσται δικαίως καὶ τὸ μακαριώτατον, εὐτυχέστατον καὶ τιμιώτατον πάντων τῶν ἐθνῶν, διότι φύσει οἱ ἄνθρωποι ἀγαπῶσι καὶ τιμῶσιν οὐχὶ τότε τὸν νεόπλουτον, ὅσον τὸν ἀπόγονον μεγάλῃς μὲν ποτε, ἀνθηρᾶς καὶ εὐεργετικῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ μέχρις ἀφαιρίας νῦν καταπεσοῦτης, τὸν ἀναττήσαντα αὐτὴν διὰ τῆς φιλοτιμίας αὐτοῦ ἐπιμελείας, τοῦ ἰδρώτος καὶ τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν προτέρην αὐτῆς εὐκλειαν.

Ἐκτός δὲ τῶν διδακτηρίων τούτων ὡς μορφωτήρια θεωρητέον καὶ τὰ ἑξῆς.

- 5) Τὸ ὀρφανοτροφεῖον.
- 6) Τὴν σχολὴν τῶν κωφαλάλων.
- 7) Τὴν σχολὴν τῶν τυφλῶν.
- 8) Τὸ ἄσυλον τῶν ἐγκαταλελειμμένων παιδίων.
- 9) Τὸ σωφρονιστήριον τῶν ἀναγῶγων παιδίων.
- 10) Τὴν σχολὴν τῶν μωρῶν, τῶν βλακῶν καὶ τῶν ἔλλειψίν τινα πασχόντων κατὰ τὰς διανοητικὰς δυνάμεις παιδίων. *Idioten-ή-Schwachsinnigen-Anstalt.*

Ὅτι δὲ τὰ πολλαπλᾶ ταῦτα καθήκοντα οὐ μόνον δὲν ἀντίκεινται εἰς τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ συμπίπτουσι μάλιστα μετὰ τούτων ἀκριβῶς, ἢ μᾶλλον αὐτὰ εἰσὶν αὐτὴ ἡ φύσις καὶ ὁ προορισμὸς αὐτοῦ, τοῦτο ἀποδείκνυται καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς γενικῆς ἱστορικῆς πείρας πάσης τῆς ἀνθρωπότητος, ἥτις μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος, ἐρχόμενος τὸ πρῶτον εἰς τὸν κόσμον τούτον, ἀποκλειόμενος μὲν ἢ ἐγκαταλιμπανόμενος ἔξω τῶν μορφωτικῶν καὶ κοινωνικῶν κύκλων (οἰκογενείας, σχολῆς, ἐκκλησίας, ἔθνους, πολιτείας καὶ κοινωνίας ἐν γένει), ἢ ἀπόλλυται ἢ ἀποθηριούται καὶ κακοδαίμονεϊ ἐκπίπτων τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ· ἐντὸς δὲ τῶν μορφωτηρίων

εἰς τὰ πολλαπλᾶ ταῦτα καθήκοντα ὀρεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ ὑποκύψῃ, ἐν θέλῃ νὰ γείνη μέτοχος τῶν ἀντιστοίχων ποιικίλων δικαιωμάτων, δι' ὧν καὶ μόνων ἀποβαίνει αὐτῷ δυνατόν νὰ ζῆσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εὐτυχέστερον καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν ἐπίγειον αὐτοῦ προορισμὸν εὐκολώτερον.

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' Ανέκδοτες Πηγές:

1. **Γενικά Αρχεῖα τοῦ Κράτους.** Αρχεῖα Νομοῦ Ἰωαννίνων. Αρχεῖα Ζωσιμαίας Σχολῆς Ἰωαννίνων: α') «Ζωσιμαία Σχολή, Μητρώων των εγγραφομένων μαθητῶν, 1853-1861». β') «Ζωσιμαία Σχολή, Μαθητολόγιον της Ζωσιμαίας Σχολῆς ἀρχόμενον ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου 1854-1855 ἕως 1862». γ') «Ζωσιμαία Σχολή, Γενικός Ἐλεγχος των μαθητῶν της Ζωσιμαίας Σχολῆς ἀπὸ του σχολ. ἔτους 1845-46 ἕως 1890-1891».

2. **Αρχεῖα Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.** α') Μητρώων Μαθητῶν (ἀρχόμενον ἀπὸ 1848) της Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς. β') Ριζάρειος Ἐκκλησιαστικῆ Σχολῆ, Μαθητολόγιον περιόδου 1848-1908.

3. **Αρχεῖα Ψυχιατρικοῦ Νοσοκομείου Ἀττικῆς.** Βιβλίον Ἱστορικοῦ ἀσθενῶν ἔτους 1892 τοῦ «Δρομοκαϊτείου». Απόσπασμα που ἀφορᾷ Δ. Μαρούλη.

4. **Αρχεῖα Κοινότητος Κατσικᾶ.** Μητρώα, Δημοτολόγια. (Ἐπώνυμα ἀπὸ 1849 καὶ ἐξῆς). Κατσικᾶς Ἰωαννίνων.

5. Αρχεῖα Ἐκπαιδευτικῆς Περιφέρειας Δημ. Σχολείων Ἰωαννίνων. Βιβλία Ἐπιθεωρήσεων, Πρακτικά Συμβουλίων κλπ. Νομαρχία Ἰωαννίνων. (1914 κ.ε.).

Β' Βιβλιογραφία:

Ἀγγελομάτη Χρίστου, Εμ. Ἑλληνικά Ρωμαντικά χρόνια. Βιβ. ΕΣΤΙΑΣ, Ἀθήνα.

«ΑΓΩΝ», Ἐφημερίς, Δημοσιογραφικὸν Ὅργανον Ἡπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων... Ἐτη 1888-1900.

«ΑΛΗΘΕΙΑ Ἐκκλησιαστικῆ», Σύγγραμμα Ἐκκλησιαστικῶν Περιοδικῶν. Ἐν Κων/λει ἐκ του Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου. Ἐτη: 1880-81 ἕως 1885-86.

«ΑΝΑΠΛΑΣΙΣ» Περιοδικὸν του ομωνύμου Συλλόγου. Τόμ. 3, 1889, Ἐν Ἀθῆναις 1890.

Αραβαντινοῦ Παναγιώτη, Χρονογραφία της Ἡπείρου, τόμοι Α' Β' ἐκδ. 1856.

Αραβαντινοῦ Παναγιώτη, Βιογραφικὴ Συλλογὴ λογίων της Τουρκοκρατίας. Ἐκδ. Ἐταιρ. Ἡπειρ. Μελετῶν (ΕΗΜ), Ἰωάννινα 1960.

- Αραβαντινού Παναγιώτη, Περιγραφή της Ηπείρου, Ιωάννινα 1866. Ανατύπ. ΕΗΜ, 1984.
- Αραβαντινού Σπύρου, Ιστορία Αλή Πασά... Εν Αθήναις 1895. Ανατύπ. «Πύρρος», 1970, τόμ. Β΄.
- Αργυρού Αθανασίου, Η δράσις και το έργον του Δημητρίου Μαρούλη, 1870-1885. Έκδ. εφημ. «Εμπρός» των Σερρών, 1938.
- Αργυρού Αθανασ. Η κλεις της αναγνώσεως ήτοι το πρώτον αναγνωστικόν βιβλίον κατά την αναλυτικοσυνθετικήν μέθοδον, Αθήναι 1880.
- Βακαλόπουλου Κων. Α, Μακεδονία και Τουρκία, Θεσ/νίκη 1987.
- Βακαλόπουλου Κων. Α, Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού. Ήπειρος, Θεσ/νίκη 1992.
- Βακαλόπουλου Κων. Α, Ιστορία του Βορείου Ελληνισμού. Μακεδονία. Θεσ/νίκη 1992.
- Βιζουκίδου Περικλ. Κ, Η συμβολή των Μακεδόνων εις το έργον του Πανεπιστημίου Αθηνών. Αρχείον Ιστορ. Λόγων. Αθήναι 1992.
- Βιζουκίδου Περικλέους, Βράνος Βωζάνης, «Ηπειρωτικά Χρονικά», 2/1927. Ελληνική Κοινότητα Αλεξάνδρειας, Αθήναι 1993.
- Βλάχου Έλλης Αγγέλου, Η παιδεία εις τας Τουρκοκρατούμενας Σέρρας. Εν Αθήναις 1935.
- Βούρη Σοφίας, Πηγές για την Ιστορία της Μακεδονίας, 1875-1901, Αθήνα 1994.
- Γαβριηλίδου Βλασίου, Πανελλήνιος Σύντροφος, ετήσιον Πολιτειακόν και Στατιστικόν Ημερολόγιον, έκδ. Ακροπόλεως, Αθήναι 1889. (Ημερολ. 1890).
- Γάγαρη Γεωργίου, Δημήτριος Μαρούλης, περιοδ. «Ηπειρωτ. Εστία», Ιωάννινα τόμ. 2, 1953.
- Γρηγορίου Μητροπολίτου Χίου του Βυζαντίου, Το Ελληνικόν Πνεύμα... Εν Χίω 1869.
- Δαμαλά Νικολ. Μ, Λόγοι περί ιδιάζοντος χαρακτήρος... Εν Αθήναις 1878.
- Δαυίδ Αντωνίου, Τα προγράμματα Μέσης Εκπαιδεύσεως 1833-1929, Αρχ. Ελλην. Νεοελ. Γεν. Γραμ. Νέας Γενιάς, Αθήνα 1988.
- Δέλλιου Ιωάννου, Κυρ. Αναμνήσεις, Μακεδον. Ημερολόγιον, έτος 1911, Αθήναι. (Έκδοσις του Παμμακεδονικού Συλλόγου).
- Δημαρά Αλέξη, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, 1821-1894. Αθήνα.
- Δημητριάδου Δημητρίου, Ι. Λόγος απαγγελθείς... εν τω Ελληνικώ Παρθενωγείω... 30 Ιανουαρ. 1880. Εν Θεσ/νίκη 1880.
- Δήμητσα Μαργαρίτου, Γ. Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, τόμ. Α΄, Αθήνησιν 1896.
- Δήμητσα Μαργα. Γ. Περί της αξίας... της κλασικής εκ/σεως, Εν Αθήναις 1879. «Διαβάζω», περιοδ. Αριθμ. 128/1985, Θεσσαλονίκη, (αφιέρωμα).

- «Δωδώνη» η, Δεκάτ. Μεγ. Πανηπειρωτική Εγν/δεια, τόμ. Α΄, έκδ. Γ΄ 1959-1960, Αθήναι 1960.
- «Δωδώνη» Ηπειρωτ. Ημερολόγιον, 1896.
- «ΕΒΔΟΜΑΣ», Επιθεώρ. Κοινωνική και Φιλολογ. Τόμ. 1888, Έτος Ε΄ Αριθμ. 16 Εν Αθήναις 16 Απριλ. 1888.
- Ελληνικόν Συλλόγων Συνέδριον, Πρακτικά της Συνόδου, Εν Αθήναις 1879.
- Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος ο εν Κων/λει, περιοδ. Σύγγραμμα. Πρακτικά, εκθέσεις, κλπ. Τόμοι: Ε΄ 1870-71, Εν Κων/λει 1872. ΣΤ΄ 1871-72 (1873). Ζ΄ 1872-73 (1874). Η΄ -1873-74 (1874). Θ΄ -1874-75 (1875). Ι΄ -1875-76 (1877) ΙΑ΄ 1876-77 (1878). ΚΣΤ΄ 1881-1882, (1884). (Και άλλοι τόμοι).
- Ενεπεκίδη, Π.Κ. Η Θεσσαλονίκη τα χρόνια 1875-1912, Θεσ/νίκη 1981.
- Εργολάβου Σπύρου, Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1993.
- Ευαγγελίδου Τρύφ. Η παιδεία επί Τουρκοκρατίας, τόμ. Α΄ Επανέκδοση 1992.
- Ευαγγελοπούλου Σπυρ. Ιστορία Νεοελλην. Εκπαίδευσης, τευχ. Α΄ Αθήνα 1989.
- Θεοδωρίου Ιωάννου, Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος, εν Σέρραις, Έκθεσις πεπραγμένων αυτού από του πρώτου της συστάσεώς του έτους Θεσσαλονίκη 1872.
- Θ. Γ. «Περίληπτικά Βιογραφία επίσημων ανδρών τε και γυναικών...». Εν Σέρραις εκ του Τυπογραφείου των Διδασκαλείων, 1878.
- Θεοδωρίδου Τριανταφυλ. Αθανάσιος Αργυρός. Εις μνήμην... Αθήναι 1956.
- Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, Μουσείο Μακεδονικού Αγώνος, Συμπόσιο. Θεσ/νίκη 1987.
- Ισηγόνη Αντωνίου, Ιστορία της Παιδείας, Αθήναι 1964.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτικής Αθηνών, τόμ. Ι΄, ΙΓ΄ και ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ.
- Ιωάννου Φιλίππου, Λόγος Ολυμπιακός, περιοδ. ΟΛΥΜΠΙΑ του 1870. Αθήναι 1872.
- Καλοστιπή Ιωάννου, Μακεδονία, Νεοελ. Ιστορ. Βιβλιοθ. Ιστορ. 1993.
- Καραθανάση Αθανασ. Πραγματεία περί Μακεδονίας. Θεσ/νίκη 1990.
- Καραναστάση Τάσου, Α. Ο Δ. Μαρούλης και η εφημερ. Μακεδονία των Σερρών (1878). Σερραϊκά Ανάλεκτα, τόμ. Β΄ 1993-94, Επετ. Πνευμ. Κέντρου Δήμου Σερρών.
- Καφταντζή Γιώργου, Περίληπτική ιστορία της πόλης Σερρών, Εικονογραφ. Ιστορία Σερρών, έκδ. «ΓΙΑΤΙ», 1991.
- Κίτσου Κων. Τα Ζωγράφεια Διδασκαλεία Κεστοράτι... 1874-1891, έκδ. Ίδρ. Βορ. Μελετών Ιωάννινα 1985.

- Kipper Paul*, Ιστορία της εν Ελλάδι Δημοτ. Εκπαιδ/σεως, μετάφρ. Δημ. Αυξεντίου, Εν Αθήναις 1906.
- «ΚΛΕΙΩ», Σύγγραμμα Περιοδικόν, Εν Λειψία, έτος Ε', Τόμ. V, αριθ. 1-24, 1889.
- Κορδάτου Γιάννη*, Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδος τόμ. XII, 1862-1900, έκδ. 20ου αιών.
- Κουγέα Σωκράτους, Β.* Ηπειρωτικόν Αρχείον Σταυρίδου, Ηπειρ. Χρονικά, 1939.
- Κρυστάλλη Κώστα*, Άπαντα, επιμ. Π. Βοβολίνη, Διεθνείς έκδ.
- Κυπαρίσση Βασιλείου*, Τραγούδια της Χαλκιδικής, Θεσ/νίκη 1940.
- Κωνσταντινίδου Γ.* Οδηγός ήτοι Εγχειρίδιον της προκαταρκτικής διδασκαλίας... Εν Αθήναις 1873.
- Κωφού Ευαγγέλου*, Η επανάσταση της Μακεδονίας κατά το 1878, έκδ. Ιδρ. Μελ. Χερσ. του Αίμου, 1989.
- Λαμπίκη Δημητρίου*, Η εκατονταετηρίς του Μακεδονικού Αγώνος, Ημερολόγ. της Μεγάλης Ελλάδος, Αθήναι 1935.
- Λαμπριδίου Ιωάννου*, Ηπειρωτικά Μελετήματα, Μαλακασιακά, τεύχ. Δ', Εν Αθήναις 1888. Επανέκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971.
- Λαμπριδίου Ιωάννου*, Ηπειρωτικά Αγαθοεργήματα — Περί των εν Ηπείρῳ Αγαθοεργημάτων 1880. Επανέκδοση ΕΗΜ, Ιωάννινα 1971.
- Lascaris J. (Λάσκαρης Ιωάν.)*, La Grece et l' Oriend. Repons aux Trois Conferences de M. Maroullis sur l' instruction et l' Eglise en Orient, Geneve 1876. (Η Ελλάδα και η Ανατολή. Απάντηση σε τρεις διαλέξεις του κ. Μαρούλη για την εκπαίδευση και την Εκκλησία της Ανατολής).
- Λέφα Χρ.* Ιστορία της Εκπαιδύσεως, ΟΕΣΒ, Εν Αθήναις 1942.
- Μακεδον. Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών* (Κοίτ. Θεοδωρίδου Ι.).
- Μέκιου Κων. Μ.* Ιστορία της Ηπείρου, Εν Καΐρω 1909.
- Μαρούλη Δημητρίου*, Τα έργα των εχθρών και το έργον μου ενώπιον του ενεστάτος και του μέλλοντος. Εν Σέρραις 1879. Τύποις Διδασκαλείων.
- Μαρούλη Δημητρίου*, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, Αγγελία, Εν Σέρραις 4 Απριλ. 1878, Εφημερίς του Λαού. Τύποις Διδασκαλείων.
- Μαρούλη Δημητρίου*, Το νοσερόν εν τη ενεστάσει εκπαιδύσει του Ελληνικού έθνους και το μέσον της θεραπείας αυτού, περιοδ. «ΠΛΑΤΩΝ», έτος I (1888) και έτος ΙΑ' (1889).
- Μαρούλη Δημητρίου*, Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων, Εν Αθήναις, εκ του τυπογραφείου Ανέστη Κωνσταντινίδου 1888.
- Μαρούλη Δημητρίου*, Περί μορφώσεως Ελλήνων Δημοδιδασκάλων, περιοδ. «ΠΛΑΤΩΝ» έτος I (1888).
- Μαρούλη Δημητρίου*, Σημειώσεις Παιδαγωγικών μαθημάτων μαθητή Διδα-

- σκαλείου Σερρών σχολ. έτους 1884-1885. Παραδόσεις Δημ. Μαρούλη Δ/ντού Διδασκαλείου. Από το Αρχείο Π. Παπακωνσταντίνου, Καθηγητή Παν/μίου Αθηνών.
- Μικρασιατικά Χρονικά*, σύγγραμμα περιοδικόν... Ενώσεως Σμυρναίων Αθήναι, 1938.
- Μπέττη Στέφ.* Ηπειρωτική Ευποιΐα, Γιάννινα 1982.
- Ξηραδάκη Κούλας*, Διδ/λοι υποδούλου Ελληνισμού «Ηπειρ. Εστία» 1972.
- Οικονόμου Γεωργίου Αθαν.*, Ιστορία των τριών Ελισαβετείων Παρθεναγωγείων των Ιωαννίνων επί τουρκοκρατίας, 1848-1913, Ιωάννινα 1957.
- «ΟΛΥΜΠΙΑΣ» του 1870, (Κοίτ. και Ιωάννου Φ) Αθήναι 1872.
- Παναγιωτίδου Ιοκάστη, Ε.* Υγεία κι περιθ. στην Ήπειρο ...1788-1913, Ιωάννινα 1994 (Διδ. διατριβή).
- «ΠΑΝΔΩΡΑ», περιοδ. σύγγραμμα, τόμ. 22ος Εν Αθήναις 1872.
- Πατναζίδου Ιωάν.*, Γυμνασιακή παιδαγωγική... Εν Αθήναις 1889.
- Παπαγεωργίου Πέτρου, Ν.* Αι Σέρραι και τα προάστια... Μονή Προδρόμου, Επανέκδοση, Θεσ/νίκη 1988.
- Παπαδάκη Λυδία*, Η αλληλοδιδασκτική μέθοδος... έκδ. Δωδώνη 1992.
- Παπαδοπούλου Γεωργ. Ι.* Λόγος Πανηγυρικός... Εν Κων/λει 1879.
- Παπαδοπούλου Στεφάνου*, Εκπαιδευτική και κοινωνική δραστηριότητα του Ελληνισμού της Μακεδονίας κατά τον τελευτ. αιώνα της Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1970.
- Παπακωνσταντίνου Παναγ.-Ανδρέου Αποστ.*, Τα διδασκαλεία και η ανάπτυξη της παιδαγ. σκέψης 1875-1914, Αθήναι 1992.
- Παπαμάρκου Χαρίσ.*, Τα αναγνωστικά βιβλία, τόμ. Α' Αθήναι 1897.
- Παπαμάρκου Χαρίσ.* Περί του αληθινού της Ελληνίδος... Εν Αθήναις 1883.
- Παπαστάθη Χαράλ.* Η καλλιέργεια των γραμμάτων στη Θεσ/νίκη κατά την τουρκοκρατία, ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, Χριστούγεννα 1985.
- Παρανίκα Ματθαίου*, Ιστορία της Ευαγγελικής Σχολής της Σμύρνης, Εν Αθήναις 1885.
- Παρίση Στεφάνου*, Εκπαιδευσις Ανωτέρα, Μέση, 1833-1884, Εν Αθήναις 1884.
- «Παρνασσός», περιοδ. Σύγγραμμα, του εν Αθήναις ομων. Συλλόγου, Τόμ. ΙΕ', Εν Αθήναις 1892.
- Πασχάλη Δημητρίου*, Θεόφιλος Καΐρης, Εν Αθήναις, 1928.
- Πέννα Πέτρου, Ο.* Δημήτριος Μαρούλης, το Διδασκαλείον του και η εν Σέρραις δράσις του, εφημ. «Πρόοδος» φύλλα 19 Ιουλ., 26 Ιουλ. και 2 Αυγούστου 1931.
- Πέννα Πέτρου, Θ.* Ιστορία των Σερρών, Από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων... 1383-1913, Αθήναι, 1938.

- «ΠΛΑΤΩΝ», περιοδ. του εν Αθήναις Διδασκαλικού Συλλόγου, Έτη: Θ', Ι', ΙΑ' ΙΒ' (1887, 1888, 1889, κλπ.).
- Πολέμη Πόπη, Η Βιβλιοθήκη του Ελιά, Ελλην. Βιβλιοθήκη 1864-1900. Αθήνα 1990.
- Πρόγραμμα Εθνικού Πανεπιστημίου κατά το έτος 1863-64, έκδ. Εθνικ. Πανεπιστημίου.
- Ράδου Νικολάου, Τα κατά την Ριζάρειον Εκκλησ. Σχολήν από συστάσεώς της ...μέχρι 1902, Αθήναι 1903.
- Ρώση Στεφάνου, Ιστορία της Παιδαγωγικής, Αθήναι 1924.
- «Πυρσός», Μ.Ε. Εγκυκλοπ. λήμμα «Μαρούλης Δημ.».
- Σαλαμάγκα Δημητρ. Σ., Η κόσσα και η Βλιώρα, Ιωάννινα 1958.
- Σιωμοπούλου Τάκη-Δημ., Ηπειρωτικά, Ιωάννινα 1975.
- Σκανδάλη Χρήστου, Κ., Το Κρυφοβό και το Σχολείο του, Ιωάννινα 1990.
- Σμαδά Νίκου, Χρονικό της Ελληνικής Τυπογραφίας, τόμ. Β' Αθήνα 1981.
- Σκορδέλη Βλ. Γ. Λόγος περί θρησκευτικού συναισθήματος... Εν Κων/λει 1874.
- Σολδάτου Χρ. Η εκπαιδευτική και πνευματική κίνηση του Ελληνισμού της Μ. Ασίας, τόμ. Α' Αθήναι 1989.
- Σολομώνιδη Χρήστου, Η παιδεία στη Σμύρνη, Αθήναι 1960.
- Σούρλα Ευρ. Ήπειρος και Αυστριακή διπλωματία, Ηπειρ. Χρονικά 1932.
- Σοφριανού Κώστα, Το νομικό πλαίσιο για τη νεολαία, 1833-1890 ιστ. Αρχ. Νεολ. Γεν. Γραμ. Ν. Γενιάς, Αθήνα 1989.
- Στάθη Γεωργίου, Μακεδονία Ξακουστή, Ιστορ., τραγούδια, μουσική. Θεσσαλονίκη.
- Σταυρίδου Βασιλείου, ιστορία του Οικουμ. Πατριαρχείου, Θεσ/νίκη, 1987.
- Σταύρου Τατιάνας, Ο εν Κων/λει Ελλην. Φιλολογ. Σύλλογος. Το Υπουργ. Παιδείας... Αθήνα 1967.
- Στεφάνου, Σ.Ε. Η Ευρώπη εν έτει 1880, Πολιτική των Γερμανικών Κρατών εν Ανατολή, περιοδ. Επιθεώρησις Πολιτική και Φιλολογική, Ιούν. 1881.
- Σύλλογος προς διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, έκδοσ. του ομωνύμου Συλλόγου, τόμοι 1869-1877, Εν Αθήναις 1878.
- Συνέδριον των Ελληνικών Συλλόγων (κοίτ. και Ελλην. Συλ. Συν.). Πρακτικά πρώτης περιόδου, Εν Αθήναις 1879.
- Σχινά Νικολ. Θ. Οδοιπορικά σημειώσεις Μακεδονίας, τεύχ. Β', Εν Αθήναις 1886.
- Τζανακάρη Βασιλ. Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών, έκδ. «ΓΙΑΤΙ», 1991.
- Τζιόβα Παν. Δ., Ενιαία Δημογεροντία Ιωαννίνων, «Ηπειρ. Εστία», τόμ. 1981.

- Τσιάρα Αναστασίου, Γραμμενιάτες διδάσκαλοι, Αθήνα 1985.
- Τσικοπούλου Ιωάν., Σερραϊκά εξοχαί, Μακεδον. Ημερολόγιον 1911.
- «ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ», εφημερίς, εκδότης Γ. Γάρης, Εν Αθήναις, φύλλο Παρασκευής 11 Δεκεμβρίου 1892.
- Χασιώτου Δημητρίου, Διατριβαί και υπομνήματα περί Ηπείρου, από του έτους 1874 μέχρι 1879. Αθήνησι 1887.
- Χασιώτης Γεώρ. (Chassiotis G.), L' Instruction Publique chez les Grecs, Paris 1881.
- Χριστιανοπούλου Ντίνου, Ελληνικές Εκδόσεις στη Θεσσαλονίκη επί τουρκοκρατίας (1850-1912). Ανατύπωση περιοδ. «Διαγώνιος», αριθ. 6, 1980.

(Σημείωση: Όλη η βιβλιογραφία αναφέρεται και στις παραπομπές και σημειώσεις του κειμένου).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	σελ. 7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄	
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΠ. ΜΑΡΟΥΛΗΣ. ΟΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΤΟΥ ΣΤΗ ΖΩΣΙ- ΜΑΙΑ ΚΑΙ ΡΙΖΑΡΕΙΟ	11-21
Στη γενέτειρα τον Κατσιακά.—Ο Μαρούλης στη Ζωσιμαία Σχολή.—Ο Μαρούλης Ριζαρείτης.—Τα επώνυμα του Μαρούλη	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄	
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗ ΣΜΥΡΝΗ	22-26
Διδάσκαλος των θρησκευτικών.—Το «Διεθνές Λύκειον».—Η διδα- σκαλία του Μαρούλη.	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄	
ΣΤΗΝ ΕΣΠΕΡΙΑ ΓΙΑ ΣΠΟΥΔΕΣ. ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ....	27-32
«Θεόθεν προφήτης».—Οι σπουδές του.—Οι φιλίες στην Εσπερία.—Η ξένη υπηκοότητα.—Γυμνασιάρχης στη Θεσσαλονίκη	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄	
ΠΑΙΔΕΙΑ, ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ. Ο ΜΑΚΕΔ. ΦΙΛΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ.....	33-37
Ιστορικό της παιδείας.—Κοινοτική οργάνωση Σερρών.—Πόροι Σχο- λείων.—Σχέσεις Αρχιερέων και διδασκάλων.—Τα πολιτικά πράγματα <i>Ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών</i>	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄	
Ο ΜΑΡΟΥΛΗΣ ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΗΣ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ	39-49
«Ανώτατον Ελληνικόν Σχολείον».—Ο Γυμνασιάρχης Μαρούλης.— «Συλλογικοί και Αντισυλλογικοί».—Το εκπαιδευτικό Συνέδριο.—Τα ορμητήρια του Μαρούλη.—Από το έργο του Συλλόγου	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄	
ΙΔΡΥΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΥ	51-66
<i>Ιδρύεται το Διδασκαλείο Σερρών</i> <i>Η λειτουργία του Διδασκαλείου. Μαθητές, τάξεις, προσωπικό.—Ο</i> <i>παιδαγωγός Μαρούλης.—Πρωτοπορία στη μουσική.—«Του πανσλα-</i> <i>βισμού η ψώρα...».—Οι παιδιές.—Κατ' οίκον εργασία.—Τα παιδαγω-</i>	

γικά μαθήματα.—Πρακτικές ασκήσεις.—Άλλες δραστηριότητες του Συλλόγου	σελ. 67-72
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ΄	
Ο ΜΑΡΟΥΛΗΣ ΜΕΛΟΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΥ ΔΙΔΑ- ΣΚΑΛΕΙΩΝ	67-72
Η Εκπαιδευτική Επιτροπή.—Ειδική Εκπαιδευτική Επιτροπή.—Το έργο της Ειδικής Επιτροπής.—Συζήτηση για τα Διδασκαλεία.—Κανο- νισμός Διδασκαλείου.	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄	
ΜΑΡΟΥΛΗΣ, ΚΟΤΣΙΑΜΠΑΣΗΔΕΣ ΚΑΙ ΤΣΠΛΑΚΗΔΕΣ, ΕΝΔΟ- ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΜΑΧΕΣ	73-79
«Ειρηνική εποχή».—Αγώνας κατά Κοτσιαμπάσηδων.—Ο Μαρούλης στον αγώνα κατά των Κοτσιαμπάσηδων.—Τα κοινά στα χέρια των Συλλογικών.—Η μεταπολίτευση με τα χειρότερα!—«Υποκόφως» κα- τά Μαρούλη.—«Συμμορία» κατά Μαρούλη	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Θ΄	
Ο ΜΑΡΟΥΛΗΣ ΠΑΥΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ. ΡΗΞΗ ΣΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ	80-86
Ο Μαρούλης παύεται από Διευθυντής.—Διευθυντής ο Βράνος Βωζά- νης.—Οι μαθητές του παλιού Διδασκαλείου.—Η διαγραφή και τα επα- κόλουθα.—«Πόλεμος» για τις συνδρομές του εξωτερικού.—«Να με θάψουν ηθικώς ζώντα»	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι΄	
ΤΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΤΟΥ ΜΑΡΟΥΛΗ	87-93
Οι πρώτοι «διδασκαλιστές».—Πηγή για τα Διδασκαλεία Μαρούλη.— Το Διδασκαλείο Αρρένων.—Η Αστική Πρότυπος Σχολή.—Το Διδα- σκαλείο Θηλέων.—Οι φιλανθρωπικές οργανώσεις.—Οι εντυπώσεις ενός περιηγητή	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΑ΄	
ΕΝΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΑΚΜΑΖΕΙ, ΕΝΩ Τ' ΑΛΛΟ ΚΛΕΙΝΕΙ.....	94-97
«Οία η Σχολή, τοιούτο και το Έθνος».—Κλείνει το Διδασκαλείο του Συλλόγου	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΒ΄	
ΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ.....	99-105

Η εφήμερος δημοσιογραφία.—«Τύποις Διδασκαλείων».—Έντυπα που τυπώθηκαν

σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΓ΄

«ΤΟ ΕΠΙΤΙΜΙΟΝ» ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ 107-113
Χαλκεύτηκε νέος διαγωγός.—«Το Επιτίμιον» και τα Μαρούλεια Διδασκαλεία.—Απάντηση στο «Επιτίμιον» του Πατριαρχείου.—Ποιοι χάλκευσαν το «Επιτίμιον».—«...Το έργον μου ενώπιον του ενεστώτος και του μέλλοντος»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΔ΄

ΜΕΤΑ ΤΟ ΕΠΙΤΙΜΙΟΝ ΚΑΙ ΩΣ ΤΟ 1885. ΟΙ ΜΑΡΟΥΛΙΣΤΕΣ 114-119
«Μαρούλης τις τον διδάσκαλον επαγγελομένους.—Δύο δραστηριότητες του Μαρούλη.—Τα εκπαιδευτήρια της κοινότητας.—Οι Μαρουλιστές.—Έκλεισε το Διδασκαλείο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΕ΄

Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ 120-128
«Εδίδασκεν ιδιωτικώς.—Ο Μαρούλης στο περιοδικό «ΠΛΑΤΩΝ».—«Το νοσερόν εν... τη εκπαιδεύσει...».—«Περί μορφώσεως Δημοδιδασκάλων».—Τελευταία είδηση για τη δράση του.—Το τέλος του

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΣΤ΄

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΑΡΟΥΛΗΣ. ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ 129-131
ΕΠΙΜΕΤΡΟ 133-148
Επιλογή από το συγγραφικό έργο του Δημ. Μαρούλη (Α΄ Αποσπάσματα προσαρμοσμένα στη δημοτική γλώσσα. Αποσπάσματα από το πρωτότυπο)

ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 149
Α΄ Ανέκδοτες πηγές - Β΄ Βιβλιογραφία

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ:

1. *Η Μαρμαρένια κόρη κλαίει*, μυθιστόρημα. (Βραβείο Γυν. Λογοτεχνικής Συντροφιάς), Α΄ έκδ. Γιάννινα 1984. Β΄ έκδ. «Κέδρος» 1984 και Γ΄ έκδ. 1995.
2. *Ο βοριάς και τα λουλούδια*, διηγήματα από την Κατοχή. (Έπαινος Κύκου του Ελλην. Παιδικού Βιβλίου) έκδ. «Λύχνος», Αθήνα 1979.
3. *Κοντά στους Γλυκίδες*, μυθιστόρημα. (Βραβείο Γυν. Λογοτ. Συντροφιάς) Έκδ. Ζωσιμαίας Δημόσ. Κεντρ. Βιβλιοθήκης Ιωαννίνων. Ιωάννινα 1991.
4. *Το βιβλίο ενός τυφλού*, μυθιστόρημα. (Βραβείο Συνδέσμου Φιλολόγων Καρδίτσας). Έκδ. «Χρήσιμα ~Βιβλία», Αθήνα 1986.
5. *Στην Αρχαία Δωδώνη*. (Βραβείο Γυν. Λογοτ. Συντρ.) Γιάννινα 1987. Β΄ έκδ. 1989. (Έγκριση Υπουργ. Πολιτισμού για αρχαιολ. χώρους).
6. *Στην Αρχαία Αμβρακία*, μυθιστόρημα. (Βραβείο Γυν. Λογοτ. Συντρ.) Έκδ. «Εκπαιδευτηρίων Κωστέα Γείτονα», Αθήνα 1989. (Έγκριση Υπουργ. Πολιτισμού για αρχαιολογικούς χώρους).
7. Ο Αϊ-Γιώργης, ο Νεομάρτυρας Ιωαννίνων, μυθιστορ. βιογραφία. Έκδ. Βιβλιοπωλ. Ίερ. Μητροπ. Ιωαννίνων 1982.

ΠΑΙΔΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ:

Η Αλεπού στο παζάρι. Α΄ Κρατικό Βραβείο. Γιάννινα 1993

ΑΛΛΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ:

1. *Τα καθυστερημένα άτομα στην ελληνική κοινωνία*, μελέτη. Γιάννινα 1981.
2. *Το Κρυφοβό και το Σχολείο του*, μελέτη. Γιάννινα 1990.

ΘΕΑΤΡΙΚΑ:

1. *Ο Σκυλόσοφος*, δράμα. (Βραβείο Ηπειρ. Στέγης Γραμμάτων-Τεχνών), Γιάννινα 1985.
2. *Ο Μενούσης κι ο Μπιρμπιλής*, δράμα. (Βραβείο Δημοτ. Περιφ. Θεάτρου Ιωαννίνων) 1985.
3. *Αλεξάνδρα*, δράμα. (Έπαινος Δήμου Θεσ/νίκης) 1993

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ:

- 1) *Δημοτικά τραγούδια*, (Βραβείο Λυκ. Ελλην. Θεσ/νίκης) «ΗΠΕΙΡ. ΕΣΤΙΑ», τ. 1977-78. 2) *Λαϊκή λατρεία*, (Βραβ. Λυκ. Ελλην. Αθηνών). «ΗΠΕΙΡ. ΕΣΤΙΑ», τ. 1978-1980. 3) *Αρχιτεκτονική του παλιού σπιτιού* (Βραβείο Λυκ. Ελ. Αθηνών) «ΗΠΕΙΡ. ΕΣΤΙΑ», 1980-82. 4) *Παιδικός βίος*, (συν. Ε. Κοντογιάννη) «ΗΠΕΙΡ. ΕΣΤΙΑ», τ. 1983-84. 5) *Ευτρόπελα, μύθοι, παραμύθια*, (Έπαιν. Ακαδ. Αθηνών). «ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΝΕΥΜΑ» τ. 1976-78. 6) *Ηπειρωτικός μύλος*, «ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» τ. 1991.

Άρθρα, μελέτες, διηγήματα κλπ. σε περιοδικά κι εφημερίδες.